

FRANZ KAFKA

A KASTÉLY

**FORDÍTOTTA
RÓNAY GYÖRGY**

Első fejezet

Késő este volt, mikor K. megérkezett. A falu vastag hó alatt pihent. A várhegyet nem lehetett látni, köd és sötétség vette körül, a nagy kastélyt a leghalványabb fény sem jelezte. K. sokáig állt a fahídon, mely az országútról a faluba vezetett, és föl nézett a semmibe.

Aztán elindult szállást keresni; a kocsmában még ébren voltak, kiadó szoba nem volt, de a kocsmárost annyira meglepte és megzavarta a kései vendég, hogy váltig azt ajánlotta neki, aludjék egy szalmazsákon az ivóban. K. ebbe bele is egyezett. Néhány paraszt még ott gubbasztott a söre mellett, ő azonban senkivel sem akart szóba elegyedni, maga hozta le a padlásról a szalmazsákot és lefeküdt a kályha mellé. Meleg volt, a parasztok hallgattak, fáradt szemével egy ideig még fürkészte őket, aztán elaludt.

De hamarosan fölébresztették. Városi ruhás, színészes arcú, szűk szemű, erős szemöldökű fiatalember állt mellette meg a vendéglős. Ott voltak még a parasztok is, egyik-másik megfordította a székét, hogy jobban lásson és halljon. A fiatalember udvariasan bocsánatot kért K.-tól, amiért fölébresztette, bemutatkozásul közölte, hogy ő a várnagy fia, és azt mondta:

- Ez a falu a kastélyé, aki itt lakik vagy éjszakázik, mintegy a kastélyban lakik vagy éjszakázik. Ehhez pedig grófi engedély kell. Önnek azonban nincs engedélye, legalábbis nem mutatta meg.

K. fölkönyökölt, megigazította a haját, föl nézett az emberekre, és azt kérdezte:

- Milyen faluba tévedhettem? Hát van itt valami kastély?

- Van hát - felelte a fiatalember kimérten, és K. közben látta, hogy itt is, ott is a fejüket csóválják. - Westwest gróf úr kastélya.

- És engedély kell hozzá, hogy az ember itt éjszakázzék? - kérdezte K., mintha meg akarna győződni róla, nem csak álmodta-e, amit az imént hallott.

- Engedély kell hozzá - hangzott a válasz, s mintha gúnyos megszégyenítés lett volna K.-ra nézve, amikor a fiatalember széttárt karral a kocsmáros és a vendégek felé fordult:

- Vagy talán nem kell hozzá engedély?

- Hát akkor elmegyek az engedélyért - mondta ásítva K., és lelökte magáról a takarót, mintha föl akarna kelni.

- De kihez? - kérdezte a fiatalember.

- A gróf úrhoz - felelte K. - Ki máshoz mehetnék?

- Most, éjfélkor, a gróf úrhoz, az engedélyért? - kiáltott föl a fiatalember, és hátrált egy lépést.

- Talán nem lehet? - kérdezte K. egykedvűen. - Akkor miért zavart föl?

A fiatalembert egyszeriben elöntötte az indulat.

- Csavargó tempók! - kiabálta. - Tessék tisztelettel lenni a grófi hatóság iránt! Azért zavartam föl, hogy tudomására hozzam: azonnal hagyja el a grófi birtokot.

- Elég a komédiából - mondta K. meglepően halkán, visszafeküdt, és magára húzta a takarót. - Túlságosan elkapatta magát, fiatalember, és holnap még majd visszatérek a viselkedésére. A kocsmáros meg az urak tanúim lesznek, ha egyáltalán szükségem lesz tanúra. Egyébként vegye tudomásul, én vagyok az a földmérő, akit a gróf hívatott ide. Segédeim a műszerekkel

holnap kocsin jönnek utánam. Én inkább gyalog jöttem a hóban, de sajnos, néhányszor letévedtem az útról, azért érkeztem ilyen későn. Hogy ebben az időben már nem jelentkezhettem a kastélyban, azt magamtól is tudtam, fölösleges volt kitanítania. Ezért értem be ezzel a szállással itt, ahol, enyhén szólva, udvariatlanul megzavarta a nyugtomat. Ezzel be is fejeztem felvilágosításaimat. Jó éjszakát, uraim.

Azzal K. befordult a kályha felé.

- Földmérő? - hallotta még háta mögött a habozó kérdést, aztán teljes csönd lett. A fiatalember azonban rövidesen összeszedte magát, s elég halkán ahhoz, hogy úgy tessék, mintha tekintettel lenne K. álmára, de azért elég hangosan ahhoz is, hogy minden szavát kivehesse, így szólt a fogadóshoz:

- Megkérdezem telefonon.

Hogyan, hát ebben a falusi kocsmában telefon is van? Kitűnően föl vannak szerelve. K. hirtelenében meglepődött, alapjában véve természetesen számított rá. A telefon majdnem a feje fölött függött, csak az álmoasságtól nem vette észre. Ha a fiatalember telefonálni akart, legjobb szándékai ellenére is meg kellett zavarnia K. álmát, s most már csak az volt a kérdés, hagyja-e őt K. telefonálni; elhatározta, hogy hagyja. Akkor viszont annak sem volt semmi értelme, hogy továbbra is úgy tegyen, mintha aludnék, így hát újra hanyatt fordult. Láta, amint a parasztok riadtan összedugják a fejüket, és sugdolóznak; nem mindennapi dolog, hogy egy földmérő érkezik a faluba. Kinyílt a konyhaajtó, egész keretét betöltve megjelent a kocsmárosné hatalmas alakja; férje lábujjhegyen odament hozzá, hogy tudósítsa a történekről. S elkezdődött a telefonálás. A várnagy aludt, de egy alvárnagy, egy a sok közül, bizonyos Fritz úr ott volt. A fiatalember, aki Schwarzer néven jelentkezett, beszámolt róla, hogyan akadt rá K.-ra, egy jó harmincas, meglehetősen pocakos férfira, nyugodt álomban egy szalmazsákon, kis hátizsákkal a feje alatt, s egy husánggal a keze ügyében. Természetesen gyanúsnak találta, és mert a fogadós nyilvánvalóan elmulasztotta kötelességét, neki, Schwarzernek lett a kötelessége, hogy alaposan kivizsgálja a dolgot. Mint végül is kiderült, K. igen a szívére vette, hogy fölébresztették, és kötelességszerűen megfenyegették, hogy kiutasítják a grófság területéről, s lehet, hogy igaza is van, mert azt állítja, földmérő, és a gróf úr rendelte ide. Természetesen legalábbis forma szerint való kötelesség ellenőrizni állítását, Schwarzer ezért arra kéri Fritz urat, legyen szíves, tudakolja meg a központi irodán, valóban várnak-e ilyesféle földmérőt, s azonnal telefonálja meg a választ.

Újra csönd lett, Fritz utánanézett odafönt a dolognak, itt meg várták a választ. K. feküdt, ahogy addig, még csak meg se fordult, maga elé nézett, egyáltalán nem látszott kíváncsinak. Schwarzer elbeszéléséből, a gonoszságnak és az óvatosságnak ebből a keverékéből sejtette, hogy a kastélyban még az ilyen Schwarzer-féle alantasabb rangú embereknek is van bizonyos diplomatikus képzettségük. Lustálkodni sem lustálkodhatnak: a központi irodán éjjeli szolgálatot tartanak. És szemlátomást gyorsan dolgoznak, mert Fritz máris jelentkezett. A válasz igen kurta lehetett: Schwarzer dühöngve azonnal lecsapta a kagylót.

- Nem megmondtam? - ordította. - Nyoma sincs semmiféle földmérőnek, közönséges, hazug csavargó, ha ugyan nem rosszabb.

K. egy pillanatig attól tartott, Schwarzer, a parasztok, a vendéglős, a vendéglősné, mind azon nyomban rárohannak. Hogy legalább az első támadás elől kitérjen, egészen a takaró alá bújt. Ekkor ismét megszólalt a telefon, K.-nak úgy tetszett, különösen erősen. Lassan újra kidugta a fejét. Bár valószínűtlen volt, hogy a hívás megint K.-ra vonatkozzék, mindnyájan megtorpantak, és Schwarzer visszament a készülékhez. Végighallgatott valami hosszabb tájékoztatást, majd halkán így szólt:

- Szóval tévedés? Nagyon kellemetlenül érint. Maga a hivatalfőnök telefonált? Különös, különös. Hogy magyarázzam meg a földmérő úrnak?

K. fölfigyelt. Szóval a kastély kinevezte földmérőnek. Ez egyfelől kedvezőtlen volt rá nézve, mert arra vallott, hogy a kastélyban mindent tudnak róla, fölmérték az erőviszonyokat, és mosolyogva fölvettek a harcot. Másfelől viszont kedvező is volt, mert azt következtette belőle, hogy alábecsülték, és több szabadsága lesz, mint amennyit eleve remélhetett. Ha pedig azt hiszik, hogy földmérőségének ezzel a szellemi szempontból kétségkívül túlzott elismerésével tartósan megfélemlíthetik: nos, akkor tévednek, éppen csak beleborzongott egy kicsit, ennyi volt az egész.

K. leintette Schwarzer félénk közeledését; unszolták, telepedjék át a kocsmáros szobájába, de erre nem volt hajlandó, csak egy korty altató italt fogadott el a kocsmárostól, meg mosdótálat, szappant és törülközőt a kocsmárosnétól, s nem is kellett külön kérnie, hogy ürítsék ki az ivót, mert máris tódultak kifelé, félresunt fejfel, nehogy másnap rájuk ismerjen. A lámpát eloltották, végre békességben volt. Mélyen aludt reggelig, csak egyszer-kétszer zavarta meg álmát könnyedén egy-egy surranó patkány.

A reggeli után, melyet, mint a vendéglős mondta, teljes ellátásával együtt a kastély fizet, K. nyomban a faluba akart menni. A vendéglős azonban, akivel, tekintettel tegnapi viselkedésére, mindeddig csupán néhány mulhatatlanul szükséges szót váltott, addig kuncsorgott körülötte, hogy végül is megesett rajta a szíve, és leültette pár percre maga mellé.

- Még nem ismerem a grófot - mondta K. - Azt mondják, a jó munkát jól megfizeti, igaz? Ha az ember ilyen messze elkóborol az asszonytól meg a családtól, legalább haza akar vinni valamit.

- Efelől ne legyen gondja az úrnak; semmi olyasféle panaszt nem hallani, hogy rossz volna a fizetség.

- Nem vagyok ijedős ember - jegyezte meg K. - Megmondom én a véleményemet akár egy grófnak is; de persze sokkal jobb, ha békén meglehetünk az urakkal.

A vendéglős, K.-val szemközt, az ablakpárkányon ült, kényelmesebben nem mert elhelyezkedni, s egész idő alatt K.-t bámulta szorongó, nagy barna szemével. Először odatolakodott hozzá, de most mintha a legszívesebben elszaladt volna. Attól félt, hogy kikérdezik a gróf felől? Vagy attól, hogy az „úr”, akinek K.-t tartotta, nem elég megbízható? K. úgy vélte, jobb lesz másra terelni a szót. Az órára pillantott, azt mondta:

- Nemsokára megjönnek a segédek; el tudod itt helyezni őket?

- Nyilván, uram - hangzott a válasz. - De hát nem veled laknak a kastélyban?

Ilyen könnyen lemondott a vendégekről, s kivált K.-ról, akit mindenáron a kastélyba költöztetett volna?

- Az még nem biztos - mondta K. - Előbb tudnom kell, miféle munkáról van szó. Ha például itt lent kell dolgoznom, sokkal ésszerűbb, ha lakni is idelent lakom. Meg tartok attól is, hogy fönt a kastélyban nem lenne kedvemre való az élet. Szeretem, ha mindig szabad vagyok.

- Nem ismered a kastélyt - mondta halkan a kocsmáros.

- Persze nem szabad vaktában ítélni - mondta K. - Egyelőre csak annyit tudok a kastélyról, hogy értenek hozzá, milyen földmérőt válasszanak maguknak. De bizonyára vannak egyéb jó tulajdonságaik is.

Fölállt, hogy a nyugtalan, ajkát rágó kocsmáros megszabaduljon tőle. Ennek az embernek igazán nem volt könnyű megnyerni a bizalmát.

Elmenőben K.-nak föltűnt a falon egy sötét keretes, sötét arckép. Már fekhelyéről észrevette, de messze volt tőle, nem tudta jól kivenni, s azt hitte, a képet kivették a keretből, nem maradt ott, csak a hátsó papírlemez, azt látni. Most azonban kiderült, hogy valóban kép, egy körülbelül ötvenes férfi mellképe. Feje oly mélyen a mellére csuklott, hogy a szeme szinte alig látszott; mintha súlyos, nagy homloka, s erős, horgas orra húzta volna le a fejét. Körszakálla állán a fejtartás miatt benyomódott, lejjebb lazán folyt le. Bal keze erőteljesen túrt bele dús hajába, de fejét nem bírta följebb emelni.

- Ki ez? - kérdezte K. - A gróf?

A kép előtt állt, egy pillanatra sem fordult hátra, a kocsmáros felé.

- Nem - felelte a kocsmáros. - A várnagy.

- Igaz, ami igaz: szép várnagyuk van a kastélyban - mondta K. - Kár, hogy a fia úgy félresikerült.

- Nem - mondta a kocsmáros. Egy kicsit közelebb vonta magához K.-t, úgy súgta a fülébe: - Schwarzer tegnap túlzott; csak alvárnagy az apja, azok közt is az utolsók egyike.

K.-nak ebben a pillanatban olybá tűnt a kocsmáros, mint valami gyerek.

- Ó, a gazfickó! - mondta nevetve.

A kocsmáros azonban nem nevetett együtt vele, hanem azt mondta:

- De azért az ő apja is hatalmas ember.

- Menj már! - szólt K. - Neked mindenki hatalmas ember. Még én is, mi?

- Nem - felelte a kocsmáros félénken, de komolyan -, téged nem tartalak hatalmasnak.

- Látom, jó szemed van - mondta K. - Hatalmas ugyanis, magunk közt szólva, valóban nem vagyok. Ennek következtében valószínűleg éppúgy respektálok a hatalmasokat, akárcsak te, csakhogy én nem vagyok olyan őszinte, mint te, és nem mindig ismerem be.

Azzal megveregette a vendéglős arcát, vigasztalásul, meg hogy egy kis hajlandóságot keltsen benne maga iránt. Erre a vendéglős is elmosolyodott valamicskét. Puha, még szinte pihés arcával valóban fiatal legényke volt. Hogy jutott terebélyes, koros feleségéhez, aki szétálló könyökkel a kémlelőablak mögött a konyhában foglalatzkodott? K. nem akarta tovább faggatni, nehogy elűzze arcáról ezt a nagy nehezen előcsalt mosolyt. Csak intett neki, hogy nyisson ajtót, és kilépett a szép téli reggelbe.

A ragyogó levegőben most meglátta fönt a kastélyt, éles vonalait még jobban kirajzolta a hó, mely vékony rétegével minden részletét belepte. Odafönt egyébként mintha jóval kevesebb hó lett volna, mint lent a faluban, ahol K. éppoly nehezen bírt előbbre jutni, mint tegnap az országúton. Itt a kunyhók ablakáig ért a hó, s olyan vastagon ült az alacsony tetőkön, hogy szinte rárogytak az ablakokra, fönt a hegyen viszont minden szabadon és könnyedén emelkedett a magasba, legalábbis innét úgy látszott.

A kastély, ahogy a messzeségben megmutatkozott, nagyjában megfelelt K. várakozásának. Nem volt se ódon lovagvár, se pazar újsütetű palota, kiterjedt épülettömeg volt, néhány kétemeletes, és sok, egymásra zsúfolódó alacsony házzal, aki nem tudta, hogy kastély, azt hihette volna, valami városka. Tornyot K. csak egyet látott; hogy lakóházhoz vagy templomhoz tartozik-e, nem lehetett megállapítani. Varjak köröztek körülötte.

K. továbbment, szemét a kastélyra szögezte, egyébbel nem törődött. Ám ahogy közelebb ért, csalódást érzett: ez a kastély valójában mégiscsak nyomorúságos városka volt, falusi házakból összerakva, s azoknál legföljebb annyiban kiválóbb, hogy itt alighanem minden kőből épült, de a festés már rég lepattogzott a falakról, s úgy látszott, a kövek is málladoznak. K.-nak futólag eszébe jutott a szülővároskája: nem sokkal maradt el e mögött az állítólagos kastély mögött. Ha csak azért jött volna, hogy mindezt megsemmisítse, kár lett volna a hosszú vándorlásért, s okosabban tette volna, ha inkább újra hajdani otthonát keresi föl, úgyszólván régen járt arra utoljára. És gondolatban összehasonlította a hazai templomtornyot ezzel a főttel. Az határozottan, nyílegyenesen, fölfelé egyre keskenyedve szökken magasba, széles, piros cseréptetővel: földi épület, kétségkívül - egyebet mit is építhetnének -, de magasabb céllal, mint alatta a tömpe kis házak, és tisztább értelemmel, mint a zavaros köznapoké. Ez a torony itt fönt - egyedül ez látszott - mint kiderült, egy lakóház tornya, talán a főépületé, jellegtelen kerek alkotmány volt, sivárságát részben borostyán leplezte, apró ablakai most hunyorogva csillantak meg a napban - volt ebben valami, ami eszelősen hatott -, párkányos kiképzésű tetején a bizonytalan, szabálytalan, töredezett falcsipkék úgy rajzolódtak a kék égre, mintha riadt vagy hanyag gyermekkéz rózta volna oda őket. Mintha egy nyomott kedélyű lakó, aki a ház leghátsóbb szobájába zárkózva él, áttörte volna a tetőt, és fölébe emelkedett volna, hogy megmutatkozzék a világnak.

K. újra megállt, mintha így, álltában jobban meg tudná ítélni a dolgokat. De megzavarták. Éppen a falu temploma előtt állt meg, voltaképp csak kápolna volt, pajtaszerűen kibővítve, hogy a hívek elférjenek benne - mögötte volt az iskola. Túl egy körülkerített kerten, amely most pusztán hómező volt, hosszú, alacsony épület rostokolt, különös módon egyszerre hatott ideiglenesnek is, meg ódonnak is. Épp akkor jöttek ki a gyerekek a tanítóval. Sűrű csapatban vették körül a tanítót, szemük rajta csüggött, s közben szüntelenül fecsegték, gyors beszédük-ből K. egy szót sem értett. A tanító, egy kis termetű, szűk vállú, de azért korántsem nevetséges, hetyke fiatal férfi már messziről alaposan szemügyre vette K.-t, a gyerekeken kívül az egyetlen élőlényt, ameddig csak ellátott. Mint idegen, K. köszönt először, még egy ilyen parancsolgató kis embernek is.

- Jó napot, tanító úr - mondta.

A gyerekek egyszeriben elnémultak, s a hirtelen csönd, mely szavait megelőzte, nyilván tetszett a tanítónak.

- A kastélyt nézegeti? - kérdezte, nyájasabban, mint K. várta volna, de olyan hangon, mintha nem nagyon méltányolná, amit csinál.

- Igen - felelte K. - Idegen vagyok itt, csak tegnap este érkeztem.

- Nem tetszik a kastély? - kérdezte a tanító gyorsan.

- Hogyan? - kérdezte K. is, kissé meglepetten, majd enyhébb formában megismételte a kérdést: - Hogy tetszik-e a kastély? Miből gondolja, hogy nem tetszik?

- Idegeneknek sosem tetszik - felelte a tanító.

K., nehogy olyasmit mondjon, ami nem lenne helyénvaló, másra terelte a szót.

- Nyilván ismeri a grófot? - kérdezte.

- Nem - felelte a tanító, és el akart fordulni tőle, K. azonban nem tágitott, és újra megkérdezte:

- Hogyan? Nem ismeri a grófot?

- Hogyan ismerhetném? - mondta a tanító halkán, majd hangosan hozzátette franciául: - Legyen tekintettel ezekre az ártatlan gyermekekre.

K. ebből úgy érezte, fölteheti a kérdést:

- Meglátogathatnám egyszer, tanító úr? Hosszabb ideig itt maradok, és máris meglehetősen elhagyatottnak érzem magam, sem a parasztokhoz nem tartozom, sem a kastélyba.

- A parasztok meg a kastély közt nincs nagy különbség - mondta a tanító.

- Lehet - mondta K. -, de ez az én helyzetemen mit sem változtat. Meglátogathatom egyszer?

- A Hattyú utcában lakom, a hentesnél.

Ezzel ugyan nem hívta meg, legföljebb csak a címét közölte, K. mégis azt mondta:

- Jó, majd fölkeresem.

A tanító biccentett, és elvonult az újra nagy zsivajgásba csapó gyerekhaddal, csakhamar eltűntek egy meredeken lejtő utcácskában.

K. zavart volt, bosszantotta a beszélgetés. Mióta útnak indult, most először érezte magát igazán fáradtnak. A hosszú út idáig, ahogy napokon át, lépésről lépésre, békésen vándorolt, eredetileg mintha egyáltalán nem vette volna igénybe, most azonban, természetesen éppen rosszkor, mégiscsak kiütköztek a mértéktelen megerőltetés következményei. Ellenállhatatlan kívánság ösztökélte, hogy új ismeretségeket szerezzen, de minden új ismeretség csak fokozta fáradságát. Ha ebben a mostani állapotában összeszedi magát, és legalább a kastély bejáratáig eljut, máris untilig eleget tett.

Továbbindult hát, előre; csak hogy az út nagyon hosszúnak bizonyult. Az utca ugyanis, a falu főutcája, nem vitt föl a várhegyre, hanem csak a közelébe; ott aztán, mintegy szándékosan, elkanyarodott, s ha nem is távolodott el a kastélytól, közeledni sem közeledett hozzá. K. egyre azt várta, hogy az utca végül is nekifordul majd a kastélynak, és mert ezt várta, ment egyre tovább; nyilván fáradsága miatt nem akart letérni az útról, de váltig csodálkozott rajta, milyen hosszú ez a falu, nincs soha vége, kifogyhatatlanul következnek egymás után az apró házak, a befagyott ablakszemek, és mindenütt hó, és sehol egy árva lélek - hanem aztán mégis elrugaszkodott ettől a lenyűgöző úttól, egy keskeny sikátorba vágott, itt még mélyebb volt a hó, úgy bele-belesüppedt a lába, hogy minden lépése keserves fáradságába került, kiütközött rajta a verejték, egyszer csak megállt, és nem bírta tovább.

Elhagyatott azért mégsem volt: parasztházikók álltak jobbról is, balról is. Hógolyót gyúrt, és megdobta vele az egyik ablakot. Nyomban kinyílt az ajtó - az első kinyíló ajtó, amióta a faluban vándorol -, s egy öreg paraszt állt ott, barna prémzekében, oldalt billent fejjel, barátságosan és gyöngécskén.

- Bemehetek egy kicsit magukhoz? - mondta K. - Nagyon elfáradtam.

Nem is hallotta, mit válaszolt az öreg, hálás szemmel látta, hogy egy deszkaszálat csúsztatnak elébe, azon egykettőre kikecmergett a hóból, és néhány lépés után máris bent volt a szobában.

Homályos, nagy szoba: a kintről jövő először semmit sem látott. K. nekitámaszkodott egy mosóteknőnek, egy női kéz húzta vissza. Az egyik sarokból gyereklárma hallatszott. Egy másiktól gőz gomolygott, és a félhomályból sötétség lett. K. mintha felhőkben állt volna.

- Részeg - mondta valaki.

- Ki maga? - kiáltotta egy parancsoló hang, és ráförmedt az öregre: - Miért engedted be? Azt hiszed, mindenkit be lehet engedni, aki az utcán ödöng?

- A grófi földmérő vagyok - mondta K., és ezzel igyekezett igazolni magát a még mindig láthatatlan kérdező előtt.

- Ó, a földmérő! - mondta egy női hang, s utána teljes csönd következett.

- Ismernek? - kérdezte K.

- Hogyne - mondta még kurtán ugyanaz a hang.

Úgy látszott, éppenséggel nem ajánlólevél számára, hogy ismerik.

A gőz végre eloszlott egy kicsit, és K. lassacskán tájékozódni tudott. Mintha nagymosás lett volna. Az ajtó közelében fehérneműt mostak. A pára azonban a túlsó sarokból áradt, ahol egy dézsában, amekkorát K. még életében nem látott - akkora lehetett, mint két ágy egyben -, a füstölgő vízben két férfi fürdött. De még meglepőbb volt a jobb sarok, bár pontosan nem lehetett tudni, mi a meglepő benne. Egy nagy lyukon, a szoba hátsó falának egyetlen nyílásán, fakó holdvilág sütött be, bizonyára az udvarról, és selymes fényt adott egy nő ruhájának, aki mélyen bent a sarokban inkább ernyedten feküdt, mint ült egy magas támlás széken, csecsemővel a mellén. Körülötte néhány gyerek játszott, szemlátomást parasztyerekek, ő azonban mintha nem is ide tartozott volna, érthetően, hiszen a fáradtság és a betegség a parasztokat is megfínomítja.

- Tessék leülni - mondta az egyik férfi, körszakálla volt, ráadásul harcsabajusza is, szuszogó száját állandóan nyitva tartotta alatta, és komikus látványt nyújtva, a sajtár széle fölött egy ládára mutatott, s közben telefröcskölte K. arcát meleg vízzel. A ládán már ott ült maga elé bámulva az öreg, aki K.-t beengedte. K. örült, hogy végre leülhet. Ettől fogva nem is törődtek vele többet. A mosóteknőnél a telt, szőke fiatalasszony halkán dúdolt munkája közben, a fürdőben a két férfi locskolódott és kapálózott, a gyerekek időnként a közelükbe óvakodtak, de hatalmas fröcsköléssel, K.-t sem kímélve elkergették őket. A támlás széken az asszony már-már élettelenül feküdt, még a mellén levő csecsemőre se pillantott rá, csak bámult, valahová föl a magasba.

K. hosszan elnézte ezt a változatlanul szép, szomorú képet, aztán elaludhatott, mert amikor egy harsány hangra fölriadt, feje ott pihent a mellette ülő öregember vállán. A két férfi befejezte a fürdést, s most a szőke asszony felügyelete mellett a gyerekek hancúroztak a dézsában; azok ketten meg ott álltak fölöltözve K. előtt. Kiderült, hogy a nagyhangú szakállas a kevésbé jelentős köztük. A másik ugyanolyan magas volt, mint a körszakállas, de sokkal kisebb szakállal; csendes, lassú észjárású, zömök testű, széles arcú ember volt, fejét előre-szegte.

- Földmérő úr - mondta -, itt nem maradhat. Elnézést az udvariatlanságért.

- Nem is akartam itt maradni - mondta K. -, csak szerettem volna egy kicsit kipihenni magam. Megtörtént, és most megyek.

- Bizonyára csodálkozik, hogy oly kevésbé vagyunk vendégszeretők - mondta a férfi -, de nálunk nem divat a vendégbarátság, nekünk nem kell vendég.

Fölfrissülve kissé az alvástól, s egy kicsit fogékonyabb hallással, mint az előbb, K. örült a nyílt beszédnek. Szabadabban mozgott, botját hol ide, hol oda támasztotta, egyre közelebb került a támlás székben pihenő nőhöz, egyébként termetre is a legnagyobb volt a szobában.

- Igaz - mondta -, minek is nektek a vendég. De azért hébe-hóba mégiscsak szükség van egyre, mint például rám, a földmérőre.

- Azt én nem tudom - mondta a férfi lassan. - Ha hívták az urat, akkor bizonyára kell is, ez nyilván kivételes eset, mi, kisemberek azonban ragaszkodunk a szabályhoz, ezt nem is veheti zokon tőlünk.

- Nem, nem - mondta K. - Inkább hálával tartozom, maguknak és mindenkinek itt.

És mindnyájuk számára teljesen váratlanul egy ugrással megfordult, és ott állt a nő előtt. Az fáradt kék szemét K.-ra emelte, áttetsző selyem fejkendője egészen a homloka közepéig ért, mellén aludt a csecsemő.

- Ki vagy te? - kérdezte K.

- Egy lány a kastélyból - vetette oda a nő, és nem lehetett tudni, K.-nak szól-e a fitymálás vagy a saját válaszának.

Egyetlen pillanatig tartott az egész, K.-t máris közrefogta a két ember, és mintha másként semmiképp sem érthetnének szót, némán, de teljes erejükből az ajtó felé húzták. Közben az öreg nagyon örülhetett valaminek, mert tapsolt. Nevetett a mosónő is, a hirtelen eszeveszett lármát csapó gyerekek mellett.

K. csakhamar kint találta magát az utcán, a két férfi a küszöbről figyelte. Megint hullott a hó, de mintha mégis valamivel világosabb lett volna. A körszakállas türelmetlenül odakiáltott neki:

- Hová akar menni? Erre van az út a kastélyba, amarra a faluba.

K. nem felelt neki, de a másiktól, aki fölénye ellenére is barátságosabbnak látszott, megkérdezte:

- Ki maga? Kinek kell megköszönnöm, hogy itt lehettem?

- Lasemann tímármester vagyok - hangzott a válasz -, megköszönnie pedig senkinek nem kell semmit.

- Jól van - mondta K. - Talán még majd találkozunk.

- Nem hinném - mondta a férfi.

Ebben a pillanatban a nagyszakállú magasba emelte a kezét, és kiabálni kezdett.

- Jó napot, Artúr! Jó napot, Jeremiás!

K. megfordult: hát mégis akad járókelő az utcán ebben a faluban! Két fiatalember közeledett a kastély felől, mindkettő középtermetű volt, mindkettő karcsú, mindkettő feszes ruhában, arcban is nagyon hasonlítottak egymásra. Arcuk sötétbarna volt, mégis erősen elütött tőle különlegesen fekete, hegyes szakálluk. A nehéz úton is meglepően gyorsan haladtak, egy ütemre kapkodták karcsú lábukat.

- Hova, hova? - kiáltotta a nagyszakállas.

Csak kiabálva lehetett szót váltani velük, olyan gyorsan mentek, s egy pillanatra sem álltak meg.

- Dolgunk van! - kiáltották vissza nevetve.

- Hol?

- A kocsmában.

- Én is oda igyekszem! - kiabálta túl hirtelen mindnyájukat K. Nagyon szerette volna, ha azok ketten magukkal viszik, ismeretségüktől ugyan nem várt sokat, de nyilván jó, serkentő útítársak lettek volna. Meghallották a kiabálását, de épp csak biccentettek, és máris messze jártak.

K. még mindig a hóban állt, semmi kedve nem volt hozzá, hogy kihúzza belőle a lábát, aztán kicsikével odább megint belemélyessze, a tímármester meg a társa, beérve vele, hogy véglegesen kítették a szűrét, visszahúzódtak a keskenyre nyitott ajtón át a házba, bár közben még egyre szemmel tartották, és K. ott maradt egymaga, hóba burkoltan. „Alkalom egy kis kétségbeesésre - gondolta -, ha véletlenségből és nem szándékosan állnék itt.”

Ekkor kinyílt a bal kéz felé eső kunyhó parányi ablakocskája, csukottan mélykéknek látszott, talán a hó visszfénye miatt, s olyan aprócska volt, hogy most, ahogy kinyitották, annak, aki kinézett rajta, nem is lehetett látni az arcát, hanem csak a szeme látszott, egy öreg barna szempár.

- Ott áll - hallott K. egy reszketős női hangot.

- A földmérő - mondta egy férfihang.

Most a férfi lépett az ablakhoz, nem éppen barátságtalanul, de mégis inkább úgy, mintha legfőbb gondja volna, hogy a ház előtt minden rendben legyen az utcán, azt kérdezte:

- Kire vár?

- Egy szánra, hogy fölvegyen - mondta K.

- Erre nem jár szán - mondta a férfi -, itt nincs forgalom.

- Pedig ez az út visz a kastélyba - jegyezte meg K.

- Hiába - mondta a férfi majdnem kérlelhetetlenül -, itt még sincs forgalom.

Mindketten hallgattak. Ám a férfi forgathatott valamit a fejében, mert az ablakot, melyen át pára füstölt, még mindig nyitva tartotta.

- Komisz egy út - mondta K., hogy segítsen neki.

De az csak ennyit mondott:

- Az.

Ám némi szünet után hozzátette:

- Ha akarja, elviszem a szánomon.

- Azt bizony jól tenné - mondta K. örvendezve. - Mennyit kér érte?

- Semmit - felelte az ember.

K. elcsodálkozott.

- Hát maga a földmérő - magyarázta az ember -, és a kastélyhoz tartozik. Hová akar menni?

- A kastélyba - vágta rá K.

- Akkor nem megyek - mondta tüstént az ember.

- De a kastélyhoz tartozom - mondta K., az ember szavait ismételve.

- Akkor se - mondta az elutasítólag.

- Hát vigyen a vendéglőhöz - mondta K.

- Jó - mondta az ember. - Mindjárt jövök a szánnal.

Mindez egyáltalán nem barátságosan hatott, hanem inkább úgy, mint valami önző, szorongó, majdnem pedáns igyekezet, hogy K.-t eltüntesse onnét a ház elől.

Kinyílt az udvar kapuja, kis, könnyű tehernek való, egészen lapos szán siklott elő, semmiféle ülés nem volt rajta, hitvány lovacska húzta, s az ember ott botladozott utána, görnyedten, rozzantan; sovány, piros, felemás arca még kisebbnek látszott a szorosán fejére tekert gyapjú-sáltól. Szemlátomást beteg volt, és csak azért jött elő, hogy K.-nak kiadhassa az útját. K. mondott is valami ilyesmit, de az ember csak legyintett rá. K. mindössze annyit tudott meg tőle, hogy fuvaros, Gerstäckernek hívják, s azért jön ezzel a kényelmetlen szánal, mert éppen ez állt elől, és sok időbe telt volna, ha egy másikat akar előhúzni.

- Tessék fölülni - mondta, és ostorával a szán végére mutatott.

- Majd maga mellé ülök - mondta K.

- Én gyalog megyek - mondta Gerstäcker.

- De miért? - kérdezte K.

- Gyalog megyek - ismételte Gerstäcker, és olyan köhögési roham kezdte rázni, hogy lábát meg kellett vetnie a hóban, és bele kellett kapaszkodnia a szán szélébe. K. nem erősködött tovább, fölült a szán végébe, a köhögés lassan abbamaradt, és elindultak.

Fönt a kastély, melyet K. szeretett volna még aznap elérni, csodálatosan sötét volt már, és ismét eltávolodott. De mintha az ideiglenes búcsúzásra még valami jelet akarnának adni neki, harang kondult odafönt, hangja vidáman szárnyalt, s egy pillanatra legalább megremegettette a szívet, mintha annak teljesülése, ami után bizonytalanul sóvárog, fenyegetné is; mert fájdalmas csengése is volt a harangszónak. De ez a nagy harang csakhamar elhallgatott, s egy gyöngye, cingár hangú harangocska szólalt meg helyette, talán még odafönt, talán már lent a faluban. Ez a csilingelés természetesen már jobban illett a lassú utazáshoz és a siralmas, de engesztelhetetlen fuvaroshoz.

- Te! - kiáltott rá hirtelen K., a templom közelében jártak, a fogadóig nem nagy út volt hátra, K. már megkockáztathatott egyet-mást. - Csodálom, hogy saját felelősségedre furikázni mersz engem! Szabad ezt neked?

Gerstäcker ügyet se vetett rá, békésen baktatott tovább a lovacskája mellett.

- Hé! - kiáltotta K., összegyűrt valamicske havat a szánról, és fülön találta vele Gerstäckert. A fuvaros erre megállt, megfordult; de K., ahogy most közvetlen közelből látta, mert a szán még tovább siklott egy kicsit, ahogy látta ezt a meggörnyedt, szinte elgyötört alakot, a fáradt, sovány, piros arcot, felemásan, mert egyik fele sima volt, a másik beesett, meg a nyitott, hőke száját, melyben csak néhány magányos fog fityegett, most már részvétből kellett megismételnie, amit az előbb gonoszkodásból kérdezett: hogy nem büntetik-e meg Gerstäckert, amiért őt fuvarozza.

- Mit akarsz? - kérdezte Gerstäcker értetlenül, de nem várt bővebb magyarázatot, rászólt a lovára, és mentek tovább.

Második fejezet

Mire a fogadó közelébe értek - K. ezt az út kanyarodásából vette észre -, nagy meglepetésére már majdnem teljesen sötét volt. Ilyen sokáig járt volna oda? Nem, számítása szerint legfőljebb egy-két órát, s reggel indult el, meg sem éhezett közben, amellet mindedig egyforma nappali világosság volt, csak most szállt le hirtelen a sötétség. „Kurta napok, kurta napok!” - mondta magában, lecsúszott a szánról, és ment a fogadó felé.

A házba vezető lépcső tetején ott állt a vendéglős, igen szívélyesen fogadta, és magasra emelt lámpással elébe világított. K.-nak futólag eszébe jutott a fuvaros; megállt, köhögést hallott a homályban, ez ő lehet. No majd legközelebb találkozunk. Csak amikor fölért a kocsmároshoz, aki alázatosan köszöntötte, akkor vette észre, hogy az ajtó mellett jobbról-balról egy-egy ember áll. Kivette a kocsmáros kezéből a lámpást, és arcukba világított; rájuk ismert, látta már őket, ezeket hívták Artúrnak meg Jeremiásnak. Most szalutáltak neki. K. elnevette magát, a tisztelgés boldog katonakorára emlékeztette.

- Hát ti kik vagytok? - kérdezte, és hol az egyikre nézett, hol a másikra.

- A segédei - felelték.

- Igen, a segédek - erősítette meg halkán a kocsmáros is.

- Hogyhogy? - kérdezte K. - Ti vagytok a régi segédeim, akiknek meghagytam, hogy jöjjenek utánam, és akiket várok?

Azt mondták, igen.

- Helyes - mondta K. némi szünet után -, jó, hogy megjöttetek. Egyébként - tette hozzá ismét egy kis szünet után - alaposan elkéstemek, igen hanyagok vagytok.

- Nagy út volt - mondta az egyik.

- Nagy út - ismételte K. - De hiszen láttalak benneteket, ahogy a kastélyból jöttetek.

- Igen - felelték, minden további magyarázat nélkül.

- Hol vannak a műszerek? - kérdezte K.

- Nincsenek műszereink - mondták.

- A műszerek, melyeket rátok bízam - mondta K.

- Nincsenek műszereink - ismételték.

- Lehetetlen alakok vagytok! - mondta K. - Értetek valamit a földméréshez?

- Nem - mondták.

- De ha a régi segédeim vagytok, értenetek kell hozzá - mondta K.

Hallgattak.

- No, gyertek - mondta K., és belépett előttük a házba.

Aztán meglehetősen szótlanul ültek sörük mellett hármában az ivóban, egy kis asztalnál, középtű K., jobbról-balról a segédek. Az övékén kívül még csak egyetlen asztal volt foglalt, annál parasztok iddógáltak, akárcsak tegnap este.

- Nem könnyű veletek - mondta K., és mint már annyiszor, ismét összehasonlította az arcukat.
- Hogy különböztetek meg benneteket? Pusztán csak a nevetek különbözik, egyébként olyan egyformák vagytok, mint... - elakadt, aztán önkéntelenül is folytatta: - Egyébként olyan egyformák vagytok, mint a kígyók.

Azok csak nevettek.

- Egész jól megkülönböztetnek minket - mondták, mintegy önigazolással.

- Elhiszem - mondta K. -, hiszen magam is tanúja voltam, de én csak a saját szememmel tudok látni, s azzal nem bírok különbséget tenni köztetek. Úgy is fogok hát bánni veletek, mintha egyetlen ember lennétek, és mindkettőtöket Artúrnak foglak hívni, hiszen egyikőtöknek ez a neve. A tiéd, nem? - kérdezte az egyiket.

- Nem - felelte az. - Én Jeremiás vagyok.

- Mindegy - mondta K. - Mindkettőtöket Artúrnak foglak hívni. Ha Artúrt elküldöm valahova, mentek mind a ketten; ha Artúrnak munkát adok, végzitek mind a ketten; ennek az a nagy hátránya számomra, hogy külön-külön munkára nem használhatlak benneteket, megvan viszont az az előnye is, hogy mindenért, amit rátok bízok, közösen vagytok felelősek. Hogy hogyan osztjátok föl egymás közt a dolgokat, ahhoz nekem semmi közöm, de nem is kényszerítek rá egymásra semmit, mert az én szememben egyetlen ember vagytok.

Elgondolkodtak rajta, s azt mondták:

- Ez nekünk nagyon kellemetlen volna.

- Hát persze - mondta K. -, persze hogy kellemetlen nektek, de így lesz.

K. látta, hogy az egyik paraszt egy ideje ott ólálkodik az asztaluk körül, s most végre eltökélte magát, az egyik segédhez lépett, és súgni akart neki valamit.

- Bocsánat - mondta K., rácsapott az asztalra, és fölállt. - Ezek itt az én segédeim, és most megbeszélést tartunk. Senkinek sincs rá joga, hogy zavarjon minket.

- Ó, kérem, kérem - mondta ijedten a paraszt, és visszahátrált a társaságához.

- Ezt különösképpen meg kell jegyeznetek magatoknak - mondta K., és újra leült. - Engedélyem nélkül senkivel sem szabad beszélgetek. Én itt idegen vagyok, és ha a régi segédeim vagytok, akkor idegenek vagytok ti is. Nekünk, három idegennek, össze kell tartanunk. Adjatok kezet rá.

Nagy készségesen K. felé nyújtották a kezüket.

- Vigyétek a mancsotokat - mondta K. - De a parancs: parancs. Én most aludni megyek, és azt ajánlom, tegyetek így ti is. A mai munkanapot elmulasztottuk, holnap korán dologhoz kell látnunk. Szánt kell kerítenetek, hogy a kastélyba mehessek, reggel hatra legyetek a ház előtt vele.

- Jó - mondta az egyik.

De a másik közbeszólt.

- Azt mondod: jó, és közben tudod, hogy nem lehet.

- Csend legyen - mondta K. - Csak nem kezdetek máris különbözni egymástól?

Most már az első is azt mondta:

- Igaza van. Engedély nélkül idegen nem mehet a kastélyba.

- Hol kell engedélyt kérni?

- Nem tudom. Talán a várnagynál.

- Akkor telefonálunk neki. Hívjátok föl a várnagyot, most rögtön, mind a ketten.

A készülékhez szaladtak, megkapták az összeköttetést - majd letaposták egymást igyekeztükben. Látszólag nevetségesen szófogadók voltak; megkérdezték, fölmehet-e velük K. holnap a kastélyba.

K. még az asztalánál is meghallotta a válaszból a „nem!”-et. De a válasz nem csak ennyiből állt; így hangzott:

- Sem holnap, sem máskor.

- Majd én magam telefonálok - mondta K. és fölállt.

Eltekintve annak az egyetlen parasztnak a próbálkozásától, K.-ra és segédeire eddig nem sok ügyet vetettek az ivóban; ez az utóbbi megjegyzése azonban általános figyelmet keltett. A parasztok is mind fölálltak, és bár a kocsmáros igyekezett visszaszorítani őket, a készülékhez tódultak, és félkört formáltak K. körül. Általában az volt a nézetük, egyáltalán nem fog választ kapni. K.-nak meg kellett kérnie őket, legyenek csöndben, igazán nem kíváncsi a véleményükre.

Valami zümmögés hallatszott a hallgatóból, aminőt K. még sosem észlelt telefonáláskor. Mintha számtalan gyermeki hang zümmögéséből - de ez a zümmögés sem igazi zümmögés volt, hanem messzi, végtelenül messzi hangok éneke -, mintha ebből a zümmögésből szinte képtelen módon egyetlen magas, de erős hang képződne, s úgy csapott a fülbe, mintha gyarló dobhártyájánál jóval mélyebbre akarna hatolni. K. nem telefonált, csak fülelt; baljával a készülék ládikájára támaszkodott, és úgy fülelt.

Maga sem tudta, meddig, addig, míg a kocsmáros meg nem húzkodta a kabátját, hogy valami küldönc keresi.

- Eredj! - kiáltotta K. hirtelen dühvel, talán a telefonba, mert most jelentkezett valaki. A következő beszélgetés zajlott le:

- Itt Oszvald. És ott? - harsogta egy szigorú, kevély hang, K.-nak úgy tetszett, kis beszédhibával, amit szigora fokozásával igyekezett eltüntetni.

Habozott, nem akarta megnevezni magát; a telefonnal szemben védtelen volt: a másik kedvére lemennyöröghetett rá, vagy félrelökhette a kagylót, és ezzel ki tudja, milyen fontos út zárult volna be előtte. Tétovázását a másik türelmetlenül fogadta.

- Ki van ott? - kérdezte ismét, és hozzátette: - Nagyon örülnék neki, ha kevesebbet telefonálnának onnét, jóformán egy perce sincs még, hogy telefonáltak.

K. elengedte füle mellett a megjegyzést, és hirtelen elhatározással kijelentette:

- Itt a földmérő úr segéde.

- Miféle segéd? Miféle úr? Miféle földmérő?

K.-nak ekkor hirtelen eszébe jutott a tegnapi telefonbeszélgetés.

- Kérdezze meg Fritztől - mondta kurtán.

Ez, nagy meglepetésére, használt. De még ennél is jobban csodálkozott azon, milyen egységes odafönt a hivatali szolgálat. A válasz így szólt:

- Tudom már. Az örök földmérő. Igen, igen. Aztán? Miféle segéd?

- József - mondta K.

Zavarta kissé háta mögött a parasztok morgása; nyilván nem tetszett nekik, hogy hamis nevet mond. De nem volt ideje rá, hogy törődjék velük, minden figyelmét lekötötte a beszélgetés.

- József? - kérdezték. - A segédek neve - kis szünet: bizonyára megkérdezte valakitől - Artúr és Jeremiás.

- Azok az új segédek - mondta K.

- Nem. A régiek.

- Az újak, én viszont a régi vagyok, ma jöttem utána a földmérő úrnak.

- Nem! - kiáltották.

- Hát akkor ki vagyok? - kérdezte K., ugyanolyan higgadtan, mint eddig.

Némi szünet után ugyanaz a hang, ugyanazzal a beszédhibával, de mintha mégis más lett volna, mélyebb és tekintélyesebb, azt mondta:

- A régi segéd vagy.

K. a hang csengését figyelte, és közben majdnem elszalasztotta a kérdést:

- Mit akarsz?

Legszívesebben letette volna a kagylót. Nem várt már semmit ettől a beszélgetéstől. De azért, szinte csak kényszerből, még gyorsan megkérdezte:

- Mikor mehet a gazdám a kastélyba?

- Soha - hangzott a válasz.

- Jó - mondta K., és helyére akasztotta a hallgatót.

Mögötte a parasztok már egészen közel tolakodtak hozzá. A két segéd, rá-rásandítva, azzal foglalatzkodott, hogy visszatartsa őket. De mintha csak komédia lett volna az egész, és lassan a parasztok is abbahagyták a tolongást, alighanem kielégítette őket a beszélgetés eredménye. Csoportjukat ekkor hátulról gyors léptekkel egy férfi szelte át, meghajolt K. előtt, és egy levelet nyújtott át neki. K. átvette a levelet, de egyelőre csak a férfit nézte, azt pillanatnyilag fontosabbnak találta. Rendkívül hasonlított a segédekre, éppolyan karcsú volt, mint azok, éppolyan feszes ruhában, éppolyan fürgén és ügyesen mozgott, mégis egészen más volt. Mennyivel szívesebben vette volna, ha ez a segédje! Némileg emlékeztette arra a nőre a csecsemővel, akit a tímármesternél látott. Majdnem fehér ruhát viselt, nem selyemből ugyan, mert ez is téli ruha volt, akárcsak a többieké, de finoman és ünnepélyesen hatott, mint a selyem. Arca tiszta és nyílt, óriási szemekkel. És a mosolya rendkívül biztató, kezével végigsimított az arcán, mintha le akarná törölni róla ezt a mosolyt, de nem sikerült.

- Ki vagy te? - kérdezte K.

- Barnabásnak hívnak - felelte. - Küldönc vagyok.

Ahogy beszélt, férfiasan és mégis lágyan nyílt-csukódott az ajka.

- Mit szólna ehhez? - kérdezte K., és a parasztokra mutatott, akik előtt még mindig nem vesztett érdekességéből, s akik elkínzott arcukkal (koponyájukat mintha fölülről laposra verték volna, és vonásaikat a verés fájdalma rajzolta volna ki), duzzadt ajakkal, nyitott szájjal hol oda bámultak, hol nem, mert pillantásuk időnként elsiklott, s mielőtt visszatért volna, ott

ragadt valamilyen közömbös tárgyon; s aztán rámutatott K. a segédekre is, akik egymást átkarolva, összesimuló arccal álltak, és mosolyogtak, nem lehetett tudni, alázatosan-e vagy gúnyosan; mindezt megmutatta neki, mint valami különleges körülmények folytán rákényszerített kíséretet, és várta, mert végül is ilyen bizalom ébredt benne, hogy Barnabás különbséget tegyen köztük és közte. Barnabás azonban, nyilvánvalóan teljesen ártatlanul, föl sem fogta a kérdést, elengedte a füle mellett, mint jól nevelt inas urának egy-egy, csak látszólag hozzá intézett szavát, éppen csak elnézett a jelzett irányba, odaintett egyik-másik paraszt ismerősének, és váltott néhány szót a segédekkel is, mindezt szabadon, természetesen anélkül, hogy keverednék velük. K.-nak, miután így elutasították, bár nem szégyenítették meg, eszébe jutott a levél a kezében; felnyitotta.

Így szólt:

„Igen tisztelt Uram! Mint tudja, fölvevük a grófság szolgálatába. Közvetlen fölöttese a falu előljárója, aki a továbbiakat mind munkájára, mind fizetésére vonatkozólag közölni fogja önnel, s akinek egyben számadással is tartozik. Ennek ellenére azonban én sem fogom szemem elől veszteni. Barnabás, jelen soraim átadója, időnként érdeklődni fog önnél, hogy megtudja és közvetítse hozzám esetleges kívánságait. Amennyire csak lehetséges, mindig készséggel állok rendelkezésére. Igen fontosnak tartom, hogy munkásaink elégedettek legyenek.”

Az aláírást nem lehetett kibetűzni, mellette ez állt: „A X. iroda vezetője.”

- Várj! - mondta K. Barnabásnak, aki meghajolt előtte, aztán rákiáltott a kocsmárosra, nyisson neki egy szobát, egy ideig egyedül akart lenni a levelével. Közben eszébe jutott, hogy Barnabás, bármilyen vonzónak látja, mégiscsak küldönc, semmi más; sört rendelt hát neki. Figyelte, hogyan fogadja a dolgot; szemlátomást örült neki, nyomban föl is hörpintette az italt. K. akkor a kocsmáros után ment. A kis házban csak egy padlásszobát tudtak adni neki, s még ez is nehézségekkel járt, mert a két szolgálólányt, aki addig ott aludt, át kellett telepíteni máshová. Voltaképpen nem történt egyéb, mint hogy a lányokat kirakták, a szoba egyébként változatlan maradt, az egyetlen ágy huzatlan, néhány párnával meg egy lópokróccal, minden úgy, ahogy a múlt éjszakáról otthagyták. A falon néhány szentkép, meg fénykép, katonákról. Ki se szellőztettek, nyilván azt remélték, az új vendég nem lesz itt sokáig, s nem is igen tartóztatták. K. azonban ennyivel is beérte, becsavarta magát a pokrócba, leült az asztalhoz, és nekilátott, hogy egy gyertya világánál még egyszer elolvassa a levelet.

Nem volt egységes levél; helyenként úgy beszéltek vele, mint szabad emberrel, akinek meglehet a maga saját akarata: ilyen volt a címzés vagy az a részlet, ahol a kívánságairól esett szó. Másutt viszont, nyíltan vagy burkoltan, úgy kezelték, mint valami jelentéktelen kis munkást, akit annak a bizonyos irodavezetőnek a székéből jóformán észre sem lehet venni, az irodavezetőnek valósággal meg kell erőltetnie magát, hogy ne veszítse el a szeme elől; közvetlen fölöttese csak a falu előljárója, s ennek ráadásul számadással is tartozik; talán csak egyetlen egyívású társa van: a falu rendőre. Mindez kétségkívül ellentmondás volt, s olyannyira szembeszökő, hogy tekintetbe kellett venni. Hogy talán bizonyos határozatlanság van a dolog hátterében: ilyen hatósággal kapcsolatban esztelen föltételezés lett volna, K. nem is foglalkozott vele. Inkább úgy látta, fölkinálták neki a választást: döntse el ő maga, hogyan valósítja meg a levél rendelkezéseit, s mi akar lenni: egyszerű falusi munkás, kétségkívül kitüntető, de csak látszólagos kapcsolatban a kastéllyal, vagy látszólagos falusi munkás, akinek a valóságban egész munkaviszonyát Barnabás közlései határozzák meg. K. egy pillanatig sem habozott afelől, mit válasszon; nem habozott volna azok nélkül a tapasztalatok nélkül sem, amelyeket eddig szerzett. Csak úgy érhet el valamit a kastélyban, ha mint falusi munkás, minél messzebb kerül uraitól, ezek a falusiak, akik egyelőre oly bizalmatlanok iránta, csak akkor fognak

megszólalni, ha tán nem is a barátjuk, de mindenesetre a polgártársuk lett; s ha nem lehet többé megkülönböztetni Gerstäcker-től vagy Lasemanntól - aminek sürgősen meg kell történnie, mert ettől függ minden: - akkor bizonyára egyszeriben megnyílik előtte minden út, amely örökre zárva, sőt örökre láthatatlan maradna számára, ha csak a fönti urakon és kegyükön múlték a dolog. Egy veszély természetesen fönnállt, a levél eléggé hangsúlyozta, sőt némi örömmel ábrázolta, mintha kikerülhetetlen lenne. Ez a veszély: a munkás volta. Szolgálat, előljáró, munka, fizetés, számadás, munkás: csak úgy hemzsegett tőlük a levél, s még ami egyebet, személyesebb jellegűt mondott, azt is ebből a szempontból mondta. Ha K. munkás akar lenni, ám legyen, hanem akkor istenigazában, minden másfelé való kacsingatás nélkül. K. tudta, hogy nem fenyegetik valódi kényszerrel, ettől nem félt, s itt éppenséggel nem; félt viszont a csüggesztő környezet hatalmától, attól, hogy belefásul a csalódásokba, meg azoknak az észrevehetetlen hatásoknak az erejétől, melyek pillanatról pillanatra érhettek; ezzel a veszéllyel azonban föl kellett vennie a küzdelmet. A levél azt sem rejtette véka alá, hogy amennyiben harcra kerülne a sor, vakmerőségében K. volt a kezdeményező fél; a levél éppen csak finom célzást tett rá, és azt legföljebb a nyugtalan - nem rossz, csupán nyugtalan - lelkiismeret vehette észre: ott rejlett a föl vételére vonatkozó két szóban: „Mint tudja.” K. jelentkezett, és azóta tudhatja, hogy, mint a levél mondta, föl vették.

Levett egy képet a falról, és fölszúrta a levelet a szögbe; ebben a szobában fog lakni, lógjon itt a levél is.

Aztán lement az ivóba. Barnabás az egyik asztalnál ült a segédekkel.

- Ó, hát itt vagy! - mondta K., de nem volt semmi szándéka vele, épp csak megörült neki, hogy látja.

Barnabás nyomban föl ugrott. Alighogy K. belépett, a parasztok is mind föl álltak, hogy közelebb kerüljenek hozzá; már egészen rá szoktak, hogy mindig köréje tóduljanak.

- Mit akartok folyton velem! - kiáltott rájuk K.

Nem vették zokon, megfordultak, és visszakullogtak a helyükre. Elmenőben az egyik, magyarázatul, odavetette, kétes mosollyal, mely nyomban még néhánynak az arcán megjelent:

- Mindig hall valami újat az ember.

És megnyalta a szája szélét, mintha az a bizonyos új valamiféle étel volna. K. pedig egyetlen szóval sem békítgette őket, nem árt, ha némi tisztelettel vannak iránta; de alig ült le Barnabás mellé, máris tarkóján érezte egy paraszt leheletét; azt mondta, csak a sőtartóért jött, K. azonban dühösen fölcsattant, mire a paraszt otthagya a sőtartót, és elszaladt. Mi sem volt könnyebb, mint K.-val elbánni, egyéb sem kellett volna például, mint ellene uszítani a parasztokat: makacs érdeklődésüket még a többiek zárkózottságánál is komiszabbnak találta, amellet ez is zárkózottság volt, hiszen ha odaült volna közéjük, aligha maradtak volna az asztaluknál. Csak Barnabás jelenléte tartotta vissza attól, hogy lármát üssön. De azért fenyegetően feléjük fordult; és azok is mind feléje fordultak. Látta őket, ahogy ott ülnek, ki-ki a helyén, egy árva szót sem váltanak egymással, nincs köztük semmi látható kapcsolat, és csak az köti össze őket, hogy mindannyian rámerednek, s akkor egyszeriben úgy érezte, nem is gonoszágból ólálkodnak egyre a nyomában, talán valóban akarnak tőle valamit, csak nem tudják megmondani, vagy ha nem azért, akkor gyerekségből teszik, pusztá gyerekeességből, ami, úgy látszik, általános itt: nem volt-e gyerekes a kocsmáros is, amint két kézre fogva tartotta a pohár sört, melyet valamelyik vendégnek kellett volna odavinnie, úgy állt ott, szinte földbe gyökerezve, K.-ra bámult, és meg se hallotta a kocsmárosnét, aki a kis konyhaablakon kihajolva odakiáltott neki valamit.

K. kissé megnyugodott, és Barnabáshoz fordult, a segédek legszívesebben elküldte volna onnét, de nem talált rá ürügyet. Egyébként csöndesen a sörükre meredtek.

- Elolvastam a levelet - mondta K. - Tudod, mi van benne?

- Nem - felelte Barnabás, de tekintete mintha többet mondott volna a szavánál.

Lehet, hogy K. tévedett, ezúttal Barnabás javára, ahogy az imént a parasztok rovására, de jelenléte változatlanul kedvezően hatott rá.

- Rólad is szó esik a levélben, időnként ugyanis üzeneteket kell közvetítened köztem és az igazgatóság közt, ezért gondoltam, hogy tudod, mi van benne.

- Nekem csak azt hagyták meg - mondta Barnabás -, adjam át a levelet, várjam meg, míg elolvasod, aztán, ha szükségesnek véled, vigyek vissza szóbeli vagy írásbeli választ.

- Jól van - mondta K. - Semmi szükség írásra, jelentsd a főnök úrnak... Hogy is hívják? Nem tudtam elolvasni az aláírását.

- Klamm - mondta Barnabás.

- Jelentsd Klamm úrnak, hogy köszönöm a fölvételt, és különös szívességét is: szívből méltányolni tudom, hiszen még eddig semmivel sem szolgáltam rá. Mindenben alkalmazkodni fogok a szándékaihoz. És nincs ma semmilyen különleges kívánságom.

Barnabás éberen figyelt, és megkérte K.-t, hadd ismételhessen el előtte az üzenetet. K. megengedte, és Barnabás szó szerint elmondta az egészet. Aztán fölállt, hogy elbúcsúzzék.

K. egész idő alatt az arcát vizsgálgatta: most vette szemügyre utoljára. Barnabás körülbelül ugyanolyan magas volt, mint ő, mégis mintha letekintett volna rá, bár szinte alázatosan, mert elképzelni sem lehetett, hogy ez az ember megalázzon valakit. Igaz, csak egy küldönc volt, nem tudta, mi van a levelekben, melyeket kézbesítenie kellett, de tekintete, mosolya, járása mind küldetésnek hatott, noha ő maga talán nem is sejtette. K. kezét nyújtott neki, ez szemlátomást meglepte, hiszen csupán meghajolni akart.

Alighogy elment - mielőtt kinyitotta az ajtót, egy kis időre nekitámaszkodott, és végigtekintett az ivón, de ez a pillantás már nem szólt senkinek -, K. azt mondta a segédeknek:

- Lehozom a szobámból a jegyzeteimet, aztán megbeszéljük a soron következő munkát.

Vele akartak menni.

- Maradjatok - mondta K.

Még mindig vele akartak menni, úgyhogy szigorúan újra rájuk kellett parancsolnia.

Barnabás már nem volt a folyosón. De éppen csak az imént távozhatott. K. azonban a ház előtt sem látott senkit; megint havazott.

- Barnabás! - kiáltotta.

Semmi válasz. Még a házban lenne? Egyedül ez látszott valószínűnek. K. ennek ellenére teljes erejéből újra elkiáltotta a nevét.

A név hosszan végigdörgött az éjszakán. És a messzeségből valami gyöngye kis válasz hangzott; ilyen messze járt már Barnabás. K. visszahívta, és elébe ment; ott, ahol találkoztak, a kocsmából már nem lehetett látni őket.

- Barnabás - mondta K., és nem bírt erőt venni a hangja remegésén -, még valamit szeretnék mondani neked. Most veszem észre, milyen rossz ez a rendszer, hogy csak ezekre a véletlen látogatásaidra vagyok utalva, ha szükségem van valamire a kastélyból. Ha most például nem érlek utol (úgy repülsz, azt hittem, még a házban vagy), ki tudja, meddig várhattam volna, míg újra elém kerülsz.

- Megkérheted a főnököt - mondta Barnabás -, hogy mindig meghatározott időben jöjjenek, ahogy megszabod.

- Ez sem lenne megfelelő - mondta K. - Lehet, hogy egy álló évig semmi üzenivalóm sincs, aztán egy negyedórával azután, hogy elmentél, valami halaszthatatlan.

- Jelentsem hát a főnöknek - kérdezte Barnabás -, hogy közted és közte létesítsenek más kapcsolatot, mint általam?

- Nem, nem - mondta K. -, egyáltalán nem, éppen csak emlitem ezt a dolgot, hiszen most, szerencsére, még elértelek.

- Nem mennénk vissza a fogadóba - kérdezte Barnabás -, hogy ott megadd az új megbízatást? És már lépett is egyet a ház felé.

- Semmi szükség rá, Barnabás - mondta K. - Egy darabon elkísérlek.

- Miért nem akarsz visszamenni a fogadóba? - kérdezte Barnabás.

- Zavarnak az emberek - felelte K. - Magad is láthattad, milyen tolakodók a parasztok.

- Fölmehetünk a te szobádba - mondta Barnabás.

- Az a szolgálok szobája, piszkos és szellőzetlen - mondta K. - Épp azért akarok egy kicsit veled menni, hogy ne kelljen ott gunyasztanom. De - tette hozzá, hogy végleg legyőzze habozását - meg kell engedned, hogy beléd kapaszkodjam, te biztosabban jársz.

Azzal belekarolt Barnabásba. Arcát nem láthatta, egészen sötét volt, alakját sem lehetett kivenni, de a karját már előbb megpróbálta kitapogatni.

Barnabás nem ellenkezett, eltávolodtak a kocsmától. K. természetesen érezte, hogy bármennyire igyekszik is, képtelen lépést tartani Barnabással, olyan volt rajta, mint egy kolonc, és ezen az apróságon még rendes körülmények között is mindennek föl kell borulnia, hát még olyan mellékutcákban, mint amilyenben délelőtt süppedt a hóba, ezekből csak Barnabás segítségével vergődhetett volna ki. De most nem aggodalmaskodott ilyesmin, és nagy megkönnyebbülésére Barnabás egy szót sem szólt; ha ilyen szótlanul mennek, nyilván az ő számára is csak egyetlen célja lehet együttlétüknek: hogy menjenek.

Mentek hát, de K. nem tudta, hová, képtelen volt tájékozódni; még azt sem tudta, túl vannak-e már a templomon. A puszta járás is olyan fáradságába került, hogy nem bírt uralkodni a gondolatain: összekuszálódtak, ahelyett, hogy céljukra irányultak volna. Minduntalan szülőföldje jutott eszébe, és megtelt emlékeivel. Ott is állt egy templom a főtéren, részben ódon temető övezte, ezt pedig magas fal. Csak nagyon kevés fiú mászta meg ezt a falat, sokáig K.-nak sem sikerült. Nem kíváncsiság sarkallta őket erre, a temetőnek már rég nem volt előttük semmi titka, rácsos kapuján már sokszor bementek; éppen csak a sima, magas falat akarták legyőzni. Egy délelőtt - fény árasztotta el a csendes, üres teret, s látta-e K. valaha is ilyennek, azelőtt, vagy azután? - meglepően könnyen sikerült neki, egy helyen, ahol már gyakran kudarcot vallott, fogai közt kis zászlócskával, első nekiiramodásra megmászta a falat. Lába nyomán még szitált a törmelék, s ő máris fönt volt. Kitűzte a zászlót, a szél kifeszítette a vásznat, s ő lenézett, elnézett körben, hátrafelé is, a földbe rogyant keresztekre; nem volt most és itt

nagyobb nála senki. De éppen arra ment a tanító, és dühös pillantással lezavarta. Ahogy leugrott, megütötte a térdét, keservesen vánszorgott haza, de mégiscsak fönt volt a falon. Akkor úgy érezte, ez a győzelem egész életére megerősíti, nem is volt olyan ostoba érzés, hiszen még most, hosszú évek múltán is segítségére jött, ott Barnabás mellett, a havas éjszakában.

Még erősebben belefogózott, úgyhogy Barnabás szinte vonszolta, nem törték meg hallgatásukat. Hogy merre járnak, arról, az út állapotából ítélve, pusztán annyit sejtett, hogy még nem tértek le valamilyen mellékutcába. Dicsérte magát, amiért a továbbhaladástól nem riasztotta vissza sem az út nehézsége, sem az aggodalom, hogy hogyan fog hazatérni. Annyi ereje csak marad, hogy végül valahogy tovább húzzák-vonják. És hát sose lenne vége ennek az útnak? Nappal úgy állt előtte a kastély, mint egy könnyen elérhető cél, és a küldönc nyilván tudja a legrövidebb utat.

De Barnabás egyszerre megállt. Hol vannak? Nincs tovább? El akarná küldeni Barnabás K.-t? Nem fog sikerülni neki. Olyan erősen belekapaszkodott a karjába, hogy szinte neki is fájt. Vagy megtörtént volna a hihetetlen: máris a kastélyban lennének vagy a kastély kapui előtt? De hiszen, amennyire észlelhette, nem is mentek fölfelé. Barnabás talán valamilyen észrevehetetlen kaptatón vezette föl?

- Hol vagyunk? - kérdezte K. halkán, inkább magától, mint Barnabástól.

- Otthon - felelte Barnabás ugyanúgy.

- Otthon?

- Most aztán vigyázz, uram, nehogy megcsússzal. Lejt az út.

- Lejt?

- Csak pár lépés - mondta Barnabás, és máris kopogtatott. Egy lány nyitott ajtót; nagy szoba küszöbén álltak, majdnem sötétben, mert csak a háttérben, balra, egy asztal fölött függött egy hitvány kis olaj lámpás.

- Ki van veled, Barnabás? - kérdezte a lány.

- A földmérő - felelte Barnabás.

- A földmérő - ismételte hangosabban a lány az asztal felé.

Erre fölállt ott két öreg, egy férfi és egy nő, meg egy lány, üdvözölték K.-t. Barnabás bemutatta őket: a szülei voltak, meg a két nővére, Olga és Amália. K. jóformán rájuk se nézett; levették róla nedves kabátját, hogy megszáráítsák a kályhánál; hagyta.

Szóval nem voltak otthon; otthon csak Barnabás volt. De egyáltalán minek vannak itt? K. félrevonta Barnabást, és megkérdezte tőle:

- Miért jöttél haza? Vagy már a kastély területén laktok?

- A kastély területén? - ismételte Barnabás, mintha nem értené K.-t.

- De hát a kocsmából a kastélyba akartál menni - mondta K.

- Nem, uram - felelte Barnabás. - Haza akartam jönni, csak reggel megyek a kastélyba, aludni sosem alszom ott.

- Úgy - mondta K. - Szóval nem a kastélyba akartál menni, hanem csak ide.

Barnabás mosolya mintha fakóbb lett volna, s egész lénye jelentéktelenebb.

- Miért nem mondtad ezt nekem?

- Nem kérdezted, uram - felelte Barnabás. - Még valamivel meg akartál bízni, de nem az ivóban, nem is a szobádban; erre azt gondoltam, itt, a szüleimnél zavartalanul megadhatod a megbízást. Mihelyt megparancsolod, nyomban odébb mennek innét; akár nálunk is maradhatsz éjszakára, ha itt jobban tetszik. Rosszul tettem talán?

K. nem tudott mit felelni. Szóval félreértés volt, közönséges, hitvány félreértés, és ő fönntartás nélkül átadta magát ennek a félreértésnek. Hagyta, hogy megbűvölje Barnabás feszes, selyemfényű zekéje, mely alól, ahogy most kigombolta, durva, piszkosszürke, agyonfoltozott ing tűnt elő, egy szolga erős, csontos mellén. S ez a környezet itt nemcsak hogy megfelelt neki, hanem még túl is tett rajta, a vén, köszvényes apa, aki inkább tapogatózó keze, mint lassan csoszogó, merev lába segítségével mozgott, s mellén összekulcsolt kezével az anya, aki olyan kövér volt, hogy lépni is alig bírt. Mindketten, apa is, anya is, már régen úton voltak felé a sarkukból, attól fogva, hogy belépett, de még mindig nem értek oda hozzá. A két szőke lány hasonlított egymásra, és Barnabásra is, de keményebb vonásokkal, erős, nagydarab teremtések, ott álltak a jövevények mellett, és várták, hogy K. legalább egy szóval üdvözlje őket. Ő azonban nem tudott mit mondani, azt hitte, a faluban mindenkinek megvan számára a maga jelentősége, s ez így is volt, éppen csak ezek az emberek itt, éppen csak ezek nem érdekelték. Ha képes lett volna rá, hogy egyedül is megbirkózzék az úttal a kocsmáig, azonnal odébbáll. Az a lehetőség, hogy kora reggel Barnabással a kastélyba menjen, a legkevésbé sem csábította. Most, éjszaka, észrevétlenül szeretett volna behatolni a kastélyba, Barnabás vezetésével, de azzal a Barnabással, akit eddig ismert: aki közelebb volt hozzá, mint bárki más az útjába került falubeliek közül, s akiről egyúttal azt hitte, látható rangját jóval meghaladó szoros kapcsolatban áll a kastéllyal. De ennek a családnak a fiával - mindenestül ehhez tartozott, és már ott is ült velük az asztalnál -, olyan emberrel, akinek nyilván még a kastélyban aludnia sem szabad: ilyennek a karján menni világos nappal a kastélyba - ez képtelen, nevetségesen reménytelen kísérlet lett volna.

K. leült az ablak alatti padkára, azzal az elhatározással, hogy az éjszakát is ott tölti, és semmilyen szolgálatot sem fogad el a családtól. Úgy érezte, a falusiak, akik elküldték vagy féltek tőle, kevésbé veszélyesek, mert végeredményben csak saját magára utalták, és ereje összeszedésére ösztökélték; az ilyen látszólagos segítők azonban, akik egy kis színjáték rögtönzésével a kastély helyett családjukhoz vezették, voltaképpen csak félrevezetik, akár akarják, akár nem, és azon munkálkodnak, hogy szétzilálják az erejét. Figyelembe se vette, hogy meghívták a családi asztalhoz, csak ült tovább a padkán, leszegett fejjel.

Ekkor Olga, a nővérek közül a szelídebbik, fölállt, még valami lányos zavar is látszott rajta, odament K.-hoz, és kérte, jöjjön asztalhoz. Kenyeret és szalonnát tálalt föl, mindjárt hoz hozzá sört is.

- Honnan? - kérdezte K.

- A kocsmából - felelte Olga.

K. örült a válasznak, kérte a lányt, ne hozzon neki sört, hanem kísérje el a kocsmáig, mert még van ott egy s más fontos dolga. Kiderült azonban, hogy Olga nem olyan messzire, nem K. kocsmájába akart menni, hanem egy másikba, egy sokkal közelebbibe, az Udvarházba. K. mégis kérte, hadd tarthasson vele, talán, gondolta, meghálhat ott; akármilyen vackot kap szállásul, többre becsülte volna a legjobb ágynál is, amit ennél a háznál adnának neki. Olga nem felelt azon nyomban, előbb elnézett az asztal felé. Testvére fölállt, beleegyezőleg bólintott, és azt mondta:

- Ha az úr úgy kívánja...

K.-t ez a beleegyezés már-már arra indíthatta volna, hogy elálljon kérésétől: nem sokat érhet, amibe ilyen könnyen beleegyeznek. De amikor most vitatni kezdték, beengedik-e K.-t a kocsmába, s ezt mindannyian kétségbe vonták, mégis mindenáron a lánnyal akart menni, és még csak annyira sem erőltette meg magát, hogy kéréséhez valami érthető indokot találjon ki, ez a család fogadja el olyannak, amilyen, igazán semmi szégyenkezést sem érzett előttük. Egyedül Amália zavarta némileg közönyében, Amália komoly, egyenes, rezzenéstelen, talán kissé tompa tekintete.

A kocsmáig tartó kurta úton - K. belekapaszkodott Olgába, s mert másként nem segíthetett magán, majdnem úgy húzatta magát vele, mint előbb a testvérével. - K. megtudta, hogy ez a kocsmá voltaképpen csak a kastélybeli uraknak áll rendelkezésére: ha valami dolguk akad a faluban, ott esznek, s olykor ott is hálanak. Olga halkán, szinte bizalmasan beszélt K.-val, jó volt vele menni, majdnem olyan jó, mint a testvérével. K. védekezett ez ellen a jó érzés ellen, de azért érezte.

A kocsmá kívülről nagyon hasonlított ahhoz, melyben K. lakott. Nagy különbségek egyébként nem is voltak a faluban, kis különbségeket azonban nyomban észre lehetett venni, a bejáratú lépcsőnek korlátja volt, az ajtó fölé szép lámpát erősítettek. Amint beléptek, fejük fölött valami vászon libbent: zászló, a grófi címerrel. A folyosón tüstént találkoztak a kocsmárossal, aki nyilván ellenőrző körútját tartotta, kis szemével vizsgálódva, vagy álmosan mérte végig K.-t, ahogy elment mellettük, s azt mondta:

- A földmérő úr a söntésnél nem mehet tovább.

- Persze - mondta Olga, aki azonnal K. pártjára állt -, éppen csak elkísért.

K. ellenben, hálátlanul, otthagya Olgát, és félrevonta a kocsmárost. Olga azalatt türelmesen várakozott a folyosó végén.

- Szeretnék meghálni itt - mondta K.

- Az, sajnos, lehetetlen - mondta a kocsmáros. - Úgy látszik, még nem tudja. A ház egyedül a kastély urainak áll rendelkezésére.

- Elhiszem, hogy ez a szabály - mondta K. - De azért talán mégiscsak lehetséges, hogy elallassam itt valamelyik sarokban.

- Rendkívül szívesen állnék rendelkezésére - mondta a kocsmáros. - De eltekintve az előírás szigorától, amiről mint afféle messziről jött ember, tájékozatlanul beszél, kívánsága már csak azért is teljesíthetetlen, mert a kastély urai végtelenül érzékenyek: meggyőződésem, hogy képtelenek, legalábbis váratlanul, idegenek látását elviselni: ha megengedném, hogy itt töltsen az éjszakát, s ők valami véletlen folytán fölfedeznék, mert hiszen a véletlen mindig az uraknak kedvez, nemcsak nekem lenne végem, hanem önnek is. Ez nevetségesen hangzik, de így van.

Ez a magas, feszesen begombolkozott úr, egyik kezével a falnak támaszkodva, másik a csípőjén, keresztbe rakott lábbal, kissé föléje hajolva, bizalmasan beszélt K.-hoz, mintha már alig tartozna a faluhoz, noha sötét ruhája csupán parasztosan volt ünnepélyes.

- Szórol szóra elhiszem - mondta K. -, és az előírás jelentőségét sem becsülöm alá, ha sután fejeztem is ki magam. Csak egyre szeretném még fölhívni a figyelmét. Értékes kapcsolataim vannak a kastélyban, és még értékesebbekre fogok szert tenni: ezek biztosítják minden olyan veszedelemmel szemben, mely abból származnék, hogy itt hálók, és kezeskednek önnek afelől, hogy bőségesen meghálálom ezt a kis szívességet.

- Tudom - mondta a kocsmáros, és megismételte: - Ezt tudom.

Erre most még nyomatékosabban terjeszthette volna elő kívánságát: de éppen ez a válasz zavarta meg K.-t, úgyhogy csak ennyit kérdezett:

- Sok kastélybeli úr éjszakázik ma itt?

- Ebből a szempontból ma előnyös a helyzet - mondta a kocsmáros szinte biztatóan. - Csak egy úr maradt itt.

K. még mindig unszolta, remélve, hogy már-már befogadták; még csak az úr neve után érdeklődött.

- Klamm - felelte mellékesen a kocsmáros, és feleségéhez fordult, aki csodálatosan ócska, ómódi, dúsan redőzött, fodros-bodros, de finom anyagból való városi ruhában, suhogva közeledett feléjük. A kocsmárosért jött, a főnök úr óhajt valamit tőle. A kocsmáros, mielőtt elment, K.-ra tekintett, mintha most már nem neki, hanem K.-nak kellene döntenie az ott-éjszakázás dolgában. K. azonban nem tudott mit mondani, kivált az zavarta meg, hogy éppen a főnöke van a házban. Nem tudta megmagyarázni magának, hogy miért, de Klamm-mal szemben nem érezte magát olyan szabadnak, mint általában a kastéllyal szemben; az, hogy Klamm esetleg itt kapja, nem jelentett számára semmi riasztót a kocsmáros értelmében, mégis szerfölött kínos lett volna, olyasmi, mintha könnyelműen fájdalmat okozna valakinek, akinek hálával tartozik, amellet rendkívül nyomasztóan hatott rá, hogy habozásában nyilvánvalóan alárendeltségének, munkás voltának rettegett következményeit kell látnia, és nem képes leküzdeni őket még most sem, amikor pedig oly nyilvánvalóan jelentkeztek. Csak állt, ajkát harapdálta, és hallgatott. A kocsmáros, mielőtt eltűnt egy ajtó mögött, még egyszer visszatekintett rá. K. utánanézett, és egy tapodtat sem moccant onnét, míg csak Olga hozzá nem lépett, és odébb nem vonta.

- Mit akartál a kocsmárostól? - kérdezte.

- Itt akartam tölteni az éjszakát - mondta K.

- Hiszen nálunk töltöd - mondta Olga csodálkozva.

- Persze, persze - mondta K., s ezt Olga érthette, ahogy akarta.

Harmadik fejezet

Nagy, középütt teljesen üres szoba volt az ivó, a fal mellett, hordóknál és hordókon parasztok ültek, de másformák, mint amilyeneket K. a maga kocsmájában látott. Ezek tisztábbak voltak, és egyformábban hatottak szürkéssárga, durva anyagból való ruhájukban; zekéjük buggyos volt, nadrágjuk feszes. Apró, első pillantásra egymáshoz rendkívül hasonló emberek voltak, lapos, csontos és mégis kerek arccal. Mindnyájan csöndben ültek, alig-alig mozdultak, csak tekintetükkel követték a belépőket, lassan és egykedvűen. Mégis bizonyos hatást keltettek K.-ban, mert olyan sokan voltak, és olyan csönd volt. Újra megfogta Olga karját, mintha igazolni akarná előttük, miért van itt. Az egyik sarokban fölállt egy férfi, Olgának valamilyen ismerőse, és feléjük indult, K. azonban, Olgába karolva, más irányba fordította a lányt. Senki sem vehette észre ezt, Olgán kívül, aki egy mosolygó oldalpillantással engedelmeskedett.

A sört egy Frida nevű fiatal lány csapolta. Jelentéktelen, kis szőke lány, szomorú szemű, sovány arcú; de a tekintete, ez a sajátosan fölényes tekintet meglepte az embert. Ahogy a tekintet ráhullott, K. úgy érezte, ez a tekintet olyan dolgokat tud vele kapcsolatban, amelyeknek létezéséről még neki magának sincs fogalma, ez a tekintet azonban meggyőzte létezésükről. Oldalvást egyre Fridát figyelte, akkor is, mikor a lány már Olgával beszélt. Barátnőinek éppenséggel nem látszottak, csak néhány hűvös szót váltottak egymással. K. segíteni akart, s ezért azt kérdezte, közvetlenül Fridától:

- Ismeri Klamm urat?

Olga fölnevetett.

- Mit nevetsz? - kérdezte K. bosszúsan.

- Nem nevetek - mondta Olga, de tovább nevetett.

- Igazán gyerekes lány még ez az Olga - mondta K., és mélyen a pultra hajolt, hogy ismét magára vonja Frida tekintetét.

Frida azonban lesütötte a szemét, s úgy mondta halkan:

- Akarja látni Klamm urat?

K. mondta, hogy igen. Frida egy ajtóra mutatott, közvetlenül a háta mögött, balra.

- Itt van egy kis kémlelőlyuk, ezen benézhet.

- És ezek az emberek itt? - kérdezte K.

Frida biggyesztett, és meglepően puha kézzel az ajtóhoz húzta. A kis kémlelőlyukon, melyet nyilván megfigyelés céljából fűrtak, K. majdnem az egész szobát áttekinthette. A szoba közepén íróasztal állt, annál ült, kényelmes forgókarszékekben, a függő izzólámpa fényétől élesen megvilágítva, K. Középnagyságú, kövér, nehézkes úr. Arca még sima volt, de két orcája már kissé megereszkedett a kor súlyától. Fekete bajuszát szélesre pödörte. Szemét ferdén föltett, tükrözve csillogó cvikker takarta. Ha K. egészen odaül az asztalhoz, K. csak profilból láthatta volna, így azonban, ahogy éppen szembefordult vele, egyenest belelátott az arcába. Bal könyöke az asztalon pihent, jobbjá, virrsinia szivarral, a térdén. Az asztalon sörösüveg; a magas párkány miatt K. nem láthatta, van-e valami irat az asztalon; de inkább úgy tetszett, hogy üres. A biztonság kedvéért megkérte Fridát, nézzen be a lyukon, és tájékoztassa erről; de mert a lány csak az imént járt a szobában, nyomban közölhette K.-val, hogy az asztalon semmiféle irat sincs. K. megkérdezte Fridát, nem kell-e már elmennie; a lány

azt felelte, leselkedhetik, ameddig kedve tartja. K. most egyedül volt Fridával: Olga, mint futólag észlelte, mégiscsak módját ejtette, hogy odamenjen ismerőséhez: egy hordón ült, magasan, és harangozott a lábával.

- Frida - suttogta K. -, nagyon jól ismeri Klamm urat?

- Ó, igen - felelte a lány. - Nagyon jól.

K. mellé támaszkodott, és játékosan rendezgette - K.-nak csak most tűnt föl - könnyű, kivágott, krémszínű blúzá, mely szinte idegenül lógott hitványka testén. S azt mondta:

- Emlékszik Olga nevetésére?

- Neveletlen teremtés - mondta K.

- Nem - mondta Frida békítőleg -, volt rá oka, hogy nevéssen. Azt kérdezte tőlem, ismerem-e Klammot, és közben én vagyok... - s itt önkéntelenül kihúzta magát egy kicsit, és diadalmas tekintete, mely egyáltalán nem függött össze azzal, amiről beszéltek, újra K.-ra suhant - én vagyok a szeretője.

- Klamm szeretője?

Frida bólintott.

- Akkor maga igen tekintélyes személyiség az én szememben - mondta K., mosolyogva, nehogy túl sok komolyság keveredjék a társalgásukba.

- Nemcsak a maga számára - mondta Frida barátságosan, de anélkül, hogy viszonzta volna a mosolyt.

K.-nak jó fegyvere volt a kevélységével szemben, és használta is.

- Járt már a kastélyban? - kérdezte tőle.

Frida azonban nem vette észre a kérdés élet.

- Nem - szólt -, nem elég, hogy itt vagyok az ivóban?

Becsvágva kétségkívül esztelen volt, és úgy látszott, éppen K.-n akarja kielégíteni.

- Persze - mondta K. - itt az ivóban, hiszen érti a kocsmáros-mesterséget.

- Úgy bizony - felelte a lány -, pedig *A hídhöz* címzett fogadóban mint istállóbeli cselédlány kezdtem.

- Ezzel a finom kézzel! - mondta K. félig kérdőleg, és maga sem tudta, csupán hízelgett-e, vagy valóban lenyűgözte Frida keze.

Valóban, finom, kis keze volt, de ugyanúgy lehetett volna gyöngének és semmitmondónak is nevezni.

- Azzal akkor senki sem törődött - mondta a lány -, és még most is...

K. kérdő tekintetet vetett rá. Frida a fejét rázta, nem akarta folytatni.

- Természetesen magának is megvannak a maga titkai - mondta K. -, és csak nem fog róluk olyasvalakivel beszélni, akit mindössze félórája ismer, és akinek még nem is volt alkalma rá, hogy elmesélje magának, hogy és mint áll a dolga.

Ez azonban, mint kiderült, nem volt helyénvaló megjegyzés: mintha valami kellemes szendergésből riasztotta volna föl Fridát. Kivett az övére akasztott kis bőrszényből egy fadarabkát, bedugaszolta vele a kémlelőlyukat, és szemlátomást erőt véve magán, nehogy K. észrevegye rajta hangulatának megváltozását, így szólt:

- Ami magát illeti, mindent tudok: maga a földmérő. - És hozzátette: - De most már dolgom van - és visszament a söntés mögé, az emberek pedig itt is, ott is fölálltak, hogy újra megtöltsék kiürült poharukat. K. szeretett volna föltűnés nélkül még néhány szót váltani vele, leemelt hát az egyik állványról egy üres poharat, és odament hozzá.

- Csak még egyet, Frida kisasszony - mondta. - Rendkívüli dolog, és kivételes erő kell hozzá, hogy valaki istállólánnyból kiszolgálólánnyá küzdje föl magát: de az ilyen ember ezzel egyben végső célját is elérte? Ostoba kérdés. A maga szeméből, Frida kisasszony, ne nevéssen ki, nem annyira az elmúlt, mint inkább az eljövendő harcok beszélnek. De a világnak nagy az ellenállása, s annál nagyobb, minél nagyobb a cél: igazán nem szégyen, ha akár csak egy kis, cseppet sem befolyásos, de ugyanolyan keményen küzdő férfi segítségét biztosítjuk magunknak. Talán egyszer nyugodtan is beszélhetnénk egymással anélkül, hogy ennyi kíváncsi szem bámulna ránk.

- Nem tudom, mit akar - mondta Frida, és hangjában ezúttal, akarata ellenére, mintha nem életének győzelmei csengtek volna, hanem számlálhatatlan csalódásai. - Csak nem akar elvenni Klammtól? Jóságos ég! - csapta össze a kezét.

- Belém látott - mondta K., mintegy fáradtan ennyi bizalmatlanságtól -, éppen ez volt a titkos szándékom. Hagyja ott Klammot, és legyen az én szeretőm. És most már mehetek is. Olga! - kiáltotta. - Megyünk haza.

Olga engedelmesen lecsúszott a hordóról, de nem bírt azonnal kiszabadulni barátai gyűrűjéből.

Ekkor Frida fenyegetően K.-ra pillantott, és halkán így szólt:

- Mikor beszélhetek magával?

- Itt tölthetem az éjszakát? - kérdezte K.

- Igen - mondta Frida.

- Most mindjárt itt maradhatok?

- Menjen el Olgával, hogy kitehessen innét az embereket, aztán egy idő múlva visszajöhet.

- Jó - mondta K., és türelmetlenül várta Olgát.

De a parasztok nem engedték a lányt, valamilyen táncot találtak ki, ennek Olga volt a közép-pontja, körültáncolták, s egy-egy közös kurjantásra hol az egyik, hol a másik lépett Olgához, fél kézzel szorosan átfogta a derekát, és néhányszor megpörgette, a körtánc egyre gyorsabb lett, s az éhes, hörgő kiáltások szinte egyetlen rikoltásba folytak. Olga, bár először nevetve át akarta törni a kört, kibomlott hajjal most már csak támolgott egyiktől a másikig.

- Ilyen népséget hoznak a nyakamra - mondta Frida, és haragosan keskeny ajkába harapott.

- Kik ezek? - kérdezte K.

- Klamm cselédsége - mondta Frida. - Folyton magával cipeli ezt a csöcseléket; tönkretesz a jelenlétük. Nem is tudom, mit beszéltem magával, földmérő úr; bocsássa meg, ha valami komiszat mondtam, csak ezek miatt történhetett, nincs is náluk utálatosabb és visszataszítóbb, és ezeknek a poharába kell sört töltenem. Hányszor kértem már Klammot, hagyja otthon őket;

nem elég, hogy a többi úr cselédségét el kell túrnöm, legalább ő tekintettel lehetne rám, de hiába könyörgök, már egy órával az érkezése előtt berontanak ide, mint barmok az istállóba. De most aztán valóban takarodjanak az istállóba, oda valók. Ha maga nem volna itt, fölrántanám az ajtót, és Klamm személyesen kergetné ki valamennyit.

- Hát nem hallja őket? - kérdezte K.

- Nem - mondta Frida. - Alszik.

- Hogyan? - kiáltott föl K. - Alszik? Mikor benéztem a szobájába, még ébren volt, és az asztalnál ült.

- Úgy ül most is - mondta Frida. - Amikor látta, már akkor is aludt; másképp aligha engedtem volna, hogy benézzon. Ebben a helyzetben alszik; az urak nagyon sokat alszanak, szinte nem is érti az ember. Különben, ha nem aludnék annyit, hogyan bírná elviselni ezt a népséget? No de most magam fogom kizavarni őket.

Ostort vett elő a sarokból, s egyetlen magas, nem egészen biztos ugrással, olyasformán, ahogy a bárányok ugranak, a táncolóknál termett. Azok először feléje fordultak, mintha új táncosnő érkezett volna, s egy pillanatig valóban úgy látszott, mintha Frida ki akarná ejteni kezéből az ostort, de aztán nyomban ismét fölemelte.

- Klamm nevében - kiáltotta - az istállóba! Mind az istállóba!

Látták, hogy komoly a dolog; K. számára érthetetlen félelemmel kezdtek a terem végébe hátrálni: ott, ahogy az egyik nekinyomódott, kinyílt egy ajtó, friss éjszakai levegő áradt be, s mindnyájan eltűntek, Fridával együtt, aki az udvaron át nyilván az istállóba hajtotta őket.

K. a hirtelen beálló csöndben lépteket hallott a folyosóról. Hogy valamiképpen biztonságban legyen, a sötét mögé ugrott, mert egyedül csak az alatt bújhatott el. Igaz, nem tiltották meg neki, hogy az ivóban tartózkodjék, de mivel itt akarta tölteni az éjszakát, ügyelnie kellett, nehogy még mindig ott lássák. Valóban lekuporodott hát a pult alá, amint az ajtó kinyílt. Persze az sem lett volna egészen veszélytelen, ha ott fölfedezik, de legalább némileg hihető magyarázat lenne, hogy a megvadult parasztok elől rejtőzött el. A vendéglős volt.

- Frida! - kiáltotta, és néhányszor föl-alá járt a szobában.

Szerencsére Frida csakhamar visszajött, K.-t nem említette, csak a parasztokról panaszkodott, s a pult mögé ment, K.-t keresve. K. megérintette kicsiny lábát, s attól fogva biztonságban érezte magát. Minthogy Frida nem tett említést K.-ról, végül is a vendéglősnek kellett szóba hoznia.

- Hát a földmérő hol van? - kérdezte.

Egyébként is udvarias ember volt, állandó és meglehetősen szabad kapcsolata a nála jóval magasabban állókkal pallérozotta tette modorát, Fridával azonban különleges tisztelettel beszélt, s ez annál inkább föltűnt, mert az egész beszélgetés alatt úgy állt szemben vele, mint a munkaadó az alkalmazottjával, meg kell adni, meglehetősen hetyke alkalmazottal.

- A földmérőről egészen megfeledkeztem - mondta Frida, és kicsiny lábát K. mellére tette. - Már nyilván régen elment.

- De én nem láttam - mondta a kocsmáros -, pedig jóformán egész idő alatt a folyosón tartózkodtam.

- Itt nincs - mondta Frida nyugodtan.

- Talán elbújt - mondta a kocsmáros. - Ahogy néztem, kitelik tőle egy s más.

- Ilyen merészségre csak nem vetemedik - mondta Frida, és lábát erősebben nyomta K. mellére.

Volt a lényében valami vidámság, valami fölszabadultság, amit K. eddig egyáltalán nem észlelt, és teljesen valószínűtlennek tetszett számára, amikor Frida fölnevetett, s ezekkel a szavakkal: - Talán itt lent bújt el - váratlanul lehajolt hozzá, futólag megcsókolta, majd újra fölegyenesedett, és megkönnyebbülten azt mondta:

- Nem, nincs itt.

De csodálkozhatott a vendéglősön is, amint így szólt:

- Nagyon kellemetlen nekem, hogy nem tudom biztosan, valóban elment-e. Nem Klamm úrról van szó, hanem a szabályról. A szabály pedig magára éppúgy vonatkozik, Frida kisasszony, mint rám. Az ivóért maga felelős, a ház többi részét meg majd még átnézem. Jó éjszakát. Aludjék jól.

Még jóformán ki se lépett a szobából, Frida máris eloltotta a villanyt, és máris lent volt K.-nál, a pult alatt.

- Kedvesem! Drága kedvesem! - suttogta, de nem nyúlt K.-hoz, mintegy szerelemtől ájultan feküdt hanyatt, és széttárta karját, végtelennek tetszett számára az idő szerelmi boldogsága előtt, s valami kis dalba kezdett, nem is énekelt, inkább csak elsóhajtotta. Aztán, hogy K. szótlanul gondolataiba mélyedt, egyszeriben följélt, s mint egy gyerek, ráncigálni kezdte:

- Gyere, meg kell fulladni itt lent!

Átölelték egymást, K. karjában izzott a kis test, néhány lépésnyit odébbhemperegtek, önkívületben, melyből K. időnként ki akarta tépni magát, de hiába: tompán nekiütődtek Klamm ajtajának, s aztán ott feküdtek kis sörtócsákban meg a padlót borító többi piszokban. S órák teltek órák után, a közös lélegzetvétel, a közös szívdobogás hosszú órái: órák, melyekben K. váltig úgy érezte, eltévedt, vagy oly messzi idegenbe került, ahol előtte még sosem járt ember, idegenbe, ahol még a levegőben sincs akár csak egyetlen paránya is a honi levegőnek, ahol az embert fojtogatja az idegenség, de esztelen varázsa ellen mégsem tehet egyebet, mint hogy megy tovább, és még jobban eltéved. Így aztán, legalábbis az első pillanatban, nem ijesztően hatott rá, hanem inkább úgy, mint valami vigasztaló ocsúdás, amikor Klamm szobájából egy mély, közönyös-parancsoló hang Fridát szólította.

- Frida - suttogta K. a lány fülébe, mintegy továbbadva a hívást.

Frida először belerögződött engedelmességgel föl akart ugrani, aztán ráeszmélt, hogy hol van, kinyújtózkodott, csöndesen nevetett, és azt mondta:

- Nem megyek. Soha nem megyek hozzá többet.

K. ellene akart mondani, unszolni akarta, menjen be Klammhoz, kezdte összekeresgélni blúza darabjait, de szó nem jött ki a száján, annyira boldog volt, hogy Fridát a karjában tarthatja, és boldogságában szorongott is, mert úgy érezte, ha Frida elhagyja, minden elhagyja, amiye van. És Frida, mintha K. közeléből erőt merített volna, ököibe szorította kezét, bedörömbölt az ajtón, és azt kiáltotta:

- A földmérővel vagyok! A földmérővel vagyok!

Klamm elcsöndesedett. K. pedig fölemelkedett, Frida mellé térdelt, és körülnézett a híg hajnali homályban. Mi történt? Hová lettek reményei? Mit várhat Fridától, most, hogy minden kiderült? Ahelyett, hogy óvatosan nyomult volna előre, úgy, ahogy az ellenség és a cél nagysága kívánta, egy éjszakán át itt hentergett a sör pocsolyáiban, most szédült a szaguktól.

- Mit tettél? - dűnnyögte maga elé. - Mind a ketten elvesztünk.

- Nem - mondta Frida. - Csak én veszttem el, téged viszont megnyertelek. Légy nyugodt. De nézd csak ezt a kettőt ott, hogy nevetnek.

- Kik? - kérdezte K., és megfordult.

Két segéde ült a pulton, kicsit kialvatlanul, de vidáman, a hűséges kötelességteljesítés vidámságával.

- Mit akartok itt? - kiáltott rájuk K., mintha mindenért ők volnának a bűnösök. Körülnézett az ostor után, mely az este Fridánál volt.

- Utóvégre meg kellett keresnünk - mondták a segédek -, ha egyszer nem jöttél vissza hozzánk az ivóba; először Barnabásnál kerestünk, aztán végre itt megtaláltunk. Itt ültünk egész éjszaka. Nem könnyű a szolgálatunk.

- Csak nappal van szükségem rátok, nem pedig éjszaka - mondta K. - Takarodjatok innét.

- Már nappal van - mondták, és nem moccantak.

Valóban nappal volt, az udvarra szolgáló ajtó kinyílt, betódultak a parasztok, Olgával, akit K. egészen elfelejtett. Olga friss volt, akárcsak este, bármilyen rendetlen volt is a haja meg a ruhája, szeme már a küszöbön K.-t kereste.

- Miért nem jöttél haza velem? - kérdezte majdnem sírva. - Egy ilyen nőszemély miatt! - tette hozzá, és ezt többször megismételte.

Frida eltűnt néhány percre, s most újra megjelent, kis motyóval a kezében. Olga szomorúan odébblépett.

- Mehetünk - mondta Frida. Nyilvánvaló volt, hogy *A hídhoz* címzett kocsmára gondol: hogy oda mennek. K. Fridával s utánuk a segédek, ez volt a menet. A parasztok szemlátomást megvetették Fridát, érthetőleg, hiszen eddig keményen bánt velük, az egyik még botot is ragadott, s úgy tett, mintha nem akarná továbbengedni, csak úgy, ha átugrik a boton; de a lány egyetlen pillantása elég volt hozzá, hogy elkotródjék az útból. Kint a hóban K. kissé föllélegzett. Boldog volt, hogy végre a szabadban lehet, nagy boldogságában ezúttal még az út fáradtságát is jobban bírta; ha egyedül lett volna, még jobban bírja. A kocsmában egyenest a szobájába ment, és ágyára feküdt; Frida mellette, a földön csinált magának fekhelyet. A segédek is utánuk nyomultak; elkergették őket, de visszajöttek az ablakon. K. fáradtabb volt, semhogy újra elzavarja őket. A kocsmárosné személyesen jött föl, hogy üdvözlje Fridát, és Frida „Anyuskának” nevezte, érthetetlenül szívélyesen üdvözölték egymást, csókokkal, hosszas ölelésekkel. Nyugalom alig volt a szobában, férficsizmájukban még a szolgálók is bebedübörögtek, hoztak valamit, elvittek valamit. Ha a különféle holmikkal teletömött ágyból kellett nekik ez vagy az, kíméletlenül kirángatták K. alól. Fridát úgy köszöntötték, mint magukfaját. K. a folytonos jövés-menés ellenére ágyban maradt, egész nap és egész éjjel. Ha valamire szüksége volt, Frida gondoskodott róla. Mikor másnap reggel, teljesen fölfrissülve, végre fölkelt, már negyedik napja volt a faluban.

Negyedik fejezet

Szívesen beszélt volna bizalmasan Fridával, de ezt, már pusztán csak tolakodó jelenlétükkel is, megakadályozták a segédek; Frida egyébként időnként tréfálkozott és nevetgált velük. Igényesek egyáltalán nem voltak, az egyik sarokban rendezkedtek be, a földön, két ócska szoknyán. Legfőbb becsvágyuk, mint Fridával többször is megbeszélték, az volt, hogy ne zavarják a földmérő urat, és minél kisebb helyet foglaljanak el, ennek érdekében, természetesen folytonos pusmogással és vihogással, különféle kísérleteket is tettek, összefonták karjukat és lábukat, szorosan egymáshoz kuporogtak, a homályban egyéb sem látszott belőlük a sarokban, mint egy nagy gombolyag. Ám ennek ellenére, a napvilágnál szerzett tapasztalatok alapján, sajnos, tudni kellett róluk, hogy rendkívül éber megfigyelők, folyton K.-t lesték, akár úgy, hogy gyermekdednek látszó játékkal kezükből kagylót formáltak a fülük mögé, és más hasonló ostobaságokat műveltek, akár úgy, hogy éppen csak oda-odapislogtak, és úgy tettek, mintha szakálluk ápolásán kívül semmi egyébbel nem törődnének, mert a szakállukra nagyon sokat adtak, számtalanszor összehasonlították, melyiküké dúsabb és hosszabb, és Fridát kérték föl döntőbírónak. K. gyakran szemlélte ágyából tökéletes közönnyel hármuk sürgölődését.

Ahogy most elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy elhagyja az ágyat, mind odasiettek, hogy a szolgálatára legyenek. Annyira még nem volt erős, hogy igyekvésüket elutasítsa; észrevette, hogy ezzel bizonyos függőségbe kerül tőlük, s ennek rossz következményei lehetnek, de nem tehetett ellene semmit. S nem is volt kellemetlen az asztalnál finom kávét innia, melyet Frida hozott, vagy melegednie a kályhánál, ahová Frida gyújtott be, és az esetlenül buzgólkodó segédek tízszer is le-föl hajkurászni a lépcsőn, mosdóvízért, szappanért, fésűért, tükörért, s végül, mert K. halk célzást tett ilyesfajta kívánságára, egy pohárka rumért.

Ahogy így parancsolgatott, és kiszolgálták, K. egyszer csak azt mondta, inkább kedélyesség-ből, mint a siker reményével:

- Most ti ketten menjetek innét, egyelőre nincs szükségem semmire, és négy szemközt akarok beszélni Frida kisasszonnyal.

És mert semmiféle ellenkezést nem vett észre arcukon, hozzátette, mintegy kárpótlásul:

- Majd aztán hármában elmegyünk az előljáróhoz, várjatok meg lent az ivóban.

Csodálatosképpen engedelmeskedtek, éppen csak megjegyezték, mielőtt elmentek volna:

- Várni éppen itt is várhatnánk.

- Tudom - felelte K. - De nem akarom.

Bosszantó volt viszont, de bizonyos értelemben kellemes is K. számára, amikor Frida, nyomban a segédek távozta után, az ölébe ülve, azt mondta:

- Mi bajod van, kedves, a segédekkel? Előttük aztán semmi titkunk ne legyen. Hűségeselek.

- Eh, hűségeselek! - mondta K. - Folyton lesnek; semmi értelme, de undorító.

- Azt hiszem, értelek - mondta Frida, átölelte a nyakát, és még mondani akart valamit, de nem bírt tovább beszélni; s mert a szék közvetlenül az ágy mellett állt, fölbillentek, és rázuhantak az ágyra. Ott feküdtek, de nem olyan önfeledten, mint akkor éjszaka. Frida is keresett valamit, és K. is keresett valamit; acsarkodva, fintorokat vágva, fejüket egymás mellére fúrva kerestek valamit, de ölelkezésük és föl-fölvetődő testük nem hozott rájuk feledést, ellenkezőleg, csak emlékezetükbe idézte kötelességüket, hogy keressenek, ahogy kutyák kaparják kétségbeeset-

ten a földet, úgy kaparták egymás testét, s aztán nyelvükkel olykor még végigtapogatták egymás arcát, tehetetlenül, csalódottan, valami végső boldogság reményében. Csak mikor kifáradtak, csöndesültek el, s ébredt bennük kölcsönös hála. Akkor a szolgálólányok is följöttek.

- Nézd, hogy hevernek itt ezek - mondta az egyik, és szánalmában valami terítőt vetett rájuk.

Amikor később K. lelökte magáról a terítőt, és körülnézett, a segédek - ezen nem is csodálkozott - ismét ott voltak a sarkukban, K. felé mutogatva komolyságra intették egymást és szalutáltak; ám azonfölül ott ült szorosan az ágy mellett a kocsmárosné is, harisnyát kötött, s ez az apró munka egyáltalán nem illett óriási termetéhez, mely már-már az egész szobát homályba borította.

- Már régóta várok - mondta és fölemelte széles, öreges ráncokkal barázdált, telt tömegében azért mégis sima, egykor talán szép arcát. Szavai szemrehányóan hatottak, de ok nélkül, hiszen K. nem hívatta. Ezért éppen csak bólintott arra, amit hallott, és fölült. Frida is fölkel, otthagya K.-t, és a kocsmárosné székéhez támaszkodott.

- Nem halaszthatta volna el a mondandóját, kocsmárosné asszony, míg vissza nem jövök az előljárótól? - kérdezte K. tétován. - Fontos megbeszéltnivalóm van vele.

- Ez fontosabb, higgye meg, földmérő úr - mondta a kocsmárosné. - Ott nyilván csak a munkájáról lenne szó, itt viszont egy emberről, Fridáról, az én kedves szolgálólányomról van szó.

- Ja igen - mondta K. -, az más: csak azt nem tudom, miért nem bízzák ezt a dolgot kettőnkre.

- Szeretetből, gondosságból - mondta a kocsmárosné, és magához vont Frida fejét; a lány álltában is csak a válláig ért az ülő asszonynak.

- Ha Frida annyira bízik magában - mondta K. -, én nem tehetek egyebet. És mert Frida csak az imént állapította meg a segédeimről, hogy hűségesek, így hát barátok közt vagyunk. Kijelenthetem magának, kocsmárosné asszony, hogy a legjobbnak tartanám, ha összeházasodnánk Fridával, mégpedig mielőbb. Sajnos, ezzel aligha kárpótolhatom Fridát azért, amit miattam elveszített: az udvarházbeli állásáért és Klamm barátságáért.

Frida fölneézett, szeme könnyben úszott, nyoma sem volt benne diadalnak.

- Miért engem? Miért épp engem választottak ki erre?

- Hogyan? - kérdezte egyszerre K. is, a kocsmárosné is.

- Egészen megzavarodott szegényke - mondta a kocsmárosné. - Megzavarta ez a sok szerencse és balszerencse.

S mintha csak meg akarná erősíteni e szavakat, Frida K.-hoz ugrott, vadul megcsókolta, mintha nem is lenne más kívülük a szobában, aztán sírva, s még mindig szorosan átölelve K.-t, térdre esett előtte. K. mindkét kezével Frida haját simogatta, úgy kérdezte a kocsmárosnétól:

- Szóval, igazat ad nekem?

- Maga tisztességes ember - mondta a kocsmárosné, az ő hangjában is könny rezgeti, meglehetősen elesettnek látszott, és nehezen lélegzett, de azért annyi ereje még volt, hogy kijelentsen:

- Most már csak azt kell megfontolni, milyen biztosítékokat ad Fridának, mert akárhogy becsülöm is ezek után, végtére mégiscsak idegen, nem hivatkozhatik senkire, otthoni viszonyairól itt senki nem tud semmit. Biztosítékokra tehát szükség van, ezt maga is belátja, kedves földmérő úr, hiszen éppen maga hangsúlyozta az előbb, milyen sokat veszít Frida azzal, hogy magához köti magát.

- Biztosítékok, igen, természetesen - mondta K. -, azokat legjobb lesz közjegyző előtt adni, de talán még másféle grófi hatóságok is bele fognak avatkozni a dologba. Egyébként nekem is van még valami halaszthatatlan elintézendő az esküvő előtt. Beszélnem kell Klamm-mal.

- Az lehetetlen - mondta Frida, kissé fölemelkedett, és K.-hoz simult. - Miféle gondolat!

- Pedig meg kell lennie - mondta K. - Ha én nem bírom elérni, neked kell kieszközölnöd.

- Nem tehetem, K., nem tehetem - mondta Frida. - Klamm soha nem fog szóba állni veled. Hogy is képzelheted, hogy Klamm szóba áll veled!

- És veled szóba állna? - kérdezte K.

- Velem sem - mondta Frida. - Se veled, se velem; ez tiszta képtelenség.

Karját széttárva a kocsmárosné felé fordult.

- Látja, kocsmárosné asszony, mit kíván!

- Furcsa ember maga, földmérő úr - mondta a kocsmárosné, és ijesztő volt, ahogy most ültében kihúzta magát, szétvetett lábbal, és hatalmas térde kidomborodott a vékony szoknya alól. - Lehetetlent kíván.

- Miért lehetetlen? - kérdezte K.

- Azt mindjárt megmagyarázom magának - mondta a kocsmárosné olyan hangon, mintha ez a magyarázat már nem utolsó szívessége, hanem első büntetése volna -, azt nagyon szívesen megmagyarázom magának. Én ugyan nem tartozom a kastélyhoz, én csak egy egyszerű asszony vagyok, egyszerű kocsmárosné, itt, egy utolsórendű kocsmában (azért nem egészen utolsórendű, de majdnem az), éppen ezért könnyen megeshetik, hogy felvilágosításomnak nem sok jelentőséget tulajdonít, de egész életemben nyitva tartottam a szememet, és sok mindenkivel találkoztam életemben, és mindig az én vállamon volt az üzlet minden gondja, mert a férjem derék fiú ugyan, de vendéglősnek aztán igazán nem vendéglős, és soha még csak sejtelve se lesz róla, mi az, hogy felelősség. Maga például csak az ő hanyagságának köszönheti, mert akkor este már alig álltam a lábamon a fáradtságtól, hogy itt van a faluban, itt ül békén és kényelmesen ezen az ágyon.

- Hogyan? - kérdezte K., fölcusdva szórakozottságából, inkább kíváncsiságtól, mint haragtól ösztökélve.

- Csak az ő hanyagságának köszönheti! - kiáltotta újra a kocsmárosné, mutatójával K. felé dőlve.

Frida megpróbálta megnyugtatni.

- Mit akarsz? - mondta a kocsmárosné, és hirtelen egész testével feléje fordult. - A földmérő úr kérdezett, felelnem kell neki. Egyébként hogyan érthetné meg, ami a mi számunkra természetes: hogy Klamm úr soha nem fog szóba állni vele; mit mondok: „fog”? soha nem állhat szóba vele! Ide figyeljen, földmérő úr. Klamm úr kastélybeli úr, s ez már önmagában véve is igen magas rangot jelent, teljesen függetlenül Klamm egyéb rangjától. Mi ezzel szemben maga? Maga, akinek a házassági beleegyezéséért oly alázatosan esedezünk itt? Nem való a kastélyból, nem való a faluból; egyszerűen semmi. De sajnós, mégis valami: idegen, olyasvalaki, aki fölösen és mindenütt útban van, aki miatt folyton vesződése van az embernek, aki miatt ki kell telepíteni a szolgálókat a szobájukból, akiről nem tudjuk, mit akar, aki elcsábította a mi drága kis Fridánkat, s akihez, sajnós, feleségül kell adnunk őt. De mindezt, alapjában véve, nem teszek magának szemrehányást. Az, aki; sokkal többet láttam már életemben, semhogy még ezt a látványt is el ne bírnám. Most azonban gondolja meg,

voltaképpen mit is kíván. Olyan ember, mint Klamm, álljon szóba magával! Fájdalommal hallottam, hogy Frida hagyta, hogy belessen a kémlelőn; már amikor ezt megengedte, áldozatul esett a csábításának. De mondja, egyáltalán hogyan bírta elviselni Klamm látványát? Nem kell felelnie; tudom, nagyon jól elviselte. Hiszen nem is képes rá, hogy Klammot igazában lássa, és ez nem túlzás részemről, mert hiszen én magam sem vagyok képes rá. Klamm álljon szóba magával, mikor még a falubeliekkel sem áll szóba, még soha nem állt szóba egyetlen falusival sem. Frida számára nagy kitüntetés volt, kitüntetés, melyre életem végéig büszke leszek, hogy legalább Fridát a nevén szólította néha, és Frida kedvére szólhatott hozzá, és engedélyt kapott tőle a kémlelőlyukra, de szóba azért övele sem állt. S hogy néha szólította Fridát, annak egyáltalán nem kell olyasfajta jelentőséget tulajdonítani, aminőt szívesen tulajdonítanak, mert egyszerűen csak azt a nevet mondta, hogy „Frida”, ki ismerheti szándékait? és Frida természetesen azonnal ugrott, mert hiszen ez volt a dolga; az meg, hogy ellenkezés nélkül beengedték hozzá, Klamm jóságán múlt; de hogy egyenesen őt hívta volna, azt nem lehet mondani. De persze most már annak, ami volt, örökre vége. Klamm talán ezután is szólítani fogja még a „Frida” nevet, ez lehetséges, de bizonyos, hogy többé soha nem engedik be hozzá: egy lányt, aki magával állt össze! És csak egyet nem értek ezzel az én szegény fejemmel: azt az egyet, hogyan engedhette egy lány, akiről azt mondták, Klamm kedvese, amit egyébként szerfölött túlzó minősítésnek tartok, hogyan engedhette, hogy maga akár csak hozzá is érjen.

- Ez valóban különös - mondta K., és ölébe vonta Fridát, aki, ha lehajtott fejjel is, engedelmesen hozzásimult -, viszont, úgy hiszem, azt bizonyítja, még sincs minden egészen olyasformán, ahogyan maga gondolja. Abban például kétségkívül igaza van, mikor azt mondja, Klammhoz képest senki vagyok: s ha én ezek után is beszélni óhajtok Klamm-mal, és ettől még felvilágosításai sem térítenek el, ezzel még egyáltalán nem azt mondom, hogy képes lennék Klamm látványát közbeeső ajtó nélkül elviselni, és nem rohannék ki már pusztán megjelenésére a szobából. Ám az ilyen, bármily jogos félelem még korántsem elég ok számomra ahhoz, hogy meg se kíséreljem a dolgot. Ha pedig sikerül megállnom előtte, nem is szükséges, hogy beszéljen velem, nekem éppen elég, ha látom, milyen hatást keltenek benne a szavaim, s ha nem tesznek rá semmilyen hatást, és még csak meg se hallja őket, mégis meglesz az a hasznom, hogy szabadon szóltam egy hatalmas előtt. Hát maga, kocsmárosné asszony, a nagy élettapasztalatával és emberismeretével, meg Frida, aki tegnap még Klamm kedvese volt (semmi okát nem látom, miért kellene eltérnünk ettől a kifejezéstől), maguk bizonyára könnyen alkalmat szerezhetnek nekem arra, hogy Klamm-mal beszéljek, ha egyéb lehetőség nincs, akkor az Udvarházban, hiszen lehet, hogy még ma is ott időzik.

- Lehetetlen - mondta a kocsmárosné -, és látom, nincs is képessége rá, hogy ezt fölfogja. De mondja, miről akar beszélni Klamm-mal?

- Természetesen Fridáról - mondta K.

- Fridáról? - kérdezte a kocsmárosné értetlenül, és Fridához fordult. - Hallod, Frida? Rólad akar beszélni Klamm-mal: ő, Klamm-mal!

- Ej, maga, kocsmárosné asszony - mondta K. -, olyan bölcs, tiszteletet parancsoló asszony, mégis minden semmiségtől megijed. Nos, Fridáról akarok beszélni vele, és ez egyáltalán nem olyan borzalmas, inkább természetes. Mert nyilván téved, ha azt hiszi, Frida az én föllépésem pillanatától fogva nem jelent semmit Klamm számára. Tudom, vakmerőség részemről, hogy ki akarom oktatni ebben a vonatkozásban, de meg kell tennem. Klammnak Fridához való kapcsolatában az én személyem révén nem történhetett semmi változás. Vagy nem volt köztük semmiféle lényeges kapcsolat, ezt állítják tulajdonképpen azok, akik Fridától megvonják a megtisztelő „kedves” címet, és akkor nincs ma sem; vagy volt, s akkor hogy zavarhattam

volna meg ezt én, éppen én, aki, mint az imént olyan találóan mondta, Klamm szemében senki és semmi vagyok. Ilyesmit csak az ijedség első pillanataiban gondolhat az ember, hogy aztán a legkisebb megfontolásra ismét mindent a helyére igazítson. Egyébként hallgassuk meg minderről Frida véleményét is.

Frida, messze révedező tekintettel, arcát K. mellére hajtva, azt mondta:

- Nyilván úgy van, ahogy anyuska mondja: Klamm tudni sem akar többé rólam. De persze nem azért, mert te, kedves, közbejöttél, ilyesmi őt egyáltalán nem rendítette volna meg. Inkább azt gondolom, éppenséggel az ő műve, hogy ott a pult alatt egymásra találtunk, nem átkozott, hanem áldott legyen az az óra.

- Ha így áll a dolog - mondta K. lassan, mert édesek voltak Frida szavai, néhány pillanatra lehunyta a szemét, s hagyta, hogy a szavak egész lényét átjárják -, ha így áll a dolog, még kevésbé van okom félni attól, hogy kibeszéljem magamat Klamm-mal.

- Igaz, ami igaz - mondta a kocsmárosné, és lenézett K.-ra -, néha emlékeztet a férjemre, maga is olyan nyakas és gyerekes, akárcsak ő. Alig néhány napja van itt, és máris mindent jobban akar tudni, mint a helybeliek, jobban nálam, öregasszonynál, meg Fridánál, aki annyit látott és hallott az Udvarházban. Nem tagadom, egyszer talán lehetséges teljesen a szabályok és hagyományok ellenére is elérni valamit, én soha életemben nem tapasztaltam ilyesmit, állítólag van rá példa, meglehet, ámde akkor bizonyosan nem azon az úton-módon, ahogy maga csinálja, hogy folyton csak azt hajtogatja, „nem”, „nem”, megy konokul a saját feje után, és nem hallgat a legokosabb tanácsra sem. Azt hiszi, magáért aggódok? Törődtem magával, amíg egyedül volt? Bár nem ártott volna, s egyet-mást elkerülhettünk volna. Akkor csak annyit mondtam magáról az uramnak: „Óvakodjál tőle.” S ma is ezt tenném, ha Frida nem keveredett volna bele a sorsába. Neki köszönheti a gondoskodásomat, sőt a figyelmemet, akár tetszik magának, akár nem. És nem szabad kurtán-furcsán elutasítania, mert szigorúan felelős nekem, az egyetlennek, aki anyai gonddal vigyáz a kis Fridára. Lehet, hogy Fridának igaza van, s ami történt, az mind Klamm akaratából történt; de Klammról most nem tudok semmit; sosem fogok beszélni vele, teljességgel elérhetetlen számomra; maga viszont itt ül, ölében az én kis Fridámmal: maga tartja őt, és (miért titkoljam?) magát meg én tartom. Igen, én tartom, mert próbáljon, fiatalember, ha kiteszem a házból, szállást találni magának a faluban, ha csak egy kutyaólat is.

- Köszönöm - mondta K. -, ez nyílt beszéd, és minden szavát elhiszem. Ilyen bizonytalan hát a helyzetem, s az enyémmel együtt Fridáé is.

- Nem! - kiáltott közbe dühösen a kocsmárosné. - Frida helyzetének ebben a vonatkozásban semmi köze sincs a magáéhoz. Frida az én házamhoz tartozik, és senkinek sincs joga, hogy helyzetét itt bizonytalannak nevezze.

- Jó, jó - mondta K. -, ebben is igazat adok magának, kivált miután Frida, úgy látom, előttem ismeretlen okból sokkal jobban tart magától, semhogy közbe merne szólni. Maradjunk hát egyelőre nálam. Az én helyzetem fölöttébb bizonytalan, ezt nem tagadja, ellenkezőleg, igyekszik minél inkább hangsúlyozni. De mint minden egyéb is, amit mond, ez szintén csak túlnyomórészt igaz, de nem mindenestül. Én például tudok egy igen jó éjjeli szállást, amely nyitva áll előttem.

- Hol? Hol? - kiáltott Frida is, a kocsmárosné is, olyan egyszerre és olyan kíváncsian, mintha mindketten ugyanazért kérdeznék.

- Barnabásnál - felelte K.

- Csirkefogók! - kiáltott föl a kocsmárosné. - Minden hájjal megkent csirkefogók! Barnabásnál! Halljátok? - és a sarok felé fordult, bár a segédek már rég előjöttek onnét, és összekarolva a kocsmárosné mögött álltak, az pedig, mintha támaszra lenne szüksége, megragadta az egyik kezét. - Halljátok, hol kószál az úr, Barnabás családjánál! Ott persze kap szállást éjszakára; ó, inkább ott hált volna, mint az Udvarházban! De ti, ti hol maradtatok?

- Kocsmárosné asszony - mondta K., mielőtt a segédek válaszolhattak volna -, ezek az én segédeim, maga viszont úgy bánik velük, mintha magának volnának a segédei, nekem pedig örzõim. Minden egyébben messzemenõen hajlandó vagyok vitatkozni a nézetei felõl, segédeimet illetõleg azonban nem, mert itt a dolog napnál világosabb. Kérem ezért, ne beszéljen a segédeimmel, és ha ez a kérésem elégtelennek bizonyulna, megtiltom segédeimnek, hogy válaszoljanak magának.

- Szóval nem szabad beszélnem veletek - mondta a kocsmárosné, és mind a hárman nevettek, a kocsmárosné gúnyosan, de sokkal szelídebben, mint K. várta volna, a segédek a megszokott, sokat és ugyanakkor mit sem jelentõ, minden felelõsséget elhárító módon.

- Csak ne haragudjál - mondta Frida -, igazán meg kell értened a fölindulásunkat. Ha akarom, csak Barnabásnak köszönhetjük, hogy most egymáshoz tartozunk. Mikor elõször megláttalak az ivóban: ahogy bejöttél, Olgába kapaszkodva, már tudtam rólad egyet-mást, de azért alapjában véve teljesen közömbös voltál nekem. És nem csupán te voltál közömbös számomra, hanem majdnem minden, majdnem minden közömbös volt. Igaz, akkor is sok mindennel elégedetlen voltam, és akadt, ami bosszantott, de milyen elégedetlenség volt az, és milyen bosszúság! Például megbántott valamelyik vendég az ivóban, hisz folyton ott lebzseltek körülöttem (láttad ott azokat a fickókat, de jöttek azoknál komiszabbak is, nem Klamm cselédsége volt a legkomiszabb), nos, valamelyik megsértett, de mit jelentett az nekem? Olyan volt, mintha sok-sok évvel azelõtt történt volna, vagy mintha nem is velem történt volna, hanem csak úgy hallottam, vagy mintha már magam is elfelejtettem volna. De nem tudom leírni, még csak elképzelni sem tudom, úgy megváltozott minden, amióta Klamm elhagyott.

És Frida félbeszakította elbeszélését, fejét szomorúan lehorgasztotta, kezét összekulcsolta az ölében.

- Nézze csak! - kiáltott föl a kocsmárosné, s úgy tett, mintha nem is õ beszélne, hanem csak kölcsönadná Fridának a hangját, s közelebb is rukkolt Fridához, és most szorosan mellette ült. - Nézze csak, földmérõ úr, milyen következményekkel jár, amit tett, s nézzék és mérítsenek okulást belõle a segédei is, akikkel persze nem szabad beszélnem! Kiszakította Fridát a legboldogabb állapotból, amit egyáltalán kaphatott, s ez elsõsorban azért sikerült magának, mert Frida, gyermekien túlzó részvétével, nem bírta elviselni, hogy ott csüng Olga karján, s ezzel szemlátomást ki van szolgáltatva Barnabás családjának. Megmentette magát, és föláldozta õnmagát. És most, miután megtörtént, ami történt, és Frida mindazt, amije volt, elcserélte arra az egyetlen boldogságra, hogy ott ülhet a maga ölében, most egyszerűen elõáll, és kijátssza, mint valami nagy tromfot, hogy akár Barnabásnál is hálhatott volna az éjszaka. Ezzel nyilván azt akarja bizonygatni, hogy független tõlem. Hát igaza van: ha valóban Barnabásnál hált volna, most olyan független lenne tõlem, hogy éppen a szempillantásban, tüstént el kellene hagynia a házamat.

- Barnabás családjának bûneit nem ismerem - mondta K., s közben Fridát, akibõl mintha elszállt volna az élet, óvatosan fölemelte, lassan az ágyra ültette, majd õ maga is fölállt. - Talán igaza van, abban viszont nekem van minden bizonynyal igazam, mikor megkértem: a mi kettõnk ügyét, Fridáét meg az enyémet, hagyja mi kettõnkre. Akkor mondott valamit gondoskodásról, meg szeretetrõl, de ebbõl aztán nem sokat észlelhettem, ám annál több gyûlöletet,

gúnyt és házból való kitiltást tapasztalhattam. Ha mindezzel az volt a célja, hogy eltávolítson minket, Fridát tőlem, vagy engem Fridától, kétségkívül ügyesen csinálta, ám azt hiszem, ez ennek ellenére sem fog sikerülni magának, s ha netán sikerülne, akkor, engedjen meg ezúttal nekem is egy homályos fenyegetést, keservesen meg fogja bánni. Ami pedig a lakást illeti, amit ad, nyilván erre a visszataszító lyukra gondol, egyáltalán nem biztos, hogy önként adja, sokkal inkább látszik úgy, hogy valami utasítás van erre a grófi hatóságtól. Jelenteni is fogom ott, hogy fölmondtak, s ha más lakást utalnak ki számomra, valószínűleg föl fog lélegezni, de én még inkább. Hanem most már megyek az előjáróhoz, ebben az ügyben, és egyebekben is; kérem, legalább Fridával törődjék, úgynevezett anyai szavaival eléggé megkínózta.

Azzal a segédekhez fordult.

- Gyertek! - mondta, leakasztotta a szögről Klamm levelét, és indulni akart.

A kocsmárosné szótlanul nézte, s csak akkor szólalt meg, mikor K. keze már a kilincsen volt.

- Földmérő úr, még adok magának valami útravalót, mert akárhogy beszél, s akárhogy beszél meg is akar sérteni engem, öregasszonyt, azért mégiscsak Frida jövődöbeli férje. Csak ezért mondom magának, elképesztően tájékozatlan az itteni viszonyok tekintetében, csak úgy kóvályog az ember feje, ha hallja, mit beszél, s azt, amit mond és gondol, egybeveti a valóságos helyzettel. Javítani ezen a tudatlanságon nem lehet egy csapásra, és talán egyáltalán nem is lehet, de sok minden jobban mehet, ha csak valamicskét hisz nekem, és mindig szeme előtt tartja tudatlanságát. Akkor például rögtön igazságosabb lesz irántam, és legalább megsejti, mennyire megrémültem, s e rémületnek a következményei még egyre tartanak, amikor megtudtam, hogy az én drága kicsikém, hogy úgy mondjam, otthagya a sást, és egy csúszómászóhoz kötötte magát, de hát a valóságos arány még sokkal kedvezőtlenebb, s állandóan azon kell igyekeznem, hogy elfeledkezzem róla, különben egyetlen nyugodt szót sem bírnék váltani magával. Ó, most megint haragszik. Nem, ne menjen még, csak még ezt az egy kérést hallgassa meg: bárhová kerül, legyen szilárd meggyőződése, hogy maga itt a legtudatlanabb, és legyen óvatos; aztán nálunk, ahol Frida jelenléte minden bajtól megvédi, nem bánom, szabadon kiöntheti a szívét, előadhatja nekünk például, hogyan akar Klamm-mal beszélni; a valóságban azonban, a valóságban, kérve kérem, ne tegye meg.

Fölállt, a fölindulástól kissé ingadozva K.-hoz lépett, megragadta a kezét, és kérlelően ránézett.

- Kocsmárosné asszonyom - mondta K. -, nem értem, miért alacsonyodik ilyesmi miatt odáig, hogy kérlek engem. Ha, mint állítja, lehetetlenség Klamm-mal beszélnem: akár kérnek, akár nem, úgysem jutok el odáig. De ha netán mégis lehetséges, miért ne tegyem meg, kivált ha így legfőbb ellenérvének elhárulásával további aggodalmai is fölöttébb kétségesekké válnak? Természetesen tudatlan vagyok, ez kétségkívül igaz, és nagyon szomorú rám nézve; viszont van bizonyos előnye is: aki tudatlan, az merni is többet mer; ezért, amíg erővel bírom, egy ideig még szívesen elviselem tudatlanságomat és bizonyára káros következményeit. Ezek a következmények azonban lényegében csak engem érintenek, s legkivált ezért nem értem a kérlelését. Fridáról nyilván mindig gondoskodni fog, és ha végérvényesen eltűnök Frida látóköréből, ez a maga fölfogása szerint csak szerencse. Akkor pedig mitől fél? Vagy talán, minthogy a tudatlan számára minden lehetségesnek látszik - s itt K. már kinyitotta az ajtót -, talán csak nem Klammot félti?

A kocsmárosné szótlanul nézett utána, ahogy lesiet a lépcsőn, nyomában a segédekkel.

Ötödik fejezet

K. szinte maga is csodálkozott rajta, milyen kevés gondot okoz neki az előjáróval való megbeszélés. Ezt azzal igyekezett megmagyarázni magának, hogy eddigi tapasztalatai szerint a grófi hatóságokkal a hivatalos érintkezés igen egyszerű volt számára. Ennek egyrészt az volt az alapja, hogy ügyének kezelését illetően nyilván egyszer s mindenkorra határozott, rá nézve igen kedvezőnek látszó irányelvet adtak ki, másrészt a szolgálat csodálatra méltó egyöntetősége, amit főként ott lehetett különösképpen tökéletesnek sejteni, ahol nem nyilatkozott meg kézzelfoghatólag. K., ha ezeken a dolgokon eltűnődött, helyzetét már-már kielégítőnek találta, bár a kényelem egy-egy ilyen csábító rohama után mindig sietve figyelmeztette magát, hogy éppen ebben rejlik a veszedelem.

A közvetlen érintkezés a hatóságokkal nem volt különösebben nehéz, mert a hatóságok, akármilyen jól szervezték meg őket, mindig csak távoli, láthatatlan dolgokat védtek, távoli, láthatatlan urak nevében, míg viszont K. valami közvetlenül, elevenen közeli dologért harcolt, önmagáért, azonfölül, legalábbis a kezdet kezdetén, saját akaratából, mert hiszen ő volt a támadó; és nemcsak ő harcolt magáért, hanem kétségkívül egyéb erők is harcoltak érte, erők, melyeket nem ismert, de a hatóságok intézkedései alapján joggal hihetett bennük. Ám a hatóságok azzal, hogy K. iránt egyes jelentéktelen dolgokban - mert jelentősebbekről mindeddig nem esett szó - eleve messzemenő előzékenységet tanúsítottak, megfosztották őt a kis, könnyű győzelmek lehetőségétől, a vele járó elégtételtől s a belőle származó, jól megalapozott biztonságtól további, nagyobb küzdelmekhez. Ehelyett hagyták, hogy K., igaz csak a falun belül, ahol akar, mindenütt átcusússzék, s ezzel elkapatták és gyöngítették, egyáltalán kikapcsoltak itt minden küzdelmet, s ezáltal száműzték a hivatalon kívüli, teljesen áttekinthetetlen, zavaros és idegenszerű életbe. Ilyesformán, ha nincs állandóan résen, megeshetett volna, hogy egy szép napon a hatóságok minden szívélyessége és a túlon túl könnyű hivatali kötelezettségek hiánytalan teljesítése ellenére is, az iránta tanúsított látszólagos jóindulattól félrevezetve, további életét oly oktanul rendezi be, hogy egyszerűen összetörik itt, s a hatóságnak, még mindegyre szelíden és barátságosan, mintegy kénytelenségből, valamilyen, számára ismeretlen nyilvános rendtartás nevében, közbe kell avatkoznia, hogy eltakarítsa őt az útból. És voltaképpen mi is itt az a bizonyos további élet? K. még sehol sem tapasztalta, hogy hivatal és élet úgy összekeveredett volna, mint itt; olyannyira összekeveredtek, hogy olykor úgy tetszett, mintha hivatal és élet helyet cseréltek volna egymással. Mit jelentett például az a mindeddig csak névleges hatalom, melyet K. szolgálatára gyakorolt, ahhoz a hatalomhoz képest, mellyel K. hálósobájában valóságosan rendelkezett. Így aztán kissé könnyelműbben, bizonyos fesztelenséggel itt csak közvetlenül a hatóságokkal szemben lehetett eljárni, egyébként azonban állandóan rendkívüli elővigyázatosságra volt szükség, arra, hogy az ember minden egyes lépése előtt alaposan körülnézzen.

Ebben az itteni hatóságokról való elképzelésében K.-t mindjárt alaposan megerősítette az előjárónál tett látogatása. Az előjáró, egy barátságos kövér, számára borotvált férfi, éppen beteg volt, súlyos köszvényroham gyötörte, s ágyban fogadta K.-t.

- Itt van hát a mi földmérő urunk - mondta, s üdvözlésére föl akart emelkedni, de nem bírta, s újra visszaszólt párnáira, szabadkozón a lábára mutatva. Egy csöndes, a kisablakos és ráadásul még be is függönyözött szoba félhomályában már-már árnyékszerűen ható nő széket hozott K.-nak, és az ágy mellé tette.

- Üljön csak le, földmérő úr, üljön csak le - mondta az előjáró -, és adja elő a kívánságait.

K. fölolvasta Klamm levelét, és néhány megjegyzést fűzött hozzá. Ismét úgy érezte, rendkívül könnyen megy a hatóságokkal való érintkezés. Forma szerint minden terhet ők viseltek, mindent rájuk lehetett hárítani, s az ember maga érintetlen és szabad maradt. Mintha a maga módján az előjáró is ezt érezné, kényelmetlenül forgolódott az ágyban. Végül így szólt:

- Amint látja is, földmérő úr, tudtam erről az egész ügyről. Hogy mindeddig mégsem tettem semmit, annak oka egyrészt a betegségem, másrészt az, hogy olyan sokáig nem jelentkezett, már azt hittem, fölhagyott a dologgal. De most, hogy volt szíves személyesen fölkeresni, természetesen meg kell mondanom önnek a teljes, kellemetlen igazságot. Amint mondja, fölvelték önt földmérőnek, nekünk azonban, sajnos, egyáltalán nincs szükségünk földmérőre. A világon semmi munkát sem tudnánk találni önnek. Kis birtokaink határait réges-régen kimérték, minden rendesen telekkönyvezve van. Tulajdonváltás alig fordul elő nálunk, apró mezsgye-vitáinkat pedig mi magunk intézzük el. Minek hát nekünk földmérő?

K., noha előzőleg nem töprengett a dolgon, lelke mélyén szentül hitte, hogy ilyesféle tájékoztatást várt. Éppen ezért nyomban kész volt a válasszal:

- Ez rendkívül meglep. Halomra dönti minden számításomat. Egyetlen reményem, hogy félreértésről van szó.

- Sajnos, nem - felelte az előjáró. - Úgy van, ahogyan mondom.

- De hát hogy lehetséges ez? - kiáltott föl K. - Nem azért tettem meg ezt a végtelenül hosszú utat, hogy most megint visszaküldjenek!

- Az más kérdés - mondta az előjáró -, ebben én nem dönthetek, de hogy a félreértés miképpen jöhetett létre, azt mindenesetre megmagyarázhatom. Olyan nagy hivatalban, amilyen a grófi, előfordulhat, hogy az egyik osztály emígy rendelkezik, a másik meg amúgy, egyik sem tud a másik intézkedéséről, a fölöttes ellenőrzés pedig rendkívül pontos ugyan, de már csak természeténél fogva is túl későn következik be, így aztán mindig előadódhatnak valami kis zavar. Persze mindig csak jelentéktelen apróságokról lehet szó, amilyen például az ön esete is. Nagy ügyekben, tudomásom szerint, még sosem fordult elő hiba, apróságokban azonban akadnak időnként kínosak is. Ami az ön esetét illeti, készséggel elmondom önnek anélkül, hogy hivatalosan titokzatoskodnám - ahhoz nem vagyok eléggé hivatalnok, egyszerű paraszt vagyok, az is maradok -, hogyan keletkezett az az egész dolog. Valamikor réges-régen, alig néhány hónapja voltam előjáró, jött egy leirat, már nem is tudom, melyik osztálytól, s abban az urak szokásos, kategorikus modorában tudomásomra hozták, hogy földmérőt fogadnak, s a község tartsa kéznél a munkájához szükséges tervrajzokat és följegyzéseket. Ez a leirat természetesen nem vonatkozhatott önre, hiszen hosszú évekkel ezelőtt történt a dolog, és eszembe se jutott volna, ha nem volnék beteg, és nem volna éppen elég időm rá itt az ágyban, hogy mindenféle nevetséges ügyeken-bajokon tűnődjem. Mici - mondta, hirtelen félbeszakítva beszámolóját, az asszonynak, aki érthetetlen sürgölődéssel még mindig ide-oda suhogott a szobában -, kérlek, nézz csak utána, hátha megtalálod a szekrényben a leiratot. Tudniillik - fordult fölvilágosítólag K.-hoz - az még az első időkből való, akkor még mindent eltettem.

Az asszony kinyitotta a szekrényt, K. és az előjáró nézték. A szekrény dugig volt papírokkal. Ahogy kinyitotta, két nagy aktacsomó kigördült, két hatalmas papírgöngyöleg, olyasformán egybekötve, ahogyan a rőzsét szokták; az asszony riadtan ugrott félre.

- Lent lesz, lent lesz - mondta az előjáró, az ágyból irányítva az asszonyt, aki két karral fogta kétébe az aktákat, és engedelmesen mindent kiszórt a szekrényből, hogy az alul levő papírokhoz hozzájusson. Már a fél szobát beborította a rengeteg papír.

- Sokat dolgoztunk - mondja az előljáró bólogatva -, és ez csak egy kis rész belőle. A javát a csűrben tartottam, s a többsége elveszett. Ki győzi mindezt megőrizni! De kint a csűrben még jócskán van. Meg tudod találni azt a leiratot? - fordult ismét a feleségéhez. - Azt az aktát kell keresned, amelyiken ez a szó, hogy „földmérő”, késsel alá van húzva.

- Nagyon sötét van itt - mondta az asszony -, hozok egy szál gyertyát - és a papírokon taposva kiment a szobából.

- Nagy segítség nekem a feleségem - mondta az előljáró -, ebben a nehéz hivatali munkában, amit ráadásul csak mellékesen kell csinálnom. Az írásbeli munkához van ugyan még egy segéderőm, a tanító, mégis képtelenség végezni a dologgal, mindig sok elintézetlen marad, ott gyűlik abban a ládában - és egy másik szekrényre mutatott. - Most meg, hogy beteg vagyok, még jobban föltorlódik - mondta, és fáradtan, de büszkén hanyatlott hátra.

- Nem segíthetnék a feleségének? - kérdezte K., mikor az asszony visszajött a gyertyával, és a szekrény elé térdelve tovább kereste a leiratot.

Az előljáró nevetve rázta a fejét.

- Ahogy már mondtam, nincsenek ön előtt hivatalos titkaim, de hogy kutatni engedjem az akták között, nem, odáig azért mégse mehetek el.

A szobában most csönd lett, csak a papírok zörgése hallatszott, az előljáró talán el is szunnyadt egy kicsit. Halkan kopogtak az ajtón; K. megfordult. Természetesen a segédek voltak. Mindenesetre megnevelte már őket egy kicsit, nem tódultak be azonnal a szobába, hanem csak besuttogták az arasznyira nyitott ajtón át:

- Nagyon fázunk odakint.

- Ki az? - kérdezte fölriadva az előljáró.

- A segédek - felelte K. - Nem tudom, hol válassam őket, kint fáznak, idebent meg útban vannak.

- Engem nem zavarnak - mondta barátságosan az előljáró. - Engedje csak be őket. Különböztetlek ismerem a fickókat. Régi ismerőseim.

- De nekem terhemre vannak - mondta K. minden köntörfalazás nélkül, és tekintete a segédekről az előljáróra, aztán az előljáróról megint a segédekre siklott, s ugyanazt a mosolyt látta mindhármuk arcán. - Hát ha már itt vagytok - mondta aztán, kísérletképpen -, maradjatok és segítsetek az előljárónak asszonynak megkeresni egy aktát, melyen a „földmérő” szó késsel alá van húzva.

Az előljáró nem tiltakozott. Amit K.-nak nem volt szabad, az a segédeknek szabad volt, nyomban rá is vetették magukat a papírokra, de inkább csak turkáltak benne, mintsem kerestek, s ha valamelyikük böngészni kezdett egy iratot, a másik tüstént kitépte a kezéből. Az asszony meg ott térdelt az üres szekrény előtt, és úgy látszott, már nem keres semmit, a gyertya legalábbis jó messze volt tőle.

- A segédek - mondta az előljáró önelégült mosollyal, mintha minden az ő rendelkezéseiből következne, de ezt senki még csak nem is gyaníthatná -, a segédek szóval terhére vannak, pedig hát mégiscsak az ön segédei.

- Nem - mondta K. hűvösen -, csak itt szegődtek mellém.

- Hogyhogy szegődtek? - kérdezte az előljáró. - Talán úgy gondolja, hogy itt osztották be őket ön mellé.

- Jól van, itt osztották be őket mellém - mondta K. -, de ugyanezzel az erővel akár az égből is pottyanhattak volna, olyan meggondolatlan volt ez a beosztás.

- Itt semmi sem történik meggondolatlanul - mondta az előljáró, és megfeledkezve még a lábájáról is, fölült.

- Semmi - mondta K. - És hogy áll a dolog az én alkalmaztatásommal?

- Az ön alkalmaztatását is alaposan megfontolták - mondta az előljáró -, éppen csak bizonyos zavaró mellékkörülmények léptek föl, ezt az aktákon fogom bebizonyítani önnek.

- De az akták nem fognak előkerülni - mondta K.

- Nem kerülnek elő? - kiáltott az előljáró. - Kérlek, Mici, keress egy kicsit szaporábban! Egyébként akták nélkül is elmondhatom önnek, mi történt. Arra a bizonyos leiratra, melyet már említettem, köszönettel azt válaszoltuk, hogy semmiféle földmérőre nincsen szükségünk. Ez a válasz azonban, úgy látszik, nem az eredeti osztályra érkezett meg, nevezzük A osztálynak, hanem tévesen egy másik, egy B osztályra. Így az A osztály válasz nélkül maradt, de sajnos, a B osztály sem kapta meg teljes válaszukat; akár mert maga az ügyirat itt rekedt nálunk, akár mert útközben elveszett (maga az osztályon semmiképpen sem, erről kezeskedhetem); tény, hogy a B osztályra csupán egy külzet futott be, s ezen pusztán annyi állt, hogy a benne foglalt, a valóságban azonban, sajnos, hiányzó akta egy földmérő alkalmaztatásáról szól. Közben az A osztály várta a választ, feljegyzései is voltak az ügyről, ám ahogy ez, érthető módon, nemegyszer előfordul, s a legpontosabb ügyintézés mellett is előfordulhat, az előadó arra hagyatkozott, hogy előbb-utóbb válaszolni fogunk, s akkor majd vagy alkalmazni fogja a földmérőt, vagy amennyiben szüksége mutatkoznék, további levélváltást eszközöl velünk ez ügyben. Ennek következtében az előjegyzéseket figyelmen kívül hagyta, és az egész dolog feledésbe merült nála. A B osztályon viszont az aktakülzet egy lelkiismeretességéről híres előadóhoz, egy olaszhoz, bizonyos Sordinihoz került: magam sem értem, noha bennfentes vagyok, hogy lehet, hogy ilyen képességekkel ilyen szinte alantas állásban hagynak valakit. Ez a Sordini természetesen visszaküldte hozzánk az üres külzetet kiegészítés végett. Csakhogy az A osztály első leirata óta hosszú hónapok teltek el, ha ugyan nem évek; márpedig, ha egy akta szabályszerűen a maga rendes útján halad, legkésőbb egy nap alatt eljut a maga osztályára, s ugyanaznap elintéztetést is nyer; ha viszont egyszer utat téveszt, és tekintettel a szervezet kiválóságára, úgyszólván buzgón kell keresnie a téves utat, különben meg sem találja, akkor, igen, akkor természetesen nagyon sokáig húzódik a dolog. Így aztán mikor Sordini figyelmeztetését megkaptuk, az egész ügyre már csak nagyon homályosan emlékeztünk, akkor még az egész munkát csupán mi ketten végeztük, Mici meg én, a tanítót akkor még nem osztották mellém, másolatokat csak a legfontosabb ügyekről őriztünk, szóval csak igen határozatlan választ adhattunk, olyan értelemben, hogy földmérő szerződtetéséről nincs tudomásunk, és földmérőre nincs is szükségünk. De - szakította félbe magát az előljáró, mintha az elbeszélés hevében túl messze ment volna, vagy legalábbis lehetséges lenne, hogy túl messze ment - nem untatja önt ez a történet?

- Nem - felelte K. - Inkább szórakoztat.

Mire az előljáró:

- Nem azért mondom el önnek, hogy szórakoztassam.

- Pusztán csak annyiban szórakoztat - mondta K. -, mert bepillantást nyújt abba a nevetséges zűrzavarba, amely bizonyos körülmények közt egy ember élete felől dönt.

- Egyelőre még semmiféle bepillantást sem nyert - mondta komolyan az előljáró -, és folytathatom az elbeszélést. Hogy nyugtatható volt volna meg a mi válaszuk egy Sordinit! Csodálom ezt az embert, bár számomra csak gyötrelmet jelent. Mindenkire gyanakszik; ha például számtalanszor meggyőződhetett valakinek a föltétlen megbízhatóságáról, a legközelebbi alkalommal mégsem bízik meg benne, mintha egyáltalán nem is ismerné, vagy helyesebben,

mintha holmi széltolónak ismerné. Elismerem, egy hivatalnoknak így kell eljárnia, nekem, sajnos, más a természetem, én ezt az elvet nem bírom követni, hiszen láthatja, önnek is, noha idegen, mindent nyíltan kitalálok, egyszerűen nem tehetek másként. Sordiniban viszont a mi válaszukra azonnal fölébredt a gyanú. Egész levelezés indult meg köztünk. Sordini megkérdezte, miért jutott eszembe hirtelen, hogy nem kell földmérőt alkalmazni, én Mici csodálatos emlékezőtehetségének segítségével azt feleltem, hogy az első lépés ez irányban a hivatal részéről történt (azt, hogy egy másik osztályról volt szó, természetesen már régen elfelejtettük); mire Sordini: hogy miért csak most teszek említést erről a hivatalos írásról; mire én: mert csak most jutott eszembe; mire Sordini: hogy ez szerfölött csodálatos; mire én: hogy egyáltalán nem csodálatos egy ilyen régóta húzódó ügynél; mire Sordini: igenis csodálatos, tekintettel arra, hogy az írás, melyről említést teszek, nem létezik; mire én: természetes, hogy nem létezik, mert az egész akta elveszett; mire Sordini: legalább valami följegyzésnek kellene lennie az első leiratra vonatkozólag, ilyen azonban nincs. Itt aztán megakadtam, mert azt, hogy Sordini osztályán valami hiba történhetett, nem mertem se állítani, se hinni, ön, földmérő úr, gondolatban talán szemrehányást tesz Sordininak, mondván, hogy állításom tekintetbevételének legalább arra kellett volna ösztönöznie őt, hogy más osztályokon is tudakozódjék az ügy iránt. Csakhogy éppen ez lett volna helytelen, és nem akarom, hogy ezen az emberen, akár csak az ön gondolataiban is, bármi folt essék. A hatóság munkájának alapelve ugyanis, hogy hibalehetőségekkel egyáltalán nem számol. Ezt az alapelvet igazolja az egész intézmény kiváló szervezete, és nélkülözhetetlen is, amennyiben az ügyintézkést a lehető leggyorsabban akarják lebonyolítani. Sordininak ilyesformán nem is volt szabad más osztályoknál tudakozódnia: egyébként ezek az osztályok nem is válaszoltak volna neki, mert nyomban észrevették volna, hogy egy esetleges hiba földerítéséről van szó.

- Engedje meg, előljáró úr, hogy egy kérdést vessek közbe - mondta K. - Nem említett az imént valami ellenőrző hatóságot? Ön szerint úgy mennek a dolgok, hogy arra a gondolatra, ha az ellenőrzés elmaradna, rosszul lesz az ember.

- Ön túlságosan szigorú - mondta az előljáró. - De ezerszerezze meg a szigorúságát, s ez még mind semmi lesz ahhoz képest, amilyen szigorú a hatóság önmaga iránt. Ilyen kérdéseket csak egy teljességgel járatlan idegen tehet föl. Hogy vannak-e ellenőrző hatóságok? Csak ellenőrző hatóságok vannak. Persze nem az a dolguk, hogy a szó közönséges értelmében vett hibákat találjanak ki, mert hiszen hibák nem történnek, s még ha történik is egyszer egy, mint az ön esetében, ki mondhatja rá végérvényesen, hogy valóban hiba?

- Ez valami teljességgel új dolog! - kiáltott föl K.

- Számomra nagyon is régi - mondta az előljáró. - Nekem is körülbelül olyasformán meggyőződése, mint önnek, hogy hiba történt, és Sordini emiatt súlyosan bele is betegedett a kétségbeesésbe, s az első fokú ellenőrző hivatalok, melyeknek a hibaforrás fölfedezését köszönhetjük, szintén elismerik itt a hibát. De ki állíthatja, hogy a másodfokú ellenőrző hivatalok ugyanígy ítélnék, és ugyanígy ítélnék a harmadfokúak is, meg a többiek is?

- Rendben van - mondta K. -, az effajta fontolgatásokba nem akarom beleártani magamat, egyébként is most hallok először ezekről az ellenőrző hivatalokról, és természetesen még nem tudom megérteni őket. Mindössze azt gondolom, hogy itt két dolog közt kell különbséget tenni: egyfelől ott van az, ami a hivatalokon belül folyik, s amit aztán hivatalosan megint föl lehet fogni így vagy amúgy: másfelől viszont itt vagyok én, személyes valóságomban, én, aki kívül állok a hivatalokon, és ugyanakkor súlyos sérelem fenyeget a hivatalok részéről, ami olyan képtelenség lenne, hogy még mindig nem tudok hinni a veszély komolyságában. Az első dologgal valószínűleg úgy áll a helyzet, ahogyan ön, előljáró úr, rendkívüli, elképesztő tárgyismerettel elmondta; most már csak magamról szeretnék néhány szót hallani.

- Majd arra is rátérek - mondta az előljáró -, de nem értené meg, ha még egyet-mást előre nem bocsátanak. Már az ellenőrző szervek említése is túl korai volt. Visszatérek tehát a Sordinival való vitára. Mint említettem, védekezésem ellanyhult. Ám Sordini, ha csak parányi előnyre is tett szert valakivel szemben, máris győzött, mert egyszeriben megsokszorozódik figyelme, erélyessége, lélekjelenléte; a megtámadottnak félelmetes, a megtámadott ellenfeleinek nagy-szerű látvány ez. Csak azért tudok minderről így beszámolni önnek, mert más esetekben ebben az utóbbi látványban is részem lehetett. Egyébként saját szememmel még sosem sikerült látnom Sordinit, annyira agyon van halmozva munkával, hogy nem jöhet le a faluba, szobája valamennyi falát, így mesélték nekem, hatalmas, egymásra zsúfolt aktakötegek oszlopai borítják, de ezek csak azok az akták, amelyekkel pillanatnyilag foglalkozik, s mert a csomók-ból állandóan hol kivesznek egy iratot, hol hozzájuk tesznek, s mindez nagy sietséggel törté-nik, az oszlopok minduntalan összerogynak, és Sordini dolgozószobájára éppen ez jellemző, ez a szüntelen, gyors egymásutánban bekövetkező recsegés-ropogás. Mármost Sordini fáradhatatlan munkás, s a legkisebb ügyre is épp akkora gondot fordít, mint a legnagyobbra.

- Állandóan azt hangoztatja, előljáró úr - mondta K. -, hogy az én ügyem egyike a leg-kisebbeknek, mégis sok hivatalnokot foglalkoztatott, s ha kezdetben igen kicsiny volt is, az ilyen Sordini-féle tisztviselők buzgalma folytán nagy ügy lett belőle. Sajnos, és legjobb szándékom ellenére, mert a legkevésbé sem becsvágyam, hogy velem foglalkozó, testes aktaoszlopok keletkezését és összedőlését előidézsem, mindössze azt szeretném, hogy mint jelentéktelen kis földmérő egy kis asztalnál békén dolgozhassam.

- Nem - mondta az előljáró -, egyáltalán nem nagy ügy. Ebben a tekintetben nincs oka panaszra, a kicsinyek közt is a legkisebbek egyike. Az eset rangját nem a munka terjedelme határozza meg, ha ezt képzelem, akkor még nagyon messze van attól, hogy megértse a hatósá-got. De még ha a munka terjedelmét néznénk is, esete akkor is egyike lenne a legkisebbeknek; a közönséges esetek, vagyis azok, amelyekben nem fordul elő úgynevezett hiba, még sokkal több és természetesen sokkal eredményesebb munkát adnak. A tulajdonképpeni munkáról egyébként, amit ügye okozott, még semmit sem tud, s most éppen erről kívánok beszámolni önnek. Sordini engem egyelőre kihagyott a játékból, csak hivatalnokai jöttek állandóan, és napról napra jegyzőkönyves kihallgatásokra idéztek az Udvarházba köztisztviselőként álló falubelieket. A legtöbben velem tartottak, de akadt néhány, aki nyakaskodott, a földmérés kérdése minden parasztot közletről érint, valamiféle titkos megállapodást, valamiféle jogtalan-ságot szimatoltak, ráadásul kolompot is találtak maguknak, és vallomásaik alapján Sordini-ban óhatatlanul az a meggyőződés támadt, hogy, amennyiben a községtanács elé vittem volna a dolgot, nem szavazott volna mindenki a földmérő alkalmaztatása ellen. Így lett egy magától értetődő tény, hogy tudniillik nincs szükség földmérőre, legalábbis kérdésessé. Mindebben főként egy bizonyos Brunswick jeleskedett (aligha ismeri), talán nem is rossz ember, csak buta és képzelgő, Lasemann sógora.

- A tímármesteré? - kérdezte K., és leírta a körszakállast, akit Lasemann-nál látott.

- Az, az - mondta az előljáró.

- A feleségét is ismerem - mondta K., némileg találomra.

- Lehet - mondta az előljáró és elnémult.

- Szép nő - mondta K. -, csak egy kicsit sápadt és beteges. A kastélyból való?

Félig kérdő hangsúllyal mondta. Az előljáró az órára pillantott, orvosságot öntött a kanálába, és mohón lenyelte.

- Csak a hivatali intézményeket ismeri a kastélyban? - kérdezte K. nyersen.

- Igen - felelte az előjáró, gunyorkás, és mégis hálás mosollyal. - Egyébként azok a legfontosabbak. Ami pedig Brunswicket illeti: ha kizárhatnánk őt a községből, jóformán valamennyien boldogok lennénk, és Lasemann korántsem a legkevésbé. Akkortájt azonban Brunswick némi befolyásra tett szert, szónoknak ugyan nem szónok, de szájalni, azt tud, és van, akinek ennyi is elég. Így aztán kénytelen voltam az ügyet a községtanács elé terjeszteni, és Brunswicknak ez volt az egyetlen sikere, mert a tanács, természetesen, túlnyomó többségében hallani sem akart semmiféle földméről. Ennek is több éve már, az ügy azonban e hosszú idő alatt sem jutott nyugvópontra, egyrészt Sordini lelkiismeretessége folytán, aki aggályos vizsgálattal ki akarta nyomozni mind a többség, mind az ellenzék indokait, másrészt Brunswick butasága és okvetetlenkedése következtében, neki ugyanis különféle személyes kapcsolatainak a hatóságokkal, és koholmányaival újra meg újra megmozgatta őket. Sordinit persze Brunswick nem tudta rászédni, hogy is szedhetne rá egy Brunswick egy Sordinit! De éppen e rászédést elkerülendő, új vizsgálatok váltak szükségessé, s még mielőtt befejeződtek volna, Brunswick már megint kieszelt valamit, mert rendkívül izgága ember, ez vele jár a butaságával. S itt kell megemlítenem hivatali apparátusunk egy sajátságát. Pontoságának megfelelően egyúttal szerfölött érzékeny is. Ha egy ügyet már nagyon sokáig fontolgattak, előfordulhat, hogy még mielőtt a megfontolások döntőre jutottak volna, hirtelen, villámszerűen egy előre nem látható, és később sem kinyomozható helyről intézkedés történik, amely az ügyet, bár többnyire igen helyesen, de mégiscsak önkényesen lezárja. Mintha a hivatali apparátus nem bírná tovább a feszültséget, azt az esztendőkön át tartó izgatást, amit állandóan egy és ugyanaz az önmagában véve talán csekély jelentőségű ügy jelent számára, és önként, a hivatalnokok közreműködése nélkül megtalálná a megoldást. Persze nem történt csoda, nyilván valamelyik tisztviselő írta meg az utasítást, vagy adott ki íratlan rendelkezést, annyi tény, hogy mi, innét nem tudtuk megállapítani, de nem tudta megállapítani maga a hivatal sem, hogy ebben az esetben melyik hivatalnok döntött, és milyen megfontolások alapján. Azt majd csak az ellenőrző szervek fogják jóval később megállapítani, mi azonban már nem értesülünk róla, egyébként akkor már érdekelni sem igen fog senkit. Nos, mint említettem, ezek a döntések többnyire kiválóak, csak az a zavaró bennük, hogy a dolog természeténél fogva erősen megkésve értesülünk róluk, s ennek következtében időközben már réges-régen eldöntött ügyek kerülnek ismét szenvedélyes megvitatásra. Nem tudom, az ön esetében történt-e ilyen döntés; van, ami mellette szól, van, ami ellene, de ha történt volna, elküldték volna önnek a meghívást, s ön megtette volna ide a hosszadalmas utazást, sok idő telt volna el közben, és ezalatt itt Sordini még mindig végkimerülésig dolgozott volna ugyanabban az ügyben, és Brunswick tovább intrikált volna, s mindketten tovább kínoztak volna. Erre a lehetőségre azonban éppen csak utalok, biztosan csupán a következőkről van tudomásom: az egyik ellenőrző hivatal egyszer csak fölfedezte, hogy az A osztályról sok-sok évvel ezelőtt megkeresést adtak ki földmérő alkalmaztatása tárgyában, s erre még mindig nem érkezett válasz. Újra tudakozódtak nálam, s most aztán természetesen az egész dolog kiderült, az A osztály megelégedett a válaszómmal, hogy tudniillik nincs szükség földméről, Sordininak pedig el kellett ismernie, hogy ebben az ügyben nem volt illetékes, és, természetesen véletlenül, rengeteg haszontalan, idegörlő munkát végzett. Ha nem torlódik, szokás szerint, ezúttal is mindenfelől mérhetetlen sok új és új munka, s ha az ön ügye nem lett volna mégiscsak egészen apró ügy, nyugodtan állíthatjuk, hogy a kicsinyek közt is a legkisebb, mindannyian föllélegeztünk volna, azt hiszem, még maga Sordini is. Csak Brunswick morgott, de ezen csupán nevetni lehetett. Képzelve hát, földmérő úr, a csalódásomat, ahogy most, az egész ügy szerencsés lezárása után, és már azóta is jókora idő eltelt, ön most váratlanul megjelenik, s az a látszat támad, hogy kezdődik előről az egész. Nyilván megérti szilárd elhatározásomat, hogy ezt, amennyire rajtam áll, semmiképpen sem engedem meg.

- Igen - mondta K. -, de még ennél is jobban megértem, hogy itt szörnyűséges visszaélés folyik velem, sőt esetleg a törvényekkel is. És tudni fogom, hogyan védekezzem ez ellen.

- Mi a szándéka? - kérdezte az elöljáró.

- Azt nem árulhatom el - mondta K.

- Nem akarok tolakodni - mondta az elöljáró -, csak arra szeretném figyelmeztetni, hogy bennem, nem mondom, hogy barátot, hiszen teljességgel idegenek vagyunk egymásnak, de bizonyos fokig üzlettársat láthat. Csak abba nem megyek bele, hogy földmérőnek vegyék föl, egyébként azonban mindig bizalommal fordulhat hozzám, természetesen hatalmi lehetőségeim keretei közt, és éppenséggel nincs nagy hatalmam.

- Folyton arról beszél - mondta K. -, hogy fölvesznek-e földmérőnek, holott a valóságban már fölvettek. Itt van Klamm levele.

- Klamm levele - mondta az elöljáró. - Értékes és tiszteletre méltó, mert rajta van Klamm aláírása, és az aláírás valódinak látszik, egyébként azonban... de ebben a kérdésben nem merek egyedül nyilatkozni. Mici! - kiáltotta, aztán: - De hát mit műveltek?

Mici meg a segédek, akikre mindeddig ügyet sem vetettek, nyilván nem találták meg a keresett ügyiratot, s erre mindent újra vissza akartak zárni a szekrénybe, ez azonban nem sikerült nekik, nem bírtak a rengeteg összevissza hányt aktával. Ekkor jutott eszükbe a segédeknek az az ötlet, amelynek a megvalósításán éppen akkor munkálkodtak. A földre fektették a szekrényt, belegyömöszölték az egész kazal aktát, aztán Micivel együtt ráültek a szekrényajtókra, és megpróbálták lassan benyomni őket.

- Szóval nincs meg az akta - mondta az elöljáró. - Kár, de hát már ismeri a történetet, tulajdonképpen nincs is szükségünk már az aktára; egyébként biztos meg fogjuk találni, valószínűleg a tanítónál van, még igen sok akta van nála. Gyere csak, Mici, hozd a gyertyát, olvassuk el ezt a levelet.

Mici odament, s most még szürkébbnek, még jelentéktelenebbnek látszott, ahogy az ágy szélén ült, és hozzásimult az izmos, életerős férfihoz, aki átkarolta. Csak kis arca rajzolódott ki a gyertyafényben, tiszta, szigorú vonalaival, melyeket csak az öregség lágyított meg kisé. Alighogy a levélbe tekintett, könnyedén összetette a kezét.

- Klammtól van - mondta.

Aztán együtt elolvasták a levelet, egy ideig suttogtak egymással, majd végül, épp mikor a segédek harsány hurrát kiáltottak, mert végre sikerült benyomniuk a szekrény ajtaját, Mici pedig néma hálával feléjük pillantott, az elöljáró így szólt:

- Mici tökéletesen osztja a véleményemet, úgyhogy bátran kimondhatom. Ez a levél egyáltalán nem hivatalos leirat, hanem magánlevél. Ez már a megszólításból is félreérthetetlenül kinyilvánul: „Igen tisztelt Uram!” Azonfölül egy árva szóval sem állítják benne, hogy megfogadták földmérőnek, hanem csak úgy általánosságban beszélnek benne grófi szolgálatról, és még ezt sem mondják kötelezőleg, hanem csak fölvelték, „mint tudja”, vagyis azt, hogy fölvelték, önnek kell bizonyítania. Továbbá, hivatali tekintetben, egyedül hozzám utasítják, az elöljáróhoz, mint közvetlen fölötteséhez, aki a továbbiakat közli önnel: ez különben jórészt meg is történt. Az előtt, aki ért a hivatalos levelek olvasásához, s ennek következtében még jobban ért a nem hivatalosakéhoz, mindez napnál világosabb. Persze nem csodálkozom rajta, hogy ön ezt nem látja, hiszen idegen. Egészen véve a levél nem jelent egyebet, mint hogy Klamm személy szerint hajlandó törődni önnel, abban az esetben, ha fölveszik a grófság szolgálatába.

- Oly elmésen értelmezi a levelet, előljáró úr - mondta K. -, hogy a végén nem marad belőle más, mint egy aláírás egy üres papírlapon. Nem veszi észre, mennyire lebecsüli ezzel Klamm nevét, holott azt állítja, hogy tiszteli?

- Ez tévedés - mondta az előljáró. - Egyáltalán nem ismerem félre a levél jelentőségét, értelmezésemmel korántsem becsülöm alá, ellenkezőleg. Klamm magánlevelének természetesen sokkal nagyobb jelentősége van, mint egy hivatalos leiratnak, éppen csak az a jelentősége nincs meg, amelyet ön tulajdonít neki.

- Ismeri Schwarzert? - kérdezte K.

- Nem - felelte az előljáró. - Te talán ismered, Mici? Te sem. Nem, nem ismerjük.

- Csodálom - mondta K. - Az egyik alvárnagy fia.

- Kedves földmérő úr - mondta az előljáró -, hogyan ismerhetném én valamennyi alvárnagy valamennyi fiát!

- Jó - mondta K. -, akkor el kell hinnie nekem, hogy az. Ezzel a Schwarzerral mindjárt megérkezésem napján volt egy kis összekoccanásom, ő akkor érdeklődött telefonon egy Fritz nevezetű alvárnagnál, s attól azt a felvilágosítást kapta, hogy fölvettek földmérőnek. Ezt hogyan magyarázza meg, előljáró úr?

- Igen egyszerűen - felelte az előljáró. - Igazi kapcsolatba még sosem került a hatóságainkkal. Ezek az érintkezések mind látszólagosak, ön azonban, tájékozatlansága folytán, valódiaknak véli őket. Ami pedig a telefont illeti: látja, nálam nincs telefon, pedig nekem valóban elég dolgom van a hatóságokkal. Kocsmákban, ilyesféle helyeken jó szolgálatot tehet, akárcsak egy zenegép, no de nem is több annál. Telefonált már itt? Igen? Nos, akkor talán megérti, amit mondok. A kastélyban nyilván nagyszerűen működik a telefon, ahogy nekem mesélték, odafönt szakadatlanul telefonálnak, ami természetesen nagyon megjavítja a munkát. Ezt a szakadatlan telefonálást, mi itt lent, az itteni telefonokban zúgásnak és éneknek halljuk, bizonyára ön is hallotta. Nos, ez a zúgás, ez az ének az egyetlen valódi és megbízható dolog, amit a mi itteni telefonjaink közvetítenek, a többi mind csalárd. A kastéllyal nincs szabályos telefonösszeköttetés, nincs központ, amely a mi hívásainkat továbbítaná, ha innét fölhívnak valakit a kastélyban, odafönt az alsóbb osztályok valamennyi készüléke megszólal, illetve megszólalna, ha mint biztos tudomásom van róla, nem kapcsolnák ki majdnem mindenütt a készülékeket. Egy-egy halálra fáradt hivatalnok olykor itt is, ott is szükségét érzi némi kis szórakozásnak, legkivált este vagy éjszaka, és bekapcsolja a készüléket, ilyenkor aztán választ kapunk, de ez a válasz nem egyéb, mint tréfa. S ez nagyon is érthető. Ki vetemedhet arra, hogy apró kis magánügyeivel belecsilingeljen abba a végtelenül fontos és szüntelenül száguldó iramban folyó munkába? Nem is tudom fölfogni, hogyan képzelheti valaki, még ha idegen is, hogy ha például Sordini fölhívja, valóban Sordini fog válaszolni neki. Sokkal valószínűbb, hogy valamilyen kis iktató egy egészen másik osztályról. Viszont kivételesen az is megeshetik, hogy ha valaki azt a kis iktatót hívja, maga Sordini válaszol. Hanem akkor persze jobb, ha az ember hanyatt-homlok elszalad a telefontól, mielőtt az első hang megszólal.

- Én természetesen nem így fogtam föl a dolgot - mondta K. -, ezeket a részleteket nem tudhattam; de túl nagy bizalmam azért nem volt a telefonbeszélgetésekben, és mindig élt bennem a meggyőződés: csak annak van igazi jelentősége, amit az ember a kastélyban ér el és tapasztal.

- Nem - mondta az előljáró, belekapaszkodva az egyik szóba. - Ezeknek a telefonon adott válaszoknak nagyon is megvan a jelentőségük, hogyan is ne lenne? Hogyan lehetne jelentőség nélkül bármiféle közlés, amit egy tisztviselő a kastélyból ad? Ezt különben már mondtam,

Klamm levelével kapcsolatban, ezeknek a megnyilatkozásoknak semmi hivatalos jelentőségük sincs, ha hivatalos jelentőséget tulajdonít nekik, akkor téved, magánjelentőségük azonban baráti vagy ellenséges irányban igen nagy, jóval nagyobb, mint amilyen hivatalos jelentőségük egyáltalán valaha lehetne.

- Helyes - mondta K. -, mondjuk, hogy mindez így van: akkor ezek szerint egy sereg barátom van a kastélyban; ha jobban megnézzük a dolgot, már annak idején, hosszú évekkal ezelőtt annak a bizonyos osztálynak az ötlete, hogy egyszer ide hívhatnak egy földmérőt, voltaképpen baráti tett volt irányomban, s aztán a továbbiakban egyik követte a másikat, míg ide nem csaltak mindenestre rossz szándékból, hogy végül azzal fenyegetsenek, hogy kihajítanak.

- Van ebben a fölfogásban némi igazság - mondta az előjáró. - Abban igaza van önnek, hogy a kastély nyilatkozatait nem szabad szó szerint venni. De hát elővigyázatosságra mindenütt szükség van, nemcsak itt, mégpedig annál inkább, minél fontosabb nyilatkozatról van szó. De amit az idecsalásról mond, azt egyszerűen nem értem. Ha nagyobb figyelemmel kísérte volna felvilágosításaimat, tudnia kellene, hogy meghívásának kérdése sokkal súlyosabb, semhogy itt, egy kurta beszélgetés folyamán választ adhatnánk rá.

- Mindebből tehát levonható a végső következtetés - mondta K. -, hogy ez az egész ügy, a kihajítással együtt, szerfölött homályos és bonyolult.

- Ki merésznél kihajítani önt, földmérő úr? - kérdezte az előjáró. - Éppen az előzmények homályossága kezeskedik az ön iránt való lehető legudvariasabb bánásmódról: csak úgy látszik, egy kicsit túlságosan érzékeny. Senki sem tartja itt, de ez még nem nevezhető kihajításnak.

- Ó, előjáró úr - mondta K. -, most megint ön az, aki túl egyszerűen látja a dolgokat. Föl-sorolok önnek egyet-mást, ami itt tart: az áldozatot, amit azzal hoztam, hogy eljöttem hazulról, a hosszú, nehéz utazást, reményeimet, melyeket itteni alkalmaztatásomra alapoztam, teljes vagyontalanságomat, annak teljes képtelenségét, hogy most otthon más, megfelelő munkát kapjak, végül, de nem utolsósorban, menyasszonyomat, aki idevalósi.

- Ah, Frida - mondta az előjáró minden meglepődés nélkül. - Tudom. De Frida mindenüvé önnel menne. Ami azonban a többit illeti, ezen a téren természetesen további megfontolásokra van szükség, s efelől majd tudakozódok is a kastélyban. Ha valami döntés érkezik, vagy ha szüksége mutatkoznék, hogy előzőleg még egyszer meghallgassam, majd hívatni fogom. Rendben van?

- Nem - mondta K. -, egyáltalán nincs rendben. Én a kastélytól nem kegyes ajándékot akarok, hanem a jogaimat.

- Mici - mondta az előjáró feleségének, aki még mindig ott ült, hozzásimulva, és álmodozva Klamm levelével játszott, kis hajót hajtogatott belőle, úgyhogy K. riadtan vette ki a kezéből. - Mici, kezd megint nagyon fájni a lábam, friss borogatás kellene rá.

K. föllállt.

- Akkor én ajánlom magamat - mondta.

- Jól van - mondta Mici, aki közben a kenőcsöt készítette. - Nagy a huzat.

K. megfordult, a segédek, mindig alkalmatlan ügybuzgóságukban, K. megjegyzésére tüstént kitérték az ajtó mindkét szárnyát, és K., nehogy a betegszobát egészen elárassza a vastagon betóduló hideg, éppen hogy csak meghajolt az előjáró felé, aztán magával ragadva a segédeket, máris kiszaladt a szobából, és gyorsan becsukta az ajtót.

Hatodik fejezet

A kocsmá előtt a kocsmáros várta. Kérdés nélkül nem mert volna megszólalni, ezért K. megkérdezte tőle, mit akar.

- Találtál új szállást magadnak? - kérdezte a kocsmáros, a földet bámulva.

- A feleséged megbízásából kérdezed? - mondta K. - Hiszen egy lépést se teszel nélküle.

- Nem - mondta a kocsmáros -, nem az ő megbízásából kérdezem. De nagyon izgatott és szerencsétlen miattad, dolgozni se bír, csak fekszik az ágyban, és sóhajtozik és panaszkodik.

- Menjek be hozzá?

- Kérlek szépen - mondta a kocsmáros. - Már az előjárótól el akartalak hívni, kint hallgatóztam az ajtó előtt, de nagy beszélgetésben voltatok, nem akartalak zavarni, meg a feleségem miatt is aggódtam, hát sietve visszajöttem, de nem engedett be magához, így nem tehettem egyebet, mint hogy várok rád.

- Akkor gyérünk gyorsan - mondta K. - Majd én megnyugtatom.

- Bárcsak sikerülne - mondta a kocsmáros.

Átmentek a világos konyhán: három vagy négy szolgáló dolgozott ott, egymástól távol, s ahogy K.-t meglátták, valósággal megmeredtek. Már a konyhában hallani lehetett a kocsmárosné sóhajtozását. Ablaktalan kis kamrában feküdt, ezt vékony deszkafal választotta el a konyhától, és csak egy széles családi ágy meg egy szekrény fért el benne. Az ágyat úgy helyezték el, hogy látni lehetett belőle az egész konyhát, és ellenőrizni lehetett a munkát. A konyha felől viszont a kamrából jóformán semmit sem lehetett látni. Ott bent egészen sötét volt, csak a piros-fehér csíkos ágynemű világított valamicskét. Az ember csak akkor tudta megkülönböztetni a tárgyakat, ha már belépett, és szeme megszokta a homályt.

- No végre itt van - mondta bágyadtan a kocsmárosné. Hanyatt feküdt, kinyújtózva, látszott, hogy nehezen lélegzik, a dunyhát lelökte. Az ágyban sokkal fiatalabbnak tetszett, mint fölöltözve, de a finom csipke éjjeli főkötő, melyet viselt, noha túl kicsi volt és billegett a haján, szánalmassá tette törődött arcát.

- Hogy jöhettem volna? - kérdezte K. szelíden. - Hiszen nem hívatott.

- Nem kellett volna olyan sokáig váratnia - mondta a kocsmárosné a betegek önfejlésével. - Üljön le - mondta, és az ágy szélére mutatott. - Ti pedig menjetek innét!

A segédeken kívül közben a szolgálók is beóvakodtak.

- Én is elmennék, Gardena - mondta a kocsmáros. K. most hallotta először az asszony nevét.

- Természetesen - mondta halkán, s mintha más gondolatokkal foglalkoznék, szórakozottan hozzátette: - Miért éppen te maradnál itt?

De mikor mind kihúzódtak a konyhába - ezúttal a segédek is tüstént engedelmeskedtek, ott igyekeztek egy szolgáló nyomában -, Gardena elég éber volt ahhoz, hogy észrevegye, a konyhában mindent hallani, amit odabent beszélnek, mert a kamrának nem volt ajtaja, így hát megparancsolta nekik, hogy hagyják el a konyhát. Ez azonnal meg is történt.

- Kérem, földmérő úr - mondta akkor Gardena -, rögtön elől a szekrényben van egy vállkendő, legyen szíves, adja ide azt, be akarok takarózni vele, nem bírom a dunyhát, nehezen lélegzem.

S mikor K. odaadta neki a kendőt, azt mondta:

- Látja, milyen szép kendő, igaz?

K. úgy látta, közönséges gyapjúkendő, éppen csak udvariasságból tapintotta meg még egyszer, de nem szólt semmit.

- Úgy bizony, szép kendő - mondta Gardena, és beburkolózott. Most nyugodtan feküdt, mintha minden fájdalma megszűnt volna, még az is eszébe jutott, hogy fekvés közben összekuszálódott a haja, egy percre fölült hát, és a főkötő körül egy kicsit rendbe szedte a frizuráját. Dús haja volt.

K. kezdett türelmetlen lenni.

- Azt kérdezte, kocsmárosné asszony, van-e már másik lakásom.

- Én kérdeztem? - mondta a kocsmárosné. - Nem, ez tévedés.

- De hiszen épp az imént kérdezte tőlem a férje.

- Elhiszem - mondta a kocsmárosné. - Meg vagyok én verve ezzel az emberrel. Amikor nem akartam, hogy itt legyen, itt tartotta magát, és most, amikor boldog vagyok, hogy itt lakik, elkergetné. Mindig így csinálja.

- Hát ennyire megváltoztatta rólam a véleményét? - kérdezte K. - Egy-két óra alatt?

- Nem változtattam meg a véleményemet - mondta a kocsmárosné, ismét bágyadtan. - Adja ide a kezét. Így. És most ígérje meg, hogy egészen őszinte lesz, én is őszinte akarok lenni magával.

- Helyes - mondta K. - De melyikünk kezdje?

- Én - mondta a kocsmárosné. Nem hatott úgy, mintha csak előzékeny kívánná lenni K. iránt, inkább mintha alig várta volna, hogy ő beszélhessen elsőnek.

Fényképet vett elő a párnája alól, és odanyújtotta K.-nak.

- Nézze meg ezt a képet - mondta kérlelőleg.

K., hogy jobban lásson, kilépett a konyhába, de ott sem volt könnyű fölismerni valamit a képen: régiségtől megfakult, összevissza töredezett, elnyűtt, foltos kép volt.

- Nincs valami jó állapotban - mondta.

- Sajnos, sajnos - mondta a kocsmárosné -, így van az, ha az ember esztendőkön át mindig magánál hordja. De ha jobban megnézi, mindent fölismer rajta, egészen biztosan. Egyébként segíthetek magának, csak mondja, mit lát, nagyon örülök, ha a képről hallok. Nos, mit lát?

- Egy fiatalembert - mondta K.

- Helyes - mondta a kocsmárosné. - És mit csinál?

- Azt hiszem, egy deszkán fekszik, nyújtózkodik és ásít.

A kocsmárosné fölnevetett.

- Szó sincs róla! - mondta.

- De itt a deszka, és itt fekszik rajta! - erősködött K.

- Nézze csak meg jobban - mondta a kocsmárosné bosszúsan. - Igazán fekszik?

- Nem - mondta K. - Nem fekszik, hanem lebeg és csak most látom, ez nem deszka, hanem valószínűleg zsinór, és a fiatalember magasugrást végez.

- No lám - mondta fölvidulva a kocsmárosné -, ugrik; így gyakorolnak a hivatalos küldöncök. Tudtam, hogy végül is kiveszi. Az arcát is látja?

- Csak nagyon keveset látok az arcából - mondta K. - Nyilván alaposan összeszedi az erejét, nyitva a szája, szeme szorosan lehunyva, s a haja lobog.

- Igen, igen - mondta helyeslőleg a kocsmárosné. - Aki nem látta szemtől szembe, többet nem is vehet ki belőle. Pedig nagyon szép fiatalember volt, csak egyszer láttam, futólag, de sosem fogom elfelejteni.

- Ki volt? - kérdezte K.

- A küldönc - mondta a kocsmárosné -, akivel Klamm először rendelt magához.

K. nem bírt pontosan odafigyelni, üveg koccanása zavarta meg. Nyomban föl is fedezte a zaj okát. A segédek kint álltak az udvaron, lábukat váltogatva ugráltak a hóban. Úgy tettek, mintha boldogok volnának, hogy viszontlátják K.-t, örömben egymásnak mutogatták, s közben váltig tovább doboltak a konyha ablakán. K. fenyegetésére azonnal elszaladtak onnét, igyekeztek visszalökdösní egymást, de az egyik minduntalan elsiklott a másik elöl, és máris újra ott voltak az ablaknál. K. átsietett a kamrába, ahol a segédek odakintről nem láthatták, és neki sem kellett látnia őket. De a halk, kérlelő kocogás az ablaküvegen még oda is sokáig követte.

- Már megint a segédek - mondta szabadkozva a kocsmárosnénak, és kimutatott. Az azonban nem figyelt rá, elvette tőle a képet, megnézte, kisimítgatta, és visszadugta a párna alá. Mozgása lassúbb lett, de nem a fáradtságtól, hanem az emlékezés súlya alatt. Mesélni akart K.-nak, és az elbeszélés közben megfélekezett róla. A kendő rojtjaival játszott. Csak később nézett föl, végigsimított a szemén, és azt mondta:

- Ez a kendő is Klammtól van. És a főkötő is. A kép, a kendő és a főkötő: ez a három emlékem van tőle. Nem vagyok fiatal, mint Frida, nem vagyok olyan nagyra törő, de olyan érzékeny sem, mert ő nagyon érzékeny; egyszerűen, bele tudok törődni az életbe, de meg kell mondanom, e nélkül a három dolog nélkül, nem bírtam volna ki itt ilyen sokáig, sőt valószínűleg egyetlen napig sem bírtam volna ki. Maga talán semmiségnek tartja ezt a három emléket, de nézze: Fridának, pedig sokáig volt kapcsolatban Klamm-mal, semmiféle emléke sincs, megkérdeztem tőle, ő túl ábrándos, amellet túl elégedetlen; én viszont, noha csak háromszor voltam Klammnál (később már nem hívatott, nem tudom, miért), mintegy megsejtettem, milyen rövid időm van, és magammal hoztam ezeket az emlékeket. Persze az embernek magának kell ilyesmiről gondoskodnia, Klamm nem ad semmit, de ha látunk valamit itt-ott heverni, elkérhetjük.

K.-ra kényelmetlenül hatottak ezek a történetek, akármilyen közről érintették is.

- Mennyi ideje mindennek? - kérdezte sóhajtván.

- Több mint húsz éve - mondta a kocsmárosné. - Jóval több mint húsz éve.

- Hát ilyen sokáig hűek maradnak Klamrhoz - mondta K. - Tudja-e, kocsmárosné asszony, hogy az effajta vallomásokkal, ha jövődő házasságomra gondolok, alapos gondot okoz nekem?

A kocsmárosné illetlennek találta, hogy K. a saját ügyeivel hozakodik elő, s oldalvást dühös tekintetet vetett rá.

- Sose mérgelődjék, kocsmárosné asszony - mondta K. - Egy árva szót sem szólok Klamm ellen, de az események hatalma folytán bizonyos kapcsolatba kerültem vele; ezt Klamm legnagyobb tisztelője sem tagadhatja. Ez így van. Mármost érhető, ha Klamm említésekor mindig magamra is kell gondolnom, ezen nem lehet változtatni. Egyébként, kocsmárosné asszony - s itt K. megfogta az asszony vonakodó kezét -, ne felejtse el, milyen rosszul sikerült legutóbbi beszélgetésünk, most azonban békességben szeretnénk elválni.

- Igaza van - mondta a kocsmárosné, és lehajtotta a fejét -, de kérem, kíméljen. Nem vagyok érzékenyebb, mint mások, ellenkezőleg, de mindenkinek megvan a maga érzékeny pontja; nekem csak ez az egy van.

- Sajnos, az enyém is ugyanaz - mondta K. -, mindenesetre uralkodni fogok magamon. De mondja, kocsmárosné asszony, hogy viseljem el házasságomban ezt a Klammhoz való rettenetes hűséget, föltéve, hogy Frida hasonlít magához ezen a téren?

- Rettenetes hűség? - ismételte dohogva a kocsmárosné. - Hát hűség ez egyáltalán? Az uramhoz hű vagyok, igen, de Klammhoz? Klamm egyszer a kedvesévé tett, elveszíthetem valaha is ezt a rangot? És hogy hogy viselje el Fridánál? Ó, földmérő úr, hát ki maga, hogy ilyesmit mer kérdezni?

- Kocsmárosné asszony! - mondta K. figyelmeztetőleg.

- Tudom - mondta a kocsmárosné engedékenyen -, de tőlem sosem kérdezett ilyesmit a férjem. Nem tudom, kire mondhatjuk, hogy szerencsétlenebb: én annak idején, vagy Frida most. Frida, aki önként otthagya Klammot, vagy én, akit nem hívatott többet. Talán mégis inkább Frida, noha úgy látszik, egyelőre még nincs ennek teljes tudatában. Az én gondolataimat azonban akkor sokkal inkább lenyűgözte a balsorsom, mert folyton csak azt kellett kérdeznem magamtól, és alapjában véve még most is folyton ezt kérdezem: miért történt? Háromszor hívatott Klamm, és negyedszer már nem, és negyedszer soha többé! Akkortájt egyedül csak ezen rágódtam. És mi egyébről beszélhettem volna az urammal, akihez nem sokkal utána mentem hozzá? Nappal nem volt rá időnk, meglehetősen nyomorúságos állapotban vettük át a vendéglőt, igyekeznünk kellett, hogy egy kicsit föllendítsük, de éjjel? Éjszakai beszélgetéseink esztendőkön át pusztán csak Klamm körül forogtak, s akörül, miért is változhatott meg irányomban. S ha férjem elaludt beszélgetéseink közben, fölébresztettem, és tovább beszélgettünk.

- Most, ha megengedi - mondta K. -, kérdeznék valami nagyon gorombát.

A kocsmárosné hallgatott.

- Szóval nem kérdezhetek - mondta K. - Ennyivel is beérem.

- Persze - mondta a kocsmárosné -, ennyivel is beéri, és ennyivel különösképpen. Mindent félreért, a hallgatást is. Egyébre nem is képes. Megengedem, hogy kérdezzen.

- Ha mindent félreérték, talán a kérdésemet is félreértem - mondta K. -, talán nem is olyan goromba. Csak azt szeretném tudni, hogyan ismerkedett meg a férjével, és hogyan jutottak ehhez a kocsmához.

A kocsmárosné homlokát ráncolta, de egykedvűen felelt.

- Nagyon egyszerű történet. Apám kovács volt, Jankó, a mostani férjem pedig lovászlegény egy nagygazdánál, és gyakran megfordult apámnál. Azután volt, hogy utoljára találkoztam Klamm-mal, és nagyon boldogtalan voltam, pedig hát nem lett volna szabad, mert minden annak rendje és módja szerint történt, s hogy nem mehettem többé Klammhoz, azt éppen maga Klamm döntötte el így, tehát az is annak rendje és módja szerint volt; pusztán csak az

okok maradtak homályban, pusztán csak azokat firtathattam volna, boldogtalannak azonban nem lett volna szabad lennem. De én boldogtalan voltam, és dolgozni se bírtam, és egész nap csak a ház előtt ültem a kiskertünkben. Ott látott meg Jankó, néha mellém telepedett, én nem panaszkodtam neki, ő azonban tudta, miről van szó, és mert derék legény, megesett, hogy együtt sírdogált velem. És mikor az akkori vendéglős, akinek meghalt a felesége, és ezért föl akart hagyni a vállalkozással, ő is öregember volt már, egyszer elment a kertünk előtt, és meglátott minket, ahogy ott üldögéltünk, megállt, és ott helyben föl kínálta nekünk haszonbérbe a vendéglőt, s előleget sem kért, mert nagy bizalma volt bennünk, és a haszonbért is nagyon alacsonyra szabta. Apámnak nem akartam terhére lenni, egyébként minden mindegy volt nekem, így aztán, a vendéglőre gondolva, meg arra, hogy az új munka talán meghozza valamennyire a feledést is, hozzamentem Jankóhoz. Hát így történt.

Egy ideig csönd volt, aztán K. azt mondta:

- A vendéglős szépen járt el, de meggondolatlanul; vagy volt valami különleges oka rá, hogy így megbízzék kettejükben?

- Jól ismerte Jankót - mondta a kocsmárosné. - A nagybátyja volt.

- Az más - mondta K. - Jankó családja nyilván sokat adott rá, hogy kapcsolatba kerüljön magával.

- Lehet - mondta a kocsmárosné. - Nem tudom, de nem is törődtem vele soha.

- Pedig így kellett lennie - mondta K. -, ha a család hajlandó volt ekkora áldozatra, és a kocsmát minden biztosíték nélkül átadta magának.

- Később kiderült, hogy mégsem volt meggondolatlanság - mondta a kocsmárosné. - Belevettem magam a munkába, erős voltam, a kovács lánya, nem kellett nekem se szolgálólány, se szolgál; ott voltam mindenütt, az ivóban, a konyhában, az istállóban, az udvarban, s olyan jól főztem, még az Udvarházból is csalt ide vendéget a főztöm. Maga még nem járt délben a vendéglőben, nem ismeri a déli vendégeinket, akkoriban még többen voltak, azóta sokan elmaradoztak. Mindennek az lett az eredménye, hogy nemcsak a haszonbért fizettük meg rendesen, hanem néhány esztendő múltán megvettük az egészet, és ma jóformán tehermentes. De persze lett más eredménye is: belerokkantam, szívbajt kaptam, mostanra öregasszony lettem. Nyilván azt hiszi, sokkal idősebb vagyok Jankónál, az igazság azonban az, hogy mindössze két-három évvel fiatalabb nálam, de nem is fog soha megöregedni, mert az ő munkája mellett: pipázni, hallgatni a vendégeket, kivenni a pipát, néha egy pohár sört hozni... ilyen munka mellett nemigen öregszik az ember.

- Amit maga végzett, az csodálatos - mondta K. -, efelől kétség sem lehet; de most a házassága előtti időkről beszéltünk, s akkor mégiscsak különös lett volna, ha Jankó családja pénzáldozattal, vagy olyan kockázat árán, amit a kocsmá átadása jelentett, belemegy a házasságba, és ugyanakkor semmi egyéb reménye nincs, mint a maga munkabírása, amit akkor még nem is ismerhettek, és Jankóé, aminek a semmiségéről már alaposan meggyőződhetek.

- Igen, igen - mondta a kocsmárosné -, értem, mire céloz, és megint mennyire elvétí a dolgot. Klamnnak semmi része sem volt ezekben a dolgokban. Miért kellett volna gondoskodnia rólam, helyesebben, egyáltalán hogyan is gondoskodhatott volna rólam? Hiszen azt sem tudta, hogy a világon vagyok. Nem hívatott többé: ez nyilvánvaló jele volt annak, hogy elfelejtett. Akit nem hívat többé, azt tökéletesen elfelejti. Erről Frida előtt nem akartam beszélni. De ez nem csak elfelejtés, ez több annál. Azzal, akit elfelejtünk, utóbb újra ismeretségbe kerülhetünk. De Klamnnál ez nem lehetséges. Ha egyszer nem hívat többé valakit, azt nemcsak a múltra vonatkozólag felejtette el, hanem egyszer s mindenkorra, a jövőre is. Ha nagyon

megerőltetem magam, bele tudok helyezkedni a maga gondolkodásába, s lehet, hogy ezek a gondolatok érvényesek abban a messzeségben, ahonnan idejött, itt azonban teljesen értelmetlenek. Esetleg arra az esztelen hiedelemre vetemedett, Klamm azért adott férjhez egy ilyen Jankóhoz, hogy ha hív, akadálytalanul mehessek hozzá. Nohát ostobaság, ennél messzebb már nem is mehetne. Ki lenne az a férfi, aki utamat bírni állni, hogy ha Klamm valami kis jelet ad, oda ne fussak hozzá? Képtelenség, teljes képtelenség; az ember egészen belezavarodik, ha eljátszik ezzel a képtelenséggel.

- Nem, megzavarodni azért mégsem akarunk - mondta K. -, és még korántsem mentem odáig gondolatban, ameddig maga sejt, bár megvallom, arrafelé tartottam. Egyelőre mindössze azon csodálkoztam, milyen sokat várt a rokonság ettől a házasságtól, s mennyire teljesültek reménységei, még ha a maga szíve és egészsége árán is. Fölmerült ugyan bennem a gondolat, hogy mindez összefüggésben lehet Klamm-mal, csak hogy nem, vagy még nem abban a nyers formában, ahogy maga föltűnteti, nyilván azzal a céllal, hogy megint rám förmedhessen valamiért, mert ebben kétségkívül kedvét leli. Hát legyen meg a kedve! Az én gondolatom azonban a következő volt: a házasság indítóoka nyilvánvalóan Klamm. Klamm nélkül maga nem lett volna boldogtalan, nem üldögélt volna tétlenül a kertben, Klamm nélkül nem látta volna meg ott Jankó, s amilyen mamlasz, a maga bánata nélkül sosem mert volna nyilatkozni, Klamm nélkül sosem sírdogáltak volna együtt Jankóval, Klamm nélkül a jó öreg kocsmáros nagybácsi sosem láthatta volna magát meg Jankót, amint békén egymás mellett üldögélnek a kertben, Klamm nélkül nem lett volna minden mindegy magának, tehát nem ment volna hozzá Jankóhoz. Nos, mindebben már éppen eléggé benne van Klamm, úgy gondoltam. De ez még mind semmi. Ha nem akar mindenáron felejteni, nyilván többen törődik saját magával, nem veti bele magát annyira a munkába, és nem lendíti föl így a kocsmát. Tehát itt is Klamm. De mindezen fölül még a betegségének is Klamm az oka, mert hiszen szívét már házassága előtt megviselte a boldogtalan szenvedély. Most már csak az a kérdés, mi volt olyan csábító Jankó rokonsága számára ebben a házasságban. Említette egy alkalommal, hogy Klamm kedvesének lenni elveszíthetetlen rangot jelent, nos, bizonyára ez csábította őket. Azonkívül pedig, azt hiszem, a remény, hogy az a jó csillag, amely Klammhoz vezette, már amennyiben jó csillag, ahogy maga állítja, valóban a maga saját csillaga, tehát magával is marad, és nem fogja olyan gyorsan és hirtelen faképnél hagyni, ahogyan Klamm tette.

- És mindezt komolyan gondolja? - kérdezte a kocsmárosné.

- Komolyan - felelte K. -, s amellet azt hiszem, Jankó rokonságának ezekkel a reményeivel nem volt egészen igaza, de nem is tévedett egészen velük, s úgy sejtem, azt is látom, milyen hibát követtek el. Szemre minden sikerült, Jankóról kitűnően gondoskodnak, derék felesége van, köztisztelőben áll, és a kocsmát tehermentes. Valójában azonban mégsem sikerült minden, nyilván boldogabb lenne egy egyszerű lánnyal, akinek ő lett volna az első nagy szerelme, ha olykor, ahogy a szemére is veti, szinte elveszetten álldogál az ivóban, hát azért teszi, mert valóban elveszítettnek érzi magát, ami persze nem azt jelenti, hogy emiatt egyúttal boldogtalan is, ennyire már ismerem, ugyanakkor viszont kétségtelen, hogy ez a jóképű, értelmes legény más asszony mellett boldogabb, azaz önállóbb, szorgalmasabb, férfiasabb lett volna. Hiszen nyilvánvalóan maga sem boldog, és a három emlék nélkül, mint mondta, élni sem akart volna tovább, és ráadásul szívbajos is. Ezek szerint tehát a rokonság téves reményeket táplált? Nem hinném. Az áldás ott volt maga fölött, de nem értettek hozzá, hogy lehozzák.

- De hát mit mulasztottak el? - kérdezte a kocsmárosné. Most hanyatt feküdt, egész testében kinyújtózva, és a mennyezetre meredt.

- Klammot megkérdezni - felelte K.

- Szóval ismét eljutottunk magához - mondta a kocsmárosné.

- Illetve magához - mondta K. - A mi ügyeink szomszédosak egymással.

- Mit akar hát Klammtól? - kérdezte a kocsmárosné. - Föül, föltornyozta maga mögött a párnákat, hogy ültében nekik támaszkodhassak, és a szemébe nézett K.-nak. - Nyíltan elmondtam magának a történetemet, tanulhat belőle egyet-mást. Most mondja meg nekem ugyanilyen nyíltan, mit akar kérdezni Klammtól. Csak nagy nehezen bírtam rábeszélni Fridát, hogy menjen föl a szobájukba, és maradjon ott; attól tartottam, az ő jelenlétében nem beszélne elég nyíltan.

- Nincs mit titkolnom - mondta K. - Előbb azonban szeretném fölhívni valamire a figyelmét. Azt mondta: Klamm azonnal felejt. Ezt először is fölöttebb valószínűtlennek találom, másodszor pedig bizonyíthatatlannak, nyilvánvalóan nem egyéb legendánál, és nyilván azok a lányok eszeltek ki, akik éppen kegyben álltak Klammnál. Csodálkozom rajta, hogy hitelt ad efféle lapos koholmányoknak.

- Nem legenda - mondta a kocsmárosné -, hanem inkább az általános tapasztalatból származik.

- Tehát új tapasztalatok megcáfolhatják - mondta K. - Hanem van itt még egy különbség a maga esete meg a Fridáé közt. Az, hogy Klamm nem hívta többé Fridát, feltehetőleg egyáltalán meg sem történt, hanem ellenkezőleg, bizonyára hívta, Frida azonban nem engedelmeskedett a hívásnak. Akár az is lehetséges, hogy még mindig, egyre várja.

A kocsmárosné hallgatott, tekintete figyelmesen ide-oda járt K.-n. Végül így szólt:

- Nyugodtan végig akarok hallgatni mindent, amit mond. Ne kíméljen, inkább beszéljen egészen őszintén. Csak egyre kérem. Ne használja Klamm nevét. Nevezze úgy, hogy ő, vagy bánom is én, hogyan, csak ne a nevén.

- Szívesen - mondta K. - De nehéz megmondani, mit akarok tőle. Először is közvetlen közről akarom látni, aztán hallani akarom a hangját, aztán meg akarom tudni tőle, mi a véleménye a házasságunkról. Hogy még mire kérem ezenfölül, az attól függ, hogyan alakul a megbeszélésünk. Szóba kerülhet egy és más, számomra azonban az a legfontosabb, hogy szembekerüljek vele. Eddig ugyanis még nem sikerült igazi hivatalnokkal közvetlenül beszélnem. Úgy látszik, ezt nehezebb elérni, mintsem gondoltam. Most azonban kötelességem, hogy beszéljek vele, mégpedig úgy, mint magánemberrel, és ez, véleményem szerint, sokkal könnyebben elérhető. Mint hivatalnokkal, nem beszélhetek vele, csak talán hozzáférhetetlen hivatalában, a kastélyban, vagy, ami már kérdéses, az Udvarházban. De mint magánemberrel, akárhol: otthon, az utcán, mindenütt, ahol csak sikerül vele találkoznom. Hogy ugyanakkor, mellékesen szembekerülök a hivatalnokkal is, annak csak örülni fogok, de nem az az elsőrendű célom.

- Jó - mondta a kocsmárosné, és a párnákba temette arcát, mintha valami szégyentelen dolgot mondana. - Ha összeköttetéseimmel elérem, hogy beszélgetés iránt való kérelme Klamm elé kerül, megígéri nekem, hogy a válasz leérkezéséig nem tesz semmit a saját szakállára?

- Ezt nem ígérhetem - mondta K. -, bármilyen szívesen teljesíteném is a kérését vagy a szeszélyét. A dolog ugyanis sürgős, kivált azután, hogy az előljárával történt megbeszélésem kedvezőtlenül ütött ki.

- Ez az ellenvetés elesik - mondta a kocsmárosné. - Az előljáró egészen jelentéktelen személy. Nem vette észre? Egyetlen napig sem maradhatna meg a hivatalában, ha nem lenne mellette a felesége, az csinál mindent.

- Mici? - kérdezte K. A kocsmárosné bólintott. - Ő is ott volt - mondta K.

- Nyilatkozott valamit? - kérdezte a kocsmárosné.

- Nem - mondta K. -, de az volt a benyomásom, hogy nem is tudott volna.

- Látja - mondta a kocsmárosné -, ilyen tévesen lát mindent. Mindenesetre: bárhogy intézkedett is magára vonatkozólag az előjáró, annak semmi jelentősége sincs, az asszonnyal pedig majd beszélek alkalomadtán. És ha most még ráadásul megígérem magának, hogy Klamm válasza legkésőbb egy hét múlva megérkezik, igazán nincs többé semmi oka rá, hogy megtagadja a kérésemet.

- Ez mind mellékes - mondta K. - Én szilárdan eltökéltem magamat, és elhatározásomat akkor is megpróbálom keresztülvinni, ha netán elutasító választ kapnék. Ha viszont eleve ez a szándékom, semmiképp sem kérelmezhetem a beszélgetést. Ami a kérelem nélkül talán merész, de mégis jóhiszemű kísérletnek minősül, tagadó válasz után nyílt ellenszegülés lenne. S ez már természetesen sokkal rosszabb.

- Rosszabb? - mondta a kocsmárosné. - Mindenképpen ellenszegülés. És most tegyen, ahogy akar. Adja ide a szoknyámat.

K.-ra ügyet sem vetett, fölvette a szoknyát, és kisietett a konyhába. Az ivó felől már hosszabb ideje nyugtalanság hallatszott. Kopogtattak a kémlelőablakon. A segédek egy ízben fölrántották, és bekiabáltak, hogy éhesek. Aztán föltűntek ott más arcok is. Sőt halk, több hangú éneklést is lehetett hallani.

K. és a kocsmárosné beszélgetése természetesen jócskán elnyújtotta az ebédfőzés idejét; még semmi sem volt készen, de a vendégek már egybegyűltek. A konyhába azonban a kocsmárosné tilalma miatt senki sem mert belépni. Most azonban, amint a kémlelőablaknál leselkedők jelentették, hogy már jön a kocsmárosné, a szolgálólányok nyomban a konyhába szaladtak, és ahogy K. belépett az ivóba, a meglepően szép számú társaság, több mint húsz ember, vegyest férfi és nő, vidékiesen, de nem parasztosan öltözve, a kémlelőtől, ahol addig szorongott, egyszeriben az asztalok felé tódult, hogy helyet biztosítson magának. Csak a sarokban egy kis asztalnál ült már egy házaspár néhány gyerekekkel; a férfi, barátságos, kék szemű úr, borzas ősz hajjal és szakállal, a gyerekekhez hajolva állt, és késével ütemezte az éneket, melyet mindegyre tompítani igyekezett; talán így, énekszóval akarta elfeledtetni a gyerekekkel, hogy éhesek. A kocsmárosné szabadkozásul néhány egykedvű szót vetett oda a társaságnak, szemrehányást senki sem tett neki. Körülnézett, a vendéglőst kereste, az azonban, látva a helyzet nehézségét, már régen kereket oldott. Erre a kocsmárosné lassan visszament a konyhába; K.-ra, aki fölsietett szobájába Fridához, rá se nézett többé.

Hetedik fejezet

Fönt a tanító várta. A szobára, örvendetes módon, alig lehetett ráismerni, oly szorgalmas volt közben Frida. Jól kiszellőztetett, a kályhát alaposan megrakta, a padlót fölmosta, az ágyat rendbe tette, a szolgálók holmija, ez a sok undok mocsok, képeikkel egyetemben eltűnt, az asztalt, mely azelőtt szennytől kerges lapjával valósággal rámeredt az emberre, bárhová fordult, most horgolt fehér terítő borította. Így már lehetett vendéget is fogadni: hogy K. kevéske fehérműje, amit Frida reggel nyilván kimosott, a kályha mellett száradt, nem sokat zavart. A tanító és Frida az asztalnál ültek, s amikor K. belépett, fölálltak. Frida egy csókkal üdvözölte K.-t, a tanító kissé meghajolt. K. szórakozottan, még most is a kocsmárosnéval folytatott beszélgetés hatása alatt, mentegetődni kezdett, hogy még nem látogathatta meg a tanítót, mintha úgy venné a dolgot, hogy a tanító, türelmetlenül elmaradása miatt, most maga kereste volna föl. A tanító azonban, szokásos kimért modorában, úgy látszott, csak nagy nehezen emlékszik vissza rá, hogy annak idején valami találkozást beszéltek meg egymással.

- Hát maga az az idegen, földmérő úr - mondta lassan -, akivel pár napja néhány szót váltottam a templomtéren.

- Igen - mondta K. kurtán: amit akkor, elhagyatottságában eltűrt, azt most, a szobájában nem engedhette meg. Fridához fordult, és tanácskozni kezdett vele egy fontos látogatásról, melyet most nyomban kell tennie, mégpedig a lehető legjobban öltözve. Frida nem sokat faggatta, tüstént szólította a segédek, akik éppen az új asztalterítőt vizsgálgatták, és megparancsolta nekik, tisztítsák ki gondosan lent az udvarban K. ruháját és csizmáját. K. már le is vetkőzött, Frida pedig leakasztott a szárítókötélről egy inget, és leszaladt vele a konyhába, hogy kivasalja.

K. kettesben maradt a tanítóval, aki újra csöndesen az asztalnál ült; egy ideig még váratta, levetette az ingét, és mosakodni kezdett a mosdótálynál. Csak most, háttal a tanítónak, kérdezte meg tőle, miért jött.

- Az előljáró úr megbízásából jöttem - felelte. K. hallani akarta a megbízatást; de mivel szavait alig lehetett kivenni a víz csobogásától, a tanítónak közelebb kellett mennie, neki-támaszkodott K. mellett a falnak. K. a tervbe vett látogatás sürgősségével mentegette mosakodását és idegességét. A tanító ezt a megjegyzést elengedte a füle mellett, s azt mondta:

- Udvariatlanul viselkedett az előljáró úrral, ezzel az idős, érdemes, tapasztalt, tiszteletre méltó férfival.

- Nem tudom, hogy udvariatlan lettem volna - mondta K. törülközés közben -, az ellenben kétségtelen, hogy egyéb gondom is volt, mint a finom modorra ügyelni, hiszen a megélhetésemről volt szó, melyet súlyosan veszélyeztet egy szégyenletes hivatali huzavona, részleteiről aligha kell beszámolnom magának, hiszen maga is tevékeny tagja ennek a hatóságnak. Panaszkodott rám az előljáró?

- Kinek panaszkodott volna? - kérdezte a tanító. - S ha lenne is kinek, panaszkodnék-e valaha is? Éppen csak egy kis jegyzőkönyvet vettem föl a megbeszélésükről, úgy, ahogyan tollba mondta, s ebből éppen eléggé értesülhettem mind az előljáró úr jóságáról, mind az ön sajátos válaszairól.

K. a fésűjét kereste, Frida nyilván elrakta valahová, közben azt mondta:

- Hogyan? Jegyzőkönyvet? A távollétemben rám nézve terhelő jegyzőkönyvet vesz föl valaki, aki ott sem volt a megbeszélésen? Nem is rossz. Egyáltalán mire jó ez a jegyzőkönyv? Hivatalos cselekmény volt ez?

- Nem - mondta a tanító -, csupán félhivatalos, és a jegyzőkönyv is csak félhivatalos, éppen csak azért készítettük, mert nálunk mindenben szigorú rendnek kell lennie. Mindenesetre megvan, és nem válik díszére önnek.

A fésű becsúszott az ágyba, K. végre megtalálta, s most már nyugodtabban mondta:

- Ha megvan, hát megvan. Azért jött, hogy ezt közölje velem?

- Nem - mondta a tanító. - De nem vagyok gép, meg kellett mondanom a véleményemet. Megbízatásom pedig további tanúsága az előjáró úr jóságának; hangsúlyozom, számomra megfoghatatlan ez a jóság, és csak állásom kényszeréből, valamint az előjáró úr iránti tiszteletből teljesítem a megbízatást.

K. megmosdott, megfésülködött, s most ingét várva ült az asztalnál, nem nagyon érdekelte, mi járatban van a tanító, amellet az is befolyásolta, hogy a kocsmárosnének olyan gyenge véleménye volt az előjáróról.

- Nyilván jócskán elmúlt már dél - mondta, az előtte álló útra gondolva, aztán mintegy észbe kapott, és azt mondta: - Valami üzenetet akart átadni az előjáró részéről.

- Igen, igen - mondta a tanító, és vállat vont, mintha minden személyes felelősséget elhárítana magától. - Az előjáró úr attól tart, hogy ha alkalmaztatása ügyében a döntés túl sokáig elhúzódik, esetleg a saját szakállára valami meggondolatlanságot követ el. Én a magam részéről nem tudom, miért aggódik emiatt; nekem az a véleményem, hogy tegyen, amit akar. Végére nem vagyunk őrangyalai, és nem kötelességünk, hogy ahol csak jár, mindenütt a nyomában legyünk. Szóval így. Az előjáró úrnak azonban más a véleménye. A döntés természetesen a grófi hatóságokra tartozik, ezt ő semmiképp sem sürgetheti. Saját hatáskörében azonban szeretne valamilyen átmeneti megoldást találni, valami valóban nagylelkű megoldást, és egyedül csak önön áll, hogy elfogadja: átmenetileg iskolaszolgai állást ajánl föl önnek.

Hogy mit kínálnak föl neki, azzal K. eleinte alig törődött, de magát a tényt, hogy egyáltalán fölkinálnak neki valamit, nem tartotta jelentőség nélkülinek. Arra mutatott ez a tény, hogy az előjáró véleménye szerint képes a védekezésre, képes olyan dolgokra, amelyeknek az elkerülése még bizonyos befektetést is megér a községnek. És hogy a szívükre veszik az ügyet! A tanítót, aki egy ideje már itt várakozott, s előzőleg még a jegyzőkönyvet is megírta, az előjáró valósággal ide kergethette. A tanító, látva, hogy a dolog mégiscsak szöveget ütött K. fejébe, folytatta:

- Megtettem ellenvetéseimet. Utaltam rá, hogy mindeddig semmilyen szükség sem volt iskolaszolgára, a templomszolga felesége időnként kitakarít, és Giza kisasszony, a tanítónő, fölügyel a dologra. Van nekem épp elég bajom a gyerekekkel, nem akarok most még ráadásul egy iskolaszolgával is mérgelődni. Az előjáró úr erre azt felelte, hogy azért az iskolában meglehetősen nagy a piszok. Erre én azt válaszoltam, hogy a helyzet azért nem olyan veszélyes, ami igaz is. És, tettem hozzá, akkor vajon jobb lesz, ha megfogadjuk ezt az embert iskolaszolgának? Nem is beszélve arról, hogy az efféle munkához egyáltalán nem ért, az iskolaépületben csak két nagy tanterem van, semmi mellékhelyiség, az iskolaszolgának tehát családostul az egyik tanteremben kell laknia, hálnia, sőt még talán főznie is, s ez természetesen csöppet sem fokozza a tisztaságot. Az előjáró úr azonban válaszul arra utalt, hogy ez az állás önnek meglehetősen jelent a végszükségben, s éppen ezért minden erejével azon lesz, hogy jól végezze a

dolgát, az előjáró úr azonfölül úgy vélekedett, önnel együtt megkapjuk feleségének és segédeinek a munkaerejét is, úgyhogy nemcsak az iskolát tarthatjuk példás rendben, hanem az iskola kertjét is. Mindezt persze könnyedén megcáfoltam. Végül is az előjáró úr már semmit sem tudott fölhozni ön mellett, hanem csak nevetett, és csak annyit mondott: ön végtére is földmérő, ennek következtében különlegesen szépen egyenesre húzhatja az iskolakert ágyasait. Tréfa ellen persze nincs érv, így hát eljöttem önhöz a megbízással.

- Fölösleges gondokat okoz magának, tanító úr - mondta K. - Eszemben sincs, hogy elfogadjam az állást.

- Nagyszerű - mondta a tanító -, nagyszerű, fönntartás nélkül elutasítja - azzal vette a kalapját, meghajolt és elment.

Nyomban utána megjelent Frida, földúlt arccal, az inget vasalatlanul visszahozta, semmiféle kérdésre sem felelt; hogy egy kicsit fölvidítsa, K. elmesélte neki a tanító látogatását és ajánlatát, de Frida, alighogy végighallgatta, az ágyra dobta az inget, és újra elszaladt. Csakhamar visszajött, de magával hozta a tanítót is, aki fölöttébb kelletlen képet vágott, és még csak nem is köszönt. Frida kérte, legyen egy kicsit türelemmel - nyilván már útközben is jó néhányszor megkérte erre -, aztán magával vonta K.-t egy oldalajtón át, melyről az eddig nem is tudott, ki a szomszédos padlásra, s ott végre izgatottan, lélekszakadva elmondta neki, mi történt. A kocsmárosné, mélységes fölháborodásában, amiért K. előtt bizonyos vallomásokig, s ami ennél is rosszabb, egy Klamm-mal való beszélgetés tekintetében bizonyos engedményekig alázkodott, ám mindezzel, mint mondta, nem ért el egyebet, mint hideg és ráadásul alattomos elutasítást: szilárdul eltökélte, hogy nem tűri K.-t tovább a házban: ha van összeköttetése a kastélyban, használja is ki, de tüstént, mert még ma, most azonnal el kell hagynia a házat; nem is fogadja be többé, csak a hatóság közvetlen parancsára és kényszerére; de reméli, hogy erre nem kerül sor, mert neki is vannak kapcsolatai a kastélyban, és érteni fogja a módját, hogyan használja ki őket. Egyébként is csak a kocsmáros hanyagsága folytán került a fogadóba, és különösebb szükségben sincs, hiszen éppen ma reggel hetvenkedett vele, hogy állandóan készen áll számára egy éjjeli szállás. Frida persze maradhat; ha Frida is el akar menni K.-val, ő, a kocsmárosné boldogtalan lesz emiatt, már a pusztá gondolatra is zokogva csuklott össze a tűzhelynél, szegény, szívfájós asszony! De mit is tehetne mást, most, amikor, legalábbis az ő fölfogása szerint, valósággal Klamm emlékének méltóságáról van szó! Így áll tehát a dolog a kocsmárosnéval. Ami Fridát illeti, ő természetesen követi K.-t, bárhová a világon, hóban és fagyban, erre kár is szót vesztegetni; de mindenesetre igen szorult helyzetben vannak, ezért nagy örömmel fogadta az előjáró ajánlatát, mert ha az állás nem is illik K.-hoz, félreérthetetlenül leszögezték, hogy csak átmeneti jellegű, időt nyernek vele, és könnyen találnak más lehetőséget, még ha a végleges döntés kedvezőtlen lenne is.

- Végző esetben - kiáltotta Frida, már K. nyakában - kivándorlunk, mi tart minket itt a faluban? Egyelőre azonban elfogadjuk az ajánlatot, ugye, kedves? Visszahoztam a tanítót, csak annyit mondasz neki, hogy „elfogadva”, semmi egyebet, és átköltözünk az iskolába.

- Hát ez komisz dolog - mondta K., de nem egészen komolyan, mert a lakás nem nagyon érdekelte, amellet nagyon fázott is így alsóneműben a padláson, melynek kétfelől se fala, se ablaka nem volt, s alaposan átjárta a jéghideg levegő. - Olyan szépen rendbe tetted a szobát, és most menjünk ki belőle! Nem, nem szívesen fogadnám el azt az állást, már az is kínosan érint, hogy pillanatnyilag meg kell alázkodnom ez előtt a kis tanító előtt, és még ráadásul a főnököm is legyen! Ha csak egy kicsit itt maradhatnánk, talán még ma délután megváltozik a helyzetem. Vagy ha csak te itt maradnál, megvárhatnánk, mi lesz, a tanítónak meg valami bizonytalan választ adnánk. Ami engem illet, én mindig találok magamnak éjjeli szállást, ha másképp nem megy, hát valóban Bar...

Frida K. szájára tapasztotta a kezét.

- Nem, nem - mondta aggódva -, nagyon kérlek, ezt ne ismételd. Egyébként mindenben a kedved szerint teszek. Ha akarod, itt maradok egyedül, akármilyen szomorú lenne is számomra. Ha akarod, elutasítjuk az ajánlatot, bármilyen helytelennek találom is. Mert nézd csak, ha valamilyen más megoldást találsz, akár még ma délután, természetes, hogy az iskolai állást azonnal otthagyjuk, ebben senki sem fog megakadályozni. Ami pedig a tanító előtt való megalázkodást illeti, azt csak bízd rám, kezeskedem róla, hogy szó se lesz megaláztatásról, majd én beszélek vele, te csak ott fogsz állni, egy szót sem szólsz, és ez később is így lesz, ha nem akarod, neked sosem kell beszélned vele, a valóságban egyedül én leszek az alárendeltje, és még én sem leszek az, mert én meg tudom a gyengéit. Így aztán azzal, ha elfogadjuk az állást, nem veszünk semmit, viszont sokat veszünk, ha elutasítjuk; először is, ha nem érsz el még ma valamit a kastélyban, valóban nem fogsz magadnak a faluban sehol, de sehol éjjeli szállást találni, már olyan éjjeli szállást, amiért mint jövőbeli feleségednek ne kellene szégyenkezned. S ha nem kapsz éjjeli szállást, kíváncsi vagyok, hogy én itt meleg szobában aludjam, miközben tudom, hogy te kint kószálsz a hidegben és az éjszakában?

K. egész idő alatt mellén keresztbe tett karral állt, és kezével a hátát veregette, hogy egy kicsit fölmelegedjék; most azt mondta:

- Hát akkor valóban nincs mit tennünk egyebet, mint elfogadnunk. Gyere.

A szobában egyenest a kályhához sietett; a tanítóra ügyet sem vetett; ez az asztalnál ült, előhúzta óráját, és így szólt:

- Jól eltelt az idő.

- Viszont most már teljesen megegyeztünk, tanító úr - mondta Frida. - Elfogadjuk az állást.

- Jól van - mondta a tanító. - De az állást a földmérő úrnak ajánlják. Neki magának kell nyilatkoznia.

Frida kisegítette K.-t.

- Persze - mondta. - Elfogadja az állást. Igaz, K.?

Így aztán K. egyetlen kurta „igaz”-ra korlátozhatta nyilatkozatát, s ezt az egy szót sem a tanítóhoz, hanem Fridához intézte.

- Így - mondta a tanító - most már csak szolgálati kötelességeit kell ismertetnem, hogy ezzel ebben a kérdésben egyszer s mindenkorra szót értsünk; tehát, földmérő úr, naponta ki kell takarítani a két tantermet, be kell fűtenie, a kisebb javításokat a házban, valamint a tan- és tornaszereken magának kell eszközölnie, a kerten átvezető útról el kell söpörnie a havat, küldönci szolgálatokat kell teljesítenie nekem és a tanító kisasszonynak, s a melegebb évszakokban el kell végeznie minden kerti munkát. Ennek fejében joga van a tetszése szerint választott tanteremben lakni; ha azonban nem folyik tanítás egyszerre mind a két teremben, s ön éppen abban a teremben lakik, ahol a tanítás folyik, természetesen köteles átköltözni a másik terembe. Főzni nem szabad az iskolában, ezért hozzátartozóival együtt itt a kocsában kap ellátást a község terhére. Hogy az iskola méltóságának megfelelően kell viselkednie, s kivált a gyerekek nem lehetnek tanúi, főként tanítás alatt, soha semmilyen illetlen jelenetnek családi életében, ezt csak mellékesen említem, mert mint művelt embernek, amúgy is tudnia kell. Mindezzel kapcsolatban még csak annyit: nyomtatékosan kívánnunk kell, hogy Frida kisasszonnyal való kapcsolatát lehetőleg mielőbb törvényesítse. Ezekre és még egyéb apróságokra vonatkozólag szolgálati szerződést fogunk fölfektetni, s ezt, mihelyt az iskolaépületbe költözik, azonnal alá kell írnia.

K. mindennek semmi fontosságot sem tulajdonított, mintha nem is őt illetné, vagy legalábbis mintha nem kötné őt; csak a tanító fontoskodása bosszantotta, és könnyedén odavetette:

- Igen, a szokásos föltételek.

Frida, hogy tompítsa valamennyire a megjegyzés élet, a fizetség iránt érdeklődött.

- Hogy lesz-e fizetség - mondta a tanító -, az majd csak egyhavi próbaszolgalat után kerül megfontolásra.

- Ez nagyon súlyosan érint minket - mondta Frida. - Pénz nélkül kell összeházasodnunk, semmiből kell előteremtenünk a háztartásunkat. Nem adhatnánk be kérvényt a községhez, tanító úr, némi azonnali kis fizetség tárgyában? Ajánlaná ezt?

- Nem - felelte a tanító, aki folyton K.-hoz intézte szavait. - Egy ilyen beadványnak csak akkor lenne eredménye, ha én támogatnám, én azonban nem támogatom. Az állást csak szívességből ajánlják maguknak, a szívességet pedig nem viszi túlzásba az ember, ha tudatában van hivatalos felelősségének. - Erre azonban, mintegy akarata ellenére, K. is közbeavatkozott.

- Ami a szívességet illeti, tanító úr - mondta -, azt hiszem, ebben téved. Inkább talán én teszek szívességet.

- Nem - mondta a tanító mosolyogva, mert mégis sikerült szóra bírnia K.-t. - Erről pontos értesüléseim vannak. Iskolaszolgára körülbelül éppannyira van szükségünk, mint földmérőre. Akár iskolaszolga, akár földmérő: mindkettő csak kolonc a nyakunkban. Még sokat kell törnöm a fejemet rajta, hogyan indokolom meg a község előtt a kiadásokat. A legjobb lenne, és az igazságnak is a legjobban megfelelné, ha semmit sem indokolnánk, csak odavágnánk az asztalra a követelményeket.

- Mindebből úgy látom - mondta K. -, akarata ellenére föl kell fogadnia. Noha a dolog nagy fejtörést okoz magának, föl kell vennie. Mármost, ha valakinek föl kell fogadnia valakit, és ez a valaki hagyja, hogy fölfogadják, nyilvánvaló, hogy ő az, aki szívességet tesz.

- Különös - mondta a tanító. - Ugyan mi kényszerítene minket arra, hogy fölfogadjuk? Az előljáró úr jó, végtelenül jó szíve kényszerít. Úgy látom, földmérő úr, le kell szoknia egy-némely képzelgéséről ahhoz, hogy használható iskolaszolga legyen magából. És az azonnali fizetés engedélyezését az effajta megjegyzések persze nem nagyon mozdítják elő. Sajnálattal kell megállapítanom, hogy még sok bajom lesz az ön viselkedésével: most is (látni látom ugyan, de alig hiszek a szememnek) egész idő alatt ingben, alsónadrágban tárgyal velem.

- Igen - kiáltott föl nevetve K., és összezsápta a tenyerét -, ezek a rettenetes segédek! Hol maradnak hát?

Frida az ajtóhoz sietett; a tanító észrevette, hogy K.-val többé aligha beszélhet, ezért Fridától kérdezte meg, mikor akarnak beköltözni az iskolába.

- Ma - felelte Frida.

- Akkor holnap reggel megejtem az ellenőrzést - mondta a tanító, köszönés helyett csak a kezével intett, ki akart menni az ajtón, melyet Frida kinyitott előtte, de beleütközött a szolgálókba, akik máris hozták a holmijukat, hogy újra berendezkedjenek a szobában. Úgy kellett elsurrania, mert azok senkinek nem tértek volna ki; Frida követte.

- De sürgős - mondta K., aki ezúttal igen elégedett volt velük. - Még itt vagyunk, és máris bevonultok?

Nem válaszoltak, csak zavartan lóbálták a motyójukat, melyből - K. látta - a jól ismert mocskos rongyok fityegtek ki.

- Még soha nem mostátok ki a vackaitokat - mondta K., nem haragosan, hanem inkább bizonyos jóindulattal. Azok észrevették, kemény szájuk nyomban szétnyílt, kivillant szép, erős, állati foguk, hangtalanul nevettek.

- Na gyertek - mondta K. -, rendezkedjete be, hiszen a ti szobátok.

De mert még mindig haboztak - úgy találták, túlságosan megváltozott a szobájuk -, K. megfogta az egyiket karjánál, hogy betuszkolja. Az azonban tüstént kitepte magát, szemük tele volt döbbenettel, s egy kis tanakodás után le se vették többé tekintetüket K.-ról.

- Most aztán már eleget bámultatok - mondta K., valami kellemetlen érzést hessentve el magától, fogta ruháját és csizmáját, melyet Frida épp akkor hozott be, nyomában a pironkodó segédekkel; és fölöltözködött. Eddig sem értette, nem értette most sem, hogyan lehet Frida ilyen türelmes a segédekkel. Sokáig kereste őket, míg végre rájuk talált; az udvaron a ruhát kellett volna tisztítaniuk, s ehelyett ebédnél ültek, a pucolatlan ruhát ölükbe gyömöszölve, úgyhogy állhatott neki ő maga a munkának; mégse pörölt velük, pedig az alantas népséget kordában tudta tartani; sőt úgy beszélt jelenlétükben a hanyagságukról, mint valami jó kis tréfáról, s ráadásul még becézve arcon is veregette az egyiket. K. elhatározta, hogy legközelebb majd szemére is veti ezt. Most azonban legfőbb ideje volt, hogy induljon.

- A segédek itt maradnak, segítenek neked a költözködésben - mondta K.

Azoknak egyáltalán nem tetszett a dolog; mert jóllakottan, vidáman szívesen mozogtak volna egy kicsit. Csak akkor engedelmeskedtek, amikor Frida is rájuk szólt:

- Igen, itt maradtok.

- Tudod, hová megyek? - kérdezte K.

- Tudom - felelte Frida.

- Szóval már nem tartasz vissza? - kérdezte K.

- Annyi akadályba fogsz ütközni - mondta Frida -, mit jelentene az én szavam!

Búcsúzóul megcsókolta K.-t, s mert még nem is ebédelt, kis csomagot nyomott a kezébe, kolbászt meg kenyeret, amit lenről hozott neki, figyelmeztette, hogy ne ide jöjjön vissza, hanem egyenest az iskolába, és kezét vállára téve kikísérte.

Nyolcadik fejezet

K. először boldog volt, hogy kiszabadult a meleg szobából, a szolgálók és a segédek nyüzsgéséből. Kissé fagyott, a hó keményebb volt, a járás könnyebb. Csakhogy már sötétedett, meggyorsította hát lépteit.

A kastély, melynek körvonalai már kezdtek föloldódni, némán állt, mint mindig, K. sosem látta még ott az élet legcsekélyebb jelét sem, ilyen távolról talán nem is lehetett volna kivenni semmit, a szem mégis életet kívánt, és sehogy sem akarta túrni ezt a néma mozdulatlanságot. K., ha a kastélyra nézett, néha úgy érezte, olyasvalakit figyel, aki nyugodtan ül, és maga elé bámul, még csak nem is gondolataiba merülve, s éppen ezért minden egyébtől elzárkózva, hanem szabadon és semmivel sem törődve, mintha egyedül volna, és senki sem figyelne, és mégis észre kell vennie, hogy figyelik, ez azonban a legkevésbé sem háborgatja nyugalma, s valóban - ki tudja, ok volt-e ez, vagy következmény - a megfigyelő pillantása nem bírt megállapodni rajta, és minduntalan lesiklott róla. Ezt a benyomását ma még csak megerősítette a korai alkonyat; minél tovább nézte, annál kevésbé ismert rá, annál mélyebben merült homályba minden.

Épp amint a kivilágítatlan Udvarház elé ért, az első emeleten kinyílt egy ablak, kövér, simára borotvált, prémkabátos fiatalember hajolt ki, s aztán ott is maradt az ablakban. K. köszönését, úgy látszott, a legkisebb fejbólintással sem viszonzozza. K. sem a folyosón, sem az ivóban nem talált senkit; az állott sörszag még nyomasztóbb volt, mint a múltkor. *A hídhoz* címzett kocsmban ilyesmi nem fordult elő. K. nyomban az ajtóhoz ment, melyen át legutóbb Klammot megleste, óvatosan lenyomta a kilincset, de az ajtó zárva volt, aztán megpróbálta kitapogatni a kémlelőlyukat, de nyilván olyan alaposan bedugaszolták, hogy ilyesformán nem tudta megtalálni; gyufát gyújtott hát. Hirtelen kiáltás riasztotta meg. A sarokban, az ajtó és a tálaló közt, a kályha közelében összekuporodva egy lány ült, és a föllobbanó gyufa világánál hunyorgó, álmossággal szemmel meredt rá. Nyilván Frida utóda volt. Csakhamar összeszedte magát, villanyt gyújtott, arcán még mindig dühös kifejezés ült, aztán megismerte K.-t.

- Á, a földmérő úr! - mondta mosolyogva, kezét nyújtott, és bemutatkozott: - Pepi vagyok.

Kicsi volt, pirospozsgás, csupa egészség: dús, vörösseszőke haja vastag varkocsba fonva, s azonfölül hajtincsek bodorodtak arca körül is; sima szabású, fényes szürke anyagból készült ruhája sehogy sem illett rá, alul gyerekes ügyetlenséggel csokorban végződő selyemszalag fogta össze, úgyhogy valósággal feszengett benne. Frida felől tudakozódott, hogy nem jön-e hamarosan vissza. Volt valami kis komizság ebben a kérdésben.

- Mindjárt Frida távozása után idehelyeztek, mert végtére mégsem lehet akárkit ideállítani - mondta -; eddig szobalány voltam, de nem valami jó cserét csináltam. Sok itt az esti és éjjeli munka, nagyon fárasztó, aligha fogom bírni, s nem is csodálkozom rajta, hogy Frida itt hagyta.

- Frida nagyon elégedett volt itt - jegyezte meg K., hogy figyelmeztesse végre Pepit a különbségre maga és Frida közt, amiről teljesen megfélemedezett.

- Sose higgyen neki - mondta Pepi. - Frida úgy bír uralkodni magán, ahogy kevesen. Amit nem akar beismerni, azt nem ismeri be, és közben észre sem veszi rajta az ember, hogy be kellene ismernie valamit. Jó pár évig szolgáltam itt vele együtt, mindig egy ágyban aludtunk, mégse vagyok vele bizalmas barátságban, ma már nyilván észébe se jutok. Talán csak egyetlen barátnője van, az öreg kocszmárosné a hídi kocsmból, és ez is jellemző.

- Frida a menyasszonyom - mondta K., és közben a kémlelőt kereste az ajtón.

- Tudom - mondta Pepi -, épp azért mesélem. Különben mit érdekelné magát?

- Értem, értem - mondta K. - Úgy gondolja, büszke lehetek rá, hogy megnyertem magamnak ezt a zárkózott lányt.

- Igen - mondta Pepi, és elégedetten nevetett, mintha egyetértésre jutott volna K.-val Fridát illetően.

De nem is a szavai foglalkoztatták K.-t és vonták el kissé a kereséstől, hanem egész megjelenése, s az, hogy itt volt az ivóban. Persze sokkal fiatalabb volt Fridánál, jóformán gyerek még, s a ruhája nevetséges, kétségkívül annak a túlzott elképzelésnek megfelelőleg öltözködött így ki, amelyet egy csaposlány fontosságáról alkotott magának. S ezek az elképzelései a maguk módján jogosak is voltak, mert az állás, melyre még egyáltalán nem illett, valósággal az ölébe pottyant anélkül, hogy remélte vagy kiérdemelte volna, és csak átmenetileg kapta meg, még azt a kis bőrszényt sem bízták rá, melyet Frida az övére akasztva hordott. S az állással való állítólagos elégedetlensége nem volt egyéb, mint nagyzolás. Mégis, minden gyerekes oktalansága ellenére, neki is lehettek kapcsolatai a kastéllyal; hiszen ha nem hazudott, szobalány volt, szerencséjéről mit sem tudva aludta át itt a napokat, de hiába ölelné át kis, kövér, kissé tömzsi hátú testét, azzal sem ragadhatná el tőle birtokát; ez legföljebb őt magát érintené, és serkentené föl a nehéz útra. Akkor talán ez sem volt másként, mint Fridával? Ó, dehogyisnem: másként volt. Csak Frida tekintetére kellett gondolni, és nyomban megértette az ember. K. sosem nyúlt volna Pepihez. Most egy pillanatra mégis el kellett takarnia a szemét, oly sóváran nézett a lányra.

- Nem is kell ez a világosság - mondta Pepi, és eloltotta a villanyt -, csak azért gyújtottam meg, mert nagyon megijesztett. Mit keres itt tulajdonképpen? Frida itt felejtett valamit?

- Igen - mondta K. és az ajtóra mutatott -, itt, ebben a szobában egy horgolt, fehér asztalterítőt.

- Igen, az asztalterítője - mondta Pepi. - Emlékszem rá, szép munka, segítettem is neki a horgolásban, de aligha lehet ebben a szobában.

- Frida azt hiszi. Ki lakik itt? - kérdezte K.

- Senki - mondta Pepi. - Ez az úriszoba, itt esznek-isznak az urak, vagyis erre szolgál, de többnyire odafönt maradnak a szobájukban.

- Ha tudnám, hogy senki sincs most odabent - mondta K. -, szívesen bemennék, és megkeresném bent a terítőt. De éppenséggel nem biztos, Klamm például gyakran szokott ott üldögelni.

- Klamm most biztosan nincs odabent - mondta Pepi. - Mindjárt elmegy, a szán már az udvarban várja.

K. szó nélkül kisietett az ivóból, a folyosón nem a kijárat felé fordult, hanem a ház belseje felé, és néhány lépés után az udvarra ért. Milyen szép volt itt, és mekkora csönd! Négyszögletes udvar, háromfelől a ház határolta, az utca felől - mellékutca volt, K. nem ismerte - magas, fehér fal, nagy, nehéz kapuval, mely most nyitva állt. Itt, az udvar felől a ház magasabbnak látszott, mint előlről, legalábbis az első emeletet teljesen kiépítették, s igen tekintélyesen hatott, mert fatornác futott körbe rajta, zárt tornác, kis réssel a szem magasságában. K.-val rézsüt szemközt, még a középső épületrészen, de már a sarokban, ahol a túlsó oldalszárny hozzá csatlakozott, nyílt a ház bejárata, szabadon, ajtó nélkül. Az előtt állt a sötét, csukott, kétlovas szán. Látni senkit sem lehetett, csak a kocsist, de K. a távolból azt is csak inkább sejtette, mintsem látta az alkonyatban.

Kezét zsebre dugva, óvatosan körülnézgetve, K. a fal mentén megkerülte az udvar két oldalát, úgy ért a szánhoz. A kocsis, egyike azoknak a parasztoknak, akik a múltkor a söntésben

lebzselték, bundájába süppedve, egykedvűen nézte közeledését, olyasformán, ahogy macska surranását szokás szemmel követni. Tökéletesen közönyös maradt akkor is, amikor K. már ott állt előtte, ráköszönt, s a sötétben váratlanul fölbukkanó embertől kissé a lovak is nyugtalanodni kezdtek. K. örült neki, hogy nem törődnek vele; a falnak támaszkodott, kipakolta ennivalóját, hálásan gondolt Fridára, amiért gondoskodott róla, s közben belesett a házba. Derékszögben megtörő lépcső vezetett le; lent alacsony, szemlátomás szerint hosszú folyosó keresztezte; minden tiszta volt, frissen fehérre meszelve, éles, határozott körvonalakkal.

A várakozás tovább tartott, mint K. gondolta. Már rég befejezte az evést, a hideg egyre jobban csípett, a szürkületből teljes sötétség lett, és Klamm még mindig nem jött.

- Az még nagyon, sokáig tarthat - mondta váratlanul egy nyers hang, oly közel hozzá, hogy K. megrezzent tőle. A kocsis volt, mintha fölébredt volna, nyújtózkodott, és hangosan ásított.

- Mi tarthat még nagyon sokáig? - kérdezte K., és nem bánta, hogy megzavarták, mert már terhére volt az állandó csönd és feszültség.

- Míg elmegy - mondta a kocsis.

K. nem értette, de nem kérdezősködött tovább, úgy vélte, ezzel bírhatja szóra a leginkább ezt a kevély embert. A válasz elmaradása valósággal ingerlően hatott itt a sötétben. S a kocsis némi szünet után valóban megkérdezte:

- Akar konyakot?

- Igen - felelte K. meggondolatlanul, nem bírt ellenállni az ajánlatnak, mert didergett.

- Akkor nyissa ki a szánt - mondta a kocsis -, az oldaltáskában van néhány üveggel, vegyen ki egyet, igyék, aztán adja ide nekem. Én nehezen másznék le innét a bunda miatt.

K.-nak csöppet sem volt ínyére, hogy ilyesféle dolgokban a kezére járjon, de ha már egyszer szóba elegyedett a kocsissal, hát engedelmeskedett, akár azt a veszélyt is kockáztatva, hogy Klamm ott lepi a szánnál. Kinyitotta a széles ajtót, s mindjárt ki is emelhetett volna egy üveget az ajtó belső felén az oldaltáskából; de most, hogy az ajtó nyitva volt, annyira a szán belsejébe kíváncsi volt, hogy nem bírt ellenállni a vágnak, és legalább csak egy szempillantásnyi időre be akart ülni. Fogta magát, becsusszant. Meglepően meleg volt odabent, s attól sem hűlt le, hogy az ajtó tárva-nyitva maradt, K. ugyanis nem merte becsukni. Egyáltalán nem is érezte, hogy padon ül, mert takarók, párnák, prémek közé süppedt; ide-oda foroghatott, nyújtózhatott, mindenütt puha melegség fogadta. K. karját szétvetve, fejét a kínálkozó párnáknak támasztva nézett a szánból a sötét ház felé. Miért kell annyit várni, miért nem jön már Klamm? A hóban való hosszas álldogálás után szinte elbódult a melegtől, és szerette volna, ha Klamm végre lejön. Csak homályosan, alig-alig zavarólag merült föl tudatában a gondolat, hogy jobb lenne, ha Klamm nem látná őt ebben a helyzetben, önfeledtségében csak megerősítette a kocsis magatartása, hiszen annak tudnia kellett, hogy bent ül a szánban, mégis hagyta, hogy bent üljön, még a konyakot sem követelte tőle. Ez kétségkívül figyelmesség volt részéről, de hát K. valóban ki akarta szolgálni. Nehézkesen, helyzetén mit sem változtatva az oldaltáska felé nyúlt, de nem a nyitott ajtó felé, az túl messze esett tőle, hanem a háta mögé, a csukotthoz, végtére mindegy volt, ennek az oldaltáskájában is voltak palackok. Kivett egyet, kihúzta a dugót, és beleszagolt, önkéntelenül elmosolyodott, olyan édes, jóleső illat csapta meg, olyasformán, mint mikor dicsérő, jó szavakat hallunk valakitől, akit nagyon szeretünk, s nem is tudjuk pontosan, miről van szó, nem is akarjuk tudni, csak örülünk neki, hogy az illető velünk van, és így beszél velünk.

- Valóban konyak volna ez? - kérdezte magától K. kételkedően, és kíváncsian megkóstolta. Igen, valóban konyak volt, csodálatosképpen, és égetett és melegített. Hogy átváltozott, ahogy itta, valamiből, ami szinte egyéb sem volt, mint egy édes illat anyaga, hamisítatlan kocsis-pálinkává!

- Lehetséges ez? - kérdezte K. mintegy szemrehányóan saját magától, és újra ivott.

Ekkor - éppen nagyot kortyolt - világosság támadt, fölgyulladt a villany a lépcsőn, a tornácon, a folyosón, kint a bejárat fölött. Léptek hallatszottak lefelé a lépcsőn, K. kezéből kiesett az üveg, a konyak végigömlött egy prémen, K. kiugrott a szánból, éppen csak annyi ideje maradt, hogy becsaphassa az ajtót, ami hatalmas dörrenéssel járt, és lassú léptekkel máris kijött a házból egy úr. Csak az volt vigasztaló - vagy éppen fordítva: sajnálatos? -, hogy nem Klamm volt. Nem Klamm, hanem az az úr, akit K. már látott egyszer, az emeleti ablakban. Ifjú úr, kitűnő színben, pirospozsgásan, de szerfölött komoly képpel. K. komoran nézte, de ez a komor pillantás neki magának szólt. Inkább küldte volna ide a segédeit; úgy, ahogyan ő, azok is viselkedtek volna. Szemközt vele az úr egyelőre még hallgatott, mintha túl széles mellében nem volna elég levegő ahhoz, amit mondani akar.

- Hát ez borzasztó! - mondta aztán, és kissé hátrtolta homlokáról a kalapját.

Hogyan? Az úr valószínűleg nem is tudta, hogy K. bent ült a szánban, és máris borzasztónak talált valamit? Talán azt, hogy K. behatolt az udvarba?

- Hogy kerül ide? - kérdezte az úr, valamivel halkabban, kifújva magából a levegőt, megadva magát a változhatatlannak. Miféle kérdés! És mit válaszoljon? Ő maga ismerje el ez előtt az úr előtt, hogy útja, melynek annyi reménnyel vágott neki, hiábavalónak bizonyult? Válasz helyett a szán felé fordult, kinyitotta és kivette a sapkáját, melyet bent felejtett. Kínosan vette észre, hogy a hágsóra csöpög a konyak.

Aztán újra az úr felé fordult; most már eszében sem volt elárulni neki, hogy bent ült a szánban, s nem is ez volt a legrosszabb; ha kérdenék, de csakis ha kérdenék, egyáltalán nem akarta elhallgatni, hogy maga a kocsis biztatta, ha másra nem, hát arra, hogy az ajtót kinyissa. Igazában az volt a rossz, hogy az úr meglepte, s neki már nem volt ideje rá, hogy elrejtőzzék előle, s aztán tovább várhasson Klammrá, vagy nem volt elég lélekjelenléte, nem maradt a szánban, nem csukta be az ajtót, hogy ott várja meg Klammot, vagy legalábbis addig lapuljon odabent, amíg ez az úr a közelben időzik. Persze nem tudhatta, nem maga Klamm jön-e már, s abban az esetben sokkal jobb lett volna, ha a szánon kívül fogadja. Igen, meg lehetett volna itt gondolni egyet és mást, most azonban már semmit, mert most már vége volt.

- Jöjjön velem - mondta az úr, nem éppen parancsolólag, a parancs nem is a szavaiban rejlett, hanem a szavait kísérő kurta, szándékosan közönyös kézmozdulatban.

- Várok itt valakit - mondta K., már nem is valamiféle siker reményében, hanem csak úgy elvből.

- Jöjjön - mondta az úr másodszor is, magabiztosan, mintha mutatni akarná, hogy sosem kételkedett benne, hogy K. vár valakit.

- De akkor elvétem, akit várok - mondta K. ideges rándulással. Bármilyen történt is, úgy érezte, hogy valamit elért, valamit megszerzett, s noha már csak látszólag az övé, mégse fogja az első parancsszóra kiadni a kezéből.

- Akár vár, akár elmegy, mindenképpen elvéti - mondta az úr, merev meggyőződéssel ugyan, de föltűnő engedékenységgel K. gondolatmenete iránt.

- Akkor inkább úgy vétem el, hogy várom - mondta K. makacsul; mégse hagyja, hogy ez az ifjú úr pusztán csak a szavaival elűzze innét. Az úr, hőkölő arca fölényes kifejezésével, egy percre lehunyta a szemét, mintha K. értetlenségétől ismét vissza akarna térni a saját józan eszéhez, szája kissé nyitva volt, nyelve hegyével végignyalta ajkát, és azt mondta a kocsisnak:

- Fogjon ki.

A kocsis engedelmeskedve az úrnak, de bosszúsan sandítva K. felé, most nagy bundájában mégiscsak lekászálódott, és vonakodva, nem mintha azt várná, hogy az úr ellenkező parancsot ad, hanem mintegy azt remélve, hogy K. végül is észre tér, kezdte a lovakat a szánnal az oldalszárny felé curukkoltatni, nyilván ott volt egy nagy kapu mögött az istálló meg a kocsi-szín. K. magára maradt, az egyik oldalon a szán távolodott, a másikon, amerre K. idejött, az ifjú úr, mindketten szerfölött lassan, mintha értésére akarnák adni, hogy még visszahívhatják őket.

Talán rendelkezett is ezzel a hatalommal, de nem vette volna semmi hasznát; a szánt visszahívni annyit jelentett volna, mint saját magát elkergetni. Ott maradt hát, egyetlen uraként a helynek, de győzelme nem szerzett neki örömet. Váltakozva hol az úr, hol a kocsis után nézett. Az úr már az ajtónál járt, melyen át K. az udvarba lépett, s még egyszer visszanézett, K. mintha úgy látta volna, fejét csóválja ennyi nyakasság láttán, aztán határozott, gyors, végérvényes mozdulattal megfordult, be a folyosóra, s nyomban el is tűnt ott. A kocsis tovább maradt az udvarban, sok munkája volt a szánnal, ki kellett nyitnia a nehéz istállóajtót, curukkolva helyére kellett csúsztatnia a szánt, ki kellett fognia, jászlukhoz kellett vezetnie a lovakat, s mindezt komolyan művelte, teljesen magába mélyedve, a közeli indulás leghalványabb reménye nélkül, ez a néma tevés-vevés anélkül, hogy közben akár csak feléje is sandítana, K. szemében keményebb szemrehányásnak tetszett, mint az úr viselkedése. Aztán, mikor munkáját az istállóban befejezve a kocsis lomha, himbálózó járásával átvágott az udvaron, becsukta a nagykaput, majd visszajött, lassan, nem törődve mással, csak saját lépteit bámulva a hóban, végül bezárkózott az istállóba, s most minden villanyfény kialudt - kinek is világított volna? -, és csak fönt a fatornác rése világított s vont a kissé magához a tétova tekintet: K. úgy érezte, megszakítottak vele minden kapcsolatot, s most természetesen szabadabb, mint valaha is, és várakozhatik, amíg csak akar, ezen a számára tilalmas helyen, és kivívta magának ezt a szabadságot, ahogy más aligha bírta volna, és senkinek sem szabad hozzányúlania vagy elkergetnie innét, még csak szólni sem szabad hozzá senkinek; ugyanakkor viszont - s ez a meggyőződése legalább olyan erős volt - semmi sem lehet értelmetlenebb, semmi sem lehet kétségbeejtőbb, mint ez a szabadság, ez a várakozás, ez a sérthetlenség.

Kilencedik fejezet

Aztán föleszmélt, és visszament a házba, most már nem a fal mentén, hanem keresztben, át a havon, a folyosón a kocsmárosba ütközött, aki némán üdvözölte, és az ivó ajtajára mutatott, s ő követte ezt az intést, mert fázott, és szeretett volna embereket látni, de határozottan csalódott, mikor egy asztalnál, melyet külön erre a célra állítottak oda, mert egyébként beérték hordókkal, az ifjú urat látta; ott ült, előtte pedig - K. számára nyomasztó látvány - a hídi kocsmárosnéja állt. Pepi büszkén, hátraszegett fejjel, szüntelenül ugyanazzal a mosollyal, méltóságának rendíthetetlen tudatában, minden fordulatra farkocsát lóbálva, ide-oda sürgölődött, sört hozott, aztán tintát és tollat, mert az úr papírokat teregetett ki maga elé, dátumokat vetett egybe, hol erről a papírról, hol az asztal túlsó felén egy másikról, és most írni akart. A kocsmárosné a magasból némán, kissé biggyesztve, mintegy pihenve szemlélte az urat és papírjait, mintha már mindent megmondott volna, amit kellett, és mindent jól is fogadtak volna.

- A földmérő úr, végre - mondta K. beléptekor az úr, föltekintett, aztán ismét papírjaiba mélyedt. A kocsmárosné is éppen csak súrolta K.-t egy közönyös, egyáltalán nem meglepett pillantással. Pepi viszont mintha most látná először K.-t, aki a pulthoz lépett, és egy konyakot rendelt.

K. a pultnak támaszkodott, kezét szemére szorította, és nem törődött semmivel. Aztán megízlelte a konyakot, és eltolta, mert élvezhetetlennek találta.

- Az urak is ezt isszák - mondta Pepi kurtán. Kiöntötte a maradékot, elmosta a pohárkát, és visszatette a polcra.

- Az uraknak jobb is van - mondta K.

- Meglehet - mondta Pepi -, de nekem nincs.

Ezzel el is intézte K.-t, és már megint az úr körül forgolódott, de mert annak semmire sem volt szüksége, hát csak föl-alá körözött a háta mögött, s óvakodó tisztelettel igyekezett válla fölött a papírokba lesni, ám mindez csak értelmetlen kíváncsiság és nagyizálás volt, szemöldökét összevonva a kocsmárosné is helytelenítette.

Hanem aztán egyszerre fölfigyelt, s a semmiségbe meredt, szinte megkövülve figyelmében. K. megfordult, semmi különöset nem hallott, s úgy látszott, a többiek sem hallanak semmit, a kocsmárosné azonban lábujjhegyen, nagy léptekkel az udvarra nyíló hátsó ajtóhoz futott, kilesett a kulcslyukon, tágra nyílt szemmel, tüzes arccal visszafordult a többiekhez, magához intette őket, s most fölváltva lestek ki, leghosszasabban a kocsmárosné, de tekintettel volt Pepire is, viszonylag még az úr volt a legközönyösebb. Ő és Pepi hamarosan vissza is mentek, csak a kocsmárosné lesett továbbra is feszülten, mélyen meggörnyedve, szinte már térdelve, s olybá tűnt, mintha már csak könyörögve bűvölné a kulcslyukat, hogy engedje át, hiszen látni már régóta nem lehetett semmit. S amikor végre fölemelkedett, végigsimította arcát, megigazította haját, mélyet lélegzett, és szemét láthatólag nagy nehezen ismét hozzászoktatta a szoba és az emberek látványához, mintegy kedve ellenére, K., nem hogy meggyőződjenek valamiről, amit úgyis tudott, hanem hogy elébe vágjon az esetleges támadásnak, melytől valósággal rettegett, oly sebezhetőnek érezte magát pillanatnyilag:

- Szóval Klamm eltávozott már? - kérdezte.

A kocsmárosné szótlanul elment mellette, az úr azonban odaszólt neki az asztalától.

- Igen, minden bizonnyal. Miután ön föladta őrhelyét, Klamm is eltávozhatott. De csodálatos, milyen érzékeny. Figyelte, kocsmárosné asszony, milyen nyugtalanul nézett körül?

A kocsmárosné, úgy látszott, nem vette észre ezt, az úr azonban folytatta:

- Most már, szerencsére, semmit sem lehetett látni, a kocsis a nyomokat is elsöpörte a hóban.

- A kocsmárosné asszony semmit sem vett észre - mondta K., nem mintha megjegyzésétől bármit is remélt volna, hanem csak mert bosszantotta az úr fölényesnek és megfélemlítőnek szánt megjegyzése.

- Talán akkor éppen nem voltam a kulcslyuknál - mondta a kocsmárosné, hogy az úr védelmére siessen, de aztán Klammnak is meg akarta adni azt, ami megilleti, és hozzátette: - Egyébként nem hiszem, hogy Klamm ilyen rendkívül érzékeny volna. Mi persze aggódunk érte, és oltalmazni akarjuk, s ebben a törekvésünkben abból a föltevésből indulunk ki, hogy Klamm rendkívül érzékeny. Ez jól van így, nyilván Klamm is így akarja. De hogy a valóságban hogy s mint áll a dolog, azt nem tudjuk. Bizonyos, hogy ha Klamm nem akar szóba állni valakivel, nem is fog szóba állni vele soha, bármennyit töri is magát ez a valaki, s bármilyen tűrhetetlenül tolakszik is, ám ez a pusztán tény, hogy Klamm sosem fog szóba állni vele, sosem fogja a színe elé engedni, éppen elég önmagában, miért kellene ehhez, hogy Klamm valóban ne bírja elviselni valakinek a látványát? A dolog legalábbis bizonyíthatatlan, mert hiszen sosem fog próbára kerülni.

Az úr buzgón bólogatott.

- Alapjában véve természetesen nekem is ez a véleményem - mondta -, és ha némileg talán másként fejeztem ki, csak azért tettem, hogy a földmérő úr megértse. Ugyanakkor viszont az is igaz, hogy Klamm, amint kilépett a szabadba, félkörben többször is körülnézett.

- Talán engem keresett - mondta K.

- Lehet - mondta az úr. - Erre nem gondoltam.

Mindannyian nevettek, a lehangosabban Pepi, aki pedig szinte semmit sem értett az egészről.

- Ha már ilyen szépen együtt vagyunk - mondta ekkor az úr -, nagyon kérném, földmérő úr, legyen szíves, egészítse ki néhány adattal az aktáimat.

- Sokat írkálnak itt - jegyezte meg K., és messziről az aktákra pillantott.

- Igen, rossz szokás - mondta az úr, és megint nevetett. - De talán még nem is tudja rólam, ki vagyok. Momus vagyok, Klamm falutitkára.

E szavakra mindenki elkomolyodott a szobában, a kocsmárosné és Pepi természetesen ismerték az urat, nevének és rangjának említése mégis mélyen hatott rájuk. Maga az úr is, mintha a kelleténél többet mondott volna, és legalább a szavaiban rejlő, feszélyező ünnepélyességtől meg akarna szabadulni, aktáiba merült, és írni kezdett, úgyhogy a szobában egyebet sem lehetett hallani, mint a toll percegését.

- Mi az, hogy falutitkár? - kérdezte K. némi szünet után.

Momus, úgy látszott, miután bemutatkozott, nem tartotta többé illendőnek, hogy ő maga szolgáljon effajta felvilágosításokkal, helyette a kocsmárosné válaszolt.

- Momus úr Klamm titkára, éppúgy, mint a többi Klamm-titkárok, de hivatali székhelye, s ha nem tévedek, hivatali tevékenysége... - Momus írás közben hevesen rázta a fejét, úgyhogy a kocsmárosné helyesbítette: - Tehát csak hivatali székhelye, s nem egyben hivatali tevékenysége is, a falura korlátozódik. Momus úr intézi Klammnak a faluban adódó írásbeli munkáit, és elsőnek az ő kezéhez érkezik minden megkeresés, amit a faluból Klammhoz intéznek.

És mert K., aki még nem nagyon értette ezeket a dolgokat, üres szemmel bámult rá, a kocsmárosné kissé zavartan hozzátette:

- Ez itt a rend, minden kastélybeli úrnak megvan a maga falutitkára.

Momus sokkal éberebben figyelt a kocsmárosné szavaira, mint K., és pótlólag megjegyezte:

- A legtöbb falutitkár csak egy úrnak dolgozik, én azonban kettőnek, Klammnak és Vallabenének.

- Igen - mondta a kocsmárosné, most már neki is eszébe jutott, és K.-hoz fordult. - Momus úr két úrnak dolgozik, Klammnak és Vallabenének, tehát kétszeres falutitkár.

- Kétszeres! - mondta K., és Momus felé bólintott, aki most szinte előredőlve bámult föl rá; úgy bólintott felé, mint egy gyerek felé, akit éppen megdicsértek előtte. Ha volt ebben valami megvetés: vagy nem vették észre, vagy éppenséggel kívánták. K. arra sem volt méltó, hogy Klamm akár csak véletlenül is rápillantson, s éppen előtte fejtegették részletesen egy Klamm közvetlen környezetéből való ember szolgálatait, azzal a leplezetlen szándékkal, hogy elismerését és dicséretét kicsikarják. K. ezt mégsem fogta föl kellőképpen; minden erejével Klamm egyetlen pillantásáért küzdött ugyan, mégse becsülte valami sokra például egy ilyen Momusnak az állását, aki Klamm szeme előtt élhetett: távol állt tőle a csodálat vagy éppenséggel az irigység, mert amire törekedett, az nem önmagában Klamm közelsége volt, hanem az, hogy ő, K., és egyedül ő, senki más, a saját kívánságával, és senki máséval jusson oda Klammhoz, és ne azért jusson hozzá, hogy nála aztán megpihenjen, hanem azért, hogy továbbmenjen, túl rajta, a kastélyba.

Órájára pillantott, és azt mondta:

- No de most már haza kell mennem.

A helyzet egyszeriben megváltozott, Momus javára.

- Persze, persze - mondta -, hívják az iskolaszolgai teendők. De egy pillanatot szentelnie kell még nekem. Csak néhány rövid kérdésre.

- Semmi kedvem hozzá - mondta K., és az ajtó felé akart indulni.

Momus az asztalra hajított egy aktát, és fölállt.

- Klamm nevében fölszólítom, feleljen a kérdéseimre!

- Klamm nevében? - ismételte K. - Hát érdeklik őt az én dolgaim?

- Az nem rám tartozik - mondta Momus -, és önre még kevésbé, ezt hát nyugodtan ráhagyhatjuk mind a ketten. Fölszólítom azonban, Klammtól nyert állásomnál fogva, hogy maradjon itt, és válaszoljon.

- Földmérő úr - avatkozott közbe a kocsmárosné -, óvakodom tőle, hogy további tanácsokat adjak magának: hiszen eddigi tanácsaimat, melyeknél jóindulatúbbakat már nem lehet adni, példátlan módon visszautasította, s ide a titkár úrhoz is csak azért jöttem, nincs mit titkolnom, hogy kellően tájékoztassam a hivatalt viselkedéséről és szándékairól, magamat pedig egyszer s mindenkorra mentesítem attól, hogy még egyszer beszállásolják hozzám; így vagyunk hát egymással, és ezen nem is lehet változtatni többé, és ha most megmondom a véleményemet, egyáltalán nem azért teszem, hogy segítsek magának, hanem pusztán csak azért, hogy némileg megkönnyítsem a titkár úr dolgát, akinek az a nehéz föladat jutott, hogy olyan emberrel tárgyaljon, amilyen maga. Mégis, ha akar, meríthet valami hasznát magának a szavaimból, teljes nyíltságom következtében, mert másként, mint nyíltan, nem tudok beszélni magával, s még így sem szívesen teszem. Ez esetben tehát fölhívom rá a figyelmét, hogy az egyetlen út,

amely önt Klammhoz viheti, az itt, a titkár úr jegyzőkönyvein át vezet. Bár nem akarok túlozni, lehet, hogy az út nem vezet egészen Klammig, talán messze tőle megszakad, ez a titkár úr szándékán múlik. Mindenesetre ez az egyetlen út, mely az ön számára legalább valamerre Klamm irányába visz. Erről az egyetlen útról akar lemondani, s nem is más okból, hanem csak dacosságból?

- Ó, kocsmárosné asszony - mondta K. -, ez az út se nem az egyetlen, se nem ér többet, mint a többi. S ön, titkár úr, valóban ön dönt afelől, hogy amit itt mondanék, eljut-e Klammhoz vagy sem?

- Természetesen - mondta Momus, és büszkén lesütött szemmel pillantott jobbra-balra, ahol pedig nem is volt semmi látnivaló -, egyébként mi végre volnék titkár?

- Látja, kocsmárosné asszony - mondta K. -, nem is Klammhoz kell utat találnom, hanem először a titkár úrhoz.

- Ezt az utat akartam megnyitni magának - mondta a kocsmárosné. - Nem följánlottam-e délelőtt, hogy közvetítem a kérelmét Klammhoz? Ez a titkár úr révén történt volna. Maga azonban elutasította ajánlatomat, és most mégsem áll rendelkezésére, csak ez az út. Persze mai viselkedése és kísérlete után, hogy rajtaüssön Klamm, a siker még kevesebb reményével. És mégis, ez a végső, parányi, elenyésző, voltaképpen egyáltalán nem is létező remény az egyetlen reménysége.

- Hogy van ez, kocsmárosné asszony? - mondta K. - Eredetileg minden módon megpróbált eltéríteni attól, hogy Klammhoz akarjak jutni, most meg ennyire komolyan veszi a kérésemet, és félig-meddig elveszett embernek tart, amennyiben terveim kudarcot vallanak. Ha egyszer tiszta szívvel le akart beszélni róla, hogy egyáltalán Klammhoz törekedjem, hogyan lehetséges, hogy most látszólag ugyanolyan őszintén szinte tuszkolna előre az úton Klamm felé, még akkor is, ha ez az út netán egyáltalán nem is vezet hozzá?

- Hogy én előretuszkolom? - mondta a kocsmárosné. - Hát tuszkolás az, ha megmondom magának, hogy kísérletei reménytelenek? Hát ez valóban a legnagyobb vakmerőség lenne, ha a saját magáért való felelősséget így át akarná hárítani énrám. Csak nem a titkár úr jelenléte kaptja rá erre? Nem, földmérő úr, eszemben sincs, hogy ösztökéljem. Legföljebb annyit mondhatok, hogy amikor először láttam, talán egy kicsit túlbecsültem. Az, hogy olyan könnyen győzedelmeskedett Fridán, megijesztett, nem tudtam, mi mindenre képes még, el akartam hárítani a további bajokat, s azt hittem, ezt csak úgy érhetem el, ha igyekszem kérleléseimmel és fenyegetéseimmel megrendíteni. Időközben azonban megtanultam nyugodtabban gondolkodni ezekről a dolgokról. Csináljon, amit akar. Tettei talán kint a hóban mély lábnyomokat hagynak, egyebet azonban nem.

- Az ellentmondást ugyan nem magyarázta meg egészen - mondta K. -, de beérem vele, hogy fölhívta rá a figyelmemet. Most azonban önt kérem, titkár úr, mondja meg nekem, helyes-e a kocsmárosné asszony véleménye: igaz-e, hogy a jegyzőkönyv, melyet föl akar venni velem, következményeiben azt eredményezheti, hogy megjelenhetek Klamm színe előtt? Ha így van, azonnal kész vagyok minden kérdésre válaszolni.

- Nem - mondta Momus -, ilyen összefüggések egyáltalán nincsenek. Csupán arról van szó, hogy a Klamm-féle falusi irattárban pontos följegyzésünk legyen a mai délutánról. A leírással elkészültem, még csak két-három hiányt kell pótolnia, a rend kedvéért, más célja nincs a dolognak, és mást nem is lehet elérni vele.

K. szótlanul nézte a kocsmárosnét.

- Mit néz? - kérdezte a kocsmárosné. - Én talán mást mondtam? Mindig ilyen, titkár úr, mindig ilyen. Meghamisítja a tájékoztatást, amit adnak neki, s aztán azt állítja, hamisan

tájékoztatták. Kezdetől fogva, ma és mindig folyton csak azt mondom neki, a leghalványabb reménye sincs rá, hogy Klamm fogadja: nos, ha nincs rá semmiféle remény, akkor nem ad neki kilátást ez a jegyzőkönyv sem. Nem napnál világosabb ez? Azt mondom továbbá, ez a jegyzőkönyv az egyetlen valóságos hivatali kapcsolat, amelyet Klamm-mal teremthet: ez is elég világos és tagadhatatlan. De ha nem hisz nekem, és, fogalmam sincs róla, miért, mindegyre azt reméli, hogy eljuthat Klammhoz, akkor, amennyiben az ő gondolatmenetén belül maradunk, nem segíthet neki más, mint az egyetlen valóságos hivatali kapcsolat, amiben Klamm-mal áll, vagyis ez a jegyzőkönyv. Mindössze ennyit mondtam, és aki mást állít, rosszindulatúan elcsúri-csavarja a szavakat.

- Ha így van, kocsmárosné asszony - mondta K. -, akkor bocsánatot kérek, félreértettem; korábbi szavaiból, mint most kiderült, tévesen azt vettem ki, hogy valami végtelenül parányi reménységem azért mégiscsak van.

- Kétségkívül - mondta a kocsmárosné -, nekem is csak ez a véleményem, megint félre-magyarázta a szavaimat, csak hogy ezúttal az ellenkező irányba. Véleményem szerint van a maga számára ilyesfajta remény, de mindenesetre pusztán csak ezen a jegyzőkönyvön alapszik. Ám nem úgy áll vele a dolog, hogy egyszerűen rátámadhat a titkár úrra a kérdéssel: „Klamm elé kerülhetek, ha válaszolok a kérdésekre?” Ha ezt egy gyerek kérdezi, legfőljebb nevet rajta az ember; ha egy felnőtt teszi ugyanezt, megsérti a hivatalt; a titkár úr válaszában, finomságával kegyesen elleplezte ezt a tényt. A remény, melyre én gondolok, éppen abban áll, hogy a jegyzőkönyv által valamilyen kapcsolatra tesz szert, valamilyen kapcsolatra, talán magával Klamm-mal. Ez talán nem elég remény? Ha föltennék magának a kérdést, mivel érdemelte ki ennek a reménynek az ajándékát: ugyan mire tudna hivatkozni? Többet persze erről a reményről nem lehet mondani, s kivált a titkár úr nem tehet rá hivatali minőségben soha semmilyen, akár csak leheletnyi célzást sem. Az ő számára, mint mondta, csupán a mai délután leírásáról van szó, a rend kedvéért: többet nem fog mondani, akkor sem, ha szavaimra hivatkozva most rögtön faggatni kezdi.

- Titkár úr - kérdezte K., -, Klamm tehát olvasni fogja ezt a jegyzőkönyvet?

- Nem - felelte Momus. - Minek olvasná? Utóvégre Klamm nem olvashat el minden jegyzőkönyvet, sőt egyetlenegy sem olvas el. Többnyire azt mondja: „Hagyjatok nekem békét a jegyzőkönyveitekkel!”

- Földmérő úr - mondta panaszosan a kocsmárosné -, idegeimre megy az effajta kérdésekkel. Hát szükséges vagy egyáltalán csak kíváncsi is, hogy Klamm elolvassa ezt a jegyzőkönyvet, és szó szerint értesüljön a maga életének semmisségeiről? Inkább kérje alázatosan, rejtse el a jegyzőkönyvet Klamm elől, ami egyébként éppoly okatlan kérés lenne, mint az előbbi, mert ki rejthet el valamit Klamm elől?... de ez legalább rokonszenvesebb jellemre vallana. Szükséges ez egyáltalán ahhoz, amit a reménységének nevez? Nem maga mondta-e, hogy beérné annyival, ha csak beszélhetne Klamm előtt, függetlenül attól, magára néz-e, figyel-e magára Klamm. Nem elér-e ezzel a jegyzőkönyvvel legalább ennyit, de lehet, hogy sokkal többet is?

- Sokkal többet? - kérdezte K. - Hogyan?

- Ha nem akarná - kiáltotta a kocsmárosné -, mint egy gyerek, hogy mindent rögtön ehető formában tálaljanak maga elé! Ki adhat választ ilyen kérdésekre? A jegyzőkönyv Klamm falusi irattárába kerül, ezt hallotta, és bizonyosan többet nem is lehet mondani róla. De ezzel már talán ismeri a jegyzőkönyv, a titkár úr, a falusi irattár egész jelentőségét? Tudja, mit jelent az, ha a titkár úr kihallgatja? Lehet, sőt valószínű, hogy ő maga sem tudja. Nyugodtan ül itt, és teszi, ami a dolga, a rend kedvéért, ahogy mondta. De gondolja meg: Klamm nevezte ki, Klamm nevében dolgozik, s amit csinál, az eleve Klamm jóváhagyásával történik, még ha

sosem jut is el Klammhoz. S hogyan bírhatná valami Klamm jóváhagyását, ha nem tölti el az ő szelleme? Távol legyen tőlem, hogy ezzel esetlen módon hízelegni akarjak a titkár úrnak, ezt ő egyszerűen kikérné magának, de nem az ő saját személyiségéről beszélek, hanem arról, ami olyankor, amikor, mint most is, Klamm jóváhagyását bírja: olyankor nem más, mint eszköz, melyen Klamm keze pihen, és jaj annak, aki nem engedelmeskedik neki.

K. nem félt a kocsmárosné fenyegetéseitől, a reményekbe pedig, melyekkel meg akarta ejteni, beleunt. Klamm messze volt. A kocsmárosné egyszer sashoz hasonlította Klammot, és ezt K. akkor nevetségesnek találta, most azonban már nem, messzeségére gondolt, bevehetetlen fészkére, némaságára, melyet talán egyedül csak kiáltása tör meg, amit K. még sosem hallott, lesújtó pillantására, melyet sosem lehetett kimutatni, és sosem lehetett megcáfolni, K. mélységéből megzavarhatatlan köreire, melyeket odafönt érthetetlen törvények szerint végzett, csak pillanatokra láthatóan: mindez egyaránt jellemezte Klammot meg a sast. De mindehhez nyilván semmi köze sem volt a jegyzőkönyvnek, Momus éppen most törte szét fölötte a sóspercet, melyet a söréhez evett, úgyhogy a papírokat mind teleszórta sóval és köménymaggal.

- Jó éjszakát - mondta K. - Mindenféle kihallgatástól irtózom.

Azzal valóban elindult az ajtó felé.

- Szóval mégis elmegy - mondta Momus már-már aggódva a kocsmárosnénak.

- Nem meri megtenni - mondta az asszony, K. többet nem hallott, már kint járt a folyosón.

Hideg volt, erős szél fújt. Egy szemközti ajtón a kocsmáros lépett ki, úgy látszott, onnét tartotta szemmel egy kémlelőlyukon át a folyosót, össze kellett fogni magán a kabátot, oly hevesen rontott neki itt a folyosón is a szél.

- Máris megy, földmérő úr? - kérdezte.

- Csodálkozik rajta? - mondta K.

- Igen - mondta a kocsmáros. - Hát nem hallgatják ki?

- Nem - mondta K. - Nem hagytam, hogy kihallgassanak.

- Miért nem? - kérdezte a kocsmáros.

- Nem tudom - mondta K. -, miért hagyjam, hogy kihallgassanak, miért engedelmeskedjem egy hivatali tréfának vagy szeszélynek. Máskor talán megtettem volna, szintén tréfából vagy szeszélyből, ma azonban nem.

- Persze, persze - mondta a kocsmáros, de ez csak amolyan meggyőződés nélküli, udvarias helyeslés volt. - Hanem most már be kell engednem a cselédséget az ivóba - mondta aztán. - Legfőbb ideje már; éppen csak a kihallgatást nem akartam zavarni.

- Olyan fontosnak tartja ezt a kihallgatást?

- Ó, igen - felelte a kocsmáros.

- Szóval nem kellett volna megtagadnom - mondta K.

- Nem - mondta a kocsmáros -, ezt nem kellett volna. - És mert K. hallgatott, hozzátette, vagy hogy megvigasztalja, vagy hogy gyorsabban megszabaduljon tőle: - Jó, jó, de azért nem fog mindjárt kénköves eső esni miatta.

- Nem - mondta K. -, nem mutat kénköves esőt az ég.

Azzal nevetve elváltak.

Tizedik fejezet

K. kilépett a vad szélbe, és a följáratí lépcsőről belenézett a sötétségbe. Komisz idő, nagyon komisz idő. Valahogyan ezzel kapcsolatban jutott eszébe, mennyire igyekezett a kocsmárosné, hogy rávegye a jegyzőkönyvre, ő meg milyen jól helytállt. Persze nem volt az nyilvánvaló fáradozás, titokban ugyanakkor el is vonta a jegyzőkönyvtől: végül aztán nem tudhatta az ember, kitartott-e vagy engedett-e. Intrikus természet, látszólag értelmetlenül működik, akár a szél, távoli, idegen irányításra, amibe sose nyerhetünk bepillantást.

Alig tett pár lépést az országúton, távol két imbolygó lámpást vett észre: megörült az élet jelének, feléjük sietett, és azok is feléje libegtek. Maga sem tudta, miért érzett akkora csalódást, amikor megismerte a segédek. Azok jöttek elébe, valószínűleg Frida küldte őket, és az övéi voltak a lámpák is, melyek a körötte acsarkodva zsvajgó sötétségtől megszabadították, mégis csalódottságot érzett, idegenekre számított, nem ezekre a régi ismerőseire, akikkel torkig volt. De nemcsak a segédek jöttek, köztük a sötétből Barnabás lépett elő.

- Barnabás! - kiáltott föl K., és kezét nyújtott neki. - Hozzám jössz?

A viszontlátás okozta meglepetés hirtelenében elfeledtette vele mindazt a bosszúságot, amelyet Barnabás legutóbb okozott neki.

- Hozzád - mondta Barnabás, ugyanolyan barátságosan, mint annak idején. - Klammtól hozok levelet.

- Klammtól levelet! - mondta K. fejét fölkapva, és gyorsan kivette a levelet Barnabás kezéből.

- Világítsatok! - szólt rá a segédekre, akik jobbról-balról hozzá nyomakodtak, és fölemelték a lámpásukat. - K.-nak apróra kellett hajtogatnia a nagy ívet, nehogy a szél eltépje; aztán olvasni kezdte:

„A földmérő úrnak *A hídhoz* címzett vendégfogadóba! Eddig végzett földmérő munkálatai elismeréssel találkoznak. Dicséretre méltó a segédek munkája is, jól dologra tudja fogni őket. Buzgalma a továbbiakban se lankadjon! Vigye jó végre ezt a munkát; megszakítása elkeserítene. Egyébként legyen nyugodt, a díjazás kérdésében hamarosan döntés történik. Szemmel tartom önt.”

K. előbb nézett föl a levélből; a segédek sokkal lassabban olvastak, s a jó hír öröme csak később kiáltottak háromszoros, hangos hurrát, lámpásukat lóbálva hozzá.

- Maradjatok veszteg - mondta nekik, aztán Barnabásnak: - Ez valami félreértés.

Barnabás nem értette.

- Ez félreértés - ismételte K., és újra elfogta a délutáni fáradtság, az út az iskoláig végtelen hosszúnak tetszett előtte, és Barnabás mögött megjelent egész családja, és a segédek még mindig ott szorongtak mellette, úgyhogy könyökkel lökte odébb őket: hogyan is küldhette elébe őket Frida, mikor megparancsolta, hogy maradjanak vele. Egyedül is hazatalált volna, és egyedül még könnyebben, mint ebben a társaságban. S most ráadásul az egyik még kendőt is csavart a torka köré, a kendő vége szabadon lobogott a szélben, és bele-belecsapódott K. arcába: igaz ugyan, hogy a másik hosszú, hegyes, folyton játszó ujjával azonnal kikapta arcából a kendőt, ezzel azonban nem sokat segített a dolgon. Ez a játék egyébként szemlátó-mást tetszett nekik, mint ahogy a szél és az éjszaka nyugtalansága is lelkesítette őket.

- Mars! - kiáltotta K. - Ha már eléim jöttetek, miért nem hoztátok magatokkal a botomat? Most mivel kergesselek haza benneteket?

Erre Barnabás mögé lapultak, de annyira azért nem féltek, hogy lámpásukat jobbról-balról oltalmazójuk vállára ne tegyék. Barnabás természetesen rögtön lerázta magáról őket.

- Barnabás - mondta K., és nagyon a szívére vette, hogy Barnabás nyilvánvalóan nem értette meg őt, hogy békés időkben szépen csillogott a zekéje, de ha komolyra fordult, nem segítségre talált nála, hanem csak néma ellenállásra, s ezzel még csak harcolni sem lehetett, hiszen ő maga is védtelen volt, csupán a mosolya világított, ez azonban éppoly kevésbé segített, mint odafönt a csillagok az idelent tomboló szélvihar ellen.

- Nézd csak, mit ír nekem az úr - mondta K., és arca elé tartotta a levelet. - Az urat rosszul tájékoztatták. Semmiféle földmérő munkát nem végzek, hogy pedig a segédek mit érnek, azt magad is látod. Azt a munkát viszont, amit nem végzek, nem is szakíthatom félbe, még csak elkeseríteni sem tudom az urat, hogyan szolgálhatnék hát rá az elismerésére! Nyugodt pedig sosem lehetek.

- Majd jelentem - mondta Barnabás; egész idő alatt elnézett a levél mellett, de különben sem olvashatta volna, K. oly közel tartotta az arcához.

- Ó, megígéred, hogy jelented - mondta K. -, de valóban hihetek-e neked? Olyan nagy szükségem lenne egy szavahihető küldöncre, most jobban, mint valaha. - Türelmetlenségében ajkába harapott.

- Uram - mondta Barnabás lágyan oldalt hajtva fejét, s ezzel már-már újra rávette K.-t, hogy higgyen neki -, egészen biztosan jelenteni fogom, azt is jelenteni fogom, amit legutóbb rám bízál.

- Hogyan! - kiáltott föl K. - Hát azt még mindig nem intézted el? Nem jártál másnap a kastélyban?

- Nem - mondta Barnabás. - Jó atyám öregember, hiszen láttad, s éppen sok munka adódott, segítenem kellett neki, de most már majd hamarosan megint fölmegegyek a kastélyba.

- Mit csinálsz, lehetetlen, ember! - kiáltott K., és a homlokára csapott. - Hát nem mindennél előbbre valók Klamm dolgai? Küldönc vagy, és ilyen hitványul töltöd be a magas tisztséget? Kit érdekel az apád munkája? Klamm várja a híreket, te meg ahelyett, hogy lélekszakadva rohannál, fontosabbnak tartod, hogy a trágáyat hordd az istállóból!

- Apám suszter - mondta Barnabás rendíthetetlenül -, megrendelést kapott Brunswicktól, és én vagyok apám inasa.

- Suszter! Megrendelés! Brunswick! - kiáltott K. elkeseredetten, mintha egyszer s mindenkorra érvénytelenítené ezeket a szavakat. - Kinek kell itt csizma, ezeken az örökké néptelen utakon? És mi közöm nekem ehhez az egész cipészséghez? Nem azért bíztam rád azt az üzenetet, hogy a kaptafa mellett elfelejtsd és összezagyváld, hanem azért, hogy azonnal közvetítsd az úrnak.

K. ekkor kissé megnyugodott, mert eszébe jutott, hogy Klamm közben valószínűleg nem is a kastélyban, hanem az Udvarházban tartózkodott, Barnabás azonban megint fölbosszantotta, amint elkezdte fölmondani K. első üzenetét, annak bizonyosságául, milyen jól megjegyezte.

- Elég - mondta K. -, egy szót sem akarok hallani többé.

- Ne haragudj rám, uram - mondta Barnabás, és mintha öntudatlanul is büntetni akarná K.-t, elvonta róla tekintetét, és lesütötte a szemét, valójában azonban csak megijedt K. kiabálásától.

- Nem haragszom rád - mondta K., és idegessége most saját maga ellen fordult. - Rád nem haragszom, de nagy baj nekem, hogy fontos dolgaimban csak ilyen küldöncöm van.

- Nézd - mondta Barnabás, és úgy látszott, küldönci becsülete védelmében többet mond, mint amennyit szabadna -, Klamm nem vár híreket, sőt egyenesen bosszankodik, ha meglát. „Már megint új hírek!”, mondta egyszer, és többnyire föláll, mihelyt megpillant, átmegy a szomszéd szobába, és nem is fogad. Különbözik is megszabva, hogy minden üzenettel azonnal jelentkezni kell: ha meg lenne szabva, természetesen azonnal mennék, de semmiféle ilyen szabály nincs, és akkor se figyelmeztetnének, ha sosem jelentkezném. Ha üzenetet kézbesítek, csak jószántamból teszem.

- Jól van - mondta K., Barnabást figyelte, és szándékkal nem vette észre a segédek, akik Barnabás háta mögül föl-váltva föl-fölemelkedtek, lassan, mint valami süllyesztőből, aztán hirtelen újra lebuhtak, a szél hangját utánzó fütyöntéssel, mintha megijednének K. látványától, s így szórakoztak sokáig.

- Hogy hogy van Klammnál, azt nem tudom, kétlem, hogy mindent pontosan ismerhetsz nála, de még ha pontosan tudnál is mindent, semmivel sem tudnánk jobban ezeket a dolgokat. De egy üzenetet át tudsz adni, és én erre kérek. Csak egy egészen kurta kis üzenetet. Át tudod adni mindjárt holnap, és mindjárt holnap megmondhatod a választ, vagy legalábbis tájékoztathatsz róla, hogyan fogadtak? Meg tudod, és meg akarod tenni ezt? Nekem nagyon sokat jelentene. És talán még módom lesz rá, hogy megfelelően megháláljam neked; vagy talán már most is van valamilyen kívánságod?

- A megbízást kétségkívül teljesítem - mondta Barnabás.

- És ugye igyekezel a lehetőség szerint jól teljesíteni: magának Klammnak adod át az üzenetet, magától Klammtól kérsz választ, és mindezt rögtön, azonnal, holnap, még holnap délelőtt? Megteszed?

- Megteszem, ami tőlem telik - mondta Barnabás. - Mindig is azt teszem.

- Ne vitatkozzunk többet erről - mondta K. - Az üzenet a következő: A földmérő úr arra kéri a főnök urat, engedje meg, hogy személyesen adhassa elő neki a mondandóját; eleve elfogad minden föltételt, ami az ilyen engedéllyel jár. Kénytelen ezért folyamodni, mert a közbülső személyek mind ez ideig teljességgel csödtől mondtak, aminek bizonyosságára fölhozza, hogy mindeddig a legkisebb földmérő munkát sem végezte, és a falu elöljárójának közlései szerint soha nem is fog ilyet végezni, éppen ezért kétségbeesett szégyenkezéssel olvasta a főnök úr legutóbbi levelét, és csak a főnök úr előtt való személyes felszólalás segíthet rajta. A földmérő nagyon jól tudja, milyen sokat kér ezzel, igyekezni fog azonban, hogy a főnök úrnak minél kevésbé legyen terhére, aláveti magát minden időbeli korlátozásnak, és ha a szükség úgy kívánja, engedelmesen elfogadja azt is, hogy a megbeszélés alkalmával használható szavak számát előre meghatározzák, s azt hiszi, már tíz szóval is boldogul. Mély tisztelettel és feszült izgalommal várja a döntést.

K. olyan önfeledten beszélt, mintha Klamm ajtaja előtt állna, és a kapuőrével beszélne.

- Sokkal hosszabb lett, mint gondoltam - mondta aztán -, mégis szóbelileg kell átadnod, levelet nem akarok írni, mert az csak az akták végtelen útjára kerülne.

Így hát épp csak fölfirkantotta mindezt egy darab papírra Barnabás számára az egyik segéd hátán, míg a másik világított neki, de már Barnabás diktálására írhatta, mert az megjegyezte, és iskolásan szóról szóra fölmondta, ügyet se vetve a segéd hamis közbelocsogására.

- Rendkívüli emlékezőtehetséged van - mondta K., és odaadta neki a papírt -, és csak arra kérek, mutakozzál rendkívülinek a többi dologban is. S most halljuk a kívánságaidat. Van valami kívánságod? Megvallom némileg megnyugtató üzenetem sorsát illetőleg, ha kívánnál valamit.

Barnabás először hallgatott, aztán azt mondta:

- A nővéreim üdvözölnek.

- A nővéreid - mondta K. - Igen, azok a nagy, erős lányok.

- Mind a ketten üdvözölnek, de kivált Amália - mondta Barnabás -, ő hozta el nekem ma a kastélyból a neked szóló levelet is.

K.-t ez az utolsó mondat mindennél jobban megragadta.

- Nem vihetne az üzenetemet is ő a kastélyba? - kérdezte. - Vagy nem mehetnétek ketten, és mind a ketten szerencsét próbálnátok?

- Amália nem léphet az irodákba - mondta Barnabás -, különben nyilván nagyon szívesen megtenné.

- Holnap talán elmegyek hozzátok - mondta K. -, de előbb te gyere a válasszal. Az iskolában várlak. Add át üdvözetemet a nővéreidnek is.

Barnabás szemlátomást nagyon megörült K. ígéretének; ahogy elbúcsúztak, nemcsak kezét szorította K.-val, hanem ráadásul futólag a vállát is megérintette. K. úgy fogadta ezt az érintést, mintha ismét ugyanolyan rendben lenne minden, mint amikor Barnabás először lépett csillogva az ivóba a parasztok közé; mosolyogva fogadta, mint valami kitüntetést. Kedélye megenyhült, s hazamenet hagyta, hadd csináljanak a segédek, amit csak akarnak.

Tizenegyedik fejezet

Egészen átfagyva ért haza, vaksötét volt, a lámpások gyertyái leégtek; a segédek vezetésével, akik már kiismerték itt magukat, áttapogatózott egy tantermen.

- Első dicséretre méltó tettek - mondta K., visszaemlékezve Klamm levelére. Frida, még félig álomban, feljük kiáltott az egyik sarokból:

- Hagyjátok aludni K.-t! Ne zavarjátok!

Noha nem bírta megvárni, mert elnyomta az álom, gondolatait egyre csak K. foglalkoztatta. Most aztán világosságot gyújtottak, de a lámpabelet nem lehetett eléggé fölcsavarni, nagyon kevés petróleumuk volt. Az új háztartásban még sok minden hiányzott. Befűteni befűtöttek ugyan, de máris fölemésztette tüzelőkészletüket a nagy terem, mely egyúttal tornatermül is szolgált - körös-körül tornaszerek álltak, tornaszerek függtek a mennyezetről is, a helyiség, mondták K.-nak, jól be is melegedett már, de aztán, sajnos, megint kihűlt. Egy színfélében volt ugyan jókora adag tűzifa, ezt a színt azonban zárva tartották, a kulcsát a tanító őrizte, s azzal a fával nem engedett tüzelni, csak a tanítási idő alatt. Mindez még elviselhető lett volna, ha van ágyuk, ahová bebújhatnak. Csakhogy nem volt egyéb fekhelyük, mint egyetlen szalmazsák, szép frissen behúzva Frida egyik gyapjú vállkendőjével, dunyha nélkül, csupán két durva, kemény pokróccal, s ezek alig melegítettek. A segédek még ezt a nyomorúságos szalmazsákot is sóvárogva nézték, de természetesen semmi reményük sem lehetett rá, hogy valaha is fekhetnek rajta. Frida aggódva pillantott K.-ra, a hídi kocsmában bebizonyította, milyen ügyesen be tud rendezni egy szobát, akármilyen hitvány is, itt azonban, minden nélkül, ahogy volt, nem tellett több tőle.

- Egyetlen szobadíszünk: ezek a tornaszerek - mondta fáradt, könnyes mosollyal. Ám ami a legnagyobb ínséget, a gyalró fekhelyet és tüzelést illeti, határozottan ígérte, hogy ezen már másnap segít; csak addig legyen türelemmel, kérte K.-t. Nem volt egyetlen szava, egyetlen célzása, egyetlen rezdülés az arcán, melyből arra lehetett volna következtetni, hogy K. iránt akár csak parányi keserűség is él a szívében, pedig K.-nak be kellett ismernie magában, hogy ő volt az, aki az Udvarházból, s aztán most a hídi kocsmából kiragadta. Igyekezett hát mindent tűrhetőnek találni, s ez nem is esett különösebben neheze, mert gondolatban Barnabás mellé szegődött, és üzenetét ismételte szóról szóra, de nem úgy, ahogyan Barnabásnak átadta, hanem úgy, ahogy elképzelése szerint, Klamm előtt elhangzik. Közben pedig őszintén örült a kávénak, amit Frida egy spirituszfőzőn főzött neki, s a kihűlő kályhának támaszkodva figyelte Frida fürge, tapasztalt mozdulatait, ahogy fölterítette a katedrara a nélkülözhetetlen fehér terítőt, virágos kávéscsészét tett rá, mellé kenyeret és szalonnát, sőt egy doboz szardíniát is. S most már mindennel elkészült, s eddig még ő sem evett, K.-t várta. Két szék volt, azon ültek ők ketten, Frida és K. az asztalnál, a segédek meg a lábuknál ültek a dobogón, de egy pillanatra sem maradtak nyugton, s evés közben is zavarták őket. Bár bőségesen kaptak mindentől, és még távolról sem végeztek az adagukkal, minduntalan fölpattantak, megnézni, mi van még az asztalon, számíthatnak-e még valamire. K. nem sokat törődött velük, és csak Frida nevetése hívta föl rájuk a figyelmét. Becézve rátette kezét Fridának az asztalon nyugvó kezére, úgy kérdezte tőle, halkan, miért foglalkozik annyit velük, s miért tűri barátságosan még illetlenségeiket is. Így sosem szabadulnak meg tőlük, viszont ha keményebben bánnak velük, ahogyan viselkedésükkel rá is szolgálnak, előbb-utóbb vagy megzabolázzák őket, vagy, ami még valószínűbb és még jobb lenne, annyira megnehezítik a helyzetüket, hogy végül is megszöknek. Itt lakni az iskolában egyáltalán nem látszik kellemes dolognak; no de nem is fog sokáig tartani, amellet jóformán észre se vennék, mennyi mindenben szenvednek szük-

séget, ha a segédek túladnának, és kettesben élhetnének a csendes házban. Frida talán nem veszi észre, hogy a segédek napról napra jobban elszemtelenednek, mintha éppenséggel Frida jelenléte biztatná föl őket, s azt remélnék, előtte K. nem fogja olyan szoros pórázra őket, ahogy egyébként tenné. Különben talán annak is megvan a módja, mégpedig igen egyszerű módja, hogy minden teketória nélkül kitegyék a szűrüket; Frida talán tudja is, mi lenne a teendő, hiszen jól ismeri az itteni viszonyokat. Annak a megoldásnak, ha valamiképpen túladnak rajtuk, valószínűleg maguk a segédek is örülnének, hiszen itt korántsem fenékig tejföl az életük, s most már eddigi lustálkodásaiknak is befellegzett, legalábbis részben, mert munkába kell állniuk, Fridának ugyanis az utóbbi napok izgalmai után kímélnie kell magát, őt, K.-t pedig le fogja kötni, hogy nehéz helyzetükből kiutat találjon. De ha a segédek elmenének, ettől annyira megkönnyebbülne, hogy minden egyéb elfoglaltsága mellett az iskolai munkát is könnyen el bírná végezni.

Frida figyelmesen hallgatta, lassan simogatta a karját, s azt mondta, neki is ugyanez a véleménye, K. azonban talán túlságosan szívére veszi a segédek nevetlenségét, fiatal kölykök ezek, jókedvűek és kicsit együgyűek is, először állnak idegennek a szolgálatában, s mindig egy kissé izgatottak, mindig mindenben csodálkoznak, mert kiszabadultak a szigorú kastélybeli fegyelemből, ezért aztán olykor ostobaságokat művelnek, amin persze bőven lehet bosszankodni, bölcsebb azonban, ha nevetünk rajta, ő például néha nem bírja megállni nevetés nélkül. Ennek ellenére tökéletesen egyetért K.-val, hogy valóban jobb lenne elküldeni őket, és kettesben maradni. Közelebb húzódott K.-hoz, vállába fúrta arcát, s úgy mondta, alig érthetően, s K.-nak le is kellett hajolnia hozzá, hogy semmilyen módot sem tud a segédek ellen, s attól fél, mindaz, amit K. javasolt, kudarcot fog vallani. Tudomása szerint K. maga tartott igényt rájuk, most megkapta, és meg is kell tartania őket. Legjobb lesz félvállról venni őket, mint holmi széllelbélt népséget, hiszen azok is, még így a leginkább elviselhetők.

K.-t nem elégítette ki a válasz; félig tréfásan, félig komolyan megjegyezte, olybá tűnik neki, mintha Frida szövetségben volna velük, vagy legalábbis nagy vonzalmat érezne irántuk; nem mondja, csinos fickók, de nincs, akitől némi jóakarattal meg ne lehetne szabadulni, s ő ezt a segédek fogja bebizonyítani.

Frida azt felelte, nagyon hálás lesz, ha ez sikerül neki. Egyébként mostantól fogva nem nevet rajtuk, és egyetlen fölösleges szót sem intéz hozzájuk többet. S már nem is lát bennük semmi nevetnivalót, valóban nem csekélység, ha folyton két férfi figyeli az embert, s most már megtanulta K. szemével nézni őket. Valóban, össze is rezzent kissé, amikor a segédek hirtelen ismét fölemelkedtek, egyrészt, hogy szemügyre vegyék, van-e még ennivaló, másrészt, hogy a végére járjanak, mi ez a hosszas suttogás.

K. fölhasználta az alkalmat, hogy megutáltassa Fridával a segédek, magához vonta Fridát, és szorosan összesimulva fejezték be az étkezést. Ideje volt, hogy aludni menjenek, és mindannyian nagyon fáradtak is voltak, olyannyira, hogy az egyik segéd elaludt evés közben, ami rendkívül mulattatta a másikat, s mindenáron rá akarta venni a gazdáit, nézzék meg, milyen ostoba képet vág az alvó, ezt azonban sehogyan sem sikerült elérnie. Frida és K. elutasítólag ültek odafönt. Az elviselhetetlenné fokozódó hidegben nem nagyon akarózott aludni menniük; K. végül is kijelentette, újra be kell gyújtani, különben képtelenség itt aludni. Fejszét keresett, a segédek tudtak egyet, előhozták, s most kivonultak a színhez. Egykettő föltörték a gyöngé ajtót, ujjongva, mintha életükben soha ilyen gyönyörűségben nem lett volna részük, egymást kergetve és taszigálva láttak neki a segédek a fahordásnak, csakhamar jókora halommal volt az iskolateremben; begyújtottak, mindannyian letáboroztak a kályha köré, az egyik pokrócot a segédek kapták, hogy beburkolózzanak, bőven elég volt nekik az az egy, mert megállapodtak, hogy valamelyikük állandóan fenn virraszt és ügyel a tűzre; rövidesen olyan meleg lett a

kályha körül, hogy egyáltalán nem is kellett már takaró; eloltották a lámpát, s boldogan a melegben és a csöndben, K. és Frida lefeküdt.

Amikor éjjel valami neszre fölébredt, és a félálom bizonytalan mozdulatával Fridát kereste, K. észrevette, hogy Frida helyett az egyik segéd fekszik mellette. Talán már csak a hirtelen fölriadás okozta ingerlékenység miatt is, ez volt a legnagyobb rémület, amit átélt, mióta a faluban volt. Ordítva emelkedett föl, és szinte magánkívül, akkora ökölcsapást mért a segédre, hogy a szerencsétlen nyomban sírva fakadt. Egyébként tüstént kiderült minden. Frida arra ébredt - legalábbis úgy érezte -, valamilyen nagy állat, valószínűleg egy macska ugrott a mellére, s aztán nyomban el is szaladt. Fölkelt, gyertyát gyújtott, s tűvé tette az egész szobát a macska után. Az egyik segéd kihasználta az alkalmat, hogy egy kis időre ő is élvezhesse a szalmazsákot, amiért aztán most keservesen megbűnhődött. Frida semmiféle állatot sem talált, talán csak képzelgés volt az egész, és visszament K.-hoz, útközben, mintha megfélelkezett volna esti beszélgetésükről, vigasztalóan megsimogatta az összekuporodva nyöszörgő segéd haját.

K. nem szólt semmit; csupán ráparancsolt a segédekre, hagyják abba a fűtést, mert, miután majd az egész fakupacot eltűzelték, túl meleg lett a szobában.

Tizenkettedik fejezet

Reggel csak akkor ébredtek föl, mikor már az első iskolások megérkeztek, és kíváncsian körülvették a fekhelyet. Ez kellemetlen volt, mert a nagy hőség miatt, mely csupán reggeltájt hűlt le, mindnyájan ingre vetkőztek, s épp akkor kezdtek öltözködni, amikor az ajtóban megjelent Giza, a tanítónő, egy szép, de kissé merev, nagydarab szőke lány. Az új iskolaszolga láthatóan egyáltalán nem lepte meg, s a tanítótól arra is utasítást kaphatott, hogyan bánják vele, mert már itt a küszöbön kijelentette:

- Ezt nem tűrhetem. Szép is lenne! Maga engedélyt kapott ugyan, hogy az iskolateremben aludjék, nekem azonban nem kötelességem a maga hálósobájában tanítani. Egy iskolaszolga, aki családostul délig az ágyban hever! Pfuj!

„Erre ugyan lehetne egyet és mást mondani, kivált ami a családot meg az ágyat illeti” - gondolta K., miközben Fridával - a segédek, hasznukvehetetlenül, a földön heverve bámulták a tanítónőt meg a gyerekeket - sietve odatolta a korlátot meg a lovat, mindkettőre pokrócot vetett, hogy némi kis helyet kerítsen el maguknak, ahová a gyerekek nem látnak be, s így legalább fölöltözködhetnek. Nyugtuk ugyan egy pillanatra sem volt, a tanítónő mindjárt pörölni kezdett, miért nincs tiszta víz a mosdótálban; K. éppen arra gondolt, elhozza a tálat Fridának és magának, de nem akarta túlságosan fölbosszantani a tanítónőt, fölhagyott hát ezzel a szándékával, ám nem sok eredménnyel, mert nyomban utána csörömpölés hallatszott; a vacsora maradványait ugyanis, sajnos, elfelejtették eltakarítani a katedráról, s most a tanítónő vonalzójával az egészet lesöpörte a földre; az, hogy a szardínia olaja meg a maradék kávé kifolyt, a kávéskanna pedig összetört, a tanítónőt a legkevésbé sem érdekelte: azért van az iskolaszolga, hogy egykettő rendet csináljon. Frida és K. még félig öltözetlenül, a korlátra támaszkodva szemlélték vagyunkájuk pusztulását; a segédeknek szemlátomást eszükbe sem volt felöltözni, s a gyerekek nagy öröme a takaró alól kukucskálva lesték, mi történik. Fridának természetesen a kávéskanna elvesztése fáj a legjobban, csak mikor K., vigasztalásul, kijelentette, hogy nyomban elmegy az elöljáróhoz, kárpótlást kér, és nyilván kapni is fog: csak akkor szedte össze magát annyira, hogy ingben, alsószoknyában kiszaladt fedezékük mögül, a terítőért, mert legalább azt meg akarta óvni attól, hogy bemocskolják. Ez sikerült is neki, noha a tanítónő, elriasztására, vonalzójával állandóan idegtépően verte az asztalt. A segédek valósággal elkábították az események, K.-nak és Fridának, miután fölöltöztek, nemcsak parancsokkal és lökdöséssel kellett öltözésre serkenteniük őket, hanem jórészt nekik kellett rájuk is adniuk a ruhát. Mikor végre mindannyian elkészültek, K. kiosztotta a soron következő munkát: a segédek hozzanak fát, és gyűjtsanak be, de először a másik iskolateremben, ahonnet nagy veszély fenyegetett, mert a tanító már valószínűleg ott volt. Frida fölmossa a padlót, K. vizet hoz, és rendet csinál. Reggelire egyelőre gondolni sem lehetett. K. azonban előbb meg akart győződni a tanítónő hangulatáról, ezért úgy döntött, ő megy ki elsőnek, s a többiek csak akkor menjenek utána, ha szólítja őket; azért találta ki ezt a módszert, mert egyrészt nem szerette volna, ha a segédek ostobasága folytán eleve továbbmérgesedik a helyzet, másrészt meg kímélni akarta Fridát, Frida ugyanis rátartí volt, ő viszont egyáltalán nem, Frida érzékeny volt, ő nem, Frida csak a mostani, visszataszító apróságokat látta, ő ellenben csak Barnabásra és a jövőre gondolt. Frida mindenben alávetette magát rendelkezéseinek, s le sem vette a szemét róla. K. tehát kilépett a korlát mögül, mire a tanítónő, a gyerekek vihogása közben, ami meg sem szűnt többé, fölkiáltott:

- Na, kialudtuk magunkat?

Tulajdonképpen nem is volt igazi kérdés, így hát K. egyszerűen elengedte a füle mellett, és a mosdó felé indult. Akkor a tanítónő azt kérdezte:

- Mit csinált a cicámmal?

Nagy, kövér, vén macska feküdt elnyúlva az asztalon, a tanítónő a mancsát vizsgálta, mert valami kis seb volt rajta. Frida tehát mégsem tévedett; igaz ugyan, hogy a macska nem ugrott rá, mert ugrani már aligha bírt, hanem csak végigvászorgott a testén, aztán, megijedve tőle, hogy emberek vannak az egyébként üres házban, gyorsan elbújt, s ebben a számára már oly szokatlan sietségben valahogy megsebezte magát. K. megpróbálta nyugodtan megmagyarázni a dolgot a tanítónőnek, az azonban csak az eredményt fogta föl.

- Igen, igen, megsebeztetek, ezzel kezdtétek - mondta. - Nézze csak!

Odahívta K.-t a katedrára, megmutatta neki az állat mancsát, s mielőtt K. egyáltalán számíthatott volna rá, keze fejét végigkarmolta az állat karmával. Kopott, életlen karmok voltak, a tanítónő azonban, ezúttal tekintet nélkül a cicájára, oly mélyen benyomta őket, hogy nyomukban kiserkedt a vér.

- Most pedig menjen a dolgára - mondta türelmetlenül, és újra lehajolt a macska fölé.

Frida, aki a segédekkel a korlát mögül figyelt, a vér láttára fölsikoltott. K. megmutatta kezét a gyerekeknek, és azt mondta:

- Látjátok, mit csinált velem egy gonosz, alattomos macska?

Természetesen nem a gyerekek kedvéért mondta, azok olyan féktelenül kiabáltak és vihogtak, hogy igazán nem kellett még buzdítani is őket, vagy további tápot adni lármájuknak, hiszen ezen áthatolni, vagy erre hatni már amúgy sem lett volna képes semmiféle szó. De mert a sértésre a tanítónő is csak kurta oldalpillantással válaszolt, figyelmét egyébként lekötötte a macska, tehát úgy látszott, első mérgét kiadta a véres büntetéssel, K. is előszólította Fridát meg a segédekkel és kezdetét vette a munka.

Miután K. kiöntötte a vödörből a piszkos vizet, tisztát hozott, és nekilátott, hogy kisöpörje az iskolatermet, az egyik padból kilépett egy körülbelül tizenkét esztendőes fiú, megérintette K. karját, és mondott neki valamit, amit azonban a nagy zajban nem lehetett érteni. Ám a zivajgás hirtelen megszakadt. K. megfordult. Megtörtént, amitől egész reggel félt, az ajtóban a tanító állt, a kis ember jobbával is, baljával is egy-egy segédet fogott a gallérjánál, fahordás közben csípte el őket, mert minden egyes szava után szünetet tartva, nagy hangon így kiabált:

- Ki merészelt betörni a faskamrába? Hol az a fickó, hogy szétmorzsoljam?

Frida a tanítónő lába előtt épp a padlót mosta fel, most fölegyenesedett, K.-ra pillantott, mintha erőt akarna meríteni, s olyan tekintettel, olyan magatartással, mely régi fölényére emlékeztetett, azt mondta:

- Én tettem, tanító úr. Más megoldást nem találtam. Ha korán reggel be kell fűteni az osztálytermekbe, ki kellett nyitni a kamrát, éjnek idején nem mertem elkérni magától a kulcsot, vőlegényem az Udvarházban járt, nem tudhattam, nem marad-e ott éjjelre, így hát nekem magamnak kellett döntenem. Ha rosszul cselekedtem, bocsássa meg, tapasztalatlan vagyok, épp eléggé megdorgált a vőlegényem, amikor meglátta, mi történt. Egyenesen meg is tiltotta, hogy korán befűtsünk, mert azt hitte, a fasszín bezárásával értésünkre kívánta adni, hogy addig nem kell befűtetnünk, míg maga meg nem érkezik. Így tehát az ő vétke, hogy nincs befűtve, a faskamra föltörése viszont az enyém.

- Ki törte be az ajtót? - kérdezte a tanító a segédektől, akik még mindig hasztalanul iparkodtak, hogy kiszabaduljanak a kezéből.

- Az úr - mondták mind a ketten, s hogy semmi kétség se lehessen, rá is mutattak K.-ra.

Frida fölnevetett, és ez a mosoly szavainál is erősebb bizonyoságnak tetszett, aztán kezdte a vödör fölött kicsavarni a rongyot, mellyel a padlót mosta, mintha azzal, amit mondott, az eset le is zárult volna, és a segédek állítása egyéb se lenne, mint ostoba tréfa, csak mikor újra munkájához térdelt, jegyezte meg:

- Segédeink gyerekek, koruk ellenére is itt volna még a helyük, ezekben a padokban. Estefelé ugyanis egymagam nyitottam ki az ajtót a fejszével, egyszerűen ment, nem kellett hozzá a segédek, csak útban lettek volna. Mikor aztán éjszaka megjött a vőlegényem, és kiment, szemügyre venni, és ha csak lehet, kijavítani a kárt, a segédek utánaszaladtak, talán mert nem mertek egyedül maradni itt, s látták, hogy vőlegényem a betört ajtón dolgozik, ezért mondják most... de hát gyerekek...

Míg Frida beszélt, a segédek egyre a fejüket csóválták, továbbra is K.-ra mutogattak, és némajátékkal igyekeztek Fridát eltéríteni a véleményétől, ez azonban nem sikerült nekik, így végül is megadták magukat, Frida szavait parancsnak vették, s amikor a tanító újra megkérdezte őket, nem válaszoltak.

- Úgy - mondta a tanító -, szóval hazudtatok? Vagy legalábbis felelőtlenül rákentétek a dolgot az iskolaszolgára? - Azok váltig hallgattak, de reszketésük, szorongó pillantásuk büntudatra vallott. - Akkor hát mindjárt ellátom a bajotokat - mondta a tanító, és átküldött egy gyereket a másik osztályba a nádpálcáért. De mikor fölemelte a pálcát, Frida fölkiáltott:

- A segédek igazat mondtak! - azzal a fölmosórongyot kétségbeesetten a vödörbe hajította, úgyhogy a víz magasba fröccsent, a korlát mögé szaladt és elbújt.

- Hazug népség - mondta a tanítónő. Éppen végzett a macska mancsának bekötözésével, s ölébe vette az állatot, mely alig fért el ott.

- Marad hát az iskolaszolga úr - mondta a tanító, eltaszította a segédeket, és K.-hoz fordult, aki az iméntieket söprűjére támaszkodva hallgatta. - Ez az iskolaszolga úr, aki gyávaságában nyugodtan túri, hogy hitványságai miatt másokat igazságtalanul megvádoljanak.

- Nos - mondta K., észrevéve, hogy Frida közbelépése mégiscsak enyhítette a tanító kezdetben féktelen haragját -, egyáltalán nem bántam volna, ha a segédeket egy kicsit elnéspángolják, ha tíz alkalommal, mikor pedig rászolgáltak, megúszták, egy igazságtalan verés igazán rájuk fért volna. De egyébként is örültem volna neki, ha elkerülhetjük a közvetlen összekoccanást kettőnk közt, tanító úr, s ez talán magának se lett volna kedve ellenére. De ha már Frida föláladozott a segédeknek - s itt K. szünetet tartott, a csendben hallani lehetett a takaró mögül Frida zokogását -, természetesen tisztázni kell a dolgot.

- Hallatlan - mondta a tanítónő.

- Teljesen osztom a véleményét, Giza kisasszony - mondta a tanító. - Maga, iskolaszolga, miután ilyen gyalázatosan teljesítette kötelességét, veheti a kalapját, föl is út, le is út; majd még megkapja jogos büntetését; most pedig családostul tisztuljon innét a házból, de azonnal. Nagy megkönnyebbülés lesz nekünk, ha eltávozik, és végre megkezdhetjük a tanítást. Tehát egy-kettő!

- Egy tapodtat se megyek innét - mondta K. - Maga a fölöttesem, de az állást nem magától kaptam, hanem az előljáró úrtól, és csakis az ő fölmondását fogadom el. Ő pedig nem azért adta nekem ezt az állást, hogy megfagyjak itt az enyéimmel, hanem azért, nehogy, mint maga

is mondta, kétségbeesésemben meggondolatlan cselekedetekre szánjam el magam. Azonnali elbocsátásom ennél fogva egyenesen az ő szándékai ellenére történnék; míg saját szájából nem hallom az ellenkezőjét, semmit sem hiszek az egészből. Egyébként valószínűleg magának is nagy előnyére válik, ha nem engedelmeskedem könnyelmű felmondásának.

- Szóval nem engedelmeskedik neki? - kérdezte a tanító.

K. a fejét csóválta.

- Jól fontolja meg - mondta a tanító. - Elhatározásai nem mindig a legjobbak, gondoljon csak például a tegnapi délutánra, amikor megtagadta a kihallgatást.

- Ezt most miért említi? - kérdezte K.

- Mert kedvem tartja - mondta a tanító. - És utoljára mondom: ki innét!

De minthogy ez is hatástalan maradt, a tanító a katedrához ment, és halkán tanakodott a tanítónővel; ez a rendőrséget említette, a tanító azonban elutasította ezt az ötletet, aztán végül megegyeztek, a tanító felszólította a gyerekeket, vonuljanak át az ő osztályába, ott majd a többiekkel együtt tanulnak. Ez a fordulat általános örömet keltett, a termet nagy lármával és nevetéssel azonnal elhagyták, a tanító és a tanítónő voltak az utolsók. A tanítónő magával vitte az osztálykönyvet, s rajta a kövérségében teljesen közönyös macskát. A tanító a macskát szívesen otthagytta volna, erre vonatkozó célzását azonban a tanítónő K. gonoszságára hivatkozva, határozottan elhárította, így K., bosszúságára ráadásul, még a macskát is a nyakába sózta a tanítónak. Ez aztán hatással volt még azokra a végső szavakra is, melyeket a tanító az ajtóból K.-hoz intézett:

- A kisasszony a gyerekekkel a szükség kényszeréből hagyja el a termet, mivel ön renitens módon megtagadja, hogy elfogadja a fölmondásomat, s egy fiatal lánytól mégsem lehet kívánni, hogy az ön piszkos háztartásában tanítson. Így hát egyedül marad itt, és terpeszkedhetik, ahogyan csak akar, nem fogja zavarni tisztességes szemlélők viszolygása. De nem tart sokáig, afelől kezeskedem.

Azzal becsapta az ajtót.

Tizenharmadik fejezet

Mihelyt eltávoztak, K. azt mondta a segédeknek:

- Menjetek ki innen!

Elképedve a váratlan parancstól, engedelmeskedtek is, ám amikor K. bezárta mögöttük az ajtót, vissza akartak térni, vinnyogtak odakint, és kopogtattak az ajtón.

- Takarodjatok! - kiáltotta K. - Sose fogadlak vissza többé a szolgálatomba benneteket!

Ebbe persze semmiképp sem akartak beletörődni, s öklükkel, lábukkal dörömböltek.

- Vissza, uram, vissza hozzád! - kiabálták, mintha K. lenne a szárazföld, s ők valami áradatban fuldokolnának. K. azonban semmi részvétet sem tanúsított, és türelmetlenül várta, mikor készíti már beavatkozásra a tanítót a tűrhetetlen láрма. Nem kellett sokáig várnia.

- Engedje be azokat az átkozott segédeit! - kiáltotta a tanító.

- Elbocsátottam őket - kiabálta vissza K., ezzel melleleg akarátán kívül azt is megmutatta a tanítónak, milyen az, mikor valaki elég erős hozzá, hogy ne csak fölmondjon, hanem érvényt is szerezzen a fölmondásának. A tanító most azon igyekezett, hogy szépszerével megnyugtassa a segédeket: csak várjanak türelmesen, K.-nak végül majd csak be kell engednie őket. Aztán elment, s most talán minden békességben maradt volna, ha K. ismét el nem kezdi nekik, hogy végérvényesen kidobta őket, s arra, hogy újra szolgálatába álljanak, a leghalványabb reményük sem lehet. Erre aztán újra lármázni kezdtek, ugyanúgy, mint az előbb. Újra előjött a tanító is, de most már nem sokat magyarázott nekik, hanem elkergette őket a háztól, nyilván a rettegett nádpálcával.

Csakhamar megjelentek a tornaterem ablaka előtt, bezörögtek és jajveszékeltek, de szavukat már nem lehetett érteni. Ám ott sem maradtak sokáig, a mély hóban nem bírtak örökké ide-oda ugrálni, ahogy izgalmuk ösztökelte őket. Az iskolakert kerítéséhez futottak hát, annak a kőpárkányára ugrottak föl; onnét egyébként, ha csak távolból is, jobban beláttak a szobába; a rácsba kapaszkodva föl és alá szaladgáltak a párkányon, és esdekelve nyújtogatták kezüket K. felé. Sokáig könyörögtek így, mit sem törődve igyekezetük hiábavalóságával, olyanok voltak, mint a megszállottak, s még akkor sem hagyták abba, mikor K. behúzta a függönyöket, hogy megszabaduljon a látványuktól.

S most, a homályos szobában K. a korláthoz ment, hogy megnézzé, mi van Fridával. Pillantására Frida fölemelkedett, megigazította a haját, fölította könnyeit, és szó nélkül nekilátott, hogy kávéfőz. Bár mindent tudott, K. szabályszerűen közölte vele, hogy elbocsátotta a segédeket. Frida bólintott. K. az egyik padban ült, onnét figyelte fáradt mozgását. Hitványka kis testét mindig üdesége, határozottsága szépítette meg, s most ennek a szépségnek nyoma sem maradt. Megsemmisítésére elég volt az a pár nap, amióta együtt élt K.-val. Nem volt könnyű munkája az ivóban sem, de az valószínűleg jobban megfelelt neki. Vagy az lenne hervadásának igazi oka, hogy távol került Klammtól? Klammm közelsége esztelenül csábítóvá tette, ezzel a csábítással vonta magához K.-t, és most elfonnyadt a karjai közt.

- Frida - mondta K.

Frida azonnal letette a kávédarálót, és odament K.-hoz a padba.

- Haragszol rám?

- Nem - mondta K. - Azt hiszem, nem tehetsz másként. Boldogan éltél az Udvarházban. Ott kellett volna hagyjalak.

- Igen - mondta Frida, és szomorúan maga elé nézett -, ott kellett volna hagynod. Nem vagyok méltó rá, hogy veled éljek. Ha megszabadulnál tőlem, talán mindent elérhetnél, amit csak akarsz. Rám való tekintetből vetted alá magad a tanító zsarnokoskodásának, fogadod el ezt a nyomorúságos állást, és törekszel nagy fáradtsággal arra, hogy Klamm-mal beszélj. Mindezt értem teszed, de én nagyon gyarló kárpótlást nyújtok neked.

- Nem - mondta K. és vigasztalóan átkarolta. - Ez mind semmiség, és egyáltalán nem bánt; Klamm-mal se miattad akarok beszélni. S mi mindent tettél te értem! Mielőtt megismertelek, teljesen vaktában bolyongtam itt. Nem fogadott be senki, és akinek a nyakába varrtam magam, egykettőre lerázott magáról. Ha pedig valahol nyugtot találhattam volna, olyan emberek voltak, akiktől sietve menekültem, olyasfélék, mint Barnabás családja...

- Menekültél tőlük? Ugye, menekültél? Drágám! - kiáltott közbe Frida hevesen, s aztán, K. habozó „igen”-je után megint fáradtan magába süppedt. De most már K.-ban sem volt elég erő, hogy elmondja, mennyiben fordította jobbra sorsát Fridával való kapcsolata. Lassan levette róla a karját, egy ideig hallgatva ültek; aztán, mintha K. karjától kapta volna a meleget, ami nélkül már el se lehetne, Frida így szólt:

- Nem fogom bírni ezt az életet itt. Ha meg akarsz tartani, ki kell vándorolnunk, akárhová, Dél-Franciaországba vagy Spanyolországba.

- Nem vándorolhatok ki - mondta K. - Azért jöttem ide, hogy itt maradjak. Itt is maradok. - Aztán, olyan ellentmondással, melyet még csak nem is igyekezett megmagyarázni, mintegy magában beszélve hozzátette: - Mi csálhatott volna erre a sivár vidékre, hacsak nem az a vágy, hogy itt maradjak? - Majd azt mondta: - De te is itt akarsz maradni, hiszen ez a hazád. Csak Klamm hiányzik neked, azért támadnak benned kétségbeesett gondolatok.

- Klamm hiányoznék neked? - kérdezte Frida. - Hiszen itt minden csordultig tele van Klamm-mal, a kelleténél is jobban, azért akarok elmenni innét, hogy tőle megszabaduljak. Nem Klamm hiányzik, te hiányzol nekem, miattad akarok elmenni, mert nem lakhatom jól veled itt, ahol annyian ráncigálnak. Bár szakadna le rólam ez a csinos álarc, bár lenne inkább szánalmas a testem, hogy békén élhetnék veled.

K. mindebből csak egy dologra figyelt föl.

- Klamm még mindig kapcsolatban van veled? - kérdezte nyomban. - Szokott hívni?

- Klammról nem tudok semmit - felelte Frida. - Most a többiekről beszélek, például a segédekről.

- Ó, a segédek! - mondta K. meglepve. - Üldöznék talán?

- Hát nem vetted észre? - kérdezte Frida.

- Nem - mondta K., és hiába keresgélt emlékezetében -, kétségkívül mohó és tolakodó fickók, de nem vettem észre, hogy rád szemet mertek volna vetni.

- Nem? - kérdezte Frida. - Nem vetted észre, hogy a hídi kocsmában sehogy se lehetett kitessekélni őket a szobánkból, hogy féltékenyen lesték a kapcsolatunkat, s hogy legutóbb is az egyik a helyembe feküdt a szalmazsákon, most meg egyszerre ellened vallottak, csak hogy elűzzenek, elveszejtsenek, és egyedül maradjanak velem? Mindezt nem vetted észre?

K. Fridára nézett, de nem felelt. Ezek a panaszok a segédek ellen mind igazak voltak, de sokkal ártatlanabbal is lehetett értelmezni őket, gyerekes, hebehurgya, zabolátlan lényükből. S nem vétkességük ellen szólt-e, hogy sosem akartak Fridával maradni, mindig csak azon igyekeztek, hogy örökké K. nyomában legyenek? K. megkockáztatott valami efféle megjegyzést.

- Nem láttad, hogy pusztá képmutatásból teszik? - kérdezte Frida. - Különben miért kergetted el őket, ha nem emiatt?

Az ablakhoz ment, egy kicsit elhúzta a függönyt, kinézett, s aztán K.-t is odahívta. A segédek még mindig ott rostokoltak a kerítésen, szemlátomást nagyon fáradtak voltak már, de azért minden erejüket összeszedve még esedezve ki-kinyújtották karjukat az iskola felé. Az egyik, hogy ne kelljen állandóan kapaszkodnia, kabátjánál fogva a kerítésrúdra nyársalta magát.

- Szegények! Szegények! - mondta Frida.

- Hogy miért kergettem el őket? - kérdezte K. - Te voltál a közvetlen oka.

- Én? - kérdezte Frida, és egyre csak kifelé nézett.

- Az, hogy olyan határtalanul barátságosan bántál velük - mondta K. - Hogy minden komiszágukat megbocsátottad, hogy csak neveltél rajtuk, a hajukat simogattad, hogy folyton tele vagy részvétellel irántuk, most is egyre azt hajtogatod, hogy „szegények, szegények”, s végül itt az a legutóbbi eset, amikor engem vetettél oda, csak hogy őket megmentsd az elpáholástól.

- Éppen ez az - mondta Frida -, hiszen erről beszélek, ez az, ami szerencsétlenné tesz, s ami távol tart tőled, pedig elképzelni sem tudok nagyobb boldogságot, mint veled lenni, folyton, megszakítás nélkül, végtelenül; s helyett azon tűnődöm, szerelmünknek nincs egy talpalatnyi nyugodt hely a földön, sem a faluban, sem másutt, s ezért egy mély, szűk sírt képzelek el magamnak, s ott végre ölelkezünk, mintha satu préselne egymáshoz, és arcomat hozzád szorítom, te a tiédet hozzám, és rejtekünkben nem láthat bennünket soha senki többé. De itt... nézd a segédeket! Nem neked szól, ha kezüket rimánkodva kinyújtják, hanem nekem.

- És nem én nézem őket, hanem te - mondta K.

- Persze hogy én - mondta Frida majdnem haragosan -, hiszen folyton erről beszélek. Egyébként mit számítana, hogy a segédek folyton mögöttem lebzselnek, még ha Klamm küldöttei volnának is...

- Klamm küldöttei? - mondta K. Bármily természetesnek tetszett is azonnal előtte, ez a vonatkozás mégis nagyon meglepte.

- Klamm küldöttei, bizonyára - mondta Frida -, de ha azok is, attól még ugyanakkor oktondi kamaszok is, akiket még pálcával kell nevelni. Milyen utálatos, fekete fickók! S milyen undorító ez az ellentét szinte jogászhoz illő, felnőtt arcuk, meg gyerekesen bolondos viselkedésük közt! Azt hiszed, nem vettem észre? Szégyellem magam miattuk. De éppen ez az, nem riadok vissza tőlük, hanem szégyellem magam miattuk. Mindig oda kell néznem rájuk. Ha bosszankodni kellene rajtuk, nevetnem kell. Ha el kellene verni őket, meg kell simogatnom a hajukat. S ha éjszaka melletted fekszem, nem bírok aludni, el kell néznem fölötted, azt kell néznem, hogyan alszik az egyik szorosan pokrócába csavarva magát, s hogyan térdel a nyitott kályhaajtó előtt, és hogyan fűt a másik, s úgy előre kell hajolnom, hogy már-már fölébresztelek. És nem a macska ijeszt meg; ó, ismerem a macskákat, és ismerem az ivóból ezt a minduntalan megzavart, nyugtalan szendergést is; nem a macska ijeszt meg, én ijesztem meg magamat. Nem is kell hozzá egy ilyen szörnyszülött macska, a legkisebb neszre is összerezzenek. Egyszer attól félek, hogy fölébredsz, és mindennek vége, máskor meg fölugrom, és gyertyát gyújtok, hogy mielőbb fölébredj és védelmezhes.

- Minderről mit sem tudtam - mondta K. -, s ha csak sejtem is, azonnal elkergetem őket; de most már túladtam rajtuk, most már talán minden jóra fordult.

- Igen, most végre túladtál rajtuk - mondta Frida, de arcán nem öröm látszott, csak elkinzottság -, csak hogy nem tudjuk róluk, kik is voltaképpen. Klamm küldöttei, így hívom őket gondolatban, játékból, de talán valóban azok. Szemük, ez a két együgyű és mégis szikrázó szempár valahogyan Klamm szemére emlékeztet; igen, ez az: szemükből Klamm tekintete süt rám, s egész lényemet átjárja. Épp ezért nem is felel meg a valóságnak, ha azt mondtam, szégyellem magam miattuk. Csak szerettem volna, ha így lenne. És tudom, másutt, másféle embereknél ugyanez a viselkedés ostobának és visszataszítónak számítana, nálunk azonban nem így van. Bolondságaikat figyelemmel és ámulattal nézem. De ha valóban Klamm küldöttei, ki szabadíthat meg tőlük, s egyáltalán, jó lenne-e, ha megszabadulnánk tőlük? Nem kellene akkor sürgősen behívnod őket, és boldognak lenned, hogy még egyáltalán bejönnének?

- Azt akarod, hogy újra beengedjem őket? - kérdezte K.

- Nem, nem - mondta Frida -, semmit sem akarok kevésbé. Elnézni, ahogy berontanának, ahogy viszontlátásomnak örülnének, ahogy gyermekmód hancúroznának, és férfimód a karjukat nyújtogatnák: nem, ezt talán el sem bírnám viselni. De ha ugyanakkor meggondolom, hogy ha megmaradsz irántuk szigorúságodban, talán te magad zárod el magad előtt a Klammhoz vezető utat, mindenképpen meg szeretnélek óvni ennek következményeitől. S akkor azt akarom, hogy engedd be őket. Akkor, K., csak gyorsan be velük! Velem ne törődj, mit számítok én! Ameddig bírok, védekezem, de ha el kell vesznem, hát el fogok veszni, mindenesetre abban a tudatban, hogy ez is térted történt.

- Csak megerősítesz a segédekre vonatkozó ítéletemben - mondta K. - Az én jóváhagyásommal soha be nem jönnek. Hogy kivettem őket, csak azt bizonyítja, hogy bizonyos körülmények között mégis uralkodni lehet rajtuk, ami viszont annak a jele, hogy semmi lényeges közülük sincs Klammhoz. Tőle különben épp tegnap este kaptam levelet, s ebből látható, hogy a segédekről teljesen hamis értesülései vannak, amiből megint csak arra lehet következtetni, hogy tökéletesen közömbösek számára, mert ha nem lennének azok, bizonyára hiteles tájékozódást szerezhetett volna felőlük. Az pedig, hogy Klammot látod bennük, nem bizonyít semmit, mert sajnos még most is a kocsamárosné hatása alatt állsz, és mindenütt Klammot látod. Még most is Klamm kedvese vagy, s még egyáltalán nem az én feleségem. Ez néha egészen lever, olyan ez, mintha mindent elvesztettem volna, s ilyenkor úgy érzem, mintha csak most érkeztem volna a faluba, de nem reménykedve, mint annak idején a valóságban, hanem abban a meggyőződésben, hogy csupa csalódás vár, és nekem mindet fenéig ki kell innom. De ez csak néha van így - tette hozzá K. mosolyogva, mikor látta, hogy Frida valósággal összeomlik szavai alatt -, s alapjában véve mégis valami jót bizonyít, azt tudniillik, milyen sokat jelentesz nekem. S ha most fölszólítasz, hogy válasszak közted és a segédek közt, akkor a segédek máris vesztek. Milyen képtelen gondolat, közted és a segédek közt választani! Hanem most aztán végérvényesen meg akarok szabadulni tőlük, szóban és gondolatban egyaránt. Ki tudja egyébként, nem azért fogott-e el mindkettőnket ez a gyöngeség, mert még nem reggeliztünk?

- Lehet - mondta Frida fáradt mosollyal, és munkához látott. K. is újra kezébe vette a söprűt.

Egy idő múlva halkan kopogtattak.

- Barnabás! - kiáltott föl K., eldobta a söprűt, és az ajtónál termett. Frida rámeredt, ez a név mindennél jobban megijesztette. K.-nak remegett a keze, nehezen boldogult az ócska zárral.

- Nyitom már, nyitom már - ismételte, ahelyett, hogy megkérdezte volna, ki is kopogtat voltaképpen. S aztán meghökkenve nézhetette, amint a szélesre tárt ajtón nem Barnabás lép be, hanem az a fiúcska, aki előzőleg egyszer már mondani akart neki valamit. K.-nak azonban semmi kedve sem volt visszaemlékezni rá.

- Mit keresel itt? - kérdezte. - A tanítás odaát folyik.

- Onnét jövök - mondta a fiú, és nagy, barna szemével nyugodtan nézett K.-ra; egyenesen állt, combjához szorított kézzel.

- Mit akarsz hát? Gyorsan! - mondta K., és egy kissé lehajolt, mert a fiú halkán beszélt.

- Segíthetek neked? - kérdezte a fiú.

- Segíteni akar nekünk - mondta K. Fridának; aztán a fiúhoz: - Hogy hívnak?

- Brunswick János vagyok - felelte a fiú -, negyedik osztályos tanuló, Brunswick Ottó cipész-mester fia, a Magdaléna utcából.

- No csak, szóval Brunswicknak hívnak - mondta K., és egyszerre barátságosabb lett.

Kiderült, hogy a véres karcok, melyeket a tanítónő ejtett K. kezén, rendkívül erősen hatottak Jancsira, s akkor nyomban eltökélte, hogy K. mellé áll. Most önhatalmúlag, súlyos büntetés kockázatával, mint egy dezertőr, surrant ki a szomszédos iskolateremből. Ilyesféle gyerekes elgondolások irányíthatták, s ennek megfelelő komolyság áradt mindabból, amit mondott, és amit tett. Csak eleinte volt elfogódott, hamarosan megszokta K.-t és Fridát, s amikor aztán jó meleg kávét kapott, fölélénkült, bizalmas lett, s oly buzgón és nyomatékosan kérdezősködött, mintha mielőbb mindent, ami fontos, meg akarna tudni, hogy aztán ő maga dönthesse K. és Frida érdekében. Lényében volt valami parancsoló vonás is, de annyi gyermeki ártatlansággal keveredve, hogy az ember szívesen alávetette magát, félig őszintén, félig tréfásan. Mindenesetre minden figyelmet magára vont, minden munka abbamaradt, s a reggeli szerfölött elhúzódott. Néha a fiú a padban ült, K. fönt a katedrán, és Frida mellette egy széken, mégis úgy tetszett, mintha Jancsi volna a tanító, mérlegelve és megítélve a válaszokat: lágy vonású szája körül egy könnyű kis mosoly mintha arra utalt volna: nagyon is jól tudja, hogy mindez csak játék, ám annál komolyabban csinálta a dolgot, és ajkán talán nem is mosoly bujkált, hanem a gyermekkor boldogsága. Föltűnően későn árulta el, hogy már régebről ismeri K.-t, azóta, hogy egyszer betért Lasemannhoz. K. megörült ennek.

- Egy asszony lába előtt játszottál akkor? - kérdezte.

- Igen - felelte Jancsi. - Az édesanyám volt.

Most aztán mesélnie kellett az édesanyjáról, de csak habozva, többszöri sürgetésre fogott hozzá, és most mégis meglátszott, hogy csak fiatal gyerek, akiből azonban néha, kivált, ha kérdéseket tett föl, talán a jövő előérzetében, talán csak az izgatott, feszült hallgató érzéki csalódása folytán, már-már mintha egy erélyes, bölcs, előrelátó férfi beszélt volna. Hanem aztán nyomban utána, minden átmenet nélkül újra csak egyszerű iskolás gyerek volt, aki némely kérdést egyáltalán meg sem értett, némelyiket meg félreértette, gyerekes nemtörődomséggel időnként túl halkán beszélt, noha többször figyelmeztették emiatt, végül, mintegy dacból, bizonyos kérdésekre egyáltalán nem is felelt, de olyan természetességgel, amilyenre felnőtt sosem lenne képes. Általában olybá tűnt, mintha úgy vélné, kérdéseket feltennie csak neki lenne szabad, s a mások kérdései valamiféle előírást sértenének meg, és csak az időt fecsérelnék. S aztán sokáig tudott szótlanul ülni, derekát kihúzva, lehajtott fejjel, alsó ajkát előrebígyesztve. Fridának ez annyira tetszett, hogy többször is intézett hozzá olyan kérdéseket, melyek, azt remélte, ilyesformán a szavát veszik; néha sikerült is, de K.-t bosszantotta a

dolog. Egészben véve nem sokat tudtak meg. Az anya betegeskedik, de hogy mi a baja, az homályban maradt; a gyerek, akit Brunswickné az ölében tartott, Jancsi húga volt, Fridának hívják (ezt a névrokonságot húga meg a kérdezősködő asszony közt Jancsi kelletlenül vette tudomásul); mindnyájan a faluban laknak, de nem Lasemann-nál, oda éppen csak átlátogatnak, fürdeni, Lasemann-nak van ugyanis egy nagy dézsája, s az apróbb gyerekek nagyon örülnek neki, ha fürödhetnek és hancúrozhatnak benne, Jancsi azonban nem tartozik közéjük; apjáról tisztelettel vagy szorongva beszélt, de csak ha ugyanakkor nem esett szó anyjáról is, az anyához képest az apa ugyanis szemlátomást jóval kevesebbet ért, egyébként azonban a családi életükre vonatkozó kérdéseket, akárhogyan közelítették meg a tárgyat, válasz nélkül hagyta. Apja mesterségére vonatkozólag megtudták, hogy a helység legnagyobb cipésze, és nincs is hozzá fogható, s ez a válasz gyakran egészen más kérdésekre is elhangzott; még más suszteroknak is nemegyszer ő ad munkát, így például Barnabás apjának, de ez utóbbi Brunswick részéről csupán különleges kegy volt, Jancsi büszke fejmozdulata legalábbis erre vallott, Fridát pedig ez a mozdulat arra készítette, hogy odaugorjék hozzá, és megcsókolja. Arra a kérdésre, járt-e már a kastélyban, csak akkor felelt, mégpedig nem-mel, miután többször is föltették neki; ugyanerre a kérdésre édesanyjával kapcsolatban nem is válaszolt. K. végül is belefáradt a dologba; a faggatást ő is értelmetlennek találta, ebben igazat adott a fiúnak, s volt valami szégyenletes is abban, hogy egy ártatlan gyerek révén családi titkokat akarnak kifürkészni, sőt kétszeresen szégyenletes volt, hiszen itt sem tudtak meg semmit. S mikor K. végezetül azt kérdezte a fiúcskától, miben lenne segítségükre, már nem is csodálkozott Jancsi válaszára: csak itt, a munkában akar segíteni, hogy a tanító meg a tanítónő ne pöröljenek annyit K.-val. K. közölte Jancsival, hogy effajta segítségre nincsen szüksége, a perlekedés pedig vérében van a tanítónak, ettől a legkifogástalanabb munka sem védené meg őket, maga a munka egyébként nem nehéz, s ma csak bizonyos közbejött véletlen körülmények következtében maradt el vele ennyire; ami pedig a perlekedést illeti, az órá sokkal kevésbé hat, mint az iskolás gyerekekre, ő egyszerűen lerázza magáról, jóformán ügyet se vet rá, különben is reméli, hogy hamarosan teljesen kikerül a tanító hatásköréből. Minthogy egyedül a tanítóval szemben való segítségről van szó, szívből köszöni Jancsinak a készségét, de most már visszamehet, remélhetőleg nem fogják megbüntetni. K. ugyan egyáltalán nem hangsúlyozta, és csupán önkéntelenül sejtette, hogy csak a tanító ellen nincs szüksége segítségre, másfajta segítségek kérdését azonban nyitva hagyta: Jancsi ezt világosan megértette a szavaiból és megkérdezte, nincs-e szüksége K.-nak másféle segítségre: nagyon szívesen segítene neki, s ha ő maga nem tud, megkéri édesanyját, és akkor biztosan sikerül. Ha gondjai vannak, apja is édesanyja segítségét kéri. S egyszer már édesanyja is kérdezősködött K. felől; ő maga alig jár el hazulról, s annak idején csak kivételesen volt Lasemannéknál; Jancsi azonban gyakran átjár hozzájuk, játszani a Lasemann gyerekekkel, s egy ilyen alkalommal kérdezte tőle egyszer az édesanyja, nem látta-e ott esetleg újra a földmérőt. Nos, mivel édesanyja nagyon gyöngé és fáradt, nem szabad őt fölöslegesen izgatni, ezért akkor egyszerűen csak annyit mondott, hogy nem találkozott Lasemannéknál a földmérővel, és többet erről nem is beszéltek; hanem hogy most itt találta az iskolában, mindenképpen meg kellett szólítania, hogy beszámolhasson róla édesanyjának; mert édesanyja semmit sem szeret annyira, mint ha minden kifejezett parancs nélkül teljesítik a kívánságát. K. minderre némi töprengés után azt felelte, nincs szüksége segítségre, s ami kell, mindene megvan, Jancsitól azonban igen kedves, hogy segíteni akart neki, köszöni a jó szándékát, s az is lehet, hogy később egyszer szüksége lesz valamire, akkor majd hozzá fordul, hiszen tudja a címét. Ezzel szemben ezúttal talán ő, K. nyújthatna némi kis segítséget; igen fájlalja, hogy Jancsi anyja betegeskedik, és bajához itt nyilván senki sem ért: ha így elhanyagolják, még az önmagában véve könnyű betegség is gyakran rosszra fordulhat. Nos, neki, K.-nak vannak bizonyos orvosi ismeretei, s ami még többet ér, bizonyos tapasztalatai a betegápolásban. Nemegyszer boldogult már ott, ahol

orvosok kudarcot vallottak. Odahaza gyógyító képessége miatt „gyógynövénynek” hívták. Mindenesetre szívesen meglátogatná Jancsi anyját, és szívesen beszélne vele. Ki tudja, nem adhat-e valami jó tanácsot; örömet megettén, már csak Jancsi kedvéért is. Jancsi szeme először fölfénylett erre az ajánlatra, úgyhogy K., félrevezetve, már-már unszolni kezdte, ám egyáltalán nem kielégítő eredménnyel, mert Jancsi a különféle kérdésekre azt felelte, és még csak nem is különösebben szomorúan, hogy anyja nagy kíméletre szorul, ezért senki idegen nem látogathatja meg; noha K. annak idején alig beszélt vele, utána mégis néhány napig ágyban feküdt, ami természetesen máskor is megesik. Apja akkor nagyon haragudott K.-ra, és nyilván sosem engedné meg, hogy K. meglátogassa édesanyját; igen, akkor föl is akarta keresni K.-t, hogy megbüntesse viselkedéséért, ettől azonban édesanyja visszatartotta. De nem akar beszélni senkivel maga az édesanyja sem, s az, hogy kérdezősködött K. fölül, egyáltalán nem jelent kivételt a szabály alól, sőt ellenkezőleg, épp amikor K.-t említette, fejezhette volna ki egyben azt az óhaját is, hogy látni szeretné, ezt azonban nem tette, s ezzel világosan kinyilvánította akaratát. Éppen csak hallani akar K.-ról, beszélni azonban nem akar vele. Voltaképpen nem is igazi betegség az, ami bántja; ő maga nagyon jól tudja, mi az oka gyenge állapotának, és néha céloz is rá: valószínűleg az itteni levegőt nem bírja; újra eltávozni azonban nem akar innét, a gyerekek és apjuk miatt, s a korábbiakhoz képest már javult is valamiképp. Körülbelül ennyit tudott meg K., Jancsi szemlátomást éberebben gondolkodott, ahogy édesanyját meg akarta oltalmazni K.-tól, akinek pedig állítólag segíteni akart; igen, annak érdekében, hogy K.-t távol tartsa édesanyjától, még némely saját korábbi kijelentésével is ellentétbe került, például a betegségre vonatkozólag. K. azonban így is észrevette, hogy Jancsi még mindig jóindulattal van iránta, s csupán akkor feledkezik meg minden egyébről, ha anyjáról van szó; ha valaki anyjával került szembe, az Jancsi szemében rögtön igazát vesz-tette, ezúttal K., de lehetett más is, például apja. K. most ebben az irányban tett kísérletet; azt mondta, kétségtől okos dolog az apa részéről, hogy ilyen elszántan védi Jancsi anyját mindenféle háborgatástól, s ha ő, K. annak idején mindezt akár csak sejtí is, aligha meri megszólítani az édesanyját, s azért, amit tett, most, utólag is bocsánatot kér. Azt viszont nem érti egészen, hogy ha a betegség okát oly világosan látják, ahogyan Jancsi mondja, miért nem engedi az apa, hogy édesanyjuk valamilyen más levegőn összeszedje magát; azt kell mondani, hogy nem engedi, mert édesanyja miatta meg a gyerekek miatt nem megy el innét, de hát a gyerekeket magával vihetné, s nem is kellene se nagyon hosszú időre, se nagyon messzire távoznia, hiszen már fönt a várhegyen is egészen más a levegő. Az apa nem félhet az effajta üdülés költségeitől, ő a falu legtehetősebb cipésze, s bizonyára vannak neki, vagy az anyának rokonai, vagy ismerősei is a kastélyban, akik szívesen befogadnák őket. Miért nem engedi hát, hogy elmenjenek? Nem szabad semmibe vennie a betegséget: K. ugyan csak futólag látta az anyát, de éppen föltűnő sápadtsága és gyengesége miatt szólította meg; már akkor csodálkozott rajta, hogy az apa a beteg asszonyt ott hagyja a közös fürdőszoba és mosókonyha rossz levegőjében, és harsány hangját sem mérsékli előtte. Az apának nyilván fogalma sincs róla, miről van szó; ha javult is a betegség az utóbbi időben, az ilyen betegségek szeszélyesek; ha nem küzdünk ellenük, végül minden erejüket összeszedve támadják meg az embert, s akkor aztán nincs többé segítség. Ha már K. az édesanyjával nem beszélhet, talán mégis jó lenne, ha legalább az apával beszélne, és fölhívná minderre a figyelmét.

Jancsi feszülten figyelt, a hallottak jó részét megértette, s erősen hatott rá a burkolt fenyegetés abban, amit nem egészen értett. Mégis azt felelte, K. nem beszélhet az apjával, mert az apa ellenszenvet érez K. iránt, és alighanem úgy bánna vele, mint a tanító. Mindezt mosolyogva és félénken mondta, ha K.-t, és kesernyésen és szomorúan, ha az apját említette. De hozzátette: K. talán mégis beszélhet édesanyjával, ám csak apjának tudtán kívül. S utána Jancsi merev tekintettel töprengett egy ideig, akárcsak egy nő, aki valami tilalmas dolgot forgat a fejében, s azt latolgatja, hogyan tehetné meg büntetlenül, majd azt mondta, holnapután esetleg lehet-

séges lesz, apja ugyanis fölmege az Udvarházba, valamilyen megbeszélés van ott, s akkor este Jancsi eljön, és elvezeti K.-t édesanyjához, föltéve természetesen, hogy édesanyja is beleegyezik, ami egyelőre fölöttébb valószínűtlen. Mert semmit sem tesz az apa akarata ellenére, mindenben engedelmeskedik neki, még olyasmiben is, aminek oktalanságát ő, Jancsi is belátja. Jancsi most valóban segítséget keresett K.-nál apja ellenében; mintha csak magát áltatta volna, amikor azt hitte, ő akar segíteni K.-nak, holott a valóságban azt akarta kifürkészni, hogy mivel régi környezetéből senki sem tudott segíteni, nem lenne-e képes rá ez a váratlanul felbukkant idegen, akit ráadásul maga édesanyja is emlegetett. Milyen ösztönösen zárkózott, szinte alattomos volt ez a fiú! Megjelenéséből, szavaiból eddig alig lehetett ezt észrevenni; csak azokból a határozottan hátrányos vallomásokból derült ki, melyeket véletlenül vagy szándékosan húztak ki belőle. S most hosszasan meghányták-vetették K.-val, milyen nehézségeket kell legyőzni. Jancsi minden jóakarata ellenére is már-már legyőzhetetlen nehézségek voltak; gondolataiba merülve, s mégis segélykérőn, nyugtalanul hunyorgó szemmel nézett minduntalan K.-ra. Az apa távozása előtt nem mondhat semmit édesanyjának, mert az apa megtudja, s akkor minden dugába dől, ezért csak később tehet említést a dologról, ám akkor sem hirtelen és gyorsan, tekintettel édesanyjára, hanem lassan és alkalomszerűen; csupán akkor kérheti édesanyja beleegyezését, és csupán akkor jöhet el K.-ért; csak hogy akkor nem lesz-e már késő, nem kell-e akkor már az apa visszatérésétől tartani? Nem, ez mégis lehetetlen. K. szerint, ezzel szemben, nem volt lehetetlen. Attól nem kell félni, hogy nem futja az időből, mert elég, ha éppen csak pár szót váltanak egymással, K.-ért pedig egyáltalán nem kell eljönni, majd elbújik valahol a ház közelében, ott várakozik, és Jancsi jelére azonnal előjön. Nem, mondta Jancsi, K. semmiképp sem várhat a ház környékén - megint elfogta az anyjáért való aggodás -, édesanyja tudta nélkül K. nem indulhat útnak, Jancsi nem mehet bele semmiféle olyan megállapodásba K.-val, amiről édesanyja ne tudna; K.-t az iskolából kell elvinnie, s egy pillanattal sem előbb, mintsem édesanyja tudná és megengedné. Jól van, mondta K., akkor valóban veszélyes, és megeshetik, hogy Jancsi apja ott éri a házban; de ha nem így történne is, az anya annyira félne ettől az eshetőségtől, hogy egyáltalán nem egyezik bele K. jövetelébe, s így mégis minden megbukik az apán. Ez ellen Jancsi megint tiltakozott, s így folyt tovább a huzakodás.

K. már régen odahívta Jancsit a padból a katedrára, két térde közé vonta, és nyugtatóan megmegsimogatta. Ennek a közelségnek is része volt benne, hogy bár Jancsi egy ideig vonakodott, végül mégis egyetértésre jutottak. A következőkben egyeztek meg: Jancsi hamarosan közli édesanyjával a teljes igazságot, de hogy megkönnyítse beleegyezését, hozzáteszi, hogy K. magával Brunswickkal is szeretne beszélni, nem ugyan az anya miatt, hanem a saját ügyében. S ez így is volt, K.-nak ugyanis a beszélgetés közben eszébe jutott, hogy Brunswick tulajdonképpen nem lehet ellensége, akármilyen veszélyes és dühös ember is egyébként, hiszen, legalábbis az előjáró tudósítása szerint, ő állt azoknak az élén, akik, ha politikai okokból is, földmérő szerződését kívánták. Brunswicknak tehát örülnie kellett, hogy K. a faluba érkezett, ám akkor majdnem érthetetlen, miért köszöntötte oly bosszúsán az első napon, s miért az az ellenszenv, melyet Jancsi említett; lehet azonban, hogy Brunswick éppen azért haragudott, mert K. nem egyenest hozzá fordult segítségért, de fönnforoghat valamilyen más félreértés is, amit pár szóval el lehet majd oszlatni. És ha ez megtörténik, K. támaszt kap nemcsak a tanítóval, hanem még az előjáróval szemben is, és leleplezhetik az egész hivatali csalafintaságot - mert mi más lenne? -, mellyel az előjáró és a tanító a kastélybeli hatóságoktól távol tartják, és iskolaszolgaságra kényszerítik, s ha kiújul a harc K. körül Brunswick meg az előjáró közt, Brunswicknak a maga oldalára kell vonnia K.-t, K. vendég lesz Brunswick házában, rendelkezésre állnak majd Brunswick hatalmi eszközei az előjáróval szemben; ki tudja, mi mindent el nem érhet így, s mindenestre gyakran lesz az asszony közelében - így játszott álmaival, így játszottak vele álmai, miközben Jancsi, aki csak anyjával törődött, aggá-

lyosan figyelte K. hallgatását, olyasformán, ahogy orvost figyelünk, mikor töprengve azon tűnődik, hogyan nyújthat segítséget valamilyen súlyos esetben. K.-nak azzal a javaslatával, hogy beszélni akar Brunswickkal a földmérői állás ügyében, Jancsi egyetértett, de csak azért, mert így anyja védelmet nyert az apával szemben, és mert ráadásul az egész csak olyan szükség esetre szólt, amely remélhetőleg nem fog bekövetkezni. Most már csak azt kérdezte, hogyan magyarázza meg K. az apának, miért jött ilyen későn, s végül, bár kissé elkomorult az arca, beírta annyival, hogy K. majd azt mondja, a túrhetetlen iskolaszolgaság és a tanító becs-mérlő viselkedése hirtelen annyira elkésértette, hogy kétségbeesésében minden tapintatról megfeledkezett.

Most aztán, hogy amennyire csak lehetett, mindent előre átgondoltak, és a siker legalább mégsem látszott lehetetlennek, Jancsi, a töprengés súlyától fölszabadulva, vidámabb lett, és egy ideig még gyermeki fesztelenséggel elcsevegett előbb K.-val, aztán Fridával, aki már jó ideje úgy ült mellettük, mintha egészen másfajta gondolatok foglalkoztatnák, és csak most elegyedett újból a társalgásba. Többek között azt is megkérdezte Jancsitól, mi akar lenni; a fiú nem sokat habozott, és kijelentette, olyan ember szeretne lenni, mint K. Mikor aztán afelől kérdezősködött, hogy miért, a fiú persze nem tudott mit felelni, arra a kérdésre pedig, szeretne-e iskolaszolga lenni, határozott nemmel válaszolt. Csak amikor tovább faggatták, derült ki, milyen kerülővel jutott kívánságára. K. jelenlegi helyzete egyáltalán nem volt irigylésre méltó, inkább szomorú és alávaló, ezt Jancsi is pontosan látta, és nem kellett másokat megfigyelnie, hogy belássa; ő maga is legszívesebben megvédte volna anyját K. minden pillantásától és szavától. Mégis K.-hoz járult, és segítséget kért tőle, és boldog volt, amikor K. beleegyezett a dologba, amellet mintha másoknál is ilyesmit észlelt volna, mindenekelőtt pedig maga az édesanyja tett említést K.-ról. Ebből az ellentmondásból támadt benne az a hiedelem, hogy K. jelenleg ugyan alacsony sorban tengődik, és riasztó jelenség, de valamilyen, szinte elképzelhetetlenül távoli jövőben mégis mindenkit fölül fog múlni. S éppen ez csábította Jancsit, ez a már-már balga messzeség, s a büszke kibontakozás, mely feléje visz, ezen az áron még a jelenlegi K.-t is hajlandó volt elfogadni. Gyerekes-koravén kívánság volt, amennyiben Jancsi úgy nézett le K.-ra, mint nála fiatalabbra, kinek jövője messzebb terjed, mint a magáé: egy kisfiú jövője! És Frida újton-új kérdéseitől ösztökélve szinte szomorú komolysággal beszélt mindenről. Csak K. derítette föl ismét, mikor kijelentette, jól tudja, miért irigylő őt Jancsi: szép botjáért, mely ott hevert az asztalon, és beszélgetés közben Jancsi szórakozottan játszogatótt vele. Nos, K. ért hozzá, hogyan kell ilyen botot csinálni, és ha tervük sikerül, farag majd egyet Jancsinak, még ennél is szebbet. És most már nem is volt egészen nyilvánvaló, vajon nem valóban a botra gondolt-e Jancsi, annyira megörült K. ígéretének, és vidáman vett búcsút tőlük, közben erősen megszorítva K. kezét, ezekkel a szavakkal:

- Akkor hát holnapután.

Legfőbb ideje volt, hogy Jancsi elmenjen, mert utána rövidesen a tanító rántotta föl az ajtót, s mikor meglátta, hogy K. és Frida nyugodtan üldögélnek az asztalnál, ordítani kezdett:

- Bocsánat a zavarásért, de szeretném tudni, mikor lesz itt már végre rend és tisztaság! Mi odaát egymás hegyén-hátán szorongunk, ez zavarja a tanítást, ti meg itt terpeszkedtek a tágas tornateremben, és hogy kényelmesebben legyetek, még a segédek is elküldtéték! De most aztán legalább álljatok föl, és mozgás! - Majd K.-hoz fordult: - Te pedig most elmegy, és elhozod a tízórait a hídi kocsmából!

Mindezt dühöngve üvöltötte, szavai azonban viszonylag szelídek voltak, még az önmagában véve goromba *te* is. K. azonnal kész volt az engedelmességre; éppen csak ki akarta kémlelni a tanítót, ezért így szólt:

- De nekem fölmondtak.
- Fölmondtak vagy nem mondtak: hozd el a tízórait - mondta a tanító.
- Hiszen éppen azt akarom tudni: hogy fölmondtak-e vagy nem mondtak - válaszolta K.
- Mit fecsegsz? - kérdezte a tanító. - Ha egyszer nem fogadtad el a fölmondást.
- És az elég hozzá, hogy érvénytelen legyen? - kérdezte K.
- Nekem nem, azt elhiheted - felelte a tanító -, az előjárónak azonban, érthetetlen módon, igen. Hanem most aztán szedd ám a lábadat, különben valóban repülsz.

K. elégedett volt. A tanító közben tehát beszélt az előjáróval, vagy talán nem is beszélt vele, hanem csak elképzelte magának az előjáró valószínű véleményét, és ez K.-ra nézve kedvezően hangzott. K. most nyomban a tízóraiért akart sietni, de a tanító még a folyosóról újra visszahívta, akár azért, mert ezzel a sajtáságos paranccsal éppen csak ki akarta próbálni K. szolgálatkészségét, hogy aztán aszerint járjon el, akár azért, mert ismét föltámadt benne a parancsolhatnám, és jólesett látnia, hogy K. sebesen nekiiramodik, aztán felszólítására, akár egy pincér, ugyanolyan sebesen visszafordul. Ami K.-t illeti, ő jól tudta, hogy ha túlonat engedelmes, menthetetlenül a tanító rabszolgája és bűnbakja lesz, most azonban, egy bizonyos határig, türelemmel el akarta viselni szeszélyeit, mert ha, mint kiderült, nem is bocsáthatta el annak rendje és módja szerint, állását kétségkívül a tőrhetetlenségig kínossá teheti. S éppen ez az állás volt K.-nak fontosabb most, mint korábban. A Jancsival való beszélgetés új, nyilvánvalóan valószínűtlen, teljességgel alaptalan reményeket keltett benne, melyekről azonban nem lehetett megfélekednie többé, ezek a remények jóformán Barnabást is elhomályosították. Ha ezeket nyomon követte, és egyebet nem tehetett, minden erejét arra kellett irányítania, hogy semmi egyébbe ne törődjék: se táplálékával, se lakásával, se a falusi hatóságokkal, sőt még Fridával se; holott valójában egyedül csak Fridáról volt szó, mert minden egyéb csak vele kapcsolatban érdekelt. Az állás némi biztonságot nyújtott Fridának, ezért kellett azon igyekeznie, hogy megtartsa, s azt sem volt szabad bánnia, hogy e cél érdekében többet tűr el a tanítótól, mint amennyit egyébként eltűrt volna. Mindez nem is volt különösebben fájdalmas, egyike volt az élet állandó kis szenvedéseinek, mit sem számított ahhoz képest, amire K. törekedett, s egyébként sem azért jött ide, hogy tisztos és békés életet éljen.

S mint ahogy azonnal késznek mutatkozott rá, hogy a kocsmába loholjon: most, miután a parancs megváltozott, ugyanolyan készséggel akarta előbb a szobát rendbe hozni, hogy a tanítónő ismét átjöhessen az osztályával. De nagyon gyorsan kellett rendet csinálniuk, mert utána K.-nak mégis el kellett mennie a tízóraiért, és a tanító már éhes is volt, szomjas is volt. K. erősködött, hogy minden úgy lesz, ahogyan kívánják; s a tanító egy ideig nézte, mint igyekszik K., mint ráolaja el a fekhelyeket, tolja vissza helyükre a tornaszereket, és söpör ki nagy sietve, miközben Frida a dobogót mosta és dörgölte. Buzgalmuk szemlátomást megnyugtatta a tanítót; még figyelmeztette őket, készítsenek egy halom tüzelőt az ajtó elé - a fásszínhez többé nem akarta odaengedni K.-t -, s aztán átment a gyerekekhez, azzal fenyegetőzve, hogy rövidesen visszatér, és utána néz a munkájuknak.

Egy ideig némán dolgoztak, aztán Frida megkérdezte K.-tól, miért engedelmeskedik most ilyen igyekezettel a tanítónak. Aggodalmas, részvevő kérdés volt, K. azonban arra gondolt, mily kevésbé sikerült Fridának, eredeti ígérete szerint, megóvnia őt a tanító parancsaitól és hatalmaskodásától, és csupán azt felelte: ha már egyszer iskolaszolga lett, be is kell töltenie rendesen az állását. Erre megint csönd lett, míg K. - akit épp e kurta beszélgetés emlékeztetett rá, hogy Frida már hosszú ideje mintha gondterhes töprengésbe merült volna, elsősorban jóformán az egész Jancsival folytatott beszélgetés alatt -, fahordás közben nyíltan meg nem kérdezte tőle, mi foglalkoztatja. Frida lassan fölneézett rá, és azt felelte, hogy semmi határozott

dolog, éppen csak a kocsmárosnéra gondol, meg arra, mennyi igazság volt egyik-másik szavában. Csak miután K. unszolni kezdte, adott némi habozás után részletesebb választ anélkül, hogy közben abbahagyta volna munkáját, nem szorgalomból ugyan, mert a munka éppen-séggel nem haladt, hanem csak azért, hogy ne kelljen K.-ra néznie. S most elmondta, hogy miközben K. Jancsival beszélt, eleinte nyugodtan hallgatta őket, de aztán K. egyik-másik szavára fölfigyelt, kezdte éberebben fölfogni a szavak értelmét, s attól fogva lehetetlen volt K. szavaiban nem annak az intelemnek a megerősítését hallania, melyet a kocsmárosnének köszönhet, amelynek jogosultságában azonban soha nem akart hinni. K.-t inkább bosszantotta, mint meghatotta ez az általánosságokban mozgó válasz, meg a könnyes és panaszos hang, főként azért, mert lám, a kocsmárosné megint beleavatkozott az életébe, legalább mint emlék, ha már személy szerint eddig vajmi kevés sikert ért el; a fát, amit a karjában cipelt, ledobta a földre, ráült és most komoly hangon alapos magyarázatot követelt.

- Már kezdetben többször rá akart venni a kocsmárosné - kezdte Frida -, hogy ne bízzam benned; nem állította, hogy hazudsz, ellenkezőleg, azt mondta, gyermekien nyílt vagy, lényed azonban annyira különbözik a miénktől, hogy még ha nyíltan beszélsz is, nehezen bírjuk rászánni magunkat, hogy higgyünk neked, s ha nincs jóindulatú barátnőnk, aki előzőleg megmentene, keserves tapasztalatok árán kell hozzáedződnünk ehhez a hithez. Még vele is így történt, pedig ő aztán ismeri az embereket. Csak azután eszmélt rá a furfangosságodra (az ő komisz szavait ismétlem), hogy utoljára beszélt veled a hídi kocsmában, és most már nem csaphatnád be, még akkor sem, ha eltitkolnád valódi szándékaidat. Csakhogy te nem titkolsz el semmit, ezt újra meg újra elmondta, és még azt is mondta: próbálj meg adandó alkalommal igazán figyelni rá, nem csak úgy fölületesen, nem, hanem igazán, ő is csak ezt tette, és rám vonatkozólag nagyjában a következőket vette ki: csupán azért környékeztél meg, ő használta ezt a csúf kifejezést, mert véletlenül az utadba akadtam, elég szemrevalónak találtál, és szerfölött téves módon úgy vélted, egy csaposlány könnyű zsákmánya akármelyik vendégnek, aki kinyújtja érte a kezét. Azonfölül, mint a kocsmárosné az Udvarház vendéglőstől megtudta, aznap valamilyen okból ott akartál hálni az Udvarházban, s ezt másként, mint általam, egyáltalán nem érhetted el. Mindez éppen elég ok lett volna számodra ahhoz, hogy arra az éjszakára a szeretőm légy; de hogy továbbjuss, több is kellett hozzá, és ez a több és tovább: ez Klamm volt. A kocsmárosné nem állítja, hogy tudja, mit akarsz Klammtól; csupán azt állítja, hogy mielőtt ismertél, éppoly hevesen törekedtél Klamm felé, mint utána. A különbség csak annyi, hogy korábban semmi reményed sem volt, most viszont úgy véled, bennem megbízható eszközt találtál ahhoz, hogy valóban és hamarosan, sőt fölényesen eljuthass Klammig. Hogy megijedtem, de először csak futólag, minden mélyebb ok nélkül, amikor ma azt mondtad egyszer, hogy mielőtt engem megismertél, teljesen vaktában bolyongtál itt. Talán a kocsmárosné is éppen ezeket a szavakat használta; ő is azt mondja, azóta lettél céltudatos, mióta engem ismersz. S ez onnét van, hogy azt hitted, Klamm kedvesét kerítetted hatalmadba bennem, s ezzel olyan zálogra tettél szert, melyet csak a legdrágább áron lehet kiváltani. S egyetlen törekvésed az, hogy erről a váltságdíjról tárgyalj Klamm-mal. S minthogy én nem számítok neked, a váltságdíjra ellenben mindent föltettél: engem illetőleg minden engedményre hajlandó vagy, a díj tekintetében azonban megmakacsolod magad. Ezért aztán nem érdekel, hogy elvesztem állásomat az Udvarházban, nem érdekel, hogy el kell hagynom a hídi kocsmát, nem érdekel, hogy a nehéz iskolaszolgai munkát kell végeznem. Nincs benned semmi gyöngédség irántam, egyszerűen időd sincs számomra, ráhagysz a segédekre, hírből sem ismered a féltékenységet, nekem a te szemedben egyetlen értékem van, az, hogy Klamm kedvese voltam, oktalanságodban azon vagy, nehogy elfelejtsem Klammot, hogy amikor végül eljön a döntő pillanat, ne ellenkezsem túlságosan; hadakozol a kocsmárosné ellen, akit egyedül tartasz képesnek rá, hogy elszakítson tőled, s ezért élezed ki vele viszálykodásodat, hogy el kelljen hagynod velem együtt a hídi kocsmát; abban nem is kételkedel, hogy én

minden körülmények között a tulajdonod vagyok. A Klamm-mal való beszélgetést úgy képzeled el magadban, mint valamiféle üzletet, adok-veszek alapon. Számolsz minden eshetőséggel; azért, amit kérsz, mindenre kapható vagy; ha Klamm engem kíván, odaadsz Klammnak; ha azt kívánja, maradj velem, hát velem maradsz; ha azt kívánja, taszíts el, eltaszítasz; de arra is kész vagy, hogy komédiázzál; ha érdeked úgy kívánja, azt színleled, hogy szeretsz; azáltal igyekszel legyőzni Klamm közönyét, hogy semmiségedet hangsúlyozod, és megszegyéníted azzal, hogy te léptél a helyébe; vagy azáltal, hogy személyét illető szerelmi vallomásaimat, melyeket valóban tettem, közlöd vele, és megkéred, fogadjon vissza, természetesen váltságdíj megfizetése ellenében; végső esetben egyszerűen koldulni fogsz a K. házaspár nevében. Ha aztán látni fogod, fejezte be a kocsmárosné, hogy csalódtál mindenben; föltevéseidben, reményeidben és abban az elképzelésedben, melyet Klammról és hozzám való viszonyáról alkottál magadnak: akkor kezdődik csak az én poklom, mert akkor valóban egyetlen tulajdonod leszek, akire rá vagy utalva, de ugyanakkor olyan tulajdonod, aki értéktelennek bizonyult, s úgy is fogsz bánni velem, mert benned irántam csak egyetlen érzés él: a tulajdonosé.

K. feszülten, összevont szájjal figyelt, a farakás szétomlott alatta, már-már egészen a földre csúszott, de észre sem vette; csak most állt föl, és ült a dobogóra, megfogta Frida kezét, aki bágyadtan vonakodott, és így szólt hozzá:

- Abban, amit mondtál, nem mindig tudtam megkülönböztetni a kocsmárosné véleményét meg a tiédet.

- Ez csak a kocsmárosné véleménye volt - felelte Frida. - Meghallgattam, mert tisztelem őt; de életemben először történt, hogy véleményét mindenestül elvettem. Minden, amit mondott, oly szármalmasnak tetszett, oly messze volt a mi kettőnk dolgának akár csak a sejtésétől is! Úgy éreztem, szavainak éppen az ellenkezője az igazság. Eszembe jutott az első éjszakánkat követő borús reggel, ahogy ott térdeltél mellettem, és a tekinteted mintha azt mondta volna: mindennek vége. S akkor valóban úgy fordult a dolog, hogy bármennyire igyekeztem is, inkább akadályoztalak, mint segítettelek. Miattam lett ellenséged a kocsmárosné, hatalmas ellenséged, akit még mindig lebecsülsz; miattam szakadt olyan gond a nyakadba, hogy küzdened kellett az állásodért, miattam kerültél hátrányos helyzetbe az előjáróval szemben, miattam kellett alávetned magad a tanítónak, miattam lettél kiszolgáltatva a segédeknek, és ami a legrosszabb: talán miattam vétettél Klamm ellen. S hogy aztán folyton arra törekedtél, hogy Klammhoz juthass: ez csak tehetetlen igyekezet volt arra, hogy valahogyan kiengeszteld. És azt gondoltam, a kocsmárosné mindezt sokkal jobban tudja nálam, és csak azért duruzsol a fülemben, hogy megóvjon azoktól a kínos szemrehányásoktól, melyeket magamnak tennék. Jó szándékú, de fölösleges fáradozás. A szerelem, melyet irántad éreztem, mindenén átsegített volna, és végül még téged is előbbre vitt volna, ha nem is a faluban, hát másutt; egy tanúságot már szolgáltatott erejéről, amikor megmentett Barnabás családjától.

- Szóval annak idején ez volt az ellenvéleményed - mondta K. - És mi változott meg azóta?

- Nem tudom - felelte Frida, és K. kezére pillantott, melyben az övé pihent -, talán nem változott meg semmi; ha itt vagy mellettem, és ilyen nyugodtan kérdezel, akkor azt hiszem, nem változott meg semmi. Valójában azonban... - kivonta kezét K. kezéből, mereven ült szemközt vele, és sírt anélkül, hogy arcát elrejtette volna; meztelenül tárta elé ezt a könnyáztatta arcot, mintha nem magát siratná, s így nem is volna mit rejtegetnie, hanem mintha K. árulása miatt sírna, és fájdalomának látványa jogosan illelné meg K.-t -, valójában azonban minden megváltozott, mióta hallottalak, ahogy ezzel a gyerekekkel beszélgettél. Milyen ártatlanul kezdted, otthoni viszonyaik felől érdeklődtél, erről meg amarról; épp mint mikor az ivóba bejöttél, kedvesen, nyíltan, és olyan gyermeki igyekezettel kerestél a tekintetemet. Igen, éppen olyan volt, s én csak azt kívántam, bár lenne itt a kocsmárosné, hallgatná a szavaidat, s

ezek után próbáljon aztán továbbra is ragaszkodni a véleményéhez! Hanem akkor, magam sem tudom, hogyan, egyszerre csak észrevettem, mire megy ki a beszélgetésed. Részvevő szavaiddal megnyerted magadnak a fiú nem valami könnyen megnyerhető bizalmát, s akkor aztán egyenest nekivágtál a céloknak, melyet egyre inkább fölismertem. Az asszony volt ez a cél. Szavaidból úgy tetszett, mintha érte aggódnál, de beszédedből leplezetlenül kiderült, hogy egyedül csak a saját ügyeidet tartod szemed előtt. Még mielőtt megnyerted volna, már be is csaptad az asszonyt. Abból, amit mondtál, nemcsak a múltamat hallottam ki, hanem a jövőmet is, úgy éreztem, ott ül mellettem a kocsmárosné, és mindent megmagyaráz, én pedig igyekszem minden erőmmel megcáfolni, de ugyanakkor tisztán látom törekvésem reménytelenségét, s közben voltaképpen már nem is én voltam az, akit megcsaltak, hanem az idegen asszony, s engem már meg se csaltak. S amikor aztán még egyszer összeszedtem magam, és megkérdeztem Jancsitól, mi szeretne lenni, s ő azt felelte, olyan akar lenni, amilyen te vagy, tehát már teljesen hozzád tartozott: ugyan mi különbség volt most már közte, a derék fiúcska közt, akinek az ártatlanságával visszaéltek, s köztem ott a pultnál?

- Mindaz, amit mondasz, bizonyos értelemben igaz - felelte K., s ahogy a szemrehányást megszokta, erőt is vett magán -, nem mondhatni, hogy nem igaz, éppen csak ellenséges. Ezek ellenségemnek, a kocsmárosnénak a gondolatai, még akkor is, ha azt hiszed, hogy a tied, és ez vigasztalásomra szolgál. Ugyanakkor tanulságosak: még mindig lehet egyet és mást tanulni a kocsmárosnétól. Nekem semmi ilyesmit nem mondott, noha egyébként csöppet sem kímélt; ezt a fegyvert nyilván terád bízta, abban a reményben, hogy egy számomra különösen rossz vagy döntő órában majd ellenem fordítod. Ha én visszaélek veled, visszaél veled ő is. De gondold csak meg, Frida: ha minden pontosan úgy lenne is, ahogyan a kocsmárosné mondja, ez csak egy esetben lehetne nagyon kegyetlen dolog: ha nem szeretnél. Akkor, és csak akkor lenne igaz, hogy számításból és fondorkodva nyertelek meg magamnak, hogy aztán zsaroljak azzal, amit szereztem. S abban az esetben talán már kezdetben is tervem szerint, eleve föltett szándékkal léptem eléd Olga karján, hogy fölkeltem magam iránt részvétedet, s a kocsmárosné csupán megfélemlített rőla, hogy ezt is fölvegye bűneim lajstromába. De ha az a bizonyos galád lehetőség mégsem áll fenn, és téged annak idején nem valamiféle alattomos ragadozó rántott magához, hanem te is úgy közeledtél felém, ahogyan én feléd, míg önfeledten egymásra nem találtunk: akkor, Frida, mondd, mi a helyzet? Akkor az én ügyem a tiéd is; a kettő közt nincs különbség, s a kettőt egymástól csak az választja el, aki ellenségünk. Ez érvényes általánosságban, és érvényes Jancsira is. Ami egyébként a Jancsival folytatott beszélgetést illeti, ezt lelki finomságodban kissé túlzóan ítéled meg, mert ha kettőnk célja, Jancsié meg az enyém, nem is fedi egymást egészen, ez azért semmiképpen sem megy olyan messzire, hogy valamiféle ellentét állna fenn köztünk, azonfölül ez a kis eltérés korántsem maradt rejtve Jancsi előtt; ha ezt képzelned, alaposan alábecsülnéd ezt az előrelátó emberkét; no de ha minden rejtve maradna is előtte: abból, remélem senkinek semmi baja sem lesz.

- Oly nehéz az embernek eligazodnia, K. - mondta Frida sóhajtván. - Bizonyos, hogy semmi bizalmatlanság nincs bennem irántad, és ha a kocsmárosné révén mégis belém lopakodott volna ilyesmi, boldogan elhárítom magamtól, és térden állva kérek bocsánatot tőled; s voltaképpen ezt teszem egész idő alatt, akármilyen kemény dolgokat mondok is neked. Az azonban való igaz, hogy sok mindent titokban tartasz előttem; jársz-kelsz, és én nem tudom, hová és merre. Amikor az imént Jancsi bekopogtatott, mindjárt Barnabás nevét kiáltottad. Csak egyetlenegyszer hívtál volna engem annyi szeretettel, mint ahogy akkor, előttem érthetetlen okból, ezt a gyűlöletes nevet kimondtad! Ha te nem bízol bennem, hogyan is ne támadna szívemben bizalmatlanság irántad? Hiszen akkor teljesen kiszolgáltatatsz a kocsmárosnénak, s úgy látszik, mintha magatartásoddal őt igazolnád. Nem mindenben, nem akarom azt mondani, hogy mindenben igazolod őt; mert hát nem elkergetted-e miattam a segédek? Ó, ha tudnád,

milyen sóvárogva keresek csak egy csipetnyi jót a magam számára mindabban, amit teszel és mondasz, még ha gyötrődöm is miatta!

- Először is, Frida, a világon semmit sem titkolok el előled - felelte K. - Hogy gyűlöl engem ez a kocsmárosné, s hogy igyekszik, hogy elszakítson tőlem, milyen utálatos eszközökkel dolgozik, és te, Frida, te mennyire engedsz neki! Mondd hát, miben titkolódzom én előtted? Tudod, hogy Klammmhoz akarok jutni: azt is tudod, hogy ebben nem segíthetsz nekem, és a magam erejéből kell boldogulnom; azt pedig látod, hogy eddig még semmit sem sikerült elérnem. Ezek a hiábavaló kísérletek épp eléggé megaláznak; tetézzem megaláztatásomat azzal, hogy még el is mesélem őket? Dicsekedjem vele, hogy az egész délután hiába vára-koztam dideregve Klamm szánja mellett? Hozzád sietek, boldogan, hogy végre nem kell ilyesmire gondolnom, s akkor belőled mindez fenyegetően újra felém árad. És Barnabás? Igen, várom őt; Barnabás Klamm küldönce, és nem én tettem azzá.

- Megint Barnabás! - kiáltott föl Frida. - Nem tudom elhinni, hogy jó küldönc.

- Lehet, hogy igazad van - felelte K. - De ő az egyetlen küldönc, akit hozzám küldtek.

- Annál rosszabb - mondta Frida -, s annál inkább óvakodnod kell tőle.

- Erre, sajnos, mindeddig semmi okot nem adott - mondta K. mosolyogva. - Ritkán jön, és amit hoz, jelentéktelen: csak annyiban értékes, hogy közvetlenül Klammtól származik.

- De nézd csak - mondta Frida -, neked már voltaképpen nem is Klamm a célod, és talán ez az, ami a legjobban nyugtalanít. Hogy az én fejem fölött mindig csak Klamm felé törekedtél, rossz volt: de hogy most, úgy látszik, lemondál Klammról, az még rosszabb; ez olyasmi, amit még a kocsmárosné sem látott előre. A kocsmárosné szerint boldogságom, fölöttébb kérdéses és mégis nagyon valóságos boldogságom aznap véget ér, amikor végérvényesen belátod, hogy Klammmhoz fűződő reményeid hiába valók. De te most már nem is várod ezt a napot; egyszer csak bejön egy fiúcska, s te elkezdesz küzdeni az anyjáért, úgy, mintha az életed értelméért küzdenél.

- Helyesen fogtad föl Jancsival folytatott beszélgetésemet - mondta K. - Valóban így volt. De hát annyira elmerült számodra egész korábbi életed (kivéve természetesen a kocsmárosnét, aki nem hagyja, hogy olyan könnyen félretegyék az útból): annyira elmerült, hogy már azt se tudnád, mily keményen meg kell küzdenünk a boldogulásért, kivált, ha valaki mélyről jön? Mennyire ki kell használnunk mindent, ami bármi kis reménnyel kecsegtet? Ez az asszony a kastélyból való, ő maga mondta nekem, amikor az első napon betévedtem Lasemannhoz. Mi kézenfekvőbb, mint tanácsot vagy akár segítséget kérni tőle; ha a kocsmárosné pontosan ismeri az akadályokat, melyek Klammtól távol tartanak, ez az asszony viszont valószínűleg ismeri az utat, hiszen ő maga is azon jött le.

- Az utat Klammmhoz? - kérdezte Frida.

- Persze hogy Klammmhoz; hová máshová? - mondta K., és fölugrott. - Legfőbb ideje, hogy elhozzam a tízórait.

Frida kérve kérte, szinte rimánkodott, hogy maradjon, mintha azzal, hogy vele marad, megpecsételné vigasztaló szavait. K. azonban emlékezetébe idézte a tanítót, az ajtóra mutatott, mely bármely pillanatban mennydörögve kicsapódhatott, s megígérte, hogy tüstént visszatér, Fridának befűtenie sem kell, majd ő elintézi ezt is. Végül is Frida engedett, szótlánul. K., ahogy odakint a hóban lábalt - már rég el kellett volna kotorni az utat; csodálatos, milyen lassan ment a munka -, megpillantotta az egyik segédet: holtfáradtan kapaszkodott a rácsba. De csak az egyiket; hol volt a másik? Sikerült megtörnie legalább az egyiknek a kitartását? De ebben itt azért még maradt épp elég ügybuzgóság; erre vallott, hogy K. láttára azonnal

förlélénkült, s nyomban vad hadonászásba és epekedő szemforgatásba kezdett. „Kitartása valóban példás - mondta magában K., és kénytelen volt hozzátenni -: kész megfagyás a rácsnál.” De azért csak az öklét emelte föl fenyegetőleg, s ez eleve útját szegte minden közeledésnek, sőt a segéd ijedtében még jócskán hátrább is hőkölt. Épp akkor nyitotta ki Frida az ablakot, hogy mielőtt begyűjtanak, megállapodásuk szerint kiszellőztessen. A segéd abban a pillanatban elfordult K.-tól, és mintha ellenállhatatlan vonzásnak engedelmeskednék, az ablak felé kúszott. Frida arca eltorzult, szívélyességtől a segéd, esedező tanácsstalansággal K. felé, s fönről, az ablakból tétován intett egyet a kezével; még azt sem lehet biztosan tudni, mi volt ez, tilalom vagy köszöntés; a segéd nem is hagyott föl a közeledéssel. Erre Frida gyorsan becsukta a külső ablakot, s ott maradt mögötte, kezével az ablakkilincsen, oldalt hajtott fejjel, kerekre tárt szemmel, merev mosollyal. Tudta vajon, hogy ezzel inkább csábítja a segédet, mintsem visszariasztja? K. azonban nem nézett vissza többé, inkább azon volt, hogy minél jobban siessen, és minél előbb visszatérjen.

Tizennegyedik fejezet

K. végre - sötét volt már, késő délután - eltisztította a kerti utat, kétoldalt magasra hányta és ledöngölte a havat, s elkészült a napi munkával. A kert kapujában állt, egyes-egyedül széles e vidéken. A segédet már órákkal azelőtt elkergette, jó darabon hajszoita, s akkor a segéd valahol elbújt a kertcskék és kunyhók közt; nyoma veszett, s azóta nem is jelentkezett. Frida otthon volt, és vagy már a szennyest mosta, vagy még mindig Giza macskáját; nagy bizalom jele volt Giza részéről, hogy ezt a munkát - mindenképpen utálatos és méltatlan munkát - Fridára bízta; elvállalásába K. nem is egyezett volna bele, ha nem lett volna tanácsos, hogy a különféle szolgálati mulasztások után minden alkalmat megragadjanak Giza lekötelezésére. Giza elégedetten figyelte, hogyan hozza le a padlásról K. a kis gyerekkádat, hogyan melegítenek vizet, s hogyan teszik végül a macskát nagy óvatosan a kádba. Akkor aztán Giza végképp Fridára hagyta a macskát, mert megjött Schwarzer, akit K. az első este ismert meg; üdvözölte K.-t, és köszönésében bizonyos tisztelet, melynek alapja az az esti találkozásuk volt, az iskolaszolgának járó határtalan lenézéssel vegyült; aztán átment Gizával a másik iskolaterembe. És most még mindig ott voltak mind a ketten. Schwarzer, noha várnagy-fiú volt, Giza iránt való szerelemből a faluban élt, így mesélték K.-nak a hídi kocsmában; összeköttetéseivel elérte, hogy a község megtette segédtanítónak, ezt az állását azonban úgy töltötte be, hogy Gizának szinte egyetlen tanítási óráját sem mulasztotta el, és vagy a gyerekek közt ült valamelyik padban, vagy még szívesebben, Giza lábánál, a dobogón. Jelenléte már nem hatott zavarólag, a gyerekek már rég megszokták, és talán csak annál könnyebben, mert se nem vonzódott a gyerekekhez, se meg nem értette őket, jóformán nem is beszélt velük, csupán a tornatanítást vette át Gizától, egyébként azonban beérte azzal, hogy Giza közelében, légkörében, melegében élhet. Legjobban annak örült, ha Giza mellett ülhet, és dolgozatokat javíthat. Ma is ezzel foglalkoztak, Schwarzer nagy halom füzetet hozott magával, a tanító mindig odaadta neki az övéit is, s amíg világos volt, K. ott látta őket az ablakban, egy kis asztalnál ültek, és dolgoztak, fej fej mellett, mozdulatlanul; most csak két gyertyalángot lehetett látni. Komoly, hallgatag szerelem fűzte össze őket; ebben Giza adta meg a hangot, az ő nehézkes lénye ugyan néha, ha indulatba jött, minden korlátot áttört, mástól viszont sosem tűrt volna el ilyesmit; így aztán az élénk természetű Schwarzernak engedelmeskednie kellett: lassan járnia, lassan beszélnie, nagyokat hallgatnia; mindezért azonban szemlátomást gazdagon kárpótolta Giza egyszerű, csöndes közelsége. Közben lehet, hogy Giza egyáltalán nem is szerette; legalábbis kerek, szürkés, igazában föl sosem csillanó, elrebbenő bogarú szeme ilyesfajta kérdésre nem adott választ soha; csak azt lehetett látni, hogy ellenkezés nélkül tűri Schwarzert, de arról, mekkora megtiszteltetés számára, hogy egy várnagy-fiú szereti, nyilván fogalma sem volt, s telt, buja testével egyformán egykedvűen mozgott, akár rászégezte Schwarzer a tekintetét, akár nem. Schwarzer a maga részéről meghozta neki azt a szüntelen áldozatot, hogy ott maradt a faluban; apja többször is érte küldött, de ő ezeket a követeket olyan fölháborodottan rázta le, mintha már az is érzékenyen és jóvátehetetlenül zavarná a boldogságát, hogy a kastélyra és fiúi kötelességeire emlékeztetik. Pedig hát volt szabad ideje bőven, Giza ugyanis általában csak a tanítás meg a dolgozat javítás alatt mutatkozott előtte, természetesen nem holmi számításból, hanem mert a kényelmet, s ennek következtében a magányt mindennél jobban szerette, és valószínűleg akkor volt a legboldogabb, ha otthon háborítatlanul elnyújtózhatott kerevetén, maga mellett macskájával, mely nem zavarta, hiszen már mozogni is alig bírt. Schwarzer tehát napjának jórésztében dologtalanul ödögött, de ezt is kedvére valónak találta, mert közben mindig szerét ejthette, s a kínálkozó lehetőséget mindig ki is használta, hogy betérjen az Oroszlán utcába, ahol Giza lakott, fölővakodják padlás-

szobájához, hallgatózzék egy ideig örökké zárt ajtaja előtt, aztán sietve odébbálljon, mivel a szobában mindig ugyanazt a teljes, megfoghatatlan csöndet észlelte. Néha aztán mutatkoztak is nála ennek az életmódnak a következményei, bár sosem Giza jelenlétében: egy-egy pillanatra nevetségesen kitört belőle a hivatali gög, ami természetesen éppenséggel nem illett mostani állapotához; többnyire nem is végződött jól a dolog, ahogyan K. is tapasztalhatta.

Csupán az volt csodálatos, hogy mindezek ellenére, legalábbis a hídi kocsmában, mégis bizonyos tisztelettel emlegették Schwarzert, még ha inkább nevetséges, mint tiszteletet érdemlő dolgokról volt is szó, és ez a tisztelet Gizára is kiterjedt. Mégsem felelt meg a valóságnak, amikor Schwarzer mint segédtanító, úgy képzelte, jelentős fölényben van K. fölött, mert ilyen fölényről valójában nem lehetett szó; egy iskolaszolga a tantestület és egy ilyen Schwarzer-féle tanító számára is igen fontos személyiség, nem lehet büntetlenül lenézni, s az esetleges lenézést, ha már valaki semmiképp sem tud lemondani róla állásának valamilyen érdeke folytán, megfelelő kárpótlással kell elviselhetővé tenni. K. időnként gondolni akart erre, Schwarzert különben is az első estétől fogva vétek terhelte irányában, s ez a vétek semmivel sem lett kisebb azáltal, hogy a következő napok alapján véve igazolták azt a fogadtatást, melyben Schwarzer részesítette. Mert arról sem lehetett megfélemedezni, hogy a továbbiaknak talán éppen ez a fogadtatás szabott irányt. Schwarzer ostoba módon már az első órában fölhívta a hatóság figyelmét K.-ra, már akkor kiszolgáltatta e hatóság közbeavatkozásának, amikor még teljesen idegen volt a faluban, ismerősök, menedék nélkül, gyaloglástól kimerülten és védtelenül hevert a kocsmái szalmazsákon. Ki tudja, egy éjszakával később nem minden másként, nyugodtan, félig-meddig titokban történt volna-e; mindenesetre senki sem tudott volna róla semmit, senki sem gyanakodott volna rá, legalábbis nem vonakodtak volna tőle, hogy egy szép napon, mint valamilyen vándorlegényt, a színük elé engedjék; látták volna, hogy használható és megbízható, ennek híre terjedt volna a szomszédságban, és valószínűleg hamarosan beállhatott volna valahová szolgának. A hatóság természetesen azért tudomást szerzett volna róla. Csakhogy lényeges különbség volt a kettő közt: hogy éjnek évadján fölzavarják miatta a központi irodát, vagy azt, aki épp a telefon mellett volt, és azonnali döntését követelik, látszólag alázatosan, de igazában mégis kérlelhetetlen tolakodással, s a tettes ráadásul az a Schwarzer, akit odafönt, úgy látszik, nem nagyon kedvelnek; vagy pedig K. ehelyett másnap a hivatalos idő alatt bekopogtat az előljáróhoz, és annak rendje és módja szerint jelentkezik nála mint vándorlegény, akinek már valamilyen falusi polgárnál megvan a maga szállása, és másnap valószínűleg már tovább is áll; s akkor bekövetkezhetett volna a teljesen váratlan eset: hogy munkát talál itt, természetesen csak néhány napra, mert hosszabb ideig semmiképp sem maradhat. Schwarzer nélkül így vagy ilyesformán történt volna. A hatóság azután is foglalkozott volna az ügygel, de nyugodtan, a rendes hivatali úton, mit sem zavartatva az ügyfelek türelmetlenségétől, amit úgy látszik, különösképpen gyűlölt. K. mindenben ártatlan volt, a vétek Schwarzert terhelte, Schwarzer azonban egy várnagynak volt a fia, és forma szerint kifogástalanul járt el, s így mindezért K.-nak kellett fizetnie. És végül is milyen nevetséges okból? Lehet, hogy Gizának valamilyen aznapi elutasító szeszélye folytán, ami miatt Schwarzer éjszaka álmatlanul kószált, K.-n töltötte ki fájdalmanak bosszúságát. Másfelől azonban, természetesen, azt is mondhatnánk, K. nagyon sokat köszönhet annak, hogy Schwarzer így viselkedett irányában. Csak ezáltal vált lehetségessé valami, amit K. magától sosem ért volna el, aminek elérésére sosem mert volna törekedni, s amibe a maga részéről a hatóság sem egyezett volna bele soha: hogy tudniillik a kezdet kezdetétől, minden fortélyoskodás nélkül, nyíltan szemtől szembe került a hatósággal, már amennyire ez egyáltalán lehetséges volt. Csakhogy ez meglehetősen kegyetlen ajándék volt, sok hazugságtól és titkos fondorkodástól mentesítette K.-t, ám ugyanakkor majdnem teljesen védtelenné tette, mindenesetre nagy hátrányt jelentett neki küzdelmében, és kétségbe is ejtette volna, ha nem kellett volna elismernie: közte és a hatóság közt hatalom tekintetében olyan iszonyatos a

különbség, hogy ezt a maga javára lényegesebben semmiféle hazugsággal vagy cselszövénnel nem módosíthatta volna. Ám ez a gondolat csak arra szolgált, hogy K. vigasztalódjék vele, Schwarzer vétkén viszont mit sem enyhített; ha annak idején ártott K.-nak, legközelebb esetleg segíthet neki, hiszen lépten-nyomon sürgős segítségre szorulhat, most például úgy látszott, Barnabás is megint csődöt mondott.

Frida miatt K. egész nap vonakodott tőle, hogy elmenjen Barnabásékhoz érdeklődni; most azért dolgozott odakint, és azért maradt munkája végeztével is a kertben, hogy itt várja meg Barnabást, és ne kelljen Frida előtt fogadnia; Barnabás azonban nem jött. Most aztán nem maradt hátra más, mint elmenni Barnabás nővéreihez, éppen csak egy-két pillanatra; éppen csak a küszöbről akart kérdezősködni, aztán mindjárt vissza is jön. Beledöfte hát a lapátot a hóba, és nekieredt. Kifulladásra ért Barnabásék házához, kurtán kopogtatott, fölrántotta az ajtót, és körül sem nézve a szobában, megkérdezte:

- Még mindig nem jött meg Barnabás?

Csak most vette észre, hogy Olga nincs bent, a két öreg ismét ott bóbiskolt a távoli asztalnál, s még egyáltalán nem fogta föl, mi történt az ajtónál; csak nagy lassan fordult arrafelé az arcuk, Amália pedig a kályha padkáján feküdt, takarók alatt, s ahogy K. megjelenésére fölriadt, kezét homlokához emelte, hogy összeszedje magát. Ha Olga ott van, tüstént válaszol, s K. máris mehetett volna, így azonban legalább néhány lépést kellett tennie Amália felé, kezét nyújtania neki, melyet a lány némán megszorított, és megkérnie, mondja meg a szülőknek, akiket föl-ijesztett, maradjanak csak a helyükön; s ezt Amália pár szóval meg is tette. K. megtudta, hogy Olga fát vág odakint az udvaron; Amália annyira kimerült - miért, nem közölte -, hogy az imént le kellett feküdnie; Barnabás pedig még nincs itt, de hamarosan meg kell jönnie, mert éjszakára sosem marad a kastélyban. K. megköszönte a felvilágosítást, most már valóban mehetett volna, Amália azonban megkérdezte tőle, nem akarja-e megvárni Olgát, K. azt felelte, sajnos, erre már nem ér rá. Erre Amália azt kérdezte, beszélt-e aznap Olgával; K. csodálkozva válaszolta, hogy nem, és érdeklődött, valami különleges közlendője van-e számára Olgának. Amália, mintha bosszankodnék, elhúzta kicsit a száját, szótlanul odabólintott K.-nak - félreérthetetlenül búcsúképpen -, és visszafeküdt. Onnét, fekhelyéről méregette, mintha csodálkoznék rajta, hogy még mindig ott van. Tekintete, mint mindig, ezúttal is hideg, tiszta és mozdulatlan volt; nem is irányult egyenest arra, amit nézett, hanem, zavaró módon, alig észrevehetően, de kétségtelenül valamicskét elsuhant mellette, mégpedig nem gyengeségből, nem zavarból, nem tiszteletlenségből, hanem a magányosság állandó, minden más érzésen felülkerekedő vágyából következően, mely talán benne magában is csak ezen az egy módon tudatosodott. K. mintha emlékezett volna rá, hogy már az első estén is foglalkoztatta ez a pillantás, sőt talán ez volt az oka annak is, hogy az egész család nyomban olyan visszataszító hatást keltett benne, bár maga a pillantás nem volt visszataszító, hanem inkább büszke, és zárkózottságában is nyílt.

- Mindig ilyen szomorú vagy, Amália - mondta K. - Kínoz valami? Nem mondhatnád meg? Még sosem láttam olyan falusi lányt, amilyen te vagy. Voltaképpen csak ma, csak most eszméltem rá erre. Innét való vagy, a faluból? Itt születted?

Amália bólintott, mintha K. csupán az utolsó kérdést tette volna föl, majd azt mondta:

- Szóval mégis megvárod Olgát?

- Nem értem, miért kérded mindig ugyanazt - felelte K. - Nem maradhatok tovább, vár otthon a menyasszonyom.

Amália hirtelen fölkönyökölt, semmiféle menyasszonyról nem tudott. K. megmondta a nevét; Amália nem ismerte. Kérdezte, Olga tud-e az eljegyzésről; úgy hiszi, igen, válaszolta K.,

hiszen Olga látta már őt Fridával, s a faluban is gyorsan elterjednek az effajta hírek. Amália azonban értésére adta, hogy Olga nem tud a dologról, és igen boldogtalan lesz miatta, mert úgy látszik, szereti K.-t. Nyíltan ugyan nem beszélt erről, mert nagyon tartózkodó természetű, de hát a szerelmet nem lehet titkolni. K. azt felelte, meggyőződése, hogy Amália téved. Amália elmosolyodott, s ez a mosoly, bár szomorú volt, megvilágította a komoran összevont arcot, beszédessé tette a némaságot, bizalmassá tette az idegenséget, egy titok kiszolgáltatása volt, egy kincse, melyet bármikor vissza lehet ugyan venni, egészen azonban soha már. Bizonyos, hogy nem téved, mondta Amália; sőt még többet is tud, tudja, hogy K. is vonzódik Olgához, és látogatásai, Barnabás valamilyen követségének ürügyén, valójában Olgának szólnak. Most azonban, hogy Amália mindent tud, nem kell már olyan szigorúan vennie a dolgot, és jöhet gyakrabban is. Éppen csak ezt akarta mondani neki. K. fejét rázta, és eljegyzésére hivatkozott. Amália, úgy látszott, nem sok figyelmet pazarol erre az eljegyzésre, számára az a benyomás volt a döntő, amit K. közvetlenül keltett benne, és K. egyedül állt előtte; csupán annyit kérdezett, mikor ismerkedett meg K. a lánnyal, hiszen csak pár napja van a faluban. K. erre beszélt neki arról a bizonyos estéről az Udvarházban; Amália csak annyit jegyzett meg kurtán: nagyon ellenezte, hogy K.-t az Udvarházba vezessék. Olgát hívta tanúul, aki épp akkor lépett be, karjában egy halom fával, frissen, hidegtől kicsípve, fűgén és erőteljesen; egyébként nehézkesen szokott álldogálni a szobában, de most a munka mintha megváltoztatta volna. Ledobta a fát, elfogulatlanul üdvözölte K.-t, és nyomban Frida felől kérdezősködött. K. jelentősen Amáliára pillantott, ám azon nem látszott, mintha úgy érezné, hogy megcáfolták. K.-t ez egy kicsit bosszantotta, épp ezért részletesebben beszélt Fridáról, mint egyébként tette volna. Elmondta, milyen nehéz körülmények között sikerült neki az iskolában mégiscsak valamiféle háztartást létrehoznia, és annyira megfélemlített magáról sietős elbeszélése közben - mivel nyomban haza akart menni -, hogy búcsúként meghívta a nővéreket, látogassák meg egyszer. Most aztán megijedt és elakadt, miközben Amália, szinte belefojtva minden további szót, azonnal kijelentette, hogy elfogadja a meghívást; ehhez most Olgának is csatlakoznia kellett, s így is történt. K.-t viszont egyre szorongatta a gondolat, hogy most aztán igazán sürgősen odébb kell állnia, s Amália rászégeződő tekintete is nyugtalanította, minden szépítgetés nélkül kijelentette hát, hogy az iménti meghívás teljesen meggondolatlan volt, és egyedül csak saját, személyes érzései indították rá, fönntartani azonban, sajnos, nem tarthatja fenn, mert Frida meg Barnabás családja közt valamiféle nagy, előtte egyébként érthetetlen gyűlölség van.

- Gyűlölségnek éppen nem gyűlölség - mondta Amália, fölkel a padkáról, és a takarót maga mögé dobta -, hanem csak a közvélemény majmolása. De most aztán menj, igyekezzél a menyasszonyodhoz, látom, hogy sietsz. És ne félj, nem látogatunk meg, először is csak tréfából mondtam, komisszágából. Te azonban jöhetsz gyakrabban is, ennek nincs semmi akadálya, mindig hivatkozhatol arra, hogy üzenetet vársz Barnabástól. Még meg is könnyíteni neked a dolgot: kijelentem, hogy Barnabás, még ha üzenetet hoz is neked a kastélyból, nem mehet el az iskolába, hogy ott adja át. Nem lóthat-futhat annyit, szegény fiú, tönkremegy a szolgálatban; neked magadnak kell eljőnnöd az üzenetért.

K. még sosem hallotta, hogy Amália egyvégtében ennyit beszélt volna, és szavai most más-ként is hangzottak, mint egyébként, valami fenség volt bennük, s ezt nemcsak K. érezte, hanem nyilvánvalóan Olga is, aki pedig ismerhette Amáliát, hiszen a nővére volt. Kissé oldalt állt, keze az ölében, s már ismét megszokott tartásában, lábát valamiképp szétvetve, és kissé esett vállal, szemét Amáliára függesztve, míg Amália viszont K.-ra szegezte a szemét.

- Tévedsz - mondta K. -, nagyot tévedsz, ha azt hiszed, hogy Barnabást nem a lehető legkomolyabban várom. Legfőbb kívánságom, voltaképpen egyetlen kívánságom, hogy ügyeimet rendbe hozzam a hatóságokkal. És ebben Barnabás a segítségemre van, részben őrá építem

reményeim. Egyszer már alaposan csalódtam benne, ebben azonban inkább én voltam a hibás, mintsem ő, még az első órák zavarában történt, akkor még azt hittem, mindent elérhetek egy kis esti sétával, s amikor aztán a lehetetlenről kiderült, hogy lehetetlen, ezt a terhére róttam. S ez még arra az ítéletre is hatott, amit családotokról, rólatok formáltam magamnak. De ez már elmúlt, s azt hiszem, most már jobban megértelek benneteket, sőt, sőt... - kereste a megfelelő szót, nem találta hirtelenében, és beírte a megközelítéssel -, talán jóindulatúbbak vagytok, mint bárki más a falusiak közt, amennyire eddig ismerem őket. Hanem abban, Amália, megint csak tévedsz, hogy ha nem is fivéred szolgálatát, de annak számomra való jelentőségét lebecsüled. Talán nem vagy beavatva Barnabás ügyeibe, nos, akkor jó, nem bolygatom a dolgot, hagyom úgy, amint van, de talán be vagy avatva, és nekem inkább ez a benyomásom, s akkor ez nagy baj, mert azt jelentené, hogy a testvéred rászédett engem.

- Légy nyugodt - mondta Amália -, nem vagyok beavatva, és semmi sem vehetne rá, hogy beavattassam magam, semmi sem vehetne rá, még rád való tekintetből sem, pedig érted megtennék egyet-mást, mert, mint mondtad, jóindulatúak vagyunk. A testvérem dolgai azonban a testvérem dolgai, s én semmi egyebet nem tudok róluk, mint amit véletlenül itt-ott hallok felőlük. Olgától azonban teljes tájékoztatást kaphatsz, mert ő a bizalmasa.

Azzal Amália elment, először a szülőkhöz, akikkel suttogva váltott néhány szót, aztán ki a konyhába; búcsú nélkül hagyta ott K.-t, mintha tudná, hogy még sokáig ott marad, és nincs is szükség rá, hogy elbúcsúzzék tőle.

Tizenötödik fejezet

K. meglehetősen elképedve állt ott, Olga nevetett rajta, és a kemencepadkához vonta; úgy látszott, valóban örül neki, hogy most kettesben ülhet K.-val; de békés boldogság volt, féltékenység kétségkívül nem zavarta. S éppen ez esett jól K.-nak: hogy minderre féltékenységnek, s ebből következőleg bármiféle feszélyezettségnek még csak árnyéka sem borult; szívesen nézett ebbe a se nem csábító, se nem parancsoló, szelíden nyugodt, és szelíden visszanevő kék szembe. Mintha Frida meg a kocsmárosné óvó intelmei nem tették volna ugyan fogékonyabbá mindaz iránt, amit itt tapasztalt; de mindenesetre figyelmesebb és leleményesebbé tették. S együtt nevetett Olgával, mikor a lány csodálkozott rajta, hogy éppen Amáliára mondta, hogy jóindulatú, mert Amáliára sok mindent lehet mondani, de éppen azt, hogy jóindulatú, aligha. Mire K. kijelentette, hogy ez a dicséret természetesen neki, Olgának szólt, Amália azonban olyan fölényes, hogy nemcsak ő maga vonatkoztatja magára mindazt, amit a jelenlétében beszélnek, hanem mások is mindent önként átengednek neki.

- Ez igaz - mondta Olga elkomolyodva -, igazabb, mint gondolod. Amália fiatalabb nálam, fiatalabb Barnabásnál is, jóban-rosszban mégis ő dönt a családban.

K. ezt túlzásnak találta; hiszen épp az imént mondta Amália, hogy testvére ügyeivel például nem törődik, Olga viszont mindent tud róluk.

- Hogyan magyarázzam meg ezt? - mondta Olga. - Amália nem törődik se Barnabással, se velem; voltaképpen senkivel sem törődik, kivéve a szüleinket, azokat gondozza éjjel-nappal, most is az iránt érdeklődött, nincs-e valami kívánságuk, s azért ment ki a konyhába, hogy nekik főzzön valamit; miattuk kelt föl, bár nem jól érzi magát; már déltől fogva beteg, s itt feküdt a padkán. De bár nem törődik velünk, mégis tőle függünk, mintha ő volna köztünk a legidősebb, s ha tanácsot adna dolgainkban, kétségkívül meg is fogadnánk a tanácsát; ilyesmit azonban sosem tesz, idegenek vagyunk számára. Te idegenből jöttél, ismered az embereket; nem találod őt föltűnően okosnak?

- Föltűnően boldogtalannak találom - mondta K. - De hogyan egyeztetitek össze azzal a tisztelettel, melyet iránta éreztek, hogy Barnabás például ezt a küldönci szolgálatot végzi, melyet Amália nem sokra tart, sőt talán le is becsl?

- Ha tudná, mi egyebet tehetne, azonnal fölthagyna a küldönci szolgálattal, ami egyáltalán nem elégíti ki.

- Hát nem tanulta ki a cipészséget? - kérdezte K.

- De igen - felelte Olga. - Mellékesen dolgozik is néha Brunswicknak, és ha akarná, lenne munkája éjjel-nappal, és jól kereshetne.

- Akkor hát - mondta K. - pótolhatná azt, amit most a küldöncségért kap.

- A küldöncségért? - kérdezte Olga csodálkozva. - Hát talán a fizetségért vállalta?

- Jó, jó - mondta K. - De épp az előbb említetted, hogy nem elégíti ki.

- Nem, nem elégíti ki - mondta Olga -, mégpedig különböző okokból, de azért mégiscsak kastélybeli szolgálat, mindenesetre valami olyasféle, legalábbis úgy hisszük.

- Hogyan - kérdezte K. -, ebben is kételkedtek?

- Voltaképpen nem - felelte Olga. - Barnabás bejáratos az irodákba, úgy érintkezik a szolgál-
kal, mint vele egyívásúakkal, messziről még egy-egy tisztviselőt is lát, meglehetősen fontos
leveleket bízna rá, sőt olykor szóban átadandó üzeneteket is, ez pedig nem csekélység, és
büszkék lehetnének rá, hogy ilyen fiatalon ilyen sokra vitte.

K. bólintott, és most eszébe se jutott a hazatérés.

- Saját egyenruhája is van? - kérdezte.

- A zekéjét gondolod? - kérdezte Olga. - Nem, azt Amália csinálta neki, még mielőtt küldönc-
nek állt volna. De kezdesz rátapintani a dolog elevenjére. Már régen kapnia kellett volna, ha
nem is egyenruhát, mert ilyesmi a kastélyban nincs, hanem szolgálati öltönyt, meg is ígérték
neki, de effajta dolgokban a kastélyban nagyon nehézkesek, s ami a legrosszabb: az ember
sosem tudja, mit jelent ez a huzavona; jelentheti azt, hogy az ügy megy a maga hivatalos
útján, jelentheti azt, hogy még rá sem került a hivatalos útra, hogy Barnabást például még
mindig csak ki akarják próbálni, végül azonban jelentheti azt is, hogy a hivatali eljárás
befejeződött, az ígéretet valamilyen okból visszavonták, és Barnabás sosem kapja meg az
öltönyt. Pontosabban erről nem lehet megtudni, legfőljebb csak hosszú idő múlva. Azt mond-
ják errefelé, talán ismered is a szót: A hivatali döntések félénkek, mint a zsenge lánykák.

- Jó megfigyelés - mondta K., és még komolyabban vette, mint Olga -, jó megfigyelés, s a
döntések alighanem egyebekben is hasonlóak a lányokhoz.

- Lehet - mondta Olga. - Persze nem tudom, hogyan gondolod. Talán egyenesen dicsérőleg.
De ami a hivatali öltönyt illeti: éppen ez Barnabás egyik gondja, és mert gondjainkat meg-
osztjuk, az enyém is. Miért nem kap hivatali öltönyt, faggatjuk egymást, hiába. Csakhogy a
dolog nem olyan egyszerű. A hivatalnokoknak, úgy látszik, nincs is hivatali öltönyük;
amennyire mi itt tudjuk, és ahogy Barnabás mondja, a hivatalnokok rendes ruhában járnak,
természetesen igen szép ruhában. Klamtot egyébként láttad is. Mármint Barnabás nem
hivatalnok, nem tartozik még a legalantasabb hivatalnokok közé sem, és nem is merészkedik
odáig, hogy hivatalnok akarjon lenni. De Barnabás tudósítása szerint nincs hivatali öltönyük
azoknak a magasabb rendű szolgáltnak sem, akiket persze itt a faluban nem is lehet látni; ez
némi vigasz, gondolhatná az ember, csakhogy csalóka vigasz, mert vajon magasabb rendű
szolga-e Barnabás? Nem, akármennyire is kedvelje valaki, ezt mégsem állíthatja, szó sincs
róla, hogy magasabb rendű szolga lenne, már maga az is ellene szól, hogy lejár a faluba, sőt a
faluban lakik; a magasabb rendű szolgáltnak még a tisztviselőknél is tartózkodóbbak, talán joggal,
sőt talán följebb is állnak egyik-másik tisztviselőnél; bizonyos dolgok erre vallanak: keveseb-
bet dolgoznak, és Barnabás szerint csodálatos látvány, ahogy ezek a válogatottan magas, erős
férfiak lassan végigvonulnak a folyosókon; Barnabás mindig ott ólálkodik körülöttük. Az
tehát szóba sem jöhet, hogy Barnabás magasabb rendű szolga lenne. Tartozhatnék viszont az
alsóbb rendű cselédség körébe; ámde ezeknek az alsóbb rendű szolgáltnak van hivatali
öltönyük, legalábbis ilyet viselnek, amikor a faluba lejönnek; nem igazi egyenruhák ezek,
sokféle különbség van köztük, de kétségtelen, hogy a kastélybeli szolgát azonnal fölismerni a
ruhájáról, hiszen láttál ilyeneket az Udvarházban. Ezeken az öltönyökön az a legfeltűnőbb,
hogy többnyire feszesek, egy paraszt vagy egy kézműves nem hordhatna ilyen ruhát. Nos,
Barnabásnak nincs ilyen ruhája; ez még semmiképp sem megszégyenítő vagy megalázó, el
lehet viselni, de rossz óráinkban, mert ha nem is túl gyakran, időnként azért vannak ilyen
rossz óráink, Barnabásnak meg nekem, arra készlet, hogy mindenben kételkedjünk. Egyáltalán
kastélybeli szolgálat-e az, amit Barnabás végez, kérdezzük olyankor; kétségkívül bejáratos az
irodákba, de hát az irodák: ezek igazában a kastély már? S ha az irodák a kastélyhoz tartoznak
is: valóban irodák azok, ahová Barnabásnak be szabad lépnie? Irodákba kerül, de ezek csak
részei az egésznek; aztán korlátok következnek, és azokon túl még egyéb irodák. Nem tiltják

meg neki kereken, hogy továbbmenjen, de hát hogyan mehetne tovább, ha megtalálta előjáróit, s azok elintézik a dolgát, és elküldik? Egyébként is ott állandóan figyelik az embert, legalábbis úgy érezni. És mit nyerne vele, ha továbbmenne is, ha egyszer semmi hivatalos dolga nincs ott, és csak betolakodnék? Amellett ezeket a korlátokat nem szabad holmi megszabott határnak képzelned, erre Barnabás is folyton figyelmeztet. Korlátok vannak azokban az irodákban is, ahová bejáratos; vannak tehát korlátok, melyeken átmegy, s ezek éppen olyanok, mint azok, melyeken még sosem lépett át, épp azért nem is kell eleve föltenni, hogy az utóbbi korlátokon túl lényegében másfajta irodák lennének, mint amelyekben Barnabás már járt. Éppen, csak azokban a rossz órákban gondolja az ember. S a kétely aztán egyre terjed tovább, és lehetetlen védekezni ellene. Barnabás hivatalnokokkal beszél, Barnabásra üzeneteket bízna. De miféle hivatalnokok ezek, és miféle üzenetek? Azt mondja, most Klammhoz osztották be, és személyesen tőle kap megbízásokat. Nos, ez nagy dolog lenne, magasabb rendű szolgálk sem jutnak el idáig, szinte túl nagy dolog lenne, s éppen ez az aggasztó. Gondold csak meg: Klamm beosztottjának lenni, szemtől szembe beszélni vele! De valójában így van? Igen, így van; de hát akkor miért kételkedik benne Barnabás, hogy a hivatalnok, akit ott Klammnak mondanak, valóban Klamm-e?

- Ugyan ne tréfálj, Olga - mondta K. - Hogyan kételkedhetik valaki Klamm külsejét illetően, mikor mindenki tudja, milyen, én magam is láttam.

- Nem, K. - mondta Olga -, eszemben sincs, hogy tréfáljak; ezek az én legkomolyabb gondjaim. Nem azért mondom el neked mindezt, hogy könnyítsek a szívemen, és a te szívedet nehezítsem, hanem mert Barnabás felől kérdezősködtél, s Amália meghagyta, hogy beszéljek, és azt hiszem, számodra is hasznos, ha pontosabb tudomásod van a dolgokról. Barnabás miatt is teszem, nehogy túl nagy reményeket helyezz belé, s aztán csalódjál, és aztán még a te csalódásod folytán is szenvedjen. Nagyon érzékeny; ma éjszaka például le sem hunyta a szemét, mert tegnap este elégedetlen voltál vele; állítólag azt mondtad, nagy baj neked, hogy csak olyan küldöncöd van, amilyen Barnabás. Ezekről a szavaktól nem tudott aludni. Te magad aligha veszed észre fölindulását, egy kastélybeli küldöncnek erősen kell uralkodnia magán. De nincs könnyű dolga, még veled sem. Te a magad elképzelése szerint nem kívánsz túl sokat tőle, kész, kialakult véleményed van a küldönci szolgálatról, s ehhez szabad igényeidet. Csak-hogy a kastélyban más a véleményük a küldönci szolgálatról, s ez nem egyezik a tiédde, még akkor sem, ha Barnabás mindenestül föláldozná magát szolgálatának, amire sajnos, úgy látszik, hajlamos néha. S ebbe bele kell törődni, ez ellen egy szót sem szólhatna senki, ha föl nem merülne a kérdés: valóban küldönci szolgálat-e az, amit végez? Előtted természetesen semmiféle ilyen kételyt nem hangoztathat; ez azt jelentené, hogy maga alatt vágja a fát, és súlyosan megsértene bizonyos törvényeket, melyek, úgy érzi, őrá is vonatkoznak; még előttem sem menti föl magát alóluk, úgy kell kihízelegnem, kisimogatnom belőle a kételyét, s még akkor is védekezik, még akkor sem akarja beismerni, hogy a kétely valóban kétely. Van benne valami Amáliából. S nyilván még nekem sem mond meg mindent, holott egyetlen bizalmasa vagyok. Klammról azonban beszélünk egymással néhanapján, én még sosem láttam Klammot (Frida, tudod, nem nagyon kedvel, és nem engedte volna meg, hogy meglessem), de a faluban persze tudják, milyen, egyesek látták is, és mindenki hallott róla, így aztán közvetlen látásból, mendemondákból, meg bizonyos torzító hátsó szándékokból kialakult róla egy kép, mely alapvonásaiban hiteles is. De csak alapvonásaiban. Egyébként azonban változékony, és talán még csak nem is annyira, mint Klamm valódi mivolta. Egészen másként fest, amikor a faluba megérkezik, s megint egészen másként, amikor eltávozik; más, mielőtt sört iszik, és más utána; más ébren és más alva, más egyedül és más beszélgetés közben, s ami ezek után érthető: teljességgel más fönt a kastélyban. És már magában a faluban is meglehetősen nagy különbségeket észlelnék, nagyság, testtartás, zömökség, szakáll tekintetében; csupán ruháját

illetően egyeznek szerencsére a tudósítások: mindig ugyanazt a ruhát hordja, hosszú szárnyú, kétsoros fekete kabátot. Ezek a különbségek természetesen nem holmi varázslatból erednek; nagyon is érthetők, s abból a pillanatnyi hangulatból, a fölindulásnak abból a fokából, a reménynek és kétségbeesésnek abból a számtalan változatából származnak, amely a nézőt, aki ráadásul csak futólag láthatja Klammot, alkalomadtán eltölti. Mindezzel csak azt ismétlem neked, amit Barnabástól hallottam nemegyszer, aki személyesen nem érdekelt a dologban, ennyivel be is érheti. Mi azonban nem: Barnabás számára életkérdés, valóban Klamm-mal beszél-e vagy sem.

- Számomra nem kevésbé - mondta K., és még közelebb húzódtak egymáshoz a kemence padkáján.

K.-ra erősen hatottak Olgának ezek a kedvezőtlen tudósításai, nagyjában azonban ellensúlyozta a dolgot az, hogy olyan emberekre talált itt, akiknek, legalábbis látszat szerint, nagyon hasonlóan ment a soruk az övéhez, tehát csatlakozhat hozzájuk, szót érthet velük sok mindenben, és nemcsak egyben-másban, mint Fridával. Egyre inkább elvesztette ugyan reményét Barnabás küldönci szolgálatának sikerét illetően, de minél rosszabbul állt Barnabás dolga odafönt, annál közelebb került hozzá idelent; K. sosem gondolta volna, hogy a faluból is származhat olyan szerencsétlen törekvés, amilyen Barnabásé és nővéréé volt. Mindezt természetesen még korántsem látta elég világosan, és végül fordulhatott az ellenkezőjére is; nem kell engedni, hogy Olga kétségkívül ártatlan lénye egyszeriben félrevezesse, és Barnabás őszinteségében sem kell föltétlenül hinnie.

- A Klamm külső megjelenéséről szóló tudósításokat - folytatta Olga - Barnabás nagyon jól ismeri, sokat összeszedett és összehasonlított, talán túl sokat is, s egyszer magát Klammot is látta, vagy látni vélte a faluban, a kocsi ablakán át; kellően fölkészült hát, hogy megismerje, mégis, s ezt vajon hogyan magyarázod meg magadnak, mikor a kastélyban belépett az egyik irodába, s a hivatalnokok közt rámutattak az egyikre, és azt mondták, ez Klamm, nem ismert rá, és utána még sokáig nem szokta meg, hogy valóban Klamm. Ha most aztán megkérdezed Barnabást, miben különbözik az az ember attól, ahogyan Klammot általában elképzeljük, nem tud mit felelni, jobban mondva úgy felel, hogy leírja a kastélybeli hivatalnokot, de ez a leírás pontról pontra egybevág azzal, ahogyan Klammot ismerjük. „Akkor hát, mondom neki, miért kételkedel, Barnabás, miért gyötröd magad?” Erre, szemlátomást szorongva, sorolni kezdi a kastélybeli hivatalnokok sajátosságait, de mintha inkább csak kitalálná őket, mintsem beszámolna róluk; s ezek a sajátosságok ráadásul olyan jelentéktelenek, például Klamm egy különleges fejbólintására vagy kigombolt mellényére vonatkoznak, hogy lehetetlen komolyan venni őket. Még fontosabbnak találom azt a módot, ahogyan Klamm Barnabással érintkezik. Barnabás gyakran leírta, sőt le is rajzolta nekem. Rendszerint egy nagy irodaszobába vezetik, de ez nem Klamm irodája, és nem is valamelyik tisztviselőé. Hosszában egyetlen, faltól falig érő olvasópolc osztja ketté, egy keskenyebb részre, ahol két ember éppen hogy elkerülheti egymást, ez a hivatalnokok része, meg egy szélesebbre, itt vannak az ügyfelek, a nézők, a szolgák és a küldöncök. A polcon nagy könyvek fekszenek fölülve, szorosan egymás mellett, a legtöbb előtt hivatalnok áll és olvas. De nem maradnak állandóan ugyanannál a könyvnél; csakhogy nem a könyveket váltogatják, hanem a helyüket; Barnabás azon csodálkozik a legjobban, milyen keservesen nyomakszanak el egymás mellett az ilyen helyváltogatásoknál, a helyszűke miatt. Elöl, közvetlenül az olvasópolcnál, alacsony asztalok sorakoznak, írnokok ülnek mellettük, s ha a tisztviselők kíváncsiak, leírják, amit tollba mondanak nekik. Barnabást mindig ámulatba ejti, ahogyan ez végbemegy. A tisztviselő nem ad nyilvánvaló parancsot, s nem is diktál fennhangon; alig lehet észrevenni, hogy diktálnak; inkább úgy látszik, mintha a tisztviselő tovább olvasna, úgy, mint addig, éppen csak suttog hozzá, és az írnok ezt meghallja. A tisztviselő néha olyan halkán diktál, hogy az írnok ültében nem is érti, ilyenkor egyre

föl kell ugrálnia, elkapja azt, amit tollba mondanak, gyorsan visszaül és lejegyzí, aztán megint fölúgrik, és így tovább. Milyen csodálatos ez! Szinte érthetetlen. Barnabásnak persze elég ideje van hozzá, hogy mindezt megfigyelje, mert órákig, néha napokig ott ácsorog a nézők részében, míg végre Klamm tekintete rátéved. S ha Klamm már észrevette, és Barnabás már vigyázzba vágta magát, még voltaképpen semmi sem történt, mert megeshetik, hogy Klamm ismét belemerül a könyvbe, és megfedekezík róla; gyakran előfordul ez. De hát miféle küldönci szolgálat az, amely ennyire nem fontos? Mindig elszorul a szívem, ha Barnabás reggel kijelenti, hogy a kastélyba megy. Ez a valószínűleg haszontalan út, ez a valószínűleg elfecsérelt nap, ez a valószínűleg hiábavaló remény! Mi értelme ennek? S itt közben halmozódik a cipésmunka; senki sem végzi el, Brunswick meg egyre sürgeti.

- Rendben van - mondta K. - Barnabásnak sokáig kell várakoznia, míg megbízást kap. Ez érthető, itt, úgy látszik, jóval több alkalmazott van a kelleténél, nem kaphat mindegyik minden nap megbízást, emiatt nincs mit panaszkodnotok, ez mindenkivel így van. Végül azonban Barnabás is kap megbízásokat, nekem is hozott már két levelet.

- Lehet - mondta Olga -, hogy nincs igazunk, amikor panaszkodunk, kivált ami engem illet, hiszen én mindezt csak hallomásból tudom, és ráadásul nő vagyok, nem érthetem olyan jól, mint Barnabás, aki azonfölül még el is hallgat egyet-mást. Hanem most figyelj ide, lásd, hogy áll a dolog a levelekkel, a te leveleiddel például. Ezeket a leveleket Barnabás nem közvetlenül Klammtól kapja, hanem az írnoktól. Egy tetszése szerint való napon, egy tetszése szerint való órában (ezért olyan fárasztó ez a szolgálat, bármilyen könnyűnek látszik is, mert Barnabásnak folyton résen kell lennie), az írnoknak egyszer csak eszébe jut, és int neki. Ez egyáltalán nem Klamm kezdeményezéséből történik, Klamm nyugodtan továbbolvassa a könyvét; előfordul, hogy amikor Barnabás előlép, éppen cvikkerét tisztogatja, ezt azonban egyébként is gyakran megteszi, és lehet, hogy közben szemügyre is veszi Barnabást, föltéve, hogy egyáltalán lát cvikker nélkül; Barnabás ebben kételkedik, mert Klammnak ilyenkor majdnem csukva a szeme, mintha aludnék, és álmában tisztogatná a cvikkerét. Közben az írno kikerés abból az akta- és levélcsomóból, melyet asztala alatt tart, egy neked szóló levelet; tehát nem olyan levél ez, melyet csak az imént írt, borítékjáról ítélve sokkal inkább látszik réges-régi levélnek, mely már ki tudja, mióta ott hever. De ha régi levél, miért vártatták olyan sokáig Barnabást? És téged is? S végül a levelet is, hiszen most már elavult? És Barnabás ezáltal abba a látszatba keveredik, hogy rossz, lassú küldönc. Az írno mindenesetre könnyedén veszi a dolgot, odaadja Barnabásnak a levelet, és azt mondja: „Klamm küldi K.-nak”, azzal elbocsátja. Most aztán Barnabás hazajön, kifulladás, inge alatt, pusztá testén a végre megszerzett levél, s akkor leülünk ide a padkára, úgy, mint most mi ketten, és mesélni kezd, és pontról pontra mindent megvizsgálunk, és latra vetjük, hogy mit ért el, és a végén kiderül, hogy jóformán semmit, és még ez a majdnem semmi is kérdéses; s akkor Barnabás félreteszi a levelet, nincs kedve kézbesíteni, de ahhoz sincs kedve, hogy aludni menjen, nekilát a susztermunkának, s ott ül egész éjszaka a zsámolyon. Így van ez, K., ezek az én titkaim, és most már bizonyára nem csodálkozol rajta, hogy Amália lemond róluk.

- És a levél? - kérdezte K.

- A levél? - mondta Olga. - Nos, egy idő múltán, ha már eleget noszogattam, napok, hetek is beletelhetnek, Barnabás végre mégis előveszi a levelet, és elindul, hogy kézbesítse. Az effajta külsőségekben erősen függ tőlem. Én ugyanis, miután elbeszélésének első hatását leküzdöttem, ismét össze bírom szedni magamat, ő viszont képtelen erre, valószínűleg éppen azért, mert többet tud nálam. S akkor aztán újra meg újra elmondhatom neki nagyjában a következőket: „Mondd, Barnabás, mit akarsz voltaképpen? Milyen pályáról, milyen célról ábrándozol? Odáig akarsz jutni, hogy végül egészen el kell hagynod minket, engem? Hát ez a célod? Nem

ezt kell-e hinnem, hiszen különben érthetetlen lenne, miért vagy olyan rettentően elégedetlen azzal, amit eddig elértél? Nézz csak körül: vitte-e bárki is ennyire a szomszédságunkban. Az ő helyzetük persze más, mint a miénk, nekik semmi okuk sincs rá, hogy megszokott foglalatosságuknál többre törekedjenek, de összehasonlítások nélkül is beláthatod, hogy nálad minden a legjobb úton van. Vannak persze akadályok, bizonytalanságok, csalódások, de mindez pusztán csak azt jelenti, amit előre tudtunk: hogy semmit sem kapsz ajándékba, és minden csekélységet magadnak kell kiharcolnod; egy okkal több rá, hogy büszke légy ahelyett, hogy levert lennél. Amellett nem küzdesz-e érettünk is? Semmit sem jelent ez neked? Nem újítja meg erődet? Semmiféle biztonságot nem ad neked az a tudat, hogy én boldog, sőt már-már kevély vagyok, amiért ilyen testvérem van? Őszintén megmondom, csalódás számomra, nem az, amit te a kastélyban elértél, hanem az, amit én értem el nálad. Fölmehetsz a kastélyba, bejáratos vagy az irodákba, napokat töltesz egy teremben Klamm-mal, nyilvánosan elismert küldönc vagy, igényt tarthatsz szolgálati öltönyre, fontos levelek kihordását bízzák rád; ez vagy, ennyi mindent szabad neked, s amikor lejössz, ahelyett hogy könnyes örömmel borulnánk egymás karjába, csak rám nézel, és mintha végképp elszontyolodnál; mindenben kételkedel, csak a cipészkedéssel törődöl, a levelet meg, jövőnk zálogát, a sarokban heverteted.” Ilyesmit mondok neki, s mikor már naphosszat újra meg újra elmondtam, végül nagy sóhajtván mégiscsak előveszi a levelet, és elindul vele. De valószínűleg nem is az én szavaim hatására, hanem mert megint mehetnékje támadt a kastélyba, s a megbízás teljesítése nélkül mégse merne visszamenni.

- De abban, amit mondasz neki, mindenben igazad van - mondta K. - Csodálatos, milyen helyesen foglaltad össze a dolgot. Meglepően világosan gondolkodol!

- Nem - mondta Olga -, csalódom, és talán őt is csalódásba ringatom. Mert hát mit is ért el? Beléphet egy irodába, de ez a terem, úgy látszik, még csak nem is iroda, inkább előszobája az irodáknak, talán még az sem, éppen csak egy terem, azok számára, akik az igazi irodákba nem mehetnek be. Klamm-mal beszél, de valóban vele beszél-e? Nem csupán olyasvalakivel, aki valamennyire hasonlít Klammra? Ha minden jól megy, egy titkárral, aki hasonlít valamicskét Klammhoz, s arra törekszik, hogy még jobban hasonlítson hozzá, s akkor aztán Klamm aluszékony, álmatag modorát mímelve fontoskodik? Mert lényéből ezt a legkönnyebb utánozni, meg is próbálkoznak vele néhányan, a többitől persze nagy bölcsen tartózkodnak. S egy annyira vágyva vágyott, de oly ritkán elért férfiú, amilyen Klamm, könnyen ölt különféle alakokat az emberek képzeletében. Van például Klammnak itt egy falutitkára, bizonyos Momus. Úgy? Ismered? Ő is nagyon visszavonult, de azért már láttam egyszer-kétszer. Magas, erőteljes úr, igaz? Tehát valószínűleg csöppet sem hasonlít Klammhoz. Mégis vannak a faluban, akik esküsznek rá, hogy Momus maga Klamm, és senki más. Így szedik rá az emberek saját magukat. Miért volna másként a kastélyban? Valaki azt mondta Barnabásnak, hogy az a bizonyos hivatalnok Klamm, és valóban van valami hasonlatosság köztük, Barnabás azonban állandóan kételkedik benne. És minden a kételye mellett szól. Klammnak egy ilyen közös teremben kellene szorongania, más tisztviselők közt, ceruzával a füle mellett? Fölöttébb valószínűtlen. Barnabás néha azt mondja, kissé gyerekesen, de ez már a bizalom szeszélyes megnyilatkozása nála: az a tisztviselő nagyon hasonlít Klammra; ha saját hivatali szobájában ülne, saját íróasztalánál, s az ajtón ott volna a neve: nem kételkedném többé. Gyerekes dolog, de érthető is. Még sokkal érthetőbb lenne, ha Barnabás, amikor odafönt van, többektől is megtudakolná, hogy is állnak voltaképpen a dolgok; hiszen, mint mondja, épp elegen álldogálnak a teremben. S ha fölvilágosításaik nem is lennének sokkal megbízhatóbbak, mint azé, aki kérdezetlenül megmutatta neki Klammot, sokféleségükből legalább adódnának bizonyos fogódzók, adódnék valami alap az összehasonlításhoz. Ez egyébként nem az én ötletem, hanem Barnabásé, csak hogy nem meri végrehajtani; attól féltében, hogy ismeretlen előírások vala-

milyen akaratlan megsértésével állását vesztheti, nem mer megszólítani senkit, ilyen bizonytalannak érzi magát; ez az alapjában véve siralmas bizonytalanság minden leírásnál élesebben megvilágítja előttem a helyzetét. Milyen kétesnek és fenyegetőnek láthat mindent odafönt, hogy még egy ártatlan kérdést sem mer kiejteni a száján! Ha ezt meggondolom, szemrehányást teszek magamnak, amiért hagyom, hogy egyedül merészkedjék azokra az ismeretlen helyekre, ahol alighanem még ő is remeg félelmében, holott inkább vakmerő, mint gyáva.

- Azt hiszem, most tapintottál rá a lényegre - mondta K. - Ez az. Azok után, amiket elmondtál, úgy gondolom, világosan látok. Barnabás túl fiatal erre a föladatra. Semmit sem lehet készpénznek venni abból, amit mesél. Azért nem képes jól megfigyelni a dolgokat odafönt, mert odavan a félelemtől, s ha aztán idelent mégis rászorítják, hogy tapasztalatairól beszámoljon, csak zavaros mendemondák telnek tőle. Ezen nem is csodálkozom. A hatóság iránt való tisztelet veletek született itt, s aztán egész életetek folyamán ezt sugallják nektek a legkülönbözőbb módokon és oldalakról, s mindehhez, ahogy csak bírtok, segédkezet nyújtotok ti magatok is. Alapjában véve nem is szólok ellene semmit; miért ne tiszteljünk egy hatóságot, ha jó? De egy Barnabás-féle tanulatlan legényt, aki még sosem járt faluja határán túl, mégsem szabad egyszerűen a kastélyba küldeni, aztán hiteles tudósításokat kívánni tőle, minden egyes szavát úgy mérlegelni, mint valami kinyilatkoztatást, és jelentésétől tenni függővé életünk boldogságát. Tökéletes oktalanság ez. Persze én is hagytam, hogy megtévesszen, akárcsak te; s építettem rá reményeket is, meg szenvedtem tőle csalódásokat is, de mindkettő pusztán csak a szavain alapult, tehát úgyszólván alaptalan volt.

Olga hallgatott.

- Nehezemre esik - mondta K. -, hogy testvéredbe vetett bizalmadat megzavarjam, hiszen látom, mennyire szereted, és mi mindent vársz tőle. De meg kell tennem, mégpedig jórészt végetted, és várakozásaid érdekében. Mert lásd, mindig megakadályoz valami, hogy mi, nem tudom, annak elismerésében, amit Barnabás nem elért ugyan, hanem csak ajándéku kapott. Bemehet az irodákba, vagy ha jobban tetszik, egy előszobába; rendben van, mondjuk, hogy csupán egy előszobába; csak hogy ennek ajtói vannak, melyekből út nyílik valahova tovább, és korlátok vannak benne, melyeken át lehet hágni, ha valaki elég élelmes hozzá. Számomra például ez az előszoba, legalábbis egyelőre, teljességgel hozzáférhetetlen. Nem tudom, kivel beszél ott Barnabás, az a bizonyos írnok talán a legalacsonyabb rendű szolgálta, de ha a legalacsonyabb rendű is, elvezethet a közvetlenül fölötte állóhoz, vagy ha nem vezethet el hozzá, legalább megnevezheti, és ha nem nevezheti meg, eligazíthat valakihez, aki megnevezheti. Tegyük föl, hogy az állítólagos Klammnak a világon semmi hasonlósága sincs az igazival; tegyük föl, hogy ez a hasonlóság csak Barnabás fölindultságtól elvakult szemében létezik; tegyük föl, hogy az illető a legalacsonyabb rendű hivatalnok, sőt még csak nem is hivatalnok: valami föladata mégiscsak van az olvasópolcnál, valamit mégiscsak olvas a nagy könyvében, valamit mégiscsak suttog az írnoknak, valamit mégiscsak gondol, ha pillantása egyszer egyszer megállapodik Barnabáson; és még ha mindez nem is igaz, és ha az, amit művel, nem is jelent semmit: valaki csak odaállította, és nyilván valamilyen szándékkal állította oda. Mindezzel azt akarom mondani, hogy valami azért csak van ott, valamit azért csak nyújtanak Barnabásnak, legalábbis valamit, és egyedül Barnabás hibája, ha mindezzel mégsem bír egyebet elérni, mint kételyt, félelmet és reménytelenséget. És közben még mindig a kedvezőtlenebbik föltevésből indultam ki, az pedig meglehetősen valószínűtlen. Mert itt van a kezünkben a levél; túl sokat nem bízom ugyan benne, de mindenesetre jóval többet, mint Barnabás szavaiban. Lehet, hogy régi, értéktelen levelek, találomra húzzák ki őket egy halom ugyanilyen értéktelen levél közül, találomra és éppoly értelmetlenül, ahogy a piacon a kanári csippenti ki egy halom cédulából valakinek az életsorsát, lehet: de ezeknek a leveleknek akkor is van legalább valamelyes vonatkozásuk a munkámra; nyilvánvalóan nekem szólnak, ha talán

nem is azzal a céllal, hogy a hasznomra legyenek; magának Klammnak a kezétől származnak, mint az előljáró és felesége tanúsítják, és bár, ismét az előljáró szerint, jelentőségük nem világos, és pusztán csak magánjellegű, azért mégis nagy jelentőségűek.

- Ezt az előljáró mondta? - kérdezte Olga.

- Igen, ő mondta - felelte K.

- Ezt elmesélem Barnabásnak - mondta gyorsan Olga -, nagyon föl fogja buzdítani.

- Csakhogy neki nem buzdítás kell - mondta K. - Fölbuzdítani őt annyit jelent, mint azt mondani neki, igaza van, és csak folytassa bátran, kell, amit eddig csinált; csakhogy ilyen módon soha semmit sem fog elérni. Ha valakinek be van kötve a szeme, buzdíthatod, ahogy akarsz, hogy bámuljon csak jó erősen a kendőn át, mégsem fog látni semmit; csak akkor láthat, ha előzőleg leveszik a kendőt a szeméről. Barnabásnak nem buzdításra van szüksége, hanem segítségre. Gondold csak meg: ott fenn van a hatóság, a maga kibogozhatatlan nagyságában... azt hittem, mielőtt idejöttem, van valami halvány fogalmam róla, de milyen gyerekes elképzelés volt az!... szóval ott van a hatóság, és Barnabás szembekerül vele, egy szál magában, szánalmasan egyedül, még mindig túlzott tisztelettel iránta, hacsak élete fogytáig ott nem kallódik valamelyik irodai zugban lapulva.

- Ne gondold, K. - mondta Olga -, hogy lebecsüljük a föladat nehézségeit, melyet Barnabás magára vállalt. Ami pedig a hatóság iránti tiszteletet illeti, magad mondtad, hogy az jócskán megvan bennünk.

- Csakhogy ez téves tisztelet - mondta K. -, nem a megfelelő helyre szól; az ilyen tisztelet lealacsonyítja azt, akit tisztelnek. Megérdemli még a tisztelet nevét, ha Barnabás az irodákba való bejáratosság ajándékával úgy él vissza, hogy tétlenül fecsérli ott a napokat, vagy ha hazajöve, azokat, akik előtt az imént még remegett, most ócsárolja és becsmérli; vagy ha kétségbeesésből vagy fáradtságból nem hordja ki a leveleket, és a rábízott üzeneteket nem kézbesíti? Ez már egyáltalán nem tisztelet. De a szemrehányás még ennél is tovább megy, és téged is érint, Olga; nem kímélhetlek meg tőle. Noha azt hiszed, félő tisztelettel viseltetel a hatóság iránt, mégis fölküldted Barnabást a kastélyba, vagy legalábbis nem tartottad vissza, akármilyen fiatal és gyöngé és elhagyatott is.

- Ezzel én is vádoló magam kezdettől fogva - felelte Olga. - Nem éppen azért, mintha Barnabást a kastélyba küldtem volna, ezt nem lehet a szememre vetni, mert nem küldtem, magától ment; de minden módon, erőszakkal, csellel, rábeszéléssel vissza kellett volna tartanom. Vissza kellett volna tartanom, de ha ma lenne az a nap, s ma állnék az előtt a döntés előtt, s úgy érezném Barnabás baját, a családunk baját, mint akkor és ma, és ha Barnabás, minden felelősség és veszély teljes tudatában, ismét mosolyogva és szelíden búcsút venne tőlem, hogy útra keljen: ma sem akadályoznám meg, időközben szerzett tapasztalataim ellenére sem, és azt hiszem, az én helyemben te sem tehetnél másként. Nem ismered a bajunkat, azért vagy igazságtalan irántunk, és elsősorban Barnabás iránt. Annak idején több reményünk volt, mint ma, de túlságosan akkor sem reménykedtünk. Nagy bajban voltunk, és nagy bajban maradtunk. Frida semmit sem mesélt neked rólunk?

- Csak célozgatott - felelte K. -, semmi határozottat nem mondott, de már a pusztá nevetek is fölizgatta.

- A kocsmárosné se mondott semmit?

- Nem, semmit.

- És más se?

- Senki.

- Persze hogyan is mesélhettek volna! Mindenki tud rólunk valamit, vagy az igazságot, már amennyire az emberek hozzáférhetnek, vagy legalábbis valami hallomásból szerzett, vagy maga kitalálta mendemondát, és mindenki többet foglalkozik velünk, mintsem kellene, mesélni azonban senki sem mesél rólunk; attól visszariadnak, hogy ilyesmit ajkukra vegyenek. És ebben igazuk is van. Nehéz ezzel előhozakodni, még előtted is, K., és megeshetik, hogy miután végighallgattad a dolgot, te is fogod magad, és faképnél hagysz, és tudni sem akarsz többé rólunk, látszólag bármily kevésbé érint is mindez. S akkor elvesztettünk téged, pedig te most, meg kell mondanom, szinte még Barnabás eddigi kastélybeli szolgálatánál is többet jelentesz nekem. Mégis meg kell tudnod, s már egész este ez az ellentmondás kínoz, mert ha nem, akkor helyzetünket sem tudod áttekinteni, s ami különösképpen fájna nekem, igazságtalan maradnál Barnabás iránt; nem lenne meg köztünk az annyira szükséges teljes egység, és se segíteni nem segíthetnél nekünk, se a mi rendkívüli segítségünket nem használhatnád föl. De még mindig fönáll egy kérdés: egyáltalán akarod-e tudni?

- Miért kérdezed ezt? - mondta K. - Ha szükséges, akkor tudni akarom; de mire jó ez a kérdés?

- Babonából - felelte Olga. - Belekeveredel a dolgainkba, ártatlanul, nem sokkal vétkesebben, mint Barnabás.

- Meséld hát gyorsan - mondta K. - Nem félek. Női aggályoskodásból rosszabbnak tünteted föl, mint amilyen.

Amália titka

- Ítéld meg te magad - mondta Olga. - Egyébként nagyon egyszerűen hangzik, először meg sem érti az ember, hogyan lehet akkora jelentősége. Van a kastélyban egy tekintélyes hivatalnok, Sortini a neve.

- Már hallottam róla - mondta K. - Az én meghívásomban is része volt.

- Nem hinném - felelte Olga. - Sortini jóformán sosem lép a nyilvánosság elé. Nem tévesztet össze Sordinival, d-vel?

- Igazad van - mondta K. - Az Sordini volt.

- Persze - mondta Olga - Sordini közismert ember, egyike a legszorgosabb tisztviselőknek, és sok szó esik róla; Sortini viszont nagyon zárkózott, s általában nem is ismerik. Több mint három éve, hogy először és utoljára láttam. Június harmadikán volt, a tűzoltóegylet ünnepségén, ezen képviseltette magát a kastély is, és egy új fecskendőt ajándékozott. Sortini, aki alighanem főként tűzvédelmi ügyekkel foglalkozik (de lehet, hogy csak azért volt ott, mert helyettesített valakit; a tisztviselők többnyire kölcsönösen helyettesítik egymást, ezért olyan nehéz megállapítani az illetékességüket); Sortini is részt vett a fecskendő átadásában; persze voltak ott más kastélybeliek is, hivatalnokok meg inasok, és Sortini, természetének megfelelően, egészen a háttérbe vonult. Kis termetű, gyöngye, gondterhelt úr; azoknak, akik egyáltalán észrevették, mindnek föltűnt, milyen különösen barázdálják homlokát a ráncok: valamennyi ránc (rengeteg van a homlokán, noha nem lehet több negyvenévesnél), legyezőszerűen egyenest az orra tövének tart, életemben sosem láttam még ilyet. Szóval, az ünnepség. Amáliával együtt már hetek óta örültünk neki, rendbe hoztuk ünneplőinket, főként Amália ruhája volt szép, fehér blúza elől buggyosra szabva, egyik csipkesor a másikon, anyám valamennyi

csipkáját erre tartogatta; én meg irigykedtem, és az ünnepség előtt a fél éjszakát átsírtam. Csak reggel, mikor a hídi kocsmárosné benézett hozzánk...

- A hídi kocsmárosné? - kérdezte K.

- Igen - felelte Olga -, nagyon jóban volt velünk; szóval eljött hozzánk, és el kellett ismernie, hogy Amália sokkal előnyösebben fest; erre aztán, hogy megbékítsen, nekem adta cseh-gránát nyakláncát. Alikor aztán már indulóban voltunk, és Amália ott állt előttem, s mi mind megcsodáltuk, apám pedig azt mondta: „Emlékezzetek a szavamra: Amáliának ma vőlegénye akad”... akkor, magam sem tudom, miért, lecsatoltam büszkeségemet, a nyakláncot, és most már minden irigység nélkül Amália nyakára kapcsoltam. Magamban éppen meghajoltam győzelme előtt, s azt gondoltam, mindenkinek meg kell hajolnia előtte, talán meg is lepett minket, mennyire más, mint egyébként, mert alapjában véve nem is volt szép, de komor tekintete, s ez a komorság azóta is megmaradt benne, fölényesen elsiklott fölöttünk, úgyhogy az ember önkéntelenül majdhogynem valóban meghajolt előtte. Mindenki észrevette ezt, Lasemann meg a felesége is, akik értünk jöttek.

- Lasemann? - kérdezte K.

- Igen, Lasemann - mondta Olga. - Meglehetősen tekintélyünk volt, az ünnepség például nem is igen kezdődhetett volna meg nélkülünk, apám volt ugyanis a harmadik tűzoltómester.

- Olyan jó erőben volt még? - kérdezte K.

- Apám? - kérdezte Olga, mintha nem jól értené. - Három évvel ezelőtt még úgyszólván fiatal férfi volt; egy alkalommal például, mikor tűz ütött ki az Udvarházban, futva mentette ki a hátán az egyik kövér tisztviselőt, Galatert. Magam is ott voltam, nem volt komoly tűzveszély, éppen csak a száraz fa kezdett füstölni az egyik kályha mellett, Galater azonban megijedt, segítségért kiabált az ablakból, jött a tűzoltóság, s apámnak ki kellett cipelnie őt, noha a tüzet már eloltották. Ez a Galater rendkívül nehézkesen mozog, s óvatosnak kell lennie, ha ilyesmi adódik. Mindezt csak apám miatt mesélem, alig valamivel több telt el azóta három évnél, és nézd, most hogy ül ott.

K. csak most vette észre, hogy Amália újra a szobában van, de távol tőlük, a szülők asztalánál; anyját etette, aki nem bírta mozgatni reumás karjait, s közben apjához is beszélt: várjon még egy kicsit türelemmel, mindjárt ő is sorra kerül az etetésben. Figyelmeztetésével azonban nem sok sikert ért el, mert az apa mohóságában alig várta már, hogy a leveséhez jusson, s legyőzve testi gyöngeségét, hol kanalizni akarta a levest, hol egyenesen a tányérból akarta kihörpölni, és bosszúsán morgott, mikor ezzel is, azzal is kudarcot vallott: a kanál rég kiürült, mire szájához ért, és sosem ajka merült a levesbe, hanem mindig csak lógó, nagy bajusza, s a lé szanaszét csöpögött és spriccelt, mindenfelé, csak épp a szájába nem.

- Így tönkretette három év? - kérdezte K., de még mindig nem érzett részvétet az öregek meg a sarokban a családi asztal világa iránt, inkább viszolygott tőlük.

- Három év - felelte lassan Olga -, illetve, pontosabban, egy ünnepség néhány órája. A falu előtt egy réten volt az ünnepély, a pataknál, és már nagy tömeg tolongott, mire odaértünk, a szomszéd falvakból is átjött a nép, az ember azt se tudta, hol a feje a nagy lármától. Apánk először természetesen a fecskendőhöz vezetett; amikor meglátta, nevetni kezdett örömeiben, az új fecskendő boldoggá tette, elkezdte tapogatni, nekünk meg azt mondogatta, semmiféle ellenkezést vagy vonakodást sem tűr; ahol valami látnivaló akadt a fecskendő alatt, le kellett görnyednünk, valósággal a fecskendő alá kellett kúsznunk; Barnabást, mert akadémikusodott, elnászpángolta. Csupán Amália nem törődött a fecskendővel, sudáran állt ott szép ruhájában, és senki sem mert szólni neki; én néha odafutottam hozzá, megfogtam a karját, de csak hallga-

tott. Ma sem értem, mint történhetett, hogy noha sokáig álldogáltunk a fecskendő előtt, mégis csak akkor vettük észre Sortinit, amikor apám végre odébb ment, pedig nyilvánvalóan egész idő alatt ott állt a fecskendő mögött, nekitámaszkodva az egyik fogantyúnak. Persze iszonyatos láрма volt, jóval nagyobb, mint általában ilyen ünnepélyeken. A kastély ugyanis néhány trombitát is ajándékozott a tűzoltóságnak, különleges hangszereket, melyekből a legkisebb erőfeszítés nélkül a legvadabb hangokat lehetett kicsalni, akár egy gyerek is képes volt rá, aki hallotta, azt hitte, nyakunkon a török, és nem lehetett megszokni: ahányszor fölharsant, mindig újra meg újra összerezsent az ember. És mert új trombiták voltak, mindenki ki akarta próbálni őket, és mert ünnep volt, mindenkinek meg is engedték. Épp körülöttünk gyakorolt néhány ilyen trombitás, talán Amália szépsége csalta oda őket; az ember nehezen bírta összeszedni a figyelmét, s ha még ráadásul, ahogy apánk parancsolta, a fecskendőt is alaposan szemügyre kellett vennünk, ennél többre már igazán nem tellett az erőnkől, ezért nem vettük észre olyan hosszú ideig Sortinit, akit előzőleg egyébként nem is ismertünk... „Ott van Sortini”, suttogta végül Lasemann apám fülébe; én éppen a közelükben álltam. Apám mélyen meghajolt, és izgatottan nekünk is intett, hogy hajtsuk meg magunkat. Apám, noha eddig még nem ismerte, mindig úgy tisztelte Sortinit, mint a tűzvédelmi dolgok szakértőjét, otthon is többször emlegette; érthető hát, ha most rendkívül meglepett, és igen jelentősen hatott ránk, hogy szemtől szembe láthatjuk. Sortini azonban nem törődött velünk (ez a közöny nem egyedül az ő sajátossága volt, nyilvánosság előtt a legtöbb kastélybeli tisztviselő közönyösnek mutatkozik), amellet fáradt is volt, csak hivatali kötelességből maradt lent; nem a legrosszabb tisztviselők, akik az effajta reprezentációs kötelezettségeket különösképpen terhesnek találják; más tisztviselők meg inasok, ha már ott voltak, a nép közé vegyültek; ő azonban a fecskendő mellett maradt, és hallgatásával mindenkit elriasztott, aki valamilyen kéréssel vagy hízelgéssel közeledni igyekezett hozzá. Így aztán ő még később vett észre minket, mint mi őt. Csak mikor tisztelettel meghajoltunk, s apa mentegetőzni kezdett a nevünkben, csak akkor pillantott ránk, csak akkor nézett végig rajtunk, sorjában, fáradtan; mintha sóhajtott volna, amiért az egyik után mindig egy másik következik, míg végül meg nem állapodott Amáliánál, föl kellett néznie rá, mert Amália sokkal magasabb volt nála. Meglepődött, átugrott a fogantyún, hogy közelebb kerüljön Amáliához; először félreértettük a mozdulatát, s apa vezetésével közeledni akartunk hozzá, de ő kezét fölemelve megállított, aztán intett, hogy menjünk onnét. Ennyi volt az egész. Utána aztán sokat húztuk vele Amáliát, hogy lám, valóban talált vőlegényt magának, botorságunkban egész délután majd fölvetett minket a jókedv; Amália azonban hallgatagabb volt, mint bármikor. „Teljesen belehabarodott Sortiniba” - mondta Brunswick, aki mindig nyers egy kicsit, és az ilyen Amália-féle természeteket egyáltalán nem érti meg; megjegyzését azonban ezúttal találónak éreztük, aznap általában bolond jó kedvünk volt, s amikor éjfélkor hazamentünk, Amáliával együtt valamennyien egy kicsit kótyagosak voltunk az édes, kastélybeli bortól.

- És Sortini? - kérdezte K.

- Persze Sortini - mondta Olga. - Sortinit még láttam véletlenül néhányszor az ünnepség alatt, a fecskendő karján ült, mellén keresztbe font karral, míg csak érte nem jött a kastélyból a kocs. Nem ment oda még a tűzoltógyakorlatokhoz sem, pedig apa akkor, éppen abban a reményben, hogy Sortini figyel, valamennyi vele egykorú társán túltett.

- És többet nem is hallottatok róla? - kérdezte K. - Úgy látom, nagyon tiszteled Sortinit.

- Igen, tisztelem - felelte Olga. - És hallani is hallottunk még róla. Másnap reggel boros álmunkból Amália kiáltása riasztott föl; a többiek nyomban vissza is hanyatlottak ágyukba, én azonban teljesen éber voltam már, és odafutottam Amáliához. Az ablaknál állt, kezében egy levél, melyet épp az imént nyújtott be neki egy férfi, és most a választ várta. Amália már

elolvasta a levelet, rövid levél volt, és lankadtan lecsüngő kezében tartotta; hogy szerettem, valahányszor ilyen fáradtnak láttam! Letérdeltem mellé, úgy olvastam el a levelet. Alighogy a végére jutottam, Amália újra fölemelte, kurta pillantást vetve rám, arra azonban már nem volt képes, hogy még egyszer elolvassa; széttépte, a foszlányokat a kint várakozó férfi arcába hajította, és becsukta az ablakot. Az volt a döntő reggel. Döntőnek mondom, de az előző délután minden pillanata éppolyan döntő volt.

- És mi állt a levélben? - kérdezte K.

- Persze azt még nem meséltem el - mondta Olga. - A levelet Sortini küldte, a gránát nyakláncos lánynak címezve. Tartalmát nem tudom visszaadni. Fölszólítás volt, menjen el hozzá Amália az Udvarházba, mégpedig azonnal, mert Sortininak fél óra múlva indulnia kell. Mindezt olyan közönséges szavakkal közölte, amilyeneket még nem is hallottam, és csak az összefüggésekből értettem meg úgy-ahogy. Aki nem ismerte Amáliát, és csak ezt a levelet olvasta, nem is tarthatott másnak, mint bukott teremtésnek olyan lányt, akinek így mernek írni, még ha egy ujjal se nyúltak hozzá soha. És nem szerelmes levél volt ez, egyetlen becéző szó sem akadt benne; Sortini nyilvánvalóan inkább bosszankodott, amiért Amália látványa megragadta és megzavarta foglalatosságaiiban. Később úgy képzeltük, Sortini valószínűleg még az este vissza akart térni a kastélyba, csak Amália miatt maradt a faluban, s reggel írta a levelet, tele bosszúsággal, amiért a közben eltelt éjszakán át sem sikerült elfelejtenie Amáliát. A levél először valóban fölbőszítette az embert, még a leghidegvérűbbet is, hanem aztán Amálián kívül mindenki másban félelmet keltett volna komisz, fenyegető hangja; Amália azonban megmaradt a felháborodásnál, félelmet nem ismert, sem saját magát, sem másokat illetően. És míg én újra visszabújtam az ágyba, és magamban a félbeszakított záró mondatot ismételgettem: „És azonnal gyere, különben!...” Amália ott maradt az ablak padkáján, és kinézett, mintha újabb küldöncöket várna, készen rá, hogy azokkal is úgy bánjon, mint az elsővel.

- Szóval ilyenek ezek a tisztviselők - mondta K. tétován. - Ilyen alakok vannak köztük. Apád mit csinált? Remélem, erélyesen panaszt tett Sortini ellen illetékes helyen, ha ugyan nem választotta inkább a rövidebb és biztosabb utat az Udvarházba. Az egész históriában a legvisszataszítóbb nem is Amália megsértése, ezt könnyen jóvá lehetett volna tenni, nem is tudom, miért éppen ezt hangsúlyozod annyira, miért szégyenítette volna meg Sortini egy ilyen levéllel egyszer s mindenkorra Amáliát? Elbeszélésedből ezt gondolhatná az ember, de éppen ez az, ami lehetetlen; Amáliának könnyen elégtételt lehetett volna szolgáltatni, s akkor az eset néhány nap alatt feledésbe merül; Sortini nem Amáliát szégyenítette meg, hanem saját magát. Engem Sortini taszít vissza, az rémit el, hogy egyáltalán így visszaélhet valaki a hatalommal. Ami ebben az esetben kudarcot vallott, mert kereken kimondták, mert teljesen átlátszó volt, és mert Amáliában emberére talált, az ezer más esetben, éppen csak valamicskével kedvezőlenebb esetekben, tökéletesen sikerülhet, és teljesen észrevétlen maradhat, talán még az sem veszi észre, akivel visszaéltek.

- Csöndesen - mondta Olga. - Amália figyel.

Amália befejezte a szülők etetését, és éppen anyját kezdte vetkőztetni; kioldotta a szoknyáját, nyaka köré fonta anyja két karját, egy kicsit megemelte, lehúzta róla a szoknyát, aztán óvatosan újra leültette. Az apa, aki sosem bírt beletörődni, hogy előbb az anyát szolgálják ki - de ez nyilván csak azért történt így, mert az anya még nála is tehetetlenebb volt -, megpróbált maga levetkőzni, talán azért is, hogy lányát megbüntesse állítólagos lassúságáért, de bár a legfőlöselegesebben és legkönnyebben kezdte, az óriási papucson, mely valósággal lötyögött a lábán, semmiképp sem sikerült lehúznia még ezt sem; rekedt hörgéssel félbe kellett hagynia a meddő kísérletet, s ismét mereven hátradőlt a székén.

- Nem veszed észre, mi az egészben a döntő mozzanat - mondta Olga. - Minden egyébben igazad lehet; de a döntő mégiscsak az volt, hogy Amália nem ment el az Udvarházba; ahogy a küldönccel bánt, az még önmagában nem lett volna olyan nagy baj, azt még el lehetett volna tussolni; de azzal, hogy nem ment el, nyíltan átok alá került a családkunk, s akkor aztán a küldönccel való bánásmód is megbocsáthatatlan vétékké lett, sőt a nyilvánosság előtt az került előtérbe.

- Hogyan? - kiáltott fel K., de nyomban le is tompította hangját, mert Olga kérlelően fölemelte a kezét. - Te, a nővére, talán csak nem akarod azt mondani, hogy Amáliának engedelmeskednie kellett volna, és szaladnia Sortinihoz az Udvarházba?

- Nem - mondta Olga -, az ég óvjon minden effajta gyanútól; hogyan is gondolhatod? Nem ismerek senkit, akinek annyira igaza lenne mindabban, amit csinál, mint Amáliának. Ha fölment volna az Udvarházba, természetesen ugyanúgy igazat adtam volna neki; de az, hogy nem ment föl, hősies volt. Ami engem illet, őszintén megvallom neked, ha én kapok ilyen levelet, én fölmentem volna. Nem bírtam volna elviselni a következményektől való félelmet; erre csak Amália volt képes. Kibúvók is kínálkoztak; más például szépen fölcicomázta volna magát, ezzel eltelt volna egy kis idő, s mire fölért volna az Udvarházba, közölték volna vele, hogy Sortini már eltávozott, talán nyomban a küldönc menesztése után indult, s az ilyesmi ráadásul még valószínű is, mert az urak szeszélyei szerfölött mulékonyak. Amália azonban nem így tett, és nem kísérletezett semmi hasonlóval, nagyon mélyen érintette a sértés, és fontolgtatás nélkül felelt. Ha legalább csak látszólag engedelmeskedik valamilyen módon, ha éppen csak átlépi idejekorán az Udvarház küszöbét, a végzetet el lehetett volna hárítani; igen okos ügyvédjeink vannak, a legapróbb semmiségből is mindent kihoznak, amit csak akar az ember, ebben az esetben azonban nem akadt még egy ilyen kedvező kis semmiség sem; ellenkezőleg, ráadásul ott volt Sortini levelének meggyalázása és a küldönc megsértése.

- De hát miféle végzetről beszélsz? Miféle ügyvédekről? - kérdezte K. - Utóvégre csak nem lehet Amáliát vádolni, csak nem lehet őt büntetni Sortini galád viselkedése miatt!

- De igen, lehet - felelte Olga. - Természetesen nem szabályos peres eljárás útján, és nem is közvetlenül büntették meg, de megbüntetni megbüntették, noha más módon, őt és egész családját, és hogy milyen súlyos ez a büntetés, azt nyilván magad is kezded látni. Igazságtalannak és szörnyűségesnek találod, de ez teljesen egyedülálló vélemény a faluban, igen kedvező ránk nézve; vigaszunkra szolgálhatna, és vigaszunkra is szolgálna, ha nem alapulna szembeszökő tévedéseken. Ezt könnyen bebizonyíthatom neked; ne vedd zokon; ha közben Fridáról beszélek, de Frida és Klamm közt, attól eltekintve, ahogyan végül is alakult, valami teljesen hasonló dolog történt, mint Amália és Sortini közt, s ezt most mégis helyénvalónak találod, ha eleinte meg is ijedtél tőle. És ez nem megszokás, semmiféle megszokás nem tompíthatja el ennyire az embert, ha egyszerűen valaminek a megítéléséről van szó; ez pusztán fölhagyás a tévedésekkel.

- Nem, Olga - mondta K. -, nem tudom, miért vonod be a dologba Fridát, az egészen más eset, ne keverj össze szögesen ellenkező dolgokat, és mesélj tovább.

- Kérlek, ne haragudjál, ha ragaszkodom a párhuzamhoz - mondta Olga. - Ez is csak valami visszamaradt tévedés, Fridát illetően is, ha azt hiszed, meg kell védened őt az összehasonlítástól. Egyáltalán nem szorul védelemre; csak dicséretet érdemel. Ha a két esetet egybevetem, nem azt mondom, hogy hasonlítanak; olyan viszonyban vannak egymással, mint a fehér a feketével, és a fehér Frida. Fridán a legrosszabb esetben nevetni lehet, ahogy illetlen módon magam is tettem az ivóban, később nagyon megbántam, de már magában az is, hogy itt nevet valaki, gonoszságra és irigységre vall; mindenesetre lehet nevetni. Amáliát azonban, hacsak

vérokonosság nem köt valakit hozzá, csak megvetni lehet. Éppen ezért a két eset szögesen ellenkezik ugyan, mint mondod, ugyanakkor viszont hasonló is.

- Nem hasonló - mondta K. és önkéntelenül megcsóválta a fejét -, Fridát hagyd ki, Frida nem kapott olyan szép kis levelet, mint Amália Sortinitól, és Frida valóban szerette Klammot, s aki nem hiszi, megkérdezheti tőle magától; még ma is szereti.

- És az olyan nagy különbség? - kérdezte Olga. - Mit gondolsz, Klamm nem írhatott volna ugyanúgy Fridának? Az urak ilyenek; ha fölkelnek íróasztaluktól, nem tudnak eligazodni a világban, s akkor aztán zavarukban mindenféle válogatott gorombaságot mondanak, nem mind, de sokan. Amáliának azt a levelet úgy vethették papírra, gondolatban, hogy közben ügyet se vetettek a szavakra, melyeket valóban leírtak. Ki ismeri az urak gondolatait! Nem hallottad-e te magad is, vagy legalább nem hallottál-e róla, milyen hangon beszélt Klamm Fridával? Klammról köztudomású, hogy nagyon durva; állítólag órákon át egy árva szót sem szól, aztán egyszerre csak mond valami olyan otrombaságot, hogy az embernek beleborsózik a háta. Sortiniról ezt nem tudják, mint ahogy általában alig tudnak valamit róla. Voltaképpen csak annyit tudni róla, hogy neve hasonlít a Sordiniéra; ha a nevük nem hasonlítana, valószínűleg egyáltalán nem ismernék. Mint tűzrendészeti szakértőt is alighanem összetévesztik Sordinival, mert igazában ő a szakember, és kihasználja nevük hasonlóságát, kivált hogy az ilyen reprezentációs kötelezettségeket Sortinira hárítsa, s ő maga zavartalanul a munkája mellett maradhasson. Mármost ha egy ilyen, világi dolgokban tapasztalatlan ember, mint Sortini, hirtelen beleszeret egy falusi lányba, ez természetesen egész más formákat ölt, mint ha a szomszéd asztalossegédet fogja el a szerelem. Amellett azt sem szabad elfelejteni, hogy egy hivatalnok meg egy cipész lánya közt mégiscsak nagy a távolság, s ezt valahogyan át kell hidalni; Sortini így próbálta, más másként csinálta volna. Elvileg ugyan, mondják, mindnyájan a kastélyhoz tartozunk, és nincs köztünk semmilyen távolság, tehát áthidalni sincs mit, s ez talán igaz is általánosságban; nekünk azonban, sajnos, volt alkalmunk tapasztalni, hogy épp amikor ezen múlték a dolog, egyáltalán nem felel meg a valóságnak. Mindezek után talán valamivel jobban megérted Sortini eljárását, s már nem találod olyan szörnyűségesnek, mint ahogy valójában, Klamm eljárásával összehasonlítva, sokkal érthetőbb is, és sokkal elviselhetőbb, még ha közvetlen közletről érinti is az embert. Ha Klamm gyöngéd levelet ír, az sokkal kínosabb, mint Sortini leggorombább levele. De nehogy félreérts, nem vetemedem odáig, hogy ítélkezni mernék Klammról; éppen csak egybevetem a dolgokat, mert tiltakoztál az egybevetés ellen. Klamm úgy bánik a nőkkel, mint egy őrmester, hol ezt rendeli magához, hol azt, semmiféle késedelmet nem tűr, s ahogy megparancsolja, hogy jöjjenek, ugyanúgy ad parancsot a távozásukra is. Ó, Klammnak eszébe se jutna azzal fáradozni, hogy levelet írjon! S ezzel összehasonlítva még mindig szörnyű, ha a teljesen visszavonultan élő Sortini, akinek nőkkel való kapcsolatáról legalábbis semmit sem tudunk, egyszer leül, és azzal a szép hivatalnok-írásával kétségkívül undorító levelet ír? S ha ilyesformán itt semmi különbség sem adódik Kamm javára, sőt ellenkezőleg, adódik talán Frida szerelme folytán? A nőknek a tisztviselőkhöz való viszonyát, hidd meg nekem, nagyon nehéz, illetve inkább mindig nagyon könnyű megítélni. Itt sosem hiányzik a szerelem. Nincsenek szerencsétlen hivatalnok-szerelmek. Ebben a vonatkozásban korántsem számít dicséretnek, ha egy lányról azt mondják (és most egyáltalán nem Fridáról beszélek), hogy csak azért adta oda magát valamelyik hivatalnoknak, mert szerette. Szerette és odaadta magát neki, valóban, de ezen nincs mit dicsérni. Amália azonban, vetheted közbe, nem szerette Sortinit. Rendben van, nem szerette, bár talán mégis szerette, ki tudja. Még ő maga sem. Hogy is hiheti, hogy nem szerette, mikor olyan erélyesen utasította el, ahogyan hivatalnokot valószínűleg még sosem utasítottak el; Barnabás azt mondja, néha még most is reszket, ha eszébe jut, milyen fölindultan vágta be Amália az ablakot. Ez is igaz, és ezért nem szabad kérdezősködni tőle; végzett Sortinival, és semmi mást

nem tud, csak ezt; hogy szereti-e vagy sem, azt nem tudja. Mi azonban tudjuk, hogy egy nő nem tehet mást, szeretnie kell a hivatalnokot, ha az egyszer feléje fordult; igen, már előzőleg szereti, bármennyire is tagadná, és Sortini nemcsak odafordult Amália felé, hanem át is ugrott a fecskendő karján, amikor meglátta, íróasztali munkától elmerevedett lábával átugrott a fecskendő karján. Amália azonban kivétel, mondod. Igen, az, és ezt be is bizonyította azzal, hogy nem ment el Sortinihoz, ez éppen elég kivételesség, de hogy ráadásul ne is szerette volna Sortinit, az már túl kivételes lenne, már-már fölfoghatatlan. Azon a délutánon kétségkívül valami hályog lepte el szemünket, de azért maradt bennünk némi józanság, mert akármennyire csak ködön át láttunk, azt mintha mégis észrevettük volna, hogy Amália szerelmes. Ám ha mindezt fontolóra vesszük, mi különbség marad Frida és Amália közt? Egyetlenegy: az, hogy Frida megtette, amit Amália megtagadott.

- Lehet - mondta K. - Számomra azonban a fő különbség az, hogy Frida a menyasszonyom, Amália pedig alapjában véve csak azért érdekel, mert Barnabásnak, a kastélybeli küldöncnek a nővére, és sorsa talán kapcsolatos Barnabás szolgálatával. Ha egy hivatalnok olyan kiáltó jogtalanságot követett volna el vele szemben, ahogyan elbeszélésedből kezdetben gondoltam, erősen foglalkoztatott volna a dolog, de nem annyira, mint Amália személyes sérelme, hanem sokkal inkább úgy, mint közügy. Most azonban, előadásod alapján megváltozik a kép, ha számomra nem is mindenestül érthető, de azért eléggé hihető módon, hiszen te mondtad el a történeteket, s éppen ezért nagyon szívesen mellőzném ezt az egész ügyet, végtére nem vagyok tűzoltó, mit érdekel engem Sortini. Annál inkább érdekel viszont Frida, és különösnek találom, hogy noha föltétlenül megbíztam benned, és meg akarok bízni a jövőben is, kerülő úton, Amálián át újra meg újra megtámadod Fridát, és gyűlöletessé akarod tenni a szememben. Nem tételezem föl, hogy szándékosan vagy hogy éppenséggel rossz szándékból teszed; akkor már rég távoznom kellett volna. Nem szándékkal teszed, a körülmények visznek rá; annyira szereted Amáliát, hogy szeretnéd őt magasan a többi nő fölé emelni, és mert benne magában nem találsz elég érdemet ehhez, úgy segítesz magadon, hogy a többi nőt kisebbited. Az, amit Amália tett, csodálatra méltó; de minél többet mesélsz tettéről, annál kevésbé lehet eldönteni, nagy volt-e vagy kicsinyes, okos-e vagy ostoba, hősi-e vagy gyáva, indokait Amália mélyen a keblébe zárja, és titkát senki sem csikarhatja ki tőle. Frida ezzel szemben nem művelt semmi csodálatra méltót, éppen csak a szíve szavát követte, ez mindenki előtt világos, aki jóindulatúan foglalkozik a dologgal, ezt bárki ellenőrizheti, itt nincs helye semmiféle pletykának. Én azonban nem akarom se Amáliát becsmérelni, se Fridát védelmezni, csupán afelől szeretnék fölvilágosítani, hogy s mint vagyok Fridával, és hogy minden támadás Frida ellen támadás egyúttal az én létem ellen is. A magam jószántából jöttem ide, a magam jószántából horgonyoztam le itt, de mindazt, ami azóta történt, és főként jövő kilátásaimat, mert akármilyen borúsak, azért mégiscsak vannak kilátásaim, mindezt Fridának köszönhetem, ezt nem lehet elvitatni. Földmérőnek vettek föl itt, de csak látszat volt az egész, játszottak velem, kikergettek minden házból, még ma is játszanak velem, de milyen más ez, valahogyan terebélyesebb lettem, és ez már valami, s akármilyen csekélység is mindez, már van otthonom, van állásom, van valódi munkám, van menyasszonyom, aki átveszi helyettem a hivatali munkát, ha nekem más dolgom adódik, feleségül fogom venni, falusi polgár leszek, s a hivataloson kívül van egy másik, mind ez ideig persze kihasználatlan, személyes kapcsolatom Klamm-mal. Ez azért mégsem olyan semmiség, igaz? És kit üdvözöltök házatoknál, ha eljövök hozzátok? Kinek mondod el bizalmasan családodok történetét? Kitől várod a segítség lehetőségét, akármilyen parányi, akármilyen valószínűtlen is ez a lehetőség? Nyilván nem éntőlem, a földmérőtől, akit még egy hete például Lasemann és Brunswick erőszakkal tuszkolt ki a házából; amit remélsz, attól az embertől reméled, akinek már van valamicske hatalma; csakhogy ezt a hatalmat Fridának köszönhetem, Fridának, aki olyan szerény, hogy amennyiben ilyesmi felől tudakozódnál nála, minderről nyilván hallani sem akarna. Mindebből mégis

úgy látszik, Frida többre ment a maga ártatlanságában, mint Amália minden kevélységében; mert nézd csak, az az érzésem, Amália számára keresel segítséget. És kinél? Valójában nem másnál, mint Fridánál.

- Valóban olyan csúnyán beszéltem Fridáról? - kérdezte Olga. - Semmiképpen sem akartam, és azt hiszem, nem is vétettem ilyesmit, de azért megeshetett; olyan helyzetben vagyunk, hogy az egész világgal meghasonlottunk, s ha egyszer panaszkodni kezdünk, csak megyünk, megyünk, azt sem tudjuk, hová, meddig. És igazad is van, most nagy a különbség köztünk és Frida közt, s ezt helyénvaló hangsúlyozni is egyszer. Mi három évvel ezelőtt polgárlányok voltunk, Frida pedig árvalány és cseléd a hídi kocsmában, úgy mentünk el mellette, hogy rá se néztünk; kétségkívül gögősek voltunk, de hát így neveltek bennünket. Azon az estén az Udvarházban azonban magad is láthattad a mai helyzetet: Frida ostorral a kezében, én meg a szolgálk csürhéjében. De valójában még ennél is rosszabb. Frida bízvást megvethet minket, ez megfelel helyzetének, így kívánják a valóságos viszonyok. De ki mindenki vet meg minket! Aki rászánja magát, hogy megvessen, azonnal a legjobb társaságba kerül. Ismered Frida utódját? Pepinek hívják. Csak tegnapelőtt este ismertem meg; azelőtt szobalány volt. Ami az irántam való megvetést illeti, abban kétségkívül túltesz Fridán. Látott az ablakból, ahogy sörért mentem, odaszaladt az ajtóhoz, és bezárta az orrom előtt; sokáig kellett kérlelnem, és meg kellett ígérnem, hogy neki adom a szalagot a hajamból, csak akkor engedett be. Mikor aztán átnyújtottam neki a szalagot, a sarokba hajította. De bárhogyan megvet, bizonyos fokig rá vagyok utalva a jóindulatára, és mégiscsak csaposlány az Udvarházban; persze, csupán átmenetileg; ahhoz, hogy állandóan alkalmazzák, nyilván nincsenek meg benne a kellő képességek. Csak meg hallgatni, hogy beszél a kocsmáros Pepivel, és csak össze kell hasonlítani azzal, ahogyan Fridával beszélt. Ez azonban a legkevésbé sem gátolja Pepit abban, hogy Amáliát is meg ne vesse, pedig Amália egyetlen pillantása elég lenne hozzá, hogy az egész kis Pepit copfostul-masnistul kitegye a szobából, mégpedig olyan sebesen, ahogy a saját vastag lábára utalva sose bírna kikecmeregni onnét. Tegnap is milyen fölháborító locsogást kellett végighallgatnom tőle Amáliáról, míg végül a vendégek gondjaikba nem vettek, persze olyan módon, ahogy egyszer már láttad.

- Hogy tele vagy szorongással - mondta K. - Én csak Fridát állítottam az őt megillető helyre, de nem akartalak benneteket ócsárolni, ahogy most értelmezed a szavaimat. Számomra is van valami különös a családotokban, ezt meg is mondtam, de hogy ez a furcsaság miért adna okot a megvetésre, azt semmiképpen sem értem.

- Ó, K. - mondta Olga -, attól tartok, majd még te is megérted; egyáltalán nem bírod fölfogni, hogy a megvetés első oka Amália Sortini iránt való viselkedése volt?

- Ez szerfölött furcsa lenne - mondta K. - Ezért Amáliát lehet csodálni, lehet elítélni, de megvetni? És ha valamilyen, számomra érthetetlen érzés folytán Amáliát valóban megvetnék is: miért terjesztik ki ezt a megvetést rátok, az ártatlan családra? Hogy Pepi megvet téged, az például már egy kicsit túl sok a jóból, és számon is kérem rajta, ha legközelebb az Udvarházba vetődöm.

- Nagy munka lenne - mondta Olga -, ha mindenkit jobb belátásra akarnál bírni, aki megvet minket, mert mindennek a kastély a kiindulópontja. Még pontosan emlékszem a délelőttre, mely azt a bizonyos reggelt követte. Brunswick segéd volt nálunk abban az időben; mint mindennap, eljött aznap is, apa kiadta neki a munkáját, és hazaküldte, aztán ott ültünk mindannyian a reggelinél, Amália is, én is, valamennyien igen élénken, s apa egyre az ünnepekről mesélt, különféle tervei voltak a tűzoltósággal kapcsolatban; a kastélynak ugyanis külön tűzoltósága van, ez is képviselőt küldött az ünnepségre, és egyet-mást megvitattak vele; a jelenlevő kastélybeli urak megsejlelték a mi tűzoltóságunkat, igen kedvezően nyilatkoztak

róla, egybevetették vele a kastély tűzoltóságának teljesítményeit, s az összehasonlítás a mi javunkra ütött ki; szó esett róla, hogy a kastély tűzoltóságát át kell szervezni, ehhez falusi oktatók kellettek, többen is szóba kerültek, apám azonban abban reménykedett, végül is őrá esik majd a választás. Erről beszélt hát, s úgy ült ott, ahogy mindig szeretett, elterpeszkedve az asztalnál, karjával a fél asztalt átfogva, s ahogy a nyitott ablakon át fölpillantott az égre, csak úgy ragyogott arcán a fiatalság és az örömteljes reménykedés; soha többé nem láttam ilyennek. Ekkor olyan fölénnel, aminővel még sosem találkoztunk nála, Amália kijelentette, hogy az urak effajta nyilatkozataiban nem szabad túlságosan bízni, az urak ugyanis szeretnek ilyen alkalmakkor szívélyeskedni, szavaiknak azonban kevés a jelentőségük, vagy egyáltalán nincs is, s amit mondanak, egyszer s mindenkorra el is felejtik, alighogy kimondták; de azért a következő alkalommal az emberek megint csak lépre mennek nekik. Anyánk megrótt a szavaiért, apánk meg csak nevetett koravén bölcsességén és tapasztaltságán, hanem aztán egyszer csak fölneszelt, mintha keresne valamit, aminek a hiányát csak most vette észre, pedig nem hiányzott semmi, s azt mondta: Brunswick valamiféle küldöncöt meg egy összetépett levelet emlegetett neki, és kérdezte, nem tudunk-e róla, kinek szólt a levél, és hogyan is áll ez a dolog. Hallgattunk; Barnabás, aki akkor még olyan fiatal volt, akár a zsenge bárány, valami különösen nagy ostobaságot vagy szemtelenséget mondott, aztán másról beszéltünk, és az ügy feledésbe merült.

Amália büntetése

- Hanem aztán rövidesen kezdtek mindenfelől elárasztani minket kérdésekkel a levélhistóriára vonatkozólag, sorra jöttek barátok és ellenségek, ismerősök és idegenek; senki sem maradt sokáig, legjobb barátaink is nagy sietve elkészöntek. Lasemann, aki egyébként mindig lassú mozgású és méltóságteljes volt, most úgy jött be, mintha éppen csak föl akarná mérni a szobát; éppen csak körültekintett, azzal már végzett is; olyan volt az, mint egy rettenetes gyerekjáték, amikor Lasemann kereket oldott, apa meg faképnél hagyta a többieket, és utána-sietett, egészen a küszöbig, s ott aztán megtorpant; majd jött Brunswick, és fölmondott apának, önállósulni akar, mondta nagy tisztességesen; elég talpraesett volt hozzá, hogy ki tudja használni a pillanatot; kuncsaftok jöttek, előkeresték apa műhelyében a csizmájukat, melyet javításra hagytak ott; apa eleinte megpróbálta jobb belátásra bírni őket, és mi tőlünk telhetőleg támogattuk ebben a fáradozásában, később azonban fölhagyott vele, és ő maga segített szó nélkül az embereknek a keresésben; a megrendelőkönyvben sorról sorra kihúzták a neveket, kiadtuk a bőrt, amit a megrendelők hoztak; adósságokat rendeztek, s mindez a legkisebb vita nélkül folyt le; mindenki boldog volt, ha sikerült velünk való kapcsolatát gyorsan és teljesen fölbontania, még ha veszteséggel járt is számára; erre ügyet sem vetettek. Végül, mint előre látható volt, megjelent Seemann, a tűzoltóparancsnok; most is előttem van a jelenet: Seeman... erős, nagydarab ember, de kicsit hajlott hátú, tüdőbeteg, s mindig komoly, nem is tud nevetni... ott áll apám előtt, akit csodált, akinek bizalmas óráikban kilátásba helyezte a tűzoltó-parancsnok-helyettesi állást, és most tudomására kell hoznia, hogy a tűzoltóegylet elbocsátja, és visszakéri tőle az oklevelét. Az emberek, akik éppen nálunk voltak, félbehagyták dolgukat, és kettejük köré tódultak. Seemann nem tud mit mondani, csak ütogeti apám vállát, mintha apából akarná kiütogetni azokat a szavakat, amelyeket neki kellene mondania, de sehogy sem találja őket. Közben egyre nevet, mintha ezzel akarná egy kicsit megnyugtatni magát is, a többieket is; de mert nem tud nevetni, és még soha senki nem hallotta a nevetését, senkinek sem jut eszébe, hogy nevetésnek higgye, amit lát. Apát azonban már sokkal jobban elfárasztotta és kétségbe ejtette ez a nap, semhogy bárkinek is segíteni bírna; igen, úgy látszik, még ahhoz is túl fáradt, hogy egyáltalán fontolóra vegye, miről is van szó voltaképpen. Mind-

annyiunkat kétségbeesés környékezett ugyan, de minthogy fiatalok voltunk, el sem képzelhettünk ilyen tökéletes összeomlást; állandóan arra számítottunk, végül is majd akad valaki a látogatók sorában, aki megállást parancsol, és mindent újra visszaperget. Oktalanságunkban úgy véltük, Seemann kiválóan alkalmas erre. Feszülten vártuk, mikor pattan ki végre folytonos nevetéséből a világos szó. Mi egyében is lehetett itt nevetni, mint azon, milyen bárgyú igazságtalanság történik velünk. „Parancsnok úr, parancsnok úr, szóljon hát már az embereknek”, gondoltuk, és odatolakodtunk hozzá, közeledésünk azonban csak valami meglepő forgólódást váltott ki belőle. Végül aztán mégis beszélni kezdett, ha nem is azért, hogy a mi titkos kívánságunkat teljesítse, hanem hogy az emberek bátorító vagy bosszankodó biztatásának eleget tegyen. Mi még mindig reménykedtünk. Azzal kezdte, hogy agyba-főbe dicsérte apát. Elmondta az egylet díszének, a fiatalok utolérhetetlen példaképének, nélkülözhetetlen bajtársnak, akinek a kiválásába szinte belerokkan az egylet. Mindez nagyon szépen hangzott, bár be is fejezte volna ezzel! Csakhogy folytatta. Ha mindezek ellenére az egylet elhatározta, hogy apát, persze csak átmenetileg, távozásra kéri, mindenki gondolhatja, hogy komoly okok kényszerítik erre. Apának a tegnapi ünnepségen nyújtott kiváló teljesítményei nélkül tán nem kellett volna idáig menni, ám épp e kiváló teljesítmények keltették föl a hatóság különös figyelmét; az egylet most az érdeklődés középpontjában áll, és még az eddigieknél is jobban kell vigyáznia tisztaságára. S most itt a sajnálatos eset, a küldönc megsértése; az egylet nem talált más megoldást, s ő, Seemann vállalta magára a nehéz föladatot, hogy az elhatározást közölje. Kéri apát, ne nehezítse még jobban a helyzetét. Seemann boldog volt, hogy ki tudta nyögni a mondandóját, s ez olyan önbizalmat adott neki, hogy már nem is igyekezett különösebben tapintatoskodni, rámutatott a falon függő oklevélre, és intett az ujjával. Apa bólintott, és az oklevélért ment, de annyira remegett a keze, hogy nem bírta leakasztani a szögről, egy székre álltam, és segítettem neki. S ebben a pillanatban mindennek vége lett; ki se vette az oklevelet a keretből, hanem úgy, ahogy volt, átadta Seemann-nak. Aztán beült a sarokba, s többé nem moccant, nem is szólt többé senkihez; nekünk magunknak kellett a népekkel tárgyalnunk, ahogy tudtunk.

- És miben látod itt a kastély befolyását? - kérdezte K. - Egyelőre nem látszik, mintha beavatkozott volna a dologba. Amit eddig elmondtál, nem volt egyéb, mint az emberek meg gondolatlan félelme, káröröm a másik baján, megbízhatatlanság a barátságban: csupa olyasmi, ami mindenütt megtalálható; apád részéről pedig, legalábbis úgy gyanítom, bizonyos kicsinyesség; mert végtére is, mi volt az az oklevél? Bizonyítvány képességeiről, s ezeket továbbra is megtartotta, s ha nélkülözhetetlenné tették, annál jobb; és a parancsnok dolgát azzal nehezítette volna meg igazában, ha mindjárt az első szóra odavágja lába elé az oklevelet. Azt viszont nagyon jellemzőnek találom, hogy Amáliáról egyáltalán említést sem tesz, Amália, aki mégiscsak mindennek az oka volt, valószínűleg nyugodtan állt a háttérben, és onnét szemlélte a pusztulást.

- Nem - mondta Olga -, senki sem érdemel szemrehányást, senki sem viselkedhetett volna másként, ez már mind a kastély hatása volt.

- A kastély hatása - ismételte Amália, észrevétlenül jött be az udvarról a szobába, a szülők már rég ágyban feküdtek. - Kastélybeli történeteket meséltek? Még mindig együtt ültök? Pedig tüstént távozni akartál, K., és már tíz körül jár. Érdekelnek egyáltalán effajta történetek? Vannak itt a faluban, akik ilyen történetekből élnek, összeülnek, mint most ti, és kölcsönösen traktálják egymást; de nem hinném, hogy te is ezek közé tartozol.

- Ellenkezőleg - mondta K. - nagyon is, és nem sokat adok azokra, akik nem törődnek ezekkel a történetekkel, és csak a többiekre hagyják, hogy törődjenek velük.

- Jó, jó - mondta Amália -, de az emberek érdeklődése nagyon különböző; hallottam egyszer egy fiatalemberről, annak éjjel-nappal a kastélyon járt az esze, semmi mással nem törődött, már féltek, hogy megháborodik, annyira a kastély volt minden gondolata. Végül azonban kiderült, hogy voltaképp nem is a kastélyra gondolt, hanem egy irodai fölmosóasszonynak a lányára; erre megkapta a lányt, és minden rendbe jött.

- Azt hiszem, ez az ember kedvemre való lenne - jegyezte meg K.

- Az embert kétlem - mondta Amália -, hanem talán a felesége. De ne zavartassatok magatokat, én mindenesetre lefekszem, s a lámpát is el kell oltanom, a szülők miatt; nyomban mélyen elalszanak, de egy óra múltán vége is az igazi álmuknak, s akkor a legkisebb világosság is zavarja őket. Jó éjszakát.

Valóban, nyomban sötét lett, Amália megágyazott magának valahol a szülők ágya közelében a földön.

- Ki az a fiatalember, akit említett? - kérdezte K.

- Nem tudom - mondta Olga. - Talán Brunswick, bár nem illik rá egészen; de lehet, hogy valaki más. Amáliát nem könnyű pontosan megérteni, mert sokszor nem tudni, komolyan beszél-e, vagy gúnyolódik. A legtöbbször komolyan beszél, csak éppen gúnyosan hangzik.

- Hagyd ezeket az értelmezéseket! - mondta K. - Hogyan kerültél ennyire függő helyzetbe tőle? Már az előtt a nagy szerencsétlenség előtt is így volt? Vagy csak azóta? És sosem szeretnél független lenni tőle? És van valami ésszerű alapja ennek a függőségnek? Ő a fiatalabb, és mint ilyenek, neki kellene engedelmeskednie. Bűnösen vagy ártatlanul, ő hozta a bajt a családra. S ahelyett, hogy minden áldott nap mindegyikötöktől bocsánatot kérne miatta, még ő hordja fönn a fejét, nem törődik semmivel, épp csak a szülőkkel, kegyelemből, és mint mondja, nem akarja, hogy bármibe is beavassák, aztán ha végül szóba áll veletek, legtöbbször komolyan beszél, de gúnyosan hangzik. Vagy talán a szépségével uralkodik, amit néha emlegetsz? Nos, mindhárman nagyon hasonlítotok egymáshoz, de amiben különbözik tőletek, az egyenesen a hátrányára szolgál, már mikor először láttam, visszariasztott tompa, rideg tekintete. És hiába ő a fiatalabbik, nem látszik rajta, azok közé a kortalan nők közé tartozik, akik alig öregszenek, viszont fiatalok se voltak soha igazában. Te mindennap látod, ezért nem veszed észre, milyen kemény az arca. Ha meggondolom, ezért nem tudom Sortini hajlandóságát sem egészen komolyan venni; talán nem is hívni akarta azzal a levéllel, hanem csak büntetni.

- Sortiniról nem akarok beszélni - mondta Olga. - A kastélybeli uraknál minden lehetséges, akár a legszebb lányról van szó, akár a legrútabbról. Egyébként azonban tökéletes tévedésben vagy Amália felől. Nézd, semmi okom rá, hogy különösebben megnyerjelek Amáliának, s ha mégis megpróbálom, csak érted teszem. Kétségtelen, hogy szerencsétlenségünknek valami-képpen Amália volt az oka; de még apa sem, pedig a baj őt érte a legsúlyosabban, és különösebben sosem tudott uralkodni a szavain, még odahaza sem: nos, bármilyen nehéz idők jártak ránk, apa sem tett akár csak egy árva szó szemrehányást Amáliának. És egyáltalán nem azért, mintha helyeselte volna Amália eljárását; hogyan is helyeselhetne volna, éppen ő, Sortini nagy tisztelője; egyáltalán meg sem tudta érteni, magát és mindenét örömet föláldozta volna Sortininak, ha nem is úgy, ahogyan most valóban történt, valószínűleg Sortini haragja folytán. Valószínűleg; mert Sortiniról nem hallottunk többet; ha addig visszavonult, ettől fogva mintha nem is létezett volna. Akkor kellett volna látnod Amáliát, azokban az időkben! Tudtuk mindannyian, hogy semmilyen határozott büntetés nem következik. Éppen csak visszahúzódtak tőlünk. Az itteni népek éppúgy, mint a kastély. Csakhogy míg az itteniek visszahúzódását természetesen észre lehetett venni, a kastélyból nem lehetett észrevenni semmit. Korábban

sem tapasztaltunk a kastély részéről semmiféle gondoskodást, hogyan észlelhettünk volna hát most valamiféle fordulatot! S ez a csönd volt a legrosszabb. És távolról sem az emberek visszahúzódása, nem ilyen vagy amolyan meggyőződésből húzódtak vissza, talán nem is volt semmi komoly kifogásuk ellenünk, akkor még korántsem állt fönn a mai megvetés; pusztán félelemből tették, és aztán várták, mi lesz. Egyelőre ínség sem fenyegetett, az adósok rendben fizettek, a számlák előnyösen zárultak le, s ami élelmünk hiányzott, abban titokban kisegítettek a rokonaink, könnyű volt, éppen aratás idején; földünk ugyan nem volt, és munkába állni sehol sem hagytak, életünkben először kényszerültünk szinte semmittevésre. Ott ültünk, zárt ablakok mögött, a júliusi és augusztusi hőségben. Semmi idézés, semmi tudósítás, semmi látogatás, semmi.

- Nos - mondta K. -, ha nem történt semmi, és semmi határozott büntetés sem fenyegetett, mitől féltetek? Furcsa emberek vagytok ti!

- Hogyan magyarázzam meg neked? - mondta Olga. - Nem valami elkövetkezendőtől féltünk, hanem már attól szenvedtünk, ami van; máris a büntetés állapotában voltunk. Hiszen a falusiak csak arra vártak, hogy egy lépést tegyünk feléjük, hogy apa újra megnyissa műhelyét, hogy Amália, aki nagyon szépen varrt, persze csak a legtehetősebbeknek dolgozott, újra rendelkezéseket vegyen föl, mert mindenkinek fájt, amit tettek; ha egy falu egyszerre csak teljesen kirekeszti magából egyik tekintélyes családját, abból mindenkinek van valamilyen hátránya; amikor kitagadtak minket, azt hitték, csak a kötelességüket teljesítik, mi sem cselekedtünk volna másként az ő helyükben. Nem is tudták pontosan, miről van szó, éppen csak a küldönc tért vissza az Udvarházba, kezében egy halom papírfoszlánnyal. Frida látta, ahogy eltávozott, majd ahogy visszament, váltott is egy-két szót vele, s amit megtudott, azt nyomban elhíresztelte; de ő sem valamilyen ellenséges érzésből irántunk, hanem egyszerűen kötelességből, ahogyan hasonló esetben bárki másnak is ez lett volna a kötelessége. És most aztán, ahogy már mondtam, mindenki annak örült volna a legjobban, ha az egész dolog szerencsésen megoldódik. Ha egyszer csak előállunk azzal a hírrel, hogy minden rendben van, hogy például csak egy időközben teljesen tisztázódott félreértésről volt szó, vagy esetleg egy vétségről, melyet azonban már jóvátettünk, vagy hogy (a nép ennyivel is beérte volna) kastélybeli összeköttetéseink révén sikerült elfojtanunk az ügyet; kétségtelen, hogy tárt karral visszafogadtak volna, csókokkal, öleléssel, ünnepléssel; nemegyszer megéltem már ilyesmit másoknál. De még csak egy ilyesfajta hírre sem lett volna szükség; ha fölocsúdunk, ha jelentkezünk, ha újra föl vesszük régi kapcsolatainkat anélkül, hogy egyetlen szót is vesztegettünk volna a levélhistóriára: pusztán ennyi is elég lett volna, és szívesen lemondanak az ügy megvitatásáról; a félelem mellett főként a dolog kínossága miatt szakítottak velünk, egyszerűen azért, hogy ne kelljen hallaniuk és beszélniük róla, ne kelljen rá gondolniuk, semmiféle közük ne legyen hozzá. Ha Frida elárulta a dolgot, egyáltalán nem azért árulta el, mert kárörvendett rajta, hanem azért, hogy magát is, a többieket is megóvjva tőle, fölhívja a falu figyelmét, hogy történt valami, amitől mindenkinek aggályosan távol kell tartania magát. Nem velünk törődtek, mint családdal, hanem egyedül csak az üggyel, és velünk csupán az ügy miatt, amelybe belekeveredtünk. Tehát ha ismét jelentkezünk, békén hagyjuk a múltat, és viselkedésünkkel arról tanúskodunk, hogy mindegy, milyen módon, de fölébe kerekedtünk az ügynek, s így a nyilvánosságban az a meggyőződés támadhatott volna, hogy az ügy, akárhogyan áll is, nem kerül szőnyegre többé: így is lett jó volna minden; ismét mindenütt a régi segítőkészségre találtunk volna; még azt is megértették volna, ha csak félig-meddig felejtjük el az ügyet, és segítettek volna, hogy egészen elfelejtsük. Ehelyett azonban otthon ültünk. Nem tudom, mire vártunk, nyilván Amália döntésére, attól a reggeltől fogva magához ragadta a család vezetését, és nem is engedte ki a kezéből. Minden különösebb intézkedés nélkül, parancs nélkül, kérés nélkül történt, szinte csak azzal, hogy hallgatott. Nekünk, többieknek természetesen rengeteg

megtanácskoznivalónk volt, reggeltől estig folyton sugdolóztunk, s előfordult, hogy apát hirtelen szorongás fogta el, magához szólított, és a fél éjszakát ott töltöttem az ágya szélén ülve. Máskor meg összebújtunk Barnabással, aki eleinte alig értett valamit az egészből, s egyre csak felvilágosítást követelt, valósággal lángolva, és mindig ugyanazt, mert érezte, hogy számára vége azoknak a gondtalan éveknek, melyek a vele egykorúakra vártak; egymás mellett ültünk, ugyanúgy, K., mint most mi ketten, és megfedekezünk róla, hogy közben éjszaka lett, s aztán újra megvirradt. Mindnyájunk közül anya volt a leggyöngébb, hiszen ő nemcsak a közös fájdalmat viselte, hanem azonfölül még külön-külön átérezte mindegyikünknek a szenvedését, s így aztán rémülten tapasztalhattunk rajta bizonyos változásokat, melyek, sejtettük, rövidesen az egész családra ki fognak terjedni. Legszívesebben egy kanapé sarkában kuporgott (a kanapé már rég nem a miénk, most Brunswick tisztaszobájában áll), ott kuporgott, és nem lehetett pontosan megállapítani, szundikál-e, vagy fáradhatatlanul motyog magában; ajka örökös mozgása inkább az utóbbira vallott. Mi sem volt természetesebb, mint hogy szüntelenül a levélhistóriát tárgyalgattuk, széltében-hosszában meghánytuk-vetettük, biztos részleteiben éppúgy, mint kétes lehetőségeiben; meg hogy szinte egymásra lícitálva próbáltuk kieszelni a szerencsés megoldás útjait-módjait; természetes volt ez és elkerülhetetlen, de jónak semmiképpen sem jó, hiszen ezzel csak egyre mélyebbre bonyolódtunk abba, amiből ki akartunk kerülni. Aztán meg mit segített rajtunk akár a legnagyobb ötlet is; Amália nélkül semmit sem lehetett megvalósítani, minden csak előzetes tervezgetés volt, és teljesen értelmetlen, hiszen eredménye nem jutott el Amáliáig, és ha eljutott volna, nem találkozik részéről mással, mint hallgatással. Nos, ma szerencsére jobban értem Amáliát, mint akkor. Nagyobb terhet hordott, mint mi együttvéve; nem is tudom, hogyan bírta elviselni, hogyan élhet még ma is köztünk. Anya talán mindnyájunk fájdalmát viselte, egyszerűen mert rászakadt, és nem sokáig bírta; hogy még ma is viseli valamilyen módon, azt senki sem állíthatja, és szegénynek már akkor megháborodott az értelme. Amália azonban nemcsak a szenvedést viselte, hanem kellő ésszel föl is mérte; mi csak a következményeket láttuk, ő azonban alapjáig látott mindent; mi még reménykedtünk valamilyen parányi lehetőségben, ő viszont tudta, hogy minden eldőlt; mi sugdolózhattunk, ő csak hallgatott; szemtől szemben állt az igazsággal, és élt és elviselte ezt az életet, akkor is, ma is. Mennyivel jobb volt nekünk minden bajunkban is nála! Házunkat természetesen el kellett hagynunk, Brunswick költözött bele, nekünk meg ezt a kunyhót utalták ki, amink volt, kékikocsin hordtuk át pár fordulóval, mi ketten húztuk, apa meg Amália tolták; anyát szállítottuk át elsőnek, egy ládán ülve várt minket, és szüntelenül, halkan jajgatott. De emlékszem rá, még a fárasztó hurcolkodás közben is, ez még nagyon megszegyenítő is volt, mert minduntalan találkoztunk gabonás szekerekkel, s akik a szekereket kísérték, láttunkra elnémutak és elfordították a fejüket... emlékszem, mondom, Barnabással még hurcolkodás közben is folyton a gondjainkról meg a terveinkről tanakodtunk, időnként meg is álltunk a nagy vitatkozásban, és csak apa habozása juttatta eszünkbe újból, hogy mi a dolgunk. De a sok tanácskozás átköltözésünk után sem változtatott az életünkön, legföljebb annyi történt, hogy most már a szegénységet is érezni kezdtük. A rokoni segítségek elmaradtak, saját tartalékainknak a végére jártunk, s épp abban az időben kezdett kialakulni irányunkban az a megvetés, amelyet tapasztalhattál. Észrevették, hogy nincs erőnk kivágni magunkat a levélhistóriából, és ezt nagyon rossz néven vették tőlünk; nem ismerték ugyan pontosan a sorsunkat, de nem becsülték le nehézségeit, s tudták, hogy a próbát valószínűleg ők sem állták volna ki nálunk jobban, ám annál szükségszerűbb lett számukra, hogy teljesen szakítsanak velünk; ha fölébe kerekedünk a bajnak, ennek megfelelően nagy tisztelettel adóztak volna nekünk, de mivel nem sikerült, most már végérvényessé tették azt, amit eddig csak szórva nyosan tettek: mindenünnét kizártak minket. Már nem úgy beszéltek rólunk, mint emberekről, családnevünket többé nem is használták; ha kénytelen-kelletlen mégis szóba kerültünk, Barnabás nevével jelöltek, aki valamennyiünk közt a legártatlanabb volt; rossz híre támadt

még a kunyhónknak is, és ha őszinte vagy, el kell ismerned: amikor először beléptél hozzánk, magad is azt hitted, hogy ez a megvetés jogos; később, mikor újból be-betévedt valaki hozzánk, jelentéktelen apróságokon is fintorgott, olyasmin például, hogy a kis olajlámpás ott lóg az asztal fölött. Hol is lóghatna egyebütt, mint az asztal fölött; de ők ezt elviselhetetlennek találták. De ha máshová akasztottuk volna a lámpát, viszolygásukon ez mit sem változtatott volna. Ami voltunk, s amink volt: mindenre egyforma megvetés áradt.

Búcsújárások

- És mi vajon mit csináltunk közben? Olyasmit, aminél rosszabbat nem is tehettünk volna; olyasmit, amiért sokkal jogosabban megvethettek volna, mint amiért valójában megvetettek: elárultuk Amáliát, nem törődtünk többé néma parancsával, nem bírtunk úgy élni tovább, nem bírtunk teljességgel reménytelenül élni, és kezdtük ki-ki a maga módján, kérlelni vagy ostromolni a kastélyt, bocsásson meg nekünk. Természetesen tudtuk, hogy képtelenek vagyunk bármit is jóvátenni, s azt is tudtuk, hogy egyetlen reményteljes kapcsolatunk a kastéllyal, illetve Sortinival, ezzel az apánk iránt jóindulatú hivatalnokkal, éppen a történetek következtében hozzáférhetetlenné vált számunkra; de azért mégis munkához láttunk. Apa kezdte, s kezdődtek az értelmetlen búcsújárások az előjáróhoz, a titkárokhoz, az ügyvédekhez, az írnokokhoz; legtöbbször nem is fogadták, s ha valami fondorlat folytán, vagy véletlenségből mégis fogadták, hogy ujjongtunk egy-egy ilyen hírre, hogy dörzsöltük a kezünket! Rendkívül gyorsan elküldték, s aztán sosem fogadták többé. Amellett olyan könnyű volt válaszolni neki; a kastélynak mindig ilyen könnyű. Voltaképpen mit is akart? Mi történt vele? Miért akart bocsánatot? Mikor és ki emelte rá a kastélyban akár csak a kisujját is? Kétségtelen: elszegényedett, elvesztette megrendelőit, és így tovább; de ezek a mindennapi élet jelenségei, ipari és piaci események; hát mindenre a kastélynak legyen gondja? Persze valójában, mindenre gondja van, mégsem avatkozhat durván a dolgok természetes menetébe, egyszerűen csak azért, hogy egyvalakinek, egyetlen embernek az érdekeit szolgálja. Küldjön ki tisztviselőket, szalajtassa őket apa kuncsaftjai után, s erőnek erejével kényszerítse vissza őket? Csakhogy, vetette közbe apa, mindezt alaposan megbeszéltük előtte is, utána is otthon, összebújva egy sarokban, mintegy elrejtőzve Amália elől, aki mindent észrevett, de mindent útjára is hagyott, csakhogy, vetette közbe apa, ő nem amiatt panaszkodik, hogy elszegényedett, hiszen könnyen pótolhat mindent, amit elveszített, és mindaz mellékes, csak bocsássanak meg neki. De mit bocsássanak meg, válaszolták, egyelőre semmiféle följelentés nem futott be ellene, ilyesminek nyoma sincs a jegyzőkönyvekben, legalábbis az ügyvédek számára hozzáférhető jegyzőkönyvekben, következésképpen, amennyire egyáltalán megállapítható, semmiféle eljárás nem indult, és nincs is folyamatban ellene. Megnevezhetne esetleg valamilyen hivatalos rendelkezést, melyet ellene kibocsátottak? Apa semmit sem nevezhetett meg. Vagy történt hivatalos szerv részéről valamilyen beavatkozás? Ilyesmiről apa nem tudott. Nos hát, ha nem tud semmit, és nem történt semmi, mit akar tulajdonképpen? Mit bocsáthatnak meg neki? Legföljebb azt, hogy értelmetlenül terheli a hivatalokat; ám éppen ez megbocsáthatatlan. Apa nem hagyta abba, akkoriban még mindig erőteljes ember volt, és a kényszerű semmittevés következtében, volt bőven ideje is. „Nem tart már sokáig, visszaszerzem Amália becsületét”, mondta nekem, meg Barnabásnak napjában többször is, de csak halkan, mert Amáliának nem volt szabad meghallania; holott valójában csak Amália miatt mondta, mert igazában nem a becsület visszanyerésére gondolt, hanem csak a megbocsátásra. De ahhoz, hogy bocsánatot nyerjen, előbb a bűnt kellett megállapítani, a hivatalok azonban egyszerűen hallani sem akartak bűnről. Akkor arra gondolt (ez mutatja, hogy szellemi képességei már hanyatlottak), csupán azért titkolják el előle a bűnt, mert nem fizet eleget, eddig ugyanis csak

a kiszabott illetéket fizette, ami legalábbis a mi viszonyainkhoz képest, elég magasra rúgott. Most azonban azt hitte, többet kell fizetnie, s ebben kétségkívül tévedett, mert a mi hivatalainkban, egyszerűség okából, a fölösleges szófecsérlés elkerülése végett, elfogadnak ugyan vesztegetéseket, elérni azonban semmit sem lehet velük. De mivel apa ebben reménykedett, mi igazán nem akartuk megzavarni reménykedését. Eladogattuk, amink még volt, már jóformán csak nélkülözhetetlen holmink maradt, hogy előteremtsük, ami apának az eljárásaihoz kellett, és sokáig megvolt naponta az az elégtételünk, hogy apa, ahogy reggelente útnak indult, legalább néhány rézpénzt csörgethetett a zsebében. Mi persze egész nap csak az éhkoppot nyeltük, s a pénzszerzéssel semmi egyebet nem értünk el, legfőljebb azt, hogy apa bizonyos örvendező reménykedésben élt. Ez azonban egyáltalán nem vált előnyére. Csak kínoztta magát ezekkel az utakkal, s ami pénz híján hamarosan méltó végét érte volna, így alaposan elhúzódtott. Minthogy a túlfizetés fejében semmi rendkívülit nem lehetett nyújtani, egyik-másik írnok mégis megpróbálta, hogy legalább látszólag nyújtson valamit; megígérte, hogy nyomozásokat végez majd, vagy célzást tett rá, hogy máris talált bizonyos nyomokat, s ezeket meg fogja vizsgálni, nem ugyan kötelességből, hanem csupán apa kedvéért; és apa ahelyett, hogy egyre jobban kételkedett volna, egyre inkább hitt az effajta szóbeszédnek. Úgy jött haza egy-egy ilyen nyilvánvalóan értelmetlen ígérettel, mintha újra visszahozná házunkba az áldást, és kínos volt látni, ahogy Amália háta mögött, torz mosollyal, kerek szemmel Amália felé intve igyekezett értésünkre adni, hogy Amália megmentése, ami legjobban magát Amáliát fogja meglepni, fáradozásai következtében közvetlen közel van, de egyelőre még mindez titok, melyet szigorúan meg kell őriznünk. És mindez bizonyára még nagyon sokáig így ment volna, ha továbbra is tudunk apának pénzt adni. Igaz ugyan, hogy közben Brunswick hosszas kérések után Barnabást fölvette segédnek, de csak úgy, hogy Barnabás este sötétben ment hozzá a munkáért, és sötétben vitte vissza is hozzá a készlet... meg kell adni, Brunswick ezzel némileg veszélyeztette értünk üzletét, viszont nagyon keveset fizetett, pedig Barnabás hibátlanul dolgozik, de az a kereset éppen csak arra volt elég, hogy az éhenvesztéstől megmentsen. Nagy kíméletesen és alapos előkészítés után közöltük apával, hogy megszüntetjük a pénzbeli támogatást; ő azonban igen nyugodtan vette tudomásul a dolgot. Értelmével már nem bírta fölfogni, milyen reménytelenek próbálkozásai, belefáradni azonban már nagyon belefáradt a folytonos csalódásba. Azt mondta ugyan, és már korántsem beszélt olyan világosan, mint régebben, mert azelőtt szinte túl világosan beszélt, már csak egészen kevés pénzre lett volna szüksége, már ma vagy holnap mindent megtudott volna; és most minden fáradozása hiábavaló lett, pusztán csak a pénzen bukik meg minden, és így tovább, de abból, ahogyan mondta, érezni lehetett, hogy már maga sem hiszi. És azon nyomban új terveket kezdett szőni. Mivel nem sikerült kinyomoznia a bűnt, s ennek következtében hivatalos úton nem is érhet el semmit, most egyedül csak a kérésre kell hagyatkoznia, és személyesen a tisztviselőkhöz fordulnia. Nyilván vannak köztük, akiknek részvevő, jó a szíve, s ha erre hivatali munkájukban nem is hallgathatnak, hallgathatnak rá hivatalon kívül, ha megfelelő pillanatban lepi meg őket az ember.

K. eddig mélyen elmerülve hallgatta Olgát, most azonban egy kérdéssel félbeszakította elbeszélését:

- És te ezt nem tartod helyesnek?

A továbbiakból nyilván választ kapott volna, de ő most, mindjárt tudni akarta.

- Nem - mondta Olga -, részvevőről meg ilyesmiről egyáltalán szó sem lehet. Akármilyen fiatalok és tapasztalatlanok voltunk is, ezt tudtuk, és tudta természetesen apa is, éppen csak elfelejtette, ezt is, éppúgy, mint majdnem minden egyebet. Azt tervezte, kiáll a kastély közelében az országútra, oda, ahol a tisztviselők elkocsikáznak, s ott, ahogy alkalom adódik rá,

előadja bocsánatkérését, őszintén szólva képtelen terv, még ha megtörténnék is a lehetetlen, s a kérés valamelyik tisztviselő fülébe jutna is. Mert megbocsáthat-e egyetlen tisztviselő? Ez legfőljebb az egész hatóság ügye lehetne, de valószínűleg a hatóság egyeteme sem tud megbocsátani, egyedül csak ítélni tud. És ha egy tisztviselő esetleg kiszáll, és foglalkozni óhajt a dologgal: nyerhet-e képet az ügyről abból, amit apa, ez a szegény, fáradt öregember eldűnyög neki? A hivatalnokok nagyon képzetek, de csak egyoldalúan; a maga szakjában egy hivatalnok egyetlen szóból egész gondolatsorokat megért, de egy másik osztály dolgairól órákig magyarázhat neki az ember, legfőljebb csak udvariasan bólogat, érteni azonban egyetlen mukkot sem ért az egészből. Mindez magától értetődik, próbálja csak az ember a legkisebb hivatalos ügyeket, melyek őt magát érintik, próbáljon valami kis vacakot, amit akármelyik tisztviselő egy vállrándítással elintéz, próbálja csupán csak ezt alapjáig megérteni: élete fogytáig elbíbelődhet vele, és mégsem jut a végére. De mondjuk, hogy apa éppen az illetékes tisztviselőre akad: előzetes akták nélkül ez sem intézhet el semmit, s kivált nem az országúton; megbocsátani semmiképp sem bocsáthat meg, legfőljebb csak hivatalosan intézkedhetik, s e célból ismét csak a hivatalos útra irányíthat, ám apa épp itt, ezen a hivatalos úton vallott teljes kudarcot. Mennyire megzavarodhatott már apa, hogy ettől az új tervétől egyáltalán remélt valami sikert! Ha efféle lehetősége egyáltalán csak gondolnia is lehetett volna, csak úgy nyüzsögtek volna a könyörgők az országúton; de mivel ilyesmi egyszerűen lehetetlen, s ezt már minden elemistának tudnia kell: az országút tökéletesen néptelen. De lehet, hogy apát ez is csak megerősítette reményeiben, hiszen kapva kapott mindenben, amivel reményét táplálhatja. Szükség is volt erre: épeszű ember bele se ment volna ezekbe a nagy tervezgetésekbe, már a kezdet kezdetén nyilván látta volna, hogy mindez képtelenség. Ha a hivatalnokok ideoda közlekednek, a falu és a kastély közt, ez számukra egyáltalán nem kényeztetés; a faluban is, a kastélyban is munka várja őket, ezért aztán a lehető leggyorsabban utaznak. Eszükbe sem jut, hogy kinézzenek a kocsi ablakán, és kérelmezőket keressenek odakint; a kocsi zsúfolásig van aktákkal, a tisztviselők ezeket tanulmányozzák.

- Pedig én láttam egy hivatalnoki szán belsejét - mondta K. -, és abban egyáltalában nem voltak akták.

Olga elbeszélésében egy nagy, szinte hihetetlen világ tárult elé: nem állhatta meg, hogy a maga kis élményeivel hozzá ne érjen, s ezzel világosabban meggyőzze magát mind e világ, mind a saját létezéséről.

- Lehet - mondta Olga -, de akkor még rosszabb, akkor a tisztviselőnek olyan fontos ügyei vannak, hogy az akták túl értékesek, vagy túl sok van belőlük, nem cipelheti magával őket; ezek a tisztviselők vágóban hajtatnak. De akár így, akár úgy: apa számára egyiknek sem lehet ideje. Amellett több út is vezet a kastélyba. Egyszer az egyik van divatban, s akkor a legtöbben arra járnak, máskor a másik, s akkor mindenki azon tolong. Az még nem derült ki, milyen szabályok szerint váltogatják az utakat. Előfordul, hogy reggel nyolckor mindenki az egyik úton megy, fél óra múlva mindenki egy másikon, tíz perccel később egy harmadikon, ismét fél órával később talán megint az elsőn, s aztán ott is marad egész nap a forgalom, de a változás lehetősége minden pillanatban fennáll. A falu közelében a bejáratú utak ugyan mind egyesülnek, hanem ott már vadul vágatnak a kocsik, míg a kastély közelében valamivel mérsékeltebb iramban haladnak. És nemcsak az utakra vonatkozó kijáratú rendelkezések szabálytalanok és áttekinthetetlenek; így van ez a kocsik számát illetőleg is. Gyakran akadnak napok, amikor egyetlen kocsit sem látni; utána aztán újra valóságos tömeg hömpölyög. És most képzeld el mindezzel szemben apánkat. Minden áldott reggel elmegy hazulról, legjobb ruhájában... maholnap egyetlen ruhája lesz; áldásunk kíséri útjára. Magával viszi azt a kis tűzoltójelvényt, melyet tulajdonképpen jogtalanul tartott meg; a faluból kiérve kitűzi, a faluban nem meri mutogatni, pedig olyan kicsi, hogy kétlépésnyiről is alig venni észre; apa

azonban azt hiszi, alkalmas rá, hogy fölhívja rá a tovahajtó tisztviselők figyelmét. A kastély bejáratától nem messze van egy konyhakertészet, bizonyos Bertuché, zöldségféléit szállít a kastélynak; ott választott helyet magának apa, a kerítés keskeny kőtalapzatán. Bertuch nem szólt ellene, mert annak idején jóban volt apával, üzletfelei közé is tartozott, kicsit nyomorék ugyanis a lába, s azt hitte, apa tud neki megfelelő csizmát készíteni. Ott ült hát apa minden áldott nap, esős őszt volt, ő azonban nem törődött az idővel; reggelente mindig ugyanakkor, lenyomta a kilincset, és búcsút intett nekünk; este aztán, mintha napról napra görnyedtebb lett volna, este csuromvizesen tért haza, és leroskadott valamelyik sarokba. Eleinte mesélt egyet-mást apró élményeiről, hogy például Bertuch szánalomból, és tekintettel régi barátságukra, valamiféle tetőt vetett a kerítés fölé, vagy hogy egy elsuhanó kocsiban mintha ráismert volna erre vagy arra a tisztviselőre, vagy hogy egyik-másik kocsis már ismeri, és tréfából végigsuhint rajta az ostorszíjjal. Később fölhagyott ezekkel a mesékkel, nyilván nem is remélte már, hogy bármit is elérhet, éppen csak kötelességének, kietlen hivatásának tartotta, hogy kimenjen, és ott töltsen a napot. Akkor kezdődtek reumás fájdalmai, közeledett a tél, hamar leesett a hó, nálunk a tél nagyon korán beáll; s ő csak ült, ült a helyén, hol az esőtől nyirkos kövön, hol a hóban. Éjszaka nyögött kínjában, reggel néha habozott, menjen-e, aztán mégis erőt vett magán, és ment. Anya belécsimpaszkodott, nem akarta elengedni: apa valószínűleg földühödött rajta, hogy tagjai már nem engedelmeskednek neki, és megengedte anyának, hogy vele tartson; így aztán anyát is elővették a fájdalmak. Gyakran kimentünk hozzájuk, enni vittünk nekik, vagy csak meglátogattuk őket, és rá akartuk venni, jöjjenek haza; hányszor találtuk ott őket összeesetten, egymáshoz húzódva a szűk helyen, vékony takaróba burkolózva, mely alig érte körül őket, és körös-körül semmi más, csak a hó és köd szürkése, s ameddig a szem ellát, naphosszat semmi, se egy kocsi, se ember, ó, micsoda látvány, K. micsoda látvány! Aztán egy reggel apa nem bírta többé kikelni merev lábával az ágyból, szívszorító volt, a láz könnyű káprázatában látni vélte, ahogy fönt, Bertuch előtt megáll egy kocsi, egy tisztviselő száll ki belőle, keresi a kerítésnél apát, fejét csóválja, és bosszúsan visszaül a kocsiba. Közben nagyokat kiáltott, mintha így akarná tudtára adni, hogy önhibáján kívül hiányzik. És ez a hiányzás hosszúra, nagyon hosszúra nyúlt; és többé nem is tért oda vissza, hetekig az ágyat kellett nyomnia. Amália vállalta az ápolását, kiszolgálását, a vele való törődést, mindent, és egy-egy kis szünettel máig ez a helyzet. Tud gyógynövényeket, melyek enyhítik a fájdalmakat, alvásra szinte nincs is szüksége, nem ijed meg soha, nem fél semmitől, sosem türelmetlen, minden munkát ő végez a szüléink körül; míg mi anélkül, hogy bármit is segíthetünk volna, ide-oda rebtentünk, ő mindig csendes és higgadt maradt. Amikor aztán túlestünk a legnehezezen, s apa óvatosan, jobbról-balról támogatva ismét ki bírta kecmeregni az ágyból, Amália nyomban visszahúzódott, és átengedte őt nekünk.

Olga tervei

- Most aztán arról volt szó, hogy ismét találjunk apának valami foglalatosságot, valamit, amire még képes, akármit, ami legalább ébren tartja benne a hitet, hogy vele a családra nehezedő bűn levelezésén munkálkodik. Nem volt nagyon nehéz ilyesmit találni, alapjában véve bármi más is volt annyira célszerű, mint Bertuch konyhakertje előtt rostokolni; én azonban olyasmit eszeltem ki, ami még engem is némi reménnyel kecsegtetett. Ha hivatalokban, írnokok előtt, egyebütt vétségünk került szóba, mindig csak Sortini küldöncének megsértését emlegették, ennél tovább senki sem merészkedett. Nos, mondtam magamban, ha a közvélemény, még ha csak látszólag is, csupán a küldönc sérelméről tud, mindent jóvá lehet tenni, ha megint csak látszólag is, amennyiben a küldöncöt megbékíthetjük. Kijelentették, hogy nem futott be semmiféle följelentés, még semmilyen hivatal sem vette kezébe a dolgot, ezek szerint tehát a

küldöncnek, saját személyét illetőleg jogában áll megbocsátani, s egyébről, mint az ő személyéről, nincs is szó. Mindennek semmi döntő jelentősége sem lehetett, mindez csak látszat volt, és csak látszatot eredményezhetett, apáknak azonban talán örömet szerez, és némi elégtételére szolgálhat, ha ezzel egy kicsit sarokba szoríthatjuk mindazokat, akik felvilágosításaikkal annyiszor megkínózták. Először persze meg kell találni a küldöncöt. Mikor elmeséltem tervemet apának, hirtelenében méregbe gurult, nagyon önfejű lett ugyanis, egyrészt azt hitte (betegsége alatt fejlődött ki benne ez a hiedelem), hogy mindig mi gáncsoltuk el, mikor már már sikerre jutott: kezdetben a pénzbeli támogatás megvonásával, most meg azzal, hogy ágyban tartjuk; másrészt meg már nem is volt képes rá, hogy mások gondolatait tökéletesen felfogja. Még végére sem jutottam előadásomnak, tervemet máris elvetette; úgy gondolta, továbbra is ott kell várakoznia Bertuch kertjénél, és minthogy nyilván nem lesz többé ereje naponta kijárni, nekünk kell kivinnünk kézikocsin. Én azonban nem engedtem, és lassacskán ő is megbékélt a gondolattal, már csak az zavarta, hogy ebben a dologban teljességgel tőlem függ, mert annak idején csak én láttam a küldöncöt, ő nem ismerte. Persze egyik szolga olyan, mint a másik, és magam sem voltam biztos benne, hogy ráismerek az emberemre. Kezdtünk hát eljárra az Udvarházba, és körülnézni a cselédség közt. Az illető ugyan Sortini szolgálja volt, és Sortini nem jött többé a faluba, az urak azonban szaporán váltogatják a szolgálkait, ezt például könnyen meg lehetett találni esetleg egy másik úrnak a cselédei közt; s ha nem is akadunk rá, talán a többi szolgától megtudhatunk róla valamit. Ehhez azonban minden este ott kellett lenni az Udvarházban, és sehol sem láttak szívesen minket, hát még egy ilyen helyen; és nem léphettünk föl fizető vendégként sem. De aztán kiderült, hogy nekünk is hasznunkat lehet venni; jól tudod, mennyi baja volt Fridának a cselédekkel, ezek alapján véve majdnem mind jámbor emberek, a könnyű szolgálat elkényeztette és ellustította őket; „menjen úgy a sorod, mint egy szolganak”: ez afféle áldó szólásmondás a hivatalnokok közt, és ami a könnyű, jó életet illeti, igazában valóban a szolgák az urak a kastélyban; meg is becsülik a helyzetüket, és a kastélyban, ahol a kastély törvényei alatt élnek, csöndesen és tisztességesen viselkednek, ezt számtalanszor hangoztatták nekem, s ennek még idelent is tapasztalható a cselédségben némi maradványa, de éppen csak maradványa, mert egyébként, mivel a kastély törvényei a faluban nem mindenestül érvényesek rájuk, mintha kivetkeznének magukból; vad, fegyelmezetlen népség, törvények helyett kielégíthetetlen ösztönei uralkodnak rajta. Szemermetlenségük határtalan: szerencséje a falunak, hogy csak parancsra hagyhatják el az Udvarházat; az Udvarházban azonban igyekeznie kell az embernek, hogy valahogyan kijöjjön velük; Fridának ez nagyon nehezére esett, és nagyon örült neki, hogy engem fölhasználhatott a szolgák megnyugtatóására; több mint két éve, hetente legalább kétszer a szolgákkal töltöm az éjszakát az istállóban. Régebben, amikor még el bírt jönni az Udvarházba, apa ott aludt valahol az ivóban, és ott várta, milyen híreket hozok reggel neki. S vajmi keveset hoztam. A küldöncöt, akit keresünk, mind a mai napig nem sikerült megtalálnunk, állítólag még mindig Sortini szolgálatában áll, aki igen sokra becsüli, s állítólag követte Sortinit, mikor az valamilyen távoli irodába vonult vissza. A legtöbb szolga ugyanolyan régóta nem látta, mint mi, s ha valamelyikük netán azt állította, hogy mégis látta közben, kiderült, hogy tévedés volt. Tervem így voltaképpen, úgy látszik, kudarcot vallott, és mégsem vallott kudarcot teljesen; a küldöncöt ugyan nem találtuk meg, s apának végképp beadott a följárás az Udvarházba, az ottéjszakázás, s talán az irántam való részvét is, már amennyire egyáltalán képes még részvétre; már mintegy két esztendeje sínylődik abban az állapotban, amilyenben láttad, s ő még valamivel jobban van, mint anyánk, akinek napról napra várjuk a halálát, s hogy eddig nem következett be, az csak Amália mérhetetlen erőfeszítéseinek köszönhető. És mégis elértem valamit az Udvarházban: valami kapcsolatot a kastéllyal; ne vess meg érte, ha azt mondom: nem bántam meg, amit tettem. Nem valami nagy összeköttetés, gondolhatod magadban. Igazad is van: nagynak éppenséggel nem nagy. Mindenesetre sok szolgát ismerek, az urak

közül azoknak, akik az utóbbi két évben megfordultak a faluban, majdnem valamennyi szolgáját ismerem, s ha egyszer följutok a kastélyba, nem leszek ott idegen. Persze csak a faluban szolgák, a kastélyban egészen mások, ott valószínűleg meg sem ismernek senkit, kivált nem olyasvalakit, akivel a faluban közösködtek, még ha százszor megesküdték is neki az istállóban, hogy nagyon örülnének, ha a kastélyban viszontlátnák egymást. Én különben már tapasztaltam, mily kevés jelentőségük van az effajta ígéreteknek. De nem is ez a legfontosabb. Nemcsak maguk a szolgák révén van kapcsolatom a kastéllyal, hanem talán, és remélhetőleg, úgyis, hogy odafönt valaki, aki figyelemmel kísér engem, meg amit csinálok, és a hatalmas cselédség igazgatása természetesen rendkívül fontos és gondterhes része a hatósági munkának, ez a valaki, aki figyelemmel kísér, talán enyhébb ítéletet formál rólam, mint mások, és talán észreveszi, hogy noha siralmas módon, de mégiscsak a családukért küzdök, és apa fáradozásait folytatom. Ha így nézik a dolgot, talán azt is megbocsátják nekem, hogy a szolgálótól pénzt fogadok el; amit kapok, a családukra fordítom. És még valamit elértem, amit természetesen te is a terhemre rősz. Megtudtam egyet-mást a szolgálótól arra vonatkozólag, hogyan juthat valaki kerülő úton, a nehéz, évekig tartó nyilvános fölvételi eljárás nélkül a kastély szolgálatába; igaz ugyan, hogy akkor nem nyilvános alkalmazott az illető, hanem csak titokban, félig-meddig engedik oda, nincsenek se jogai, se kötelességei, és az a rosszabb, hogy kötelessége sincs; de egyvalamije mégis van, azzal, hogy az egésznek a közelébe férközött: fölismerheti és kihasználhatja a kedvező alkalmakat; nem alkalmazott, de véletlenül akadhat valami munkája, ha egy alkalmazott éppen nincs kéznél, elég egy hívás, az ember odasiet, egy pillanattal előbb még semmi sem volt, és most már valami: alkalmazott. Hogy mikor adódik ilyen alkalom? Néha rögtön, alighogy megérkezett az ember, alighogy körülnézett, és máris ott az alkalom, nincs is mindenkinben annyi lélekjelenlét, hogy mint újonc, azonnal megragadja; máskor viszont évekkel tovább tart, mint a nyilvános fölvételi eljárás, és annak rendje és módja szerint nyilvánosan föl sem vehetik azt, akit egyszer így félig-meddig odaengedtek. Van hát meggondolnivaló bőven; arról azonban mélységesen hallgatnak, hogy a hivatalos fölvételnél kínos aggályossággal járnak el, s aki bármiféleképp is rossz hírű családból való, ezt eleve elutasítják; valaki például aláveti magát az eljárásnak, évekig rettegve várja az eredményt, mindenfelől elképedve kérdik tőle, az első naptól fogva, hogyan is vetemedhetett ilyen reménytelen kísérletre, ő azonban mégis reménykedik, hogyan is tudna egyébként élni; aztán sok-sok év múltán, talán már mint aggastyán, értesül az elutasításról, megtudja, hogy mindennek vége, és hiába élt. Természetesen kivételek itt is vannak, épp ezért áll rá az ember olyan könnyen a dologra. Előfordul, hogy végül is éppen rossz hírű embereket vesznek föl, vannak hivatalnokok, akik úgyszólván akaratuk ellenére kedvelik ezt a vadszagot, a fölvételi vizsgán a levegőbe szimatolnak, fintorognak, szemüket forgatják, az ilyen embert mintegy szörnyen étvágygerjesztőnek találják, és keményen ragaszkodniuk kell a törvénykönyvekhez, hogy ellen bírjanak állni neki. Ez egyébként néha mégsem vezet az illető fölvételére, hanem csak a fölvételi eljárást nyújtja végtelenné, úgyhogy egyáltalán nem is ér véget, hanem csak megszakad az illető halálával. Így hát a szabályszerű fölvétel éppúgy csupa rejtett és nyílt nehézség, mint a másik, és mielőtt az ember ilyesmire adná a fejét, előbb tanácsos mindent alaposan fontolóra vennie. Nos, ezen a téren igazán nem követtünk el semmi mulasztást, Barnabás meg én. Valahányszor megjöttem az Udvarházból, mindig összeültünk, elmeséltem neki, mi újat tudtam meg, naphosszat beszélgettünk, és Barnabás kezében többet pihent a munka a kelleténél. És szerinted itt nyilván hibát követtem el. Mert tudtam, hogy a szolgák elbeszélései nem nagyon megbízhatóak. Tudtam; sosem volt kedvük rá, hogy a kastélyról meséljenek nekem; mindig másfelé kalandoztak, úgy kellett minden szót kikönyörögni belőlük; de persze ha belejöttek, megoldódott a nyelvük, ostobaságokat locsogtak, nagyoztak, egymásra lícitáltak a túlzásokban és kitalálásokban, úgyhogy a határtalan zsivajban, ahogy egymást váltogatták, ott a sötét istállóban, nyilván a legjobb esetben is csak egy-egy gyér

utalásban lappanghatott némi valóság. Én azonban mindent, amit csak megjegyeztem, rendre elmeséltem Barnabásnak; ő pedig még nem tudott különbséget tenni igazság és hazugság közt, amelletts családunk helyzete folytán majd elepedt, annyira kívánczozott ezekért a dolgokért; csak úgy ivott magába mindent, és izzó lelkesedéssel várta a folytatást. S új tervem valóban Barnabáson nyugodott. A szolgálknál többé semmit sem lehetett elérni. Sortini küldöncét nem lehetett megtalálni, talán sosem is lehet a nyomára akadni, Sortinival együtt küldönce is egyre jobban visszahúzódott; kezdtek mind jobban megfeledezni Sortini nevérol, s arról is, milyen volt; mindezt gyakran hosszadalmasan le kellett írnom, mégse mentem sokra vele, legfölsőbb annyira, hogy nagy nehezen visszaemlékeztek rá, ennél többet azonban nem tudtak mondani róla. Ami a szolgálkkal való életemet illeti, arra természetesen semmi befolyásom nem volt, hogyan ítélik meg; csupán azt remélhettem, úgy fogják majd föl, ahogyan tettem, s ezért valami csekélységet levonnak a családunkra nehezédő teherből, látható jelet azonban nem kaptam erről. Mégis kitartottam mellette, mert semmi egyéb lehetőséget nem láttam magamnak arra, hogy tegyek valamit magunkért a kastélyban. A szolgálk elbeszéléseiből, ha kedvem volt hozzá, és volt hozzá kedvem bőven, kivehettem, hogy akit fölvesznek a kastély szolgálá-tába, sok mindent elérhet a családjának. Persze kérdés, mi érdemelt hitelt ezekben az elbeszélésekben. Megállapítani nem lehetett; mindenesetre nyilvánvaló volt, hogy nagyon kevés. Ha például egy szolga, akit soha többé nem fogok látni, vagy ha látnám is, aligha ismerném meg, ünnepélyesen megígérte, hogy besegíti fivéremet valamilyen kastélybeli állásba, vagy legalább támogatja, tehát mintegy fölfrissíti Barnabást, ha valamilyen más úton-módon a kastélyba kerül; mert a szolgálk elbeszélései alapján előfordul, hogy a hosszú várakozás közben a pályázók elájulnak, vagy megháborodnak, s akkor végük, ha barátaik nem veszik gondjaikba őket; ha ilyesmit meséltek, és még sok minden egyebet, mindez valószínűleg jogos figyelmeztetés volt, de a hozzájuk fűzött ígéretek tökéletesen üresek voltak. De nem Barnabásnak; óvtam ugyan attól, hogy higgyen bennük, de már azzal is épp eléggé megnyertem őt a tervemnek, hogy mindezt elmondtam neki. Az, amit én fűztem hozzá, kevésbé hatott rá, őrá főként a szolgálk elbeszélései hatottak. Így aztán teljességgel magamra voltam utalva, szüleimmel Amálián kívül nem is tudott szót érteni senki, és minél elszántabban követtem a magam módján apám régi terveit, Amália annál jobban elzárkózott tőlem; előttem vagy mások előtt beszél ugyan velem, de máskor soha; a szolgálknak az Udvarházban pusztán csak játékszerük voltam, melyet tombolva igyekeztek összetörni, de a két esztendő alatt egyetlenegyszer, egyetleneggyel egyetlen bizalmas szót sem váltottam; nem hallottam tőlük egyebet, mint alattomoságokat, hazugságokat és esztelenségeket, ilyesformán senkim sem maradt Barnabáson kívül, Barnabás pedig még nagyon fiatal volt. Mikor beszámolóim közben észrevettem szemében azt a ragyogást, ami azóta is ott izzik benne, megrémültem; mégsem hagytam föl a dologgal, úgy éreztem, túl nagy tét forog kockán. Apám nagyszabású, noha üres terveiben természetesen nem osztottam, nem volt meg bennem a férfiak eltökéltsége, én beértem a jóvátétellel a küldönc megsértéséért, és úgy számítottam, ezt a szerénységet is a javamra írják. S amivel én magam kudarcot vallottam, azt most Barnabás révén akartam elérni, másként és biztosan. Megsértettünk egy küldöncöt, eltávolítottuk az elülső irodákból; mi volt kézenfekvőbb, mint Barnabás személyében új küldöncöt ajánlani föl, Barnabással végeztetni el a megsértett küldönc munkáját, s ezzel a megsértett küldöncnek lehetővé tenni: maradjon békén a messzeségben, ameddig csak akar, annyi ideig, amennyire a sérelem elfelejtéséhez szüksége van. Észrevettem ugyan, hogy akármilyen szerény is a tervem, van benne valami követelőzés, s azt a benyomást keltheti, mintha elő akarnánk írni a hatóságnak, hogyan intézzen el személyi kérdéseket, vagy mintha kételkednénk benne, hogy a hatóság magától is megtalálja a legjobb megoldást, sőt már régen meg is találta, mielőtt nekünk egyáltalán eszünkbe jutott volna, hogy itt tenni lehetne valamit. Hanem aztán azt gondoltam, lehetetlen, hogy a hatóság ennyire félre-értsen, vagy ha ez mégis megesnék, szántsándékkal értsen félre; vagyis minden alaposabb

vizsgálat nélkül, eleve elvetnék mindazt, amit csinálók. Szóval nem hagytam föl a dologgal, és Barnabás becsvágya is megtette a magáét. Ezekben az előkészületi időkben Barnabást annyira elfogta a kevélység, hogy mint jövődöbeli irodai alkalmazott, úgy találta, a cipész-munka túl piszkos hozzá; sőt odáig merészkedett, hogy Amáliával, ha néha, meglehetősen ritkán, szólt hozzá egy-két szót, egyszerűen feleselt, mégpedig igen alaposan. Igazán nem irigyeltem tőle ezt a kurta örömet, mert mint előrelátható volt, az első napon, amikor fölment a kastélyba, egyszeriben vége lett örömnök is, kevélységnek is. Megkezdődött az a látszólagos szolgálat, amelyről már beszéltem neked. Meglepő volt, előszörre milyen könnyedén bejutott Barnabás a kastélyba, pontosabban abba az irodába, amely mintegy munkahelye lett. Engem szinte megtébolyított ez a siker, s amikor este, hazatérve, Barnabás megsúgta nekem; oda-rohantam Amáliához, megragadtam, bevonszoltam a sarokba, és csókolgatni kezdtem, meg is haraptam úgy, hogy fájdalmában és ijedtében fölsírt. Mondani nagy fölindulásomban semmit sem tudtam neki, különben is oly régóta nem beszéltünk egymással; a következő napokra halasztottam a dolgot. De a következő napokban természetesen már nem volt mit mondanom. Ennél a gyors sikernél meg is rekedtünk. Két évig élte Barnabás ezt az egyhangú, szívszorító életet. A szolgák tökéletesen csödot mondtak; levélkét adtam Barnabásnak, melyben a szolgák figyelmébe ajánlottam, s egyben ígéreteikre is emlékeztettem őket; Barnabás meg, valahányszor egy-egy szolgát meglátott, elővette és az orra elé tartotta a levelet; s ha néha olyan szolgára akadt is, aki nem ismert engem, vagy ha valamelyik ismerőst bosszantotta is, ahogyan a levelet némán feléje nyújtotta (mert beszélni nem mert odafönt), azért mégiscsak szégyenletes, hogy senki nem segített neki, és valóságos fölszabadulás volt, amit persze mi magunk is már régen megszerezhattunk volna magunknak, amikor az egyik szolga, akinél Barnabás nyilván már többször is okvetetlenkedett, fogta a levelet, összegyűrte és a papírkosárba dobta. Közben, úgy gondoltam, akár azt is mondhatta volna: „Ti is így bántok a levelekkel.” De bármilyen eredménytelen volt is ez az idő, Barnabásra mégis kedvezően hatott, már amennyiben kedvezőnek minősíthetjük, hogy mintegy idősebb lett a koránál, és idő előtt férfivá érett; igen, egyben-másban férfinnál is komolyabb és belátóbb. Nemegyszer elszomorodom, ha látom és összehasonlítom azzal az ifjúval, aki még két éve volt. S közben egyáltalán nincs meg az a vigaszom és támaszom, amit talán mint férfi adhatna. Nélkülem aligha jutott volna a kastélyba, de mióta ott van, független tőlem. Én vagyok egyetlen bizalmasa, mégis kétségtelen, hogy csak parányi részét közli velem annak, ami a szívét nyomja. Sok mindent mesél a kastélyról, de meséiből, azokból az apró részletekből, amelyeket elmond, egyáltalán nem lehet megérteni, hogyan változtathatta meg ennyire mindez. Különösen azt nem lehet megérteni, hogyan veszthette el most, férfiként, odafönt teljesen azt a bátorságot, amellyel fiatal gyerekként már-már kétségbe ejtett bennünket. Persze ez a hiábavaló álldogálás és várakozás napról napra, és újton-újra, a változás legkisebb reménye nélkül; ez fölörli az embert, kétkedővé teszi, s előbb-utóbb valósággal alkalmatlanná minden másra, ezen a kétségbeesett álldogáláson kívül. De miért nem tanúsított semmi ellenállást kezdetben sem? Talán mihamar ráeszmélt, hogy igazam volt, és kevélységgel odafönt semmire sem viheti, vagy talán azért, hogy családunk helyzetén javítson. Mert ott, a szolgák szeszélyeit kivéve, minden nagyon szerényen megy, a becsvágy a munkában keres kielégülést; és mert közben egyedül csak a dolog a fontos, ő szinte elvész; gyerekes kívánságoknak ott semmi helyük sincs. Azt azonban Barnabás, ahogy elmesélte, világosan fölismerte, milyen hatalmasak, és mennyi mindent tudnak már ezek a joggal kérdéses tisztviselők is, akiknek a szobájában szabad volt bent tartózkodnia. Ahogy gyorsan, félig hunyt szemmel, kurta kézmozdulatokkal diktáltak, ahogy egyetlen szó nélkül, csak a mutatóujjukkal elintézték a dörmögő szolgákat, akik ilyenkor szuszogva, boldogan vigyorogtak, vagy ahogy könyveikben rábukkantak egy-egy fontos helyre, rácsaptak, s a többiek erre odatódultak, már amennyire a helyszűke miatt lehetett, és a nyakukat nyújtogatták: ebből és ilyesimből Barnabás igen magas fogalmat

alkotott magának ezekről az emberekről, és azt képzelte, ha egyszer odáig jutna, hogy észrevennék, és néhány szót válthatna velük, nem mint idegen, hanem mint irodai kolléga, ha alárendelt is, beláthatatlanul sokat nyerhetne családjának. Idáig azonban egyelőre nem jutott, és semmi ilyesmit nem mer megkockáztatni, ami céljához közelebb vinné, noha jól tudja, hogy a szerencsétlen körülmények következtében a családfő felelősségteljes tisztje is órá háruult. És hogy végül azt is elmondjam, ami utoljára történt: egy hete megérkezettél. Hallottam az Udvarházban, hogy valaki említést tesz róla, de ügyet se vettem rá, egy földmérő érkezett, s azt se tudtam, mi az, hogy földmérő. De másnap este jön Barnabás, rendszerint elébe megyek egy darabon, amikor jönni szokott, aznap korábban jött, mint egyébként, látja, hogy Amália a szobában van, magával von hát ki az utcára, vállamra borul, és percekig sír. Újra a régi kamasz. Történt vele valami, amihez még nem nőtt föl. Mintha váratlanul egész világ tárult volna föl előtte, s ennek az újdonságnak a boldogságát és terhét nem bírja elviselni. Pedig nem történt vele egyéb, mint hogy egy levelet bíztak rá, kézbesítse neked. Csakhogy ez az első levél, az első munka, amit egyáltalán kapott.

Olga abbahagyta. Csönd volt; nem hallatszott csak a szülők nehéz, időnként hörgő lélegzése. K. odavetette, mintegy Olga elbeszélését kiegészítve:

- Alakoskodtatok előttem. Barnabás úgy adta át a levelet, mint régi, rendkívül elfoglalt küldönc, és lám, ezúttal Amália is mintha egy követ fűjt volna veletek, mert úgy tettetek, te is, ő is, mintha a küldöncség meg a levelek csak valami mellékes dolog volnának.

- Különbséget kell tenned köztünk - mondta Olga. - Barnabás ettől a két levéltől ismét boldog gyerek lett, bármennyire kételkedik is a tevékenységében. Ez a kételkedés azonban csak saját magának és nekem szól; veled szemben az a becsvágya, hogy valódi küldönc módján lépjen föl, úgy, ahogy elképzelése szerint a valódi küldöncök viselkednek. Most például, bár mind jobban reménykedik benne, hogy szolgálati ruhát kap, két óra alatt át kellett szabnom a nadrágját, hogy legalábbis hasonlítson a szolgálati ruha feszes nadrágjához, és abban állhasson eléd, hiszen téged ebben a tekintetben még természetesen könnyen rá lehet szedni. Így áll a dolog Barnabással. Amália azonban valóban nem tartja semmire a küldöncséget, és most, hogy úgy látszik, mégis van valamicske sikere, ahogy Barnabáson is láthatja, meg abból is sejtheti, hogy összeülünk és sugdolózunk; most még inkább lenézi, mint eddig. Igazat mond tehát, sose ringasd magad tévedésbe, ha netán kételkednél benne. Ami pedig engem illet, K., ha én néha becsmérőlen beszéltem a küldöncségről, nem azért történt, hogy áltassalak, hanem félelemből. Ez a két levél, amely eddig Barnabás kezén átment: három éve ez az első, és még mindig szerfölött kétes biztató jel, amit családjunk kapott. Ez a fordulat, ha ugyan fordulat, nem pedig csalódás... a csalódás mindig több, mint a fordulat... kapcsolatban áll a te megérkezéssel, sorsunk bizonyos módon mintha tőled függne immár, ez a két levél talán csak a kezdet, és Barnabás tevékenysége talán túl fog terjedni a veled kapcsolatos küldöncci szolgálaton - ez minden reményünk, ameddig remélnünk szabad; egyelőre azonban minden pusztán csak rád vonatkozik. Odafönt meg kell elégednünk azzal, amit adnak, idelent azonban talán mi magunk is tehetünk valamit, vagyis: biztosíthatjuk a jóindulatodat, vagy legalább attól megóvhatjuk magunkat, hogy ellenszenvvel légy irántunk, vagy ami a legfontosabb, minden erőnkkel és tapasztalatunkkal segítségére lehetünk, nehogy a kastéllyal való kapcsolatod, ami talán az életünket jelenti, veszendőbe menjen. Mi ennek a legjobb módja? Az, hogyha közeledünk hozzád, ne gyanakodjál bennünk, hiszen idegen vagy itt, s ezért tele vagy minden iránt gyanakvással, nyilvánvaló, hogy föltétlenül jogos gyanakvással. Minket azönfölül megvetnek, rád pedig hat a közvélemény, kivált a menyasszonyod útján; hogyan férközhetünk hozzád például anélkül, hogy akár teljesen szándékunkon kívül is, szembe ne kerüljünk a menyasszonyoddal, s ezzel meg ne bántunk? S az üzenetek, melyeket pontosan elolvastam, mielőtt megkaptad őket (Barnabás nem olvasta, neki mint küldöncnek, nem

szabad), első pillantásra nem látszottak különösebben fontosnak, inkább úgy tetszett, elavultak, és jelentőségüket saját maguk csökkentik, amennyiben az előjáróhoz utasítanak. Most aztán milyen magatartást tanúsítsunk irántad ebben a tekintetben? Ha az üzenetek fontosságát hangsúlyozzuk: abba a gyanúba keveredünk, hogy saját céljainkat szorgalmazzuk, nem a tiédet, amikor túlbecsüljük, és mint üzenetközvetítők, nagyra értékeljük előtted ezt a nyilvánvaló jelentéktelenséget; ezzel még magukat az üzeneteket is lebecsültethettük volna veled, s így, nyilván akaratunk ellenére, becsaphattunk volna. Ha viszont nem tartjuk fontosnak a leveleket, ugyanúgy gyanúba kerülünk, mert akkor meg miért foglalkozunk ilyen jelentéktelen levelek kézbesítésével, miért van ellentmondás a szavaink meg a tetteink közt, miért szedünk rá nemcsak téged, a címzettet, hanem megbízóinkat is, akik nyilván nem azért bízták ránk a leveleket, hogy megjegyzéseinkkel lerontsuk a címzettnél hitelüket. És a túlzások közt középutat találni, vagyis a leveleket helyesen megítélni lehetetlen, mert értékük folyton változik, egyszerre számtalan megfontolásra adnak okot, s hogy melyiknél állapodik meg az ember, az pusztán a véletlenek múlik, így tehát a vélemény is csak esetleges. S ha még mindezt a miattad való aggodás is tetézi, minden a feje tetejére áll; szavaimat nem szabad túl szigorúan megítélned. Ha például Barnabás, ahogyan egyszer már megtörtént, azzal a hírrel jön, hogy küldönci szolgálataival elégedetlen vagy, mire hirtelen ijedtében, és sajnos, nem minden küldönci érzékenység nélkül, följajánlja, hogy lemond erről a szolgálatról: akkor, csak hogy jóvátegyem a hibát, kész vagyok rá, hogy csaljak, hazudjam, ámítsak, és minden komisszást megtegyek, ami segíthet. De akkor, hitem szerint, a te érdekedben is tegyem, nemcsak a mienkben.

Kopogtattak, és Olga ajtót nyitott. Tolvajlámpa vetett fénycsíkot a sötétbe. A kései látogató suttogva kérdezett valamit, suttogó választ kapott, ezzel azonban nem érte be, és mindenáron be akart tolakodni a szobába. Olga egymaga nem bírta vele; Amáliát szólította, bizonyára abban a reményben, hogy Amália a szülők álmának védelmében minden tőle telhetőt megtesz a látogató eltávolítására. Valóban, máris odasietett, félretolta Olgát, kilépett az utcára, és becsukta maga után az ajtót. Épp csak egy pillanatig tartott, és máris visszatért; ilyen gyorsan elintézte azt, amire Olga képtelen volt.

K. megtudta Olgától, hogy a látogatás neki szólt; az egyik segéd kereste, Frida megbízásából. Olga meg akarta védeni K.-t a segédétől; ha K. utóbb bevallja Fridának, hogy náluk járt, ám tegye, mindenesetre ne a segéd leplezze le a dolgot. K. ezt helyeselte. Olga ajánlatát azonban, hogy töltsen ott az éjszakát, és várja meg Barnabást, elhárította; ha pusztán csak erről lett volna szó, talán el is fogadta volna, hiszen már késő éjjel volt, s azt gondolta, most már, akár akarja, akár nem, oly szorosan össze van kapcsolva ezzel a családdal, hogy ha más okból szállna meg náluk, az talán kínos lehetne, de tekintettel kapcsolatukra, ennél természetesebb szállást nem is találhatna az egész faluban; mégis elhárította, mert a segéd jelentkezése megijesztette; sehogy sem értette, hogy Frida, aki pedig ismeri akaratát, és a segédek, akik megtanulták, hogy tartsanak tőle, megint ilyen jó egyetértésre jutottak, és Frida nem áallotta utánaküldeni az egyik segédet, mégpedig csak az egyiket, miközben a másik nyilván ott maradt nála. Megkérdezte Olgától, van-e ostora, ostora nem volt, csak egy derekas fűzfavesszeje; K. fogta a vesszőt, aztán megkérdezte, van-e másik kijárat is a házból; volt egy az udvaron át, éppen csak a szomszéd kert kerítésén kellett még átmászni, aztán átvágni a kerten, s úgy ért ki az ember az utcára. K. ezt az utat választotta. Ahogy Olga az udvaron át a kerítéshez vezette, K. igyekezett gyorsan eloszlatni a lány aggodalmait, kijelentve, hogy egyáltalán nem veszi zokon tőle, amiért elbeszélésében itt-ott némi kis fortéllal élt, ellenkezőleg, nagyon is jól megérti, megköszönte hozzá való bizalmát, melyről elbeszélésével is tanúságot tett, és lelkére kötötte, mielőtt Barnabás megérkezik, azonnal küldje az iskolába, még ha éjnek évadján is. Nem Barnabás hírei jelentik ugyan számára az egyetlen reményt, mert akkor régen rossz lenne neki,

lemondani azonban semmiképpen sem akar róluk, igazodni akar hozzájuk, és közben Olgáról sem feledkezik meg, mert szinte még a híreknél is fontosabb neki maga Olga, Olga bátorsága, körültekintése, bölcsessége, és önfeláldozása családjáért. Ha választania kellene Amália és Olga között, egy percig sem haboznék. És szívélyesen megszorította a kezét, miközben már föllendült a szomszéd kert kerítésére.

Tizenhatodik fejezet

Mikor aztán kint volt már az utcán, látta, amennyire az éjszaka sötétjében egyáltalán látni lehetett, hogy főntebb, Barnabásék háza előtt a segéd még mindig föl-alá jár; néha megállt, és megpróbált a befüggönyözött ablakon át bevilágítani a szobába. K. rákiáltott; a segéd nem ijedt meg, csak abbahagyta a kémlelődést, és K. felé indult.

- Kit keresel? - kérdezte K., és kipróbálta a combján, elég hajlós-e a fűzfavessző.

- Téged - felelte a segéd, közeledőben.

- Ki vagy te tulajdonképpen? - mondta K. hirtelen, mert mintha nem a segéd lett volna, öregebbnek, fáradtabbnak, ráncosabbnak tetszett, arca ugyanakkor teltebb lett, és járása is egészen más, mint a segédek fürge mozgása - mintha villamos áram működtette volna ízületeiket, úgy lépkedtek, ez meg itt lassan, kissé sántikálva, beteges kényeskedéssel baktatott.

- Nem ismersz meg? - kérdezte. - Jeremiás vagyok, a régi segéded.

- Úgy - mondta K. és a fűzfavesszőt, melyet az imént eldugott, előhúzta a háta mögül. - De egészen más a képed.

- Mert egyedül vagyok - mondta Jeremiás. - Ha egyedül vagyok, odavan a vidám fiatalság is.

- Hát Artúr hol van? - kérdezte K.

- Artúr? - kérdezte Jeremiás. - A kedves kis Artúr? Otthagyta a szolgálatot. Egy kicsit túl goromba és kemény voltál hozzánk. Nem bírta az a gyöngéd lelke. Visszatért a kastélyba, és panaszt tesz ellened.

- És te? - kérdezte K.

- Én maradhattam - mondta Jeremiás. - Artúr az én nevemben is bepanaszol.

- De hát mi miatt tesztek panaszt? - kérdezte K.

- Amiatt - felelte Jeremiás -, hogy nem érted a tréfát. Mert hát mit csináltunk? Egy kicsit tréfálkoztunk, egy kicsit nevetgélünk, egy kicsit évődünk a menyasszonyoddal. Egyébként mindezt meghagyás szerint tettük. Amikor Galater hozzád küldött...

- Galater? - kérdezte K.

- Igen, Galater - mondta Jeremiás. - Akkor éppen Klammot helyettesítette. Mikor hozzád küldött, azt mondta, jól megjegyeztem, hiszen erre hivatkozunk: Lementek segédnek a földmérő mellé. Mi meg azt mondtuk rá: De hiszen nem is konyítunk ehhez a munkához! Mire ő: Az nem is fontos; ha szükség lesz rá, majd megtanítja nektek. Az a legfontosabb, hogy egy kicsit fölvidítsátok. Úgy hallom, nagyon a szívére vesz mindent. Most megérkezett a faluba, és ez nyomban óriási esemény neki, holott valójában semmi az egész. Ezt kell megértetnetek vele.

- Nos - kérdezte K. -, igaza volt Galaternak, és teljesítettétek a föladatokat?

- Azt nem tudom - felelte Jeremiás. - Ilyen rövid idő alatt nem is lehetett. Én csak azt tudom, hogy nagyon goromba voltál, és emiatt teszünk panaszt. Ha egyszer te magad is alkalmazott vagy, és ráadásul nem is kastélybeli alkalmazott, igazán nem értem, hogyan nem láthatod be, hogy az effajta szolgálat nehéz munka, és nagyon helytelen dolog a munkának olyan konokul, szinte gyerekesen megnehezíteni a munkáját, ahogy te csináltad velünk. Milyen

kíméletlenül hagyta, hogy ott fagyoskodjunk a kerítésen; s nem szinte agyonvágta-e öklöddel a matracon Artúrt, aki mégiscsak ember, és egy rossz szótól egész nap fáj a szíve; s engem is nem egész délután föl-alá kergettél-e a hóban, hogy egy álló órába tellett, amíg kihevertem a hajszát! Utóvégre nem vagyok már fiatal!

- Kedves Jeremiás - mondta K. -, mindebben igazad van, és add csak elő Galaternak. Én nem kértelek tőle benneteket, saját jószántából küldött. S ha egyszer nem kértelek, vissza is küldhettelek, és szívesebben tettem volna békességben, mint erőszakkal, de ti nyilván nem akartátok másként. Egyébként miért nem beszéltél olyan nyíltan, mint most, mindjárt, ahogy hozzám kerültetek?

- Mert szolgálatban voltam - mondta Jeremiás. - Ez csak természetes.

- És most már nem vagy szolgálatban? - kérdezte K.

- Most már nem - felelte Jeremiás. - Artúr fölmondta a kastélyban a szolgálatot, vagy legalábbis folyamatban van az eljárás, amely végérvényesen megszabadít tőle.

- Mégis úgy keresel, mintha még mindig szolgálatban lennél - mondta K.

- Nem - mondta Jeremiás. - Csak azért kerestelek, hogy Fridát megnyugtassam. Amikor ugyanis otthagytad a Barnabás-féle lány miatt, nagyon boldogtalan volt, nem is annyira a veszteség, mint inkább az árulásod miatt: egyébként már régóta előre látta a dolgot, és sokat szenvedett miatta. Egyszer megint odamentem az iskola ablakához megnézni, hátha valamennyire észre tértél időközben. Nem voltál odabent; csak Frida ült bent, és ott sírt az egyik padban. Erre odamentem hozzá, és szót értettünk. Már meg is történt minden. Én szobainas vagyok az Udvarházban, Frida pedig ismét az ivóban van. Fridának jobb így. Semmi értelme nem volt számára, hogy a feleséged legyen. És te se tudtad méltányolni az áldozatot, amit hozni akart érted. Hanem az áldott léleknek még mindig aggályai vannak, hogy hátha igazságtalanság történt veled, hátha mégsem Barnabáséknál voltál. Noha természetesen semmiféle kétely nem lehet afelől, hol voltál, mégis fölkerekedtem, hogy egyszer s mindenkorra megállapítsam; mert ennyi izgalom után Frida igazán megérdemli, hogy végre egyszer nyugodtan aludjék; egyébként én is megérdemlem. Eljöttem hát, és nemcsak hogy megtaláltalak, hanem ráadásul még azt is láthattam, úgy másznak utánad a lányok, mintha madzagon húznád őket. Kivált a fekete van oda érted, ez a valódi vadmacska. Hát, kinek ez a gusztusa, kinek az. Mindenesetre nem kellett volna a szomszéd kerten át kerülnöd, ismerem az utat.

Megtörtént hát, amit előre lehetett látni, mégsem lehetett megakadályozni. Frida elhagyta. Mindez nyilván nem volt végleges, olyan rosszul azért mégsem állt a dolog; Fridát vissza lehetett szerezni, könnyen került idegenek befolyása alá, még az ilyen segédeké alá is, akik úgy vélték, Frida helyzete ugyanolyan, mint az övék, és most, hogy fölmondtak, Fridát is rávették erre; K.-nak azonban most csak elébe kell állnia, csak emlékeztetnie kell rá, mi minden szól mellette, és Frida bűnbánóan újra az övé lesz, kivált ha a lányoknál tett látogatását még valami olyan sikerrel is igazolhatná, amit nekik köszönhet. De bárhogy igyekezett is megnyugtanni magát Frida fölül ezekkel a meggondolásokkal, egyáltalában nem nyugodott meg. Az imént Olga előtt még dicsekedett Fridával, azt mondta róla, ő az egyetlen támasza; nos, nem a legszilárdabb támasz volt, nem is kellett valamilyen hatalmasságnak a közbeavatkozása ahhoz, hogy Fridát elrabolja K.-tól, elég volt hozzá már ez a nem éppen kíváncsi segéd is, ez a hústömeg, mely néha úgy hatott, mintha nem is élne igazában.

Jeremiás már lassan távozni készült; K. visszahívta.

- Jeremiás - mondta -, egészen nyíltan akarok beszélni veled, felelj te is becsülettel a kérdésekre. Nem úgy vagyunk már egymással, mint úr és szolgája, s ennek nemcsak te örülsz,

hanem én is, semmi okunk sincs hát rá, hogy becsapjuk egymást. Itt, a szemed láttára töröm széjjel ezt a vesszőt, pedig a hátadra szántam, mert nem azért kerültem a kerten át, mintha félttem volna téled, hanem csak azért, hogy meglepjelek, és néhányszor végigsimogassalak a vesszővel. Nos, ne vedd most már zokon tőlem, túl vagyunk rajta; ha nem a hivatal kényszerít a nyakamba szolgáltnak, hanem egyszerűen csak ismerősök vagyunk, meggyőződésem, hogy nagyon jól elviseltük volna egymást, bár a küllemed kissé zavar néha. De most pótolhatjuk, amit ezen a téren mulasztottunk.

- Azt hiszed? - mondta a segéd, és ásítva nyomkodta fáradt szemét. - Bővebben is megmagyarázhatnám neked a dolgot, de nincs időm rá, vissza kell mennem Fridához, vár szegénykém, még nem lépett szolgálatba; rögtön bele akarta vetni magát a munkába, nyilván hogy könnyebben felejtse, de sikerült rávennem a kocsmárost, adjon neki még valamicske szabadságot, hogy összeszedje magát, ezt a kis időt legalább egymással szeretnénk tölteni. Ami ajánlatodat illeti, kétségkívül nincs rá semmi okom, hogy fölültesselek, de arra sincs semmi hajlandóságom, hogy bizalmas közléseket tegyek neked. Nálam ugyanis egészen másként áll a dolog, mint nálad. Amíg szolgálati viszonyban voltam veled, természetesen nagyon fontos személy voltál számomra, nem a tulajdonságaid, hanem a szolgálati föladatom miatt, és mindent megtettem volna érted, amit csak akarsz; most azonban teljesen közömbös vagy nekem. Nem hat meg az sem, hogy széttörted a vesszőt, ez csak arra emlékeztet, milyen durva gazdám volt, arra azonban nem alkalmas, hogy megnyerjen a számodra.

- Úgy beszélsz velem - mondta K. -, mintha föltétlenül biztos volnál benne, hogy soha semmi félnívalód nem lesz tőlem többé. Holott nem egészen ez a helyzet. Egyelőre valószínűleg mégsem vagy egészen független tőlem; errefelé nem intézkednek olyan gyorsan...

- Néha azonban ennél is gyorsabban - vetette közbe Jeremiás.

- Néha - mondta K. -, de semmi jel sem mutat arra, hogy ezúttal így történt volna, legalábbis egyelőre semmiféle írásbeli döntés nincs a kezünkben, se nekem, se neked. Az eljárás tehát éppen hogy csak folyamatba került, és én még egyáltalán nem avatkoztam bele kapcsolataim útján, noha kétségkívül meg fogom tenni. Ha kedvezőtlenül üt ki rád nézve, mindenesetre nem sokat tettél érte, hogy megnyerd magadnak a gazdád jóindulatát, és talán kár is volt összetörni azt a fűzfavesszőt. És Fridát elvitted ugyan, amitől különösképpen megnőtt a szarvad; de bármennyire tisztellek is (mert én tisztellek, noha te már egyáltalán nem tisztelsz engem), elég csak pár szót intéznem Fridához, ebben biztos vagyok, hogy eloszlassam a hazugságokat, melyekkel behálóztad. Mert Fridát csak hazugságok fordíthatták el tőlem.

- Egyáltalán nem ijedek meg ezektől a fenyegetésektől - mondta Jeremiás. - Nem akarod, hogy a segéded legyek, félsz tőlem, mint segédőtől, egyáltalán félsz mindenféle segédőtől, és a kedves jó Artúrt is csak félelemből ütötted meg.

- Lehet - mondta K. - Attól talán kevésbé fáj? Ki tudja, talán majd neked is megmutathatom még egyszer-másszor, mennyire félek téled. Látom, mennyire rühelled a segédeskedést, engem viszont, minden félelemtől eltekintve, rendkívül mulattat, hogy kényszerítselek rá. És az se lesz baj, ha ezúttal egyedül csak téged kaplak, Artúr nélkül; legalább több figyelmet fordíthatok rád.

- Azt hiszed - kérdezte Jeremiás -, hogy mindettől akár csak egy fikarcnyit is félek?

- Azt hiszem, egy kicsit egészen biztosan - mondta K. -, de ha van eszed, akkor nagyon. Különböznél miért ne mentél volna már régen vissza Fridához? Mondd, szereted?

- Hogy szeretem-e? - mondta Jeremiás. - Jó lány, okos lány, Klamm kedvese volt, tehát mindenképpen tiszteletre méltó. S ha folyton arra kér, szabadítsam meg tőled, miért ne tenném meg a kedvét, kivált ha neked sem okozok fájdalmat vele, hiszen már megvigasztalódtál azokkal az átkozott Barnabás-félékkel.

- Most már látom, hogy félsz - mondta K. -, szinte nyüszítesz a félelemtől, hazugságokkal akarsz törbe ejteni. Frida csak egyet kért: hogy megszabaduljon az elvadult, kutya mód sóvár segédektől; sajnos, nem volt időm rá, hogy kérését mindenestül teljesítsem, s most utolértek mulasztásom következményei.

- Földmérő úr! Földmérő úr! - kiáltott valaki végig az utcán. Barnabás volt; lélekszakadva rohant oda, de nem feledkezett meg róla, hogy meghajoljon K. előtt. - Sikerült - mondta.

- Mi sikerült? - kérdezte K. - Előadtad Klammnak a kérésemet?

- Az nem ment - mondta Barnabás. - Minden tőlem telhetőt megtettem, mégse lehetett, egészen előre tolakodtam, egész nap ott álltam anélkül, hogy fölszólítottak volna rá, olyan közel a polchoz, hogy egy alkalommal az egyik írnok, aki elől elvettem a világosságot, egyenesen odébbtolt, s még azt is megtettem, amit semmiképpen sem szabad: föltartott kézzel jelentkeztem, valahányszor Klamm föltekintett; én maradtam ott legtovább az irodában, már csak én voltam ott a szolgálakkal, és nagy öröömre Klamm még egyszer visszajött, de nem miattam, éppen csak sietve utána akart nézni még valaminek az egyik könyvben, aztán nyomban el is távozott, és mert még akkor se tágítottam onnét, az egyik szolga valósággal kisöpört az ajtón. Azért számolok be minderről, nehogy megint elégedetlen légy az igyekezetemmel.

- Mi hasznom a szorgalmadból, Barnabás - mondta K. -, ha egyszer semmi eredménye sincs.

- De hiszen van! - mondta Barnabás. - Amikor kiléptem az irodámból, így nevezem, az irodámnak, ahogy kiléptem, látom, hogy a folyosón egy úr közeledik lassan, egyébként minden üres volt már; jó későre járt. Föltettem magamban, hogy megvárom, jó alkalom volt rá, hogy még ott maradjak; legszívesebben örökre ott maradtam volna, csak hogy ne kelljen rossz hírt hoznom neked. De különben is megérte, hogy megvárjam az urat, Erlanger volt. Nem ismered? Egyik első titkára Klammnak. Ösztövére kis ember, sántít is egy kicsit. Azonnal megismert, híres az emlékezőtehetségéről meg az emberismeretéről, csak összevonja a szemöldökét, és máris akárkit megismer, sokszor olyanokat is, akiket életében sosem látott, legföljebb csak hallott vagy olvasott róluk, engem például bizonyára sosem láthatott. De noha azonnal megismer mindenkit, előbb megkérdezi, mintha nem lenne biztos a dologban, nekem is azt mondta: „Nem Barnabás vagy?” És utána azt kérdezte: „Ismered a földmérőt, igaz?” Aztán azt mondta: „Ez nagyon kapóra jött: most indulok az Udvarházba. Ott keressen föl a földmérő. A tizenötös számú szobában lakom. De azonnal jönnie kell. Éppen csak valamit megbeszélék ott, aztán reggel ötök már jövök is vissza. Mondd meg neki, nagyon fontos számomra, hogy beszéljek vele.”

Jeremiás ebben a szempillantásban futásnak eredt. Barnabás eddig ügyet se vetett rá izgalmaiban, most azonban megkérdezte:

- Mi baja Jeremiásnak?

- Meg akar előzni Erlangernál - mondta K., és máris Jeremiás után vetette magát, beérte, a karjába kapaszkodott, és azt mondta:

- Hirtelen elfogott a vágyakozás Frida után? Engem is éppúgy elfogott, ilyesformán hát szedhetjük együtt a lábunkat.

Tizenhetedik fejezet

Kis csoport állt a sötét Udvarház előtt, ketten-hárman lámpást tartottak a kezükben, úgyhogy néhány arcot föl lehetett ismerni. K. talált köztük egy ismerőst, Gerstäcker, a fuvarost. Gerstäcker ezzel a kérdéssel üdvözölte:

- Még mindig a faluban vagy?

- Igen - mondta K. - Hosszabb időre jöttem.

- Engem nem izgat - mondta Gerstäcker, erősen köhögött, és elfordult, a többiek felé.

Kiderült, hogy mindnyájan Erlangerra várnak. Erlanger már megérkezett, de mielőtt az ügyfeleket fogadta volna, még Momussal tárgyalt. A beszélgetés akörül forgott, hogy nem szabad a házban várakozni, idekint kell ácsorogni a hóban. Nem volt nagyon hideg; mégis tapintatlanság volt az ügyfeleket talán órákig ott rostokoltatni a ház előtt az éjszakában. Ezt persze egyáltalán nem lehetett Erlanger terhére róni, ő inkább nagyon is szívélyes volt, aligha tudott a dolgról, és nyilván erősen bosszankodott volna, ha jelentik neki. A vétség az Udvarház kocsmárosnőjét terhelte, törekvése a finomkodó előkelőségre olyan beteges méreteket öltött, hogy semmiképp sem akart egyszerre sok ügyfelet megtűnni az Udvarházban.

- Ha már így kell lennie, és ide kell jönniük - mondogatta -, az ég szerelmére, csak szép sorjában, egyik a másik után.

És elérte, hogy az ügyfelek, akik először egyszerűen egy folyosón, később a lépcsőn, majd a tornácon, aztán meg az ivóban várakoztak, végül is kikerültek az utcára. De még ez sem volt elég neki. Elviselhetetlennek tartotta, hogy háza, mint mondta, folyton „ostrom alatt áll”. Sehogy sem értette, miért van egyáltalán szükség ügyfelek fogadására.

- Hogy bemocskolják elől a ház lépcsőjét - vágta oda kérdésére egyszer az egyik tisztviselő, valószínűleg bosszúságában; benne azonban valósággal világosságot gyújtott ez a válasz, és szívesen idézgette a kijelentést. Arra törekedett, s ez a törekvése az ügyfelek kívánságával is találkozott, húzzanak föl az Udvarházzal szemközt egy kis épületet, ahol az ügyfelek várakozhatnak. Legjobban annak örült volna, ha az ügyfelekkel való tárgyalások és a kihallgatások is az Udvarházon kívül folynak, erről azonban a tisztviselők hallani sem akartak, s ha egyszer a tisztviselők komolyan elleneztek valamit, akkor természetesen a kocsmárosné sem tudta érvényre juttatni szándékát, noha mellékesebb kérdésekben fáradhatatlan, s ugyanakkor nőiesen finom erélyével valósággal zsarnokoskodott. A tárgyalásokat és kihallgatásokat azonban előreláthatóan továbbra is el kell tűnnie az Udvarházban, minthogy a kastélybeli urak semmiképpen sem akarták a faluban hivatali ügyekben az Udvarházat elhagyni. Mindig siettek, mindig kedvük ellenére időztek a faluban, semmi hajlandóságot nem mutattak rá, hogy lent tartózkodásukat hosszabbra nyújtsák a legszükségesebbnél, ezért aztán nem is kívánhatta tőlük senki, hogy pusztán csak az Udvarház házi békéjére való tekintetből időnként irataikkal együtt átvonuljanak valamilyen más házba, és ezzel idejüket fecsérelik. A tisztviselők a hivatalos dolgokat legszívesebben az ivóban intézték vagy szobájukban, lehetőleg étkezés közben vagy az ágyból, elalvás előtt vagy reggel, ha még lusták voltak fölkelni, és heverészni akartak még egy kicsit. A váróterem fölépítésének kérdése viszont szemlátomást mind közelebb került a kedvező megoldáshoz, ám érzékeny büntetést jelentett a kocsmárosné számára, s emiatt egy kicsit ki is nevettek, hogy most meg épp a váróterem ügyében kellett számos megbeszélést folytatni, s így a ház folyosóin örökösen jöttek-mentek.

Ezekről a dolgokról beszélgettek egymás közt félhangosan a várakozók. K.-nak föltűnt, hogy noha épp elég okuk volt a morgolódásra, amiatt senki sem lázongott, hogy Erlanger az éjszaka kellős közepén fogadja az ügyfeleket. Mikor kérdezősködött efelől, azt a választ kapta, inkább nagyon hálásnak kell lenniük ezért Erlangernak. Hiszen csupán jóindulata és hivataláról táplált emelkedett fölfogása készíteti arra, hogy egyáltalán lejjön a faluba, ha akarná, s ez talán jobban meg is felelne az előírásoknak, leküldhetné valamelyik alantasabb titkárt is, s azzal vetethetné föl a jegyzőkönyveket. Ám többnyire éppen ettől vonakodott; mindent személyesen óhajt látni és hallani, ezért aztán föl kell áldoznia éjszakáit, mivel hivatali időbeosztásában nincsenek előirányozva ilyen falusi utazások. K. közbevetette, hogy Klamm is megfordul nappal a faluban, sőt olykor több napot is itt tölt; ezek szerint Erlanger, noha csak titkár, nélkülözhetetlenebb odafönt? Egyesek elnézően nevettek, mások zavartan hallgattak, az utóbbiak kerültek túlsúlyba, és jóformán nem is feleltek K.-nak. Csak egyvalaki akadt, aki habozva kijelentette, hogy Klamm természetesen nélkülözhetetlen, mind a kastélyban, mind a faluban.

Ekkor kinyílt a ház ajtaja, és Momus jelent meg két lámpás szolga közt.

- Az elsők, akik Erlanger titkár úr elé bocsáttatnak - mondta -, a következők: Gerstäcker és K. Itt vannak mind a ketten?

Jelentkeztek.

Hanem ekkor azzal, hogy „Szobainas vagyok itt”, Jeremiás még előttük besurrant a házba; Momus mosolyogva üdvözölte, és vállon veregette.

- Jobban kell majd ügyelnem Jeremiásra - mondta magában K., közben azonban változatlanul meg volt győződve róla, hogy Jeremiás valószínűleg kevésbé veszélyes, mint Artúr, aki fönt a kastélyban áskálódik ellene. Talán okosabb is lett volna eltűnni, hogy mint segédek kínozzák, mintsem hagyni, hogy ellenőrzés nélkül járjanak-keljenek, és szőjék cselszövényeiket, amire, úgy látszik, különös hajlandóságuk volt.

Mikor K. elment előtte, Momus úgy tett, mintha csak most ismerné meg a földmérőt.

- Ó, a földmérő úr - mondta -, aki nem tűri, hogy kihallgassák, most tolakszik, hogy kihallgassák. Nálam annak idején egyszerűbb lett volna. Csak persze nem könnyű kiválasztani a megfelelő kihallgatást.

K., ahogy megszólították, meg akart állni, de Momus azt mondta:

- Csak menjen, menjen! Annak idején szükségem lett volna a válaszaira, de most már nincs.

K., fölindulva Momus viselkedésén, mégis odaszólt neki:

- Csak magukra gondolnak. Pusztán hivatalból nem válaszolok, se akkor, se ma.

- Hát kire gondoljunk? - mondta Momus. - Ki van itt még azonkívül? Menjen!

A tornácon egy szolga fogadta és átvezette őket az udvaron, azon az úton, melyet K. már jól ismert, aztán át a kapun, és végig egy alacsony, kissé lejtő folyosón. A felsőbb emeleteken nyilván csak a magasabb rangú hivatalnokok laktak; a titkárok itt laktak lent, ezen a folyosón. Erlanger is, bár ő a főbb titkárok közé tartozott. A szolga eloltotta a lámpáját, mert itt mindegyik villanyfény ragyogott. Mindent kicsire építettek, de tetszetősen. A teret a lehető legjobban kihasználták. A folyosó éppen csak olyan magas volt, hogy egyenesen lehetett járni benne. Kétoldalt ajtó ajtó mellett. Az oldalfalak nem értek föl egészen a mennyezetig, alighanem szellőztetési szempontokból, mert a mély, pincyszerű folyosón a szobácskáknak valószínűleg nem volt ablakuk. A nem egészen záró falak azzal a hátránnyal jártak, hogy a

folyosón, és következésképpen a szobákban is állandó volt a zsidongás. Sok szoba foglaltnak látszott, a legtöbben még ébren voltak, hangokat, kopácsolást, pohárcsengést lehetett hallani. Mindez mégsem keltette az emberben különösebb jókedv benyomását. A hangok tompítottan szóltak, alig lehetett érteni egy-egy szót, valószínűleg nem is beszélgettek, hanem valaki tollba mondott vagy fölolvastott valamit, s épp azokból a szobákból nem hallatszott egy árva szó sem, melyekből poharak és tányérok csengése szűrődött ki, és a kopácsolásról eszébe jutott K.-nak, amit valahol egyszer meséltek neki, hogy tudniillik egyes tisztviselők, hogy az állandó megfeszített szellemi munkát ellensúlyozzák valamivel, átmenetileg üdülésül asztalossággal, finommechanikával és más ilyesmivel foglalkoznak. Maga a folyosó üres volt, csak az egyik ajtó előtt ült egy sápadt, sovány, magas úr, bundája alól kilátszott a hálóingé; talán nagyon fülledt volt a szobája, azért ült ki ide; újságot olvasott, de nem figyelmesen, mert ásítózva minduntalan abbahagyta, előrehajolt, és végignézett a folyosón; talán egy ügyfelet várt, akit megidézt, és aki elmulasztotta a megjelenést.

Ahogy elmentek előtte, a szolga azt mondta az úrral kapcsolatban Gerstäckernek:

- A Pinzgauer.

Gerstäcker bólintott.

- Már rég nem volt idelent - mondta.

- Nagyon - hagyta helyben a szolga.

Végre egy ajtó elé értek, ez is ugyanolyan volt, mint a többi, de Erlanger lakott benne, mint a szolga közölte. Vállára emeltette magát K.-val és belesett a fal fölött a résen a szobába.

- Fekszik - mondta, mikor leszállt - az ágyon, de mindenesetre ruhástul; azt hiszem azonban, mégis szunyókál. Itt, a faluban, a megváltozott életmód miatt nemegyszer meglepi így a fáradság. Várnunk kell. Ha fölébred, csöngetni fog. Bár előfordult már, hogy egész falusi tartózkodását végigaludta, s mikor fölébredt, azonnal vissza kellett mennie a kastélyba. Hiszen önkéntes munkát végez itt.

- Most már inkább csak aludjék mindvégig - mondta Gerstäcker -, mert ha fölébredése után még marad valamicske ideje a munkára, nagyon bántja, hogy elaludt, igyekszik mindent sietve elintézni, és az ember ki se beszélheti magát.

- Azért jött, hogy megkapja a fuvarozást az építkezéshez? - kérdezte a szolga.

Gerstäcker bólintott, félrehúzta a szolgát, és halkán magyarázott neki valamit, de a szolga oda se figyelt, elnézett Gerstäcker fölé, majd egy fejjel magasabb volt nála, és lassan, megfontoltan a haját simogatta.

Tizennyolcadik fejezet

K. ekkor, ahogy céltalanul körülnézett, messze, a folyosó egyik fordulójában Fridát pillantotta meg, a lány úgy tett, mintha nem ismerné meg, mereven ránézett, kezében tálca volt üres edényekkel. K. a szolgálhoz fordult, az azonban egyáltalán nem figyelt rá - mintha annál távolabb jártak volna a gondolatai, minél többet beszéltek hozzá -, mindjárt visszajön, mondta neki K., és Fridához szaladt. Ahogy odaért hozzá, megragadta a vállánál fogva, úgy, mintha újra birtokába venné, néhány jelentéktelen kérdést intézett hozzá, és közben kutatóan a szemébe nézett. Frida azonban alig engedett merevségéből, zavartan rakosgatta az edényt a tálcán, és azt mondta:

- Mit akarsz tőlem? Eredj csak hozzájuk... no, hiszen tudod, kikhez. Egyenesen tőlük jössz, látom rajtad.

K. gyorsan másra terelte a szót; túlságosan hirtelen került volna sor a kimagyarázkodásra, s azzal kezdődött volna, ami a legrosszabb és számára a legkedvezőtlenebb.

- Azt hittem, az ivóban vagy - mondta K.

Frida csodálkozva nézett rá, aztán a szabad kezével szelíden végigsimított K. homlokán és arcán; mintha időközben elfelejtette volna, milyen, és most ezzel a tapintással újra emlékeztetébe akarná idézni; szemében is a fáradtságos visszaemlékezés fátylas kifejezése látszott.

- Visszavettek az ivóba - mondta aztán halkán, mintha nem lenne fontos, amit mond, a szavak alatt azonban mintha egy másik beszélgetést folytatna K.-val, és ez lenne a fontosabb. - Ez a munka nem nekem való, ezt akárki más elvégezheti, akárki lehet szobalány, aki meg tud ágyazni, barátságos képet tud vágni, és nem fél a vendégek zaklatásától, hanem ellenkezőleg, még inkább ki is hívja. De az ivóban, az egészen más. Nyomban vissza is vettem az ivóba, noha annak idején nem a legtisztességesebben hagytam ott; persze most volt protekcióm. De a kocsmáros örült neki, hogy protekcióm van, és ezért könnyebben visszavehetett. Sőt mintha már-már unszolni kellett volna, hogy elfogadjam az állást; ha meggondolod, milyen emlékeket kelt bennem az ivó, könnyen megértheted. Végül mégiscsak elfogadtam az állást. Itt most csak kisegíték. Pepi kért, ne tegyem meg vele azt a szégyent, hogy azonnal ott kelljen hagynia az ivót, ezért aztán, mert szorgalmas volt, és mindent rendesen elvégzett, amennyire képességeitől tellett, huszonnégy órás haladékot adtunk neki.

- Ez mind nagyon szép - mondta K. -, de egyszer már otthagytad miattam az ivót, és most, mikor itt állunk az esküvőnk előtt, megint visszamégy?

- Esküvő pedig nem lesz - mondta Frida.

- Mert hűtlen voltam hozzád? - kérdezte K.

Frida bólintott.

- Nézd, Frida - mondta K. -, erről az állítólagos hűtlenségről már többször szó esett köztünk, és végül mindig be kellett látnod, hogy az egész nem egyéb, mint igazságtalan gyanú. De részemről nem változott azóta semmi, minden ugyanolyan ártatlan maradt, mint volt, és más nem is lehet; tehát részedről kellett valami változásnak történnie, idegenek befolyására, vagy más egyébert. Mindenképpen igazságtalan vagy hozzám; mert nézd csak, hogy is áll a dolog azzal a két lánnyal? Az egyik, a fekete, szinte szégyellem magam, hogy ilyen részletesen kell védekeznem, de te kényszerítesz rá, szóval a fekete számomra valószínűleg semmivel sem

kevésbé kínos, mint számodra; amennyire csak lehet, távol tartom magamat tőle, s ezt ő maga is megkönnyíti nekem, tartózkodóbb már nem is lehet valaki nála.

- Igen! - kiáltott föl Frida, szinte akarata ellenére tört ki belőle a szó; K. örömmel látta, mennyire kizökkent a kerékvágásból: egészen más volt, mint amilyen lenni akart. - Ezt nevezed te tartózkodónak, a világ legszégyentelenebb teremtését, és bármilyen hihetetlen, valóban így is gondolod, mert tudom, hogy nem alakoskodol. A hídi kocsmárosné azt mondja rólad: „Nem tűrhetem ezt az embert, de nem bírom magára hagyni sem; mint ahogy akkor se bírjuk megállni, hogy utána ne kapjunk, ha kisgyereket látunk, aki még nem tud rendesen járni, és messzire elmerészkedik.”

- Ezúttal fogadd meg a tanítását - mondta K. mosolyogva -, és ami azt a lányt illeti, akár tartózkodó, akár szégyentelen, ezen most ne vitatkozzunk, és tudni sem akarok róla.

- De miért mondod, hogy tartózkodó? - kérdezte Frida makacsul.

K. ezt az érdeklődést kedvező jelnek tekintette.

- Kipróbáltad, vagy másokat akarsz ócsárolni vele? - kérdezte Frida.

- Se ezért, se azért - mondta K. -, hanem hálából, amiért megkönnyíti nekem, hogy keresztülnézzek rajta, s amiért még akkor se tudnám rászárni magam, hogy ismét elmenjek hozzájuk, ha erre külön fölshízítana, pedig ez nagy veszteség lenne számomra, mert közös jövőnk miatt, mint tudod, el kellene mennem hozzájuk. S ezért kell beszélnem a másik lánnyal is; ezt egyébként sokra tartom becsületességéért, megfontoltságáért és önzetlenségéért, s igazán senki se mondhatja róla, hogy kacérkodnék.

- A szolgálknak más a véleményük - jegyezte meg Frida.

- Ezen a téren és bizonyára még sok egyébben is - mondta K. - A szolgák bujaságából akarsz az én hűtlenségemre következtetni?

Frida hallgatott, hagyta, hogy K. kivegye kezéből a tálcát, és letegye a földre, karját a karjába fűzze, és így sétáljanak föl-alá a szűk kis helyen.

- Tudod is te, mi a hűség - mondta Frida, kissé védekezve K. közelségétől. - Nem az a legfontosabb, hogyan viselkedtél a lányokkal; már maga az, hogy elmegy ehhez a családhoz, aztán visszajössz tőlük, ruhádban a szobájuk szagával: már maga az elviselhetetlen szégyen számomra. És egyszerűen elloholsz az iskolából, nem szólsz egy árva szót sem, és fél éjszákára náluk maradsz. Aztán, ha tudakozódnak utánad, letagadtatod magad a lánnyal, szenvedélyesen letagadtatod, éppen azzal a végtelenül tartózkodóval. Aztán rejtekúton surransz ki a házból, talán hogy a lányok jó hírét óvd, azokét a lányokét! Nem, ne is beszéljünk többet erről.

- Erről ne - mondta K. -, hanem valami másról, Frida. Erről nincs is mit beszélni. Magad is tudod, miért kell odamennem. Elég nehéz ez nekem, nem kellene még megnehezítened. Ma éppen csak egy pillanatra akartam átmenni, hogy megérdeklődjem, megjött-e már Barnabás, mert már rég el kellett volna hoznia számomra egy nagyon fontos üzenetet. Még nem jött meg, de mint mondták, s ahogy hihetőnek is látszott, hamarosan meg kellett érkeznie. Nem akartam, hogy utánam jöjjön az iskolába, nem akartam, hogy terhedre legyen a jelenléte. Óra múlt óra után, és sajnos, még mindig nem jött. Jött helyette valaki más, akit gyűlölök. Semmi kedvem nem volt túrni, hogy ez a fickó kémkedjék utánam, ezért a szomszéd kertnek kerültem, de elrejtőzni sem akartam előle, hanem az utcán egyenesen feléje tartottam, megvallom, kezemben egy pompás, hajlós fűz vesszővel. Ennyi az egész, erről tehát nincs mit beszélni többet: annál inkább másvalamiről. Hogy áll a dolog a segédekkel, akiket én majdnem olyan utálattal említek, mint te azt a bizonyos családot? Hasonlítsd össze a kettőt: a te viszonyodat

hozzájuk, és az enyémet a családhoz. Megértem ellenszenvedet a család iránt, és osztozni is tudok benne. Csak az ügy érdekében megyek el hozzájuk, s néha valósággal úgy érzem, méltánytalan vagyok irántuk, kihasználom őket. Hogy vagy te ezzel szemben a segédekkel! Egyáltalán nem tagadtad, hogy üldöznek, és beismerted, hogy vonzódol hozzájuk. Én ezért nem haragudtam rád: beláttam, hogy itt olyan erők játszanak közre, amelyekkel nem bírsz egyenrangúan megmérkőzni, s már annak is örültem, hogy legalább résen vagy; segítettam neked a védekezésben, és csak mert néhány órára fölhagytam az éberséggel, bízva hűségében, azonfölül abban a meggyőződésben is, hogy a ház föltétlenül zárva, és a segédek végérvényesen elkergettem (attól tartok, még mindig lebecsülöm őket), csak mert néhány órára fölhagytam az éberséggel, és mert ez a Jeremiás, ha jobban megnézem, egy nem túl egészséges, öregedő fickó, odáig merészkedett pimaszságában, hogy az ablakhoz lépett: csak ezért vesztítelek el téged, Frida, csak ezért halljam köszöntésül azt, hogy esküvő pedig nem lesz? Voltaképpen én tehetnék neked szemrehányást, de nem teszek, még mindig nem.

És K. most megint jónak látta, hogy kissé elterelje Frida figyelmét, megkérte hát, hozzon neki valami harapnivalót, mert dél óta egy falatot sem evett.

A kérésre láthatóan Frida is megkönnyebbült; bólintott és elszaladt, hogy hozzon valamit, de nem előre a folyosón, amerre K. a konyhát sejtette, hanem oldalt, pár lépcsőnyit lefelé. Csakhamar egy tányér fölvágottal meg egy üveg borral tért vissza, de mindez nyilván csak maradéka volt egy étkezésnek; s nehogy ez meglássék, az egyes darabokat futtában újra szétrakták, még kolbászhéjat is felejtettek a tányéron, s a palack háromnegyedéig üres volt. K. azonban semmi megjegyzést sem tett rá, és jó étvágygal nekilátott.

- A konyhában voltál? - kérdezte.

- Nem - felelte Frida -, a szobámban. Van itt lent egy szobám.

- Magaddal vihettél volna - mondta K. - Lemegyek, legalább ülve ehetem.

- Hozok neked széket - mondta Frida, és máris indult.

- Köszönöm - mondta K. és visszatartotta. - Se le nem megyek, se szék nem kell már.

Frida dacosan tűrte a szorítását, fejét leszegte, ajkába harapott.

- Persze ő is lent van - mondta. - Talán nem számítottál rá? Az ágyamban fekszik, nagyon átfázott odakint, didereg, és alig evett. Alapjában véve mindenért te vagy a hibás: ha nem kergeted el a segédek, és nem rohansz azokhoz az emberekhez, most békén ülhetnénk az iskolában. Egyedül te dúltad föl a boldogságunkat. Azt hiszed, Jeremiás el mert volna szöktetni, amíg a szolgálatodban állt? Ha igen, akkor teljesen félreismered az itteni rendet. Hozzám akart férni, kínlódott értem, leselkedett rám, de mindez csak játék volt, ahogy az éhes kutya játszik, de azért mégsem mer fölugrani az asztalra. S velem is éppen így van. Vonzódtam hozzá, gyerekkori játszópajtásom volt; együtt játszottunk a várhegy lejtőjén; szép idők voltak; sosem kérdezősködtél a múltam felől. De mindez mégse számított, míg Jeremiást kötötte a szolgálat, mert tudtam, hogy mint jövődöbeli feleségednek, mi a kötelességem. Hanem aztán elkergetted a segédek, s ezzel még dicsekedtél is, mintha értem tettél volna valamit; jó, bizonyos értelemben így is van. Artúrral dülőre jutottál, ha csak átmenetileg is, ő meglehetősen törékeny, és Jeremiás rettenthetetlen szenvedélye sincs meg benne, amellet majdnem agyonverted éjjel azzal az ökölcsapással... csapás volt az a boldogságunk ellen is... fölmene-kült a kastélyba, panaszt tenni ellened, s ha előbb-utóbb vissza is jön, most mindenesetre távol van. Jeremiás azonban itt maradt. Szolgálatban ura legkisebb szemöldökrándításától is fél, de szolgálaton kívül nem fél semmitől. Eljött értem, és elvitt: te elhagytál, s én nem bírtam ellenállni a régi barátság hatalmának. Az iskolaajtót nem nyitottam ki; betörte az ablakot, azon

át húzott ki. Itt kerestünk menedéket, a kocsmáros becsüli Jeremiást, a vendégek is csak örülhetnek neki, hogy ilyen inasuk van, megfogadtak hát minket; nem él velem, de közös szobánk van.

- Mégse sajnálom, hogy a segédek elkergettem szolgálatukból - mondta K. - Ha minden úgy volt, ahogy elmondod, tehát egész hűséged csak a segédek szolgálati kötöttségén alapult: akkor mégiscsak jó, hogy minden véget ért. Nem valami boldog házasság lett volna, két ragadozó közt, aki csak a korbács láttára húzza meg magát. S akkor hálás is vagyok annak a családnak, mely, ha akaratlanul is, hozzájárult ahhoz, hogy elváljunk egymástól.

Hallgattak, s újra föl-alá jártak egymás mellett; nem lehetett volna megállapítani, melyikük kezdte. Fridát, K. közvetlen közelében, mintha bosszantotta volna, hogy K. most nem karol bele.

- Ezzel aztán minden rendben is volna - folytatta K. -, és el is búcsúzhatnánk, te mehetnél vissza kedves Jeremiás uradhoz, aki nyilván még egyre didereg az iskolakerti ácsorgástól, s akit éppen ezért máris túl sokáig magára hagyta, én pedig mehetnék vissza egyedül az iskolába, vagy, mivel nélküled semmi keresnivalóm sincs ott, bárhová, ahol befogadnak. S már csak azért tétovázom, mert egy kicsit még mindig kételkedem abban, és nem ok nélkül, amit az imént elmeséltél nekem. Jeremiásról ugyanis éppen az ellenkező a benyomásom. Míg szolgálatban volt, folyton utánad leselkedett, és szolgálata aligha tartotta volna vissza a végtelenségig attól, hogy egyszer csak komolyan rád ne vesse magát. Most azonban, hogy szolgálatát megszüntnek tekinti, egészen más a helyzet. Bocsáss meg, ha a következőképpen magyarázom meg magamnak a dolgot: mióta nem urának a menyasszonya vagy, már nem vagy olyan csábító számára, mint korábban. Hiába vagy gyerekkori barátnője, voltaképpen csak egy ma éjszakai kurta beszélgetésünkből ismerem, véleményem szerint az ilyen érzelmi mozzanatok nem sokat számítanak nála. Igazán nem tudom, miért találod szenvedélyes természetűnek. Én inkább meglepően hűvösnek látom a gondolkodásmódját. Kapott engem illetőleg valamilyen, rám nézve talán nem különösebben kedvező föladatot Galatertől, ezt igyekszik teljesíteni, azzal a bizonyos szolgálati szenvedéllyel, ami jellemzi, és ami korántsem ritka errefelé, s ehhez tartozik az is, hogy megrontsa a kapcsolatunkat; ezt alighanem többféleképpen is megpróbálta, egyik módja az volt, hogy buja epekedésével igyekezett elcsábítani téged, a másik az, s ebben a kocsmárosné is támogatta, hogy mendemondákat koholt a hűtlenségemről; terve sikerült, lebeg körülötte Klammnak valamilyen emléke, s alighanem ez is segítségére volt; állását elvesztette ugyan, de talán éppen abban a pillanatban, amikor már nem is volt többé szüksége rá; most leartatja munkája gyümölcsét, és kiszöktet az iskolaablakon; ezzel azonban véget is ér a munkája, a szolgálati szenvedély megszűnik, Jeremiás elfárad, és szívesebben lenne Artúr helyében, aki egyáltalán nem emel panaszt, hanem dicséretet és új megbízatásokat szerez magának; de idelent is kell maradnia valakinek, aki a dolgok további menetét figyelemmel kíséri. Kissé terhes kötelesség számára, hogy gondoskodnia kell rólad. Annak, hogy szeretne, nyoma sincs, nyíltan megmondta nekem; mint Klammm kedvesét, természetesen értékeli, és kétségkívül igen jólesik neki, ha befészkelheti magát a szobádba, és ez egyszer amolyan kis Klammnak érezheti magát, de ennyi az egész, te magad nem jelentesz neki most semmit, és csak ráadás a fő föladatára, hogy elhozott ide; ő maga csak azért maradt itt, hogy megnyugtasson, de csak átmenetileg marad, míg új híreket nem kap a kastélyból, és meghűléséből ki nem gyógyítottad.

- Hogy megrágalmazod! - csapta össze két kis kezét Frida.

- Megrágalmazom? - mondta K. - Nem akarom rágalmazni. De lehet, hogy igazságtalan vagyok iránta; meglehet. Nem közvetlenül a fölszínen van, amit mondtam róla; másképpen is lehet értelmezni. De rágalmazni? A rágalomnak csak egy célja lehetne: a te iránta való szerel-

medet ostromolni vele. Ha ez szükségesnek mutatkoznék, és erre a rágalmazás volna a megfelelő eszköz, minden habozás nélkül megrágalmaznám. Senki se vethetne rám követ emiatt; megbízói jóvoltából olyan előnyben van velem szemben, hogy én, teljesen egyedül, és magamra hagyottan, igazán megengedhetnék magamnak egy kis rágalmat. Viszonylag ártatlan védekezés lenne, és végeredményben tehetetlen is. Ne emelgesd hát az öklöcskédet.

Azzal K. kezébe fogta Frida kezét; Frida el akarta vonni, de mosolyogva, és nem valami erőteljesen.

- De nekem nincs szükségem rágalmazásra - mondta K. -, mert nem szereted őt, legföljebb csak azt hiszed, és hálás leszel nekem, ha eloszlatom a csalódásodat. Nézd, ha valaki el akarna szakítani tőlem téged, erőszak nélkül, de a lehetőségig alapos számítással, nyilván a két segéd révén kellene megpróbálkoznia vele. Látszólag jó, gyerekes, vidám, felelőtlen fiúk, a kastélyból hozta őket a szél, hozzá még egy kis gyerekkori emlék, mindez máris nagyon kedves, kivált ha én magam mindennek az ellentéte vagyok, és azonfölül folyton olyan dolgok után szaladgálok, melyeket nem egészen értesz, sőt bosszankodol is miattuk, és közben olyan emberekkel kerülök kapcsolatba, akiket gyűlölsz, s akik miatt, bármilyen ártatlan vagyok, rám is háramlik valami ebből az érzésből. Az egész nem egyéb, mint gonosz, bár kétségkívül igen okos kihasználása viszonyunk fogyatékosságainak. Minden viszonyunk megvannak a maga fogyatékoságai, így a miénknek is, hiszen mindketten más és más világból kerültünk össze, s amióta ismerjük egymást, mindkettőnk élete teljesen új útra tért, egyelőre még bizonytalanul érezzük magunkat, hiszen még túlon túl új minden. Nem magamról beszélek, nem én vagyok a fontos, hiszen én szüntelenül csak ajándékot kaptam, attól fogva, hogy először emelted rám a szemedet, s ahhoz, hogy ajándékot kapjunk, nem nehéz hozzászokni. Téged azonban, minden egyébtől eltekintve, elszakítottalak Klammtól; nem tudom fölmérni, mit jelent ez az elszakadás, de valamiféle sejtés már van bennem, az ember csak támolyog, nem találja a helyét, s ha kész is voltam rá, hogy támogassalak, nem voltam mindig ott melletted, és ha ott voltam is, néha elfoglaltak az ábrándjaid, vagy elfoglalt valami még előbb: a kocsmárosné; egyszóval voltak idők, amikor elnéztél fölöttem, elvágycsoztál valahová a bizonytalanba, szegény gyerek, s ilyenkor éppen csak oda kellett állítani a megfelelő embereket a tekinteted irányába, s máris rájuk felejtkeztél, s abba a csalódásba estél, hogy mindaz, ami csak futó pillanat volt, kísértetek, régi emlékek, tehát alapjában véve elmúlt és egyre messzebbre múló hajdani élet: mindez az igazi, mostani életed. Tévedés ez, Frida; végleges egyesülésünk utolsó, s ha jól megnézzük, megvetést érdemlő akadálya. Térj magadhoz, szedd össze magad; ha azt hitted is, hogy a segédek Klammm küldte: nem igaz, Galater küldte őket; s ha ezzel a csalódással meg is bővílhetek, olyannyira, hogy még mocskukban és feslettségükben is Klammm nyomait vélted fölfedezni, mint mikor valaki egy szemétdombon egy régen elveszített drágakövet vél látni, holott valójában még akkor sem lehetne megtalálni a szemétben, ha valóban ott volna: voltaképpen ugyanolyan legények, mint a szolgák az istállóban, legföljebb nem olyan egészségesek, csak megfűjja őket egy kis friss levegő, és máris ágynak esnek, s ezt az ágyat aztán valóban szolgai furfangossággal tudják kikeresni maguknak.

Frida K. vállára hajtotta a fejét, átkarolták egymást, úgy jártak föl és alá.

- Bárcsak - mondta Frida lassan, nyugodtan, majdnem kényelmesen, mintha tudná, hogy a nyugalomnak csak nagyon kurta kis haladéka adatott meg neki itt K. vállán, ezt azonban utolsó cseppjéig ki akarná élvezni -, bárcsak még azon az éjszakán kivándoroltunk volna, most valahol biztonsággal lehetnénk, mindig együtt, s a kezed mindig elég közel lenne, hogy megragadhassem; milyen szükségem van a közeledre; mióta ismerlek, milyen elhagyatott vagyok, ha nem vagy a közelemben, hidd meg nekem, egyedül csak a közeledről álmodom, és semmi másról.

Ekkor kiáltás harsant az oldalfolyosón; Jeremiás volt, a legalsó lépcsőfokon állt, egy szál ingben, Frida egyik kendője a vállán. Ahogy ott állt, borzasan, mintegy ázott gyér szakállával, tágra nyílt, fáradt, könyörgő, szemrehányó tekintettel, tüzelő sötét arccal, mint valami nagyon laza hústömeg, s meztelen lábszára annyira reszketett a hidegtől, hogy a kendő hosszú bojtjai is vele rezegtek: olyan volt, mint egy kórházból megszökött beteg, akinek láttán az ember semmi egyébire nem gondolhat, mint arra, hogy mielőbb visszavigye az ágyba. Így fogta föl a dolgot Frida is; elengedte K.-t, és máris odalent termett Jeremiás mellett. Az meg mintha máris valamicskét erőre kapott volna Frida közelétől, aggodalmas gondosságától, ahogy a kendőt szorosabbra fogta rajta, s a sietségtől, ahogy vissza akarta tuszkolni a szobába: mintha csak most ismerte volna meg K.-t.

- Ó, a földmérő úr - mondta, és csitítóan simogatta Frida arcát, mert Frida nem akart időt hagyni neki a további beszélgetésre. - Engedelmet a zavarásért. De kutyául vagyok, ez elég ok az elnézésre. Azt hiszem, lázam van, teát kell innom és izzadnom. Az az átkozott rács az iskolakertben, arra még lesz gondom; alaposan megfáztam, s ráadásul még szaladgálnom is kellett éjszaka. Az ember észre sem veszi, és föláldozza az egészségét olyasmikért, amik egyáltalán nem érik meg. De maga, földmérő úr, csöppet se zavartassa magát miattam, jöjjön be hozzánk a szobánkba, egy kis beteglátogatásra, és közben mondja el Fridának, amit még el akar mondani neki. Ha két ember megszokta egymást, aztán elválnak, az utolsó pillanatban persze annyi mondandójuk van egymásnak, hogy azt egy harmadik úgyis képtelen megérteni, még ha ágyban fekszik is, és a teáját várja, amit megígérték neki. Csak jöjjön bátran, megígérem, hogy csöndben leszek.

- Elég, elég - mondta Frida, és karjánál fogva ráncigálta Jeremiást. - Lázás, és nem tudja, mit beszél. Te azonban, K., kérlek, ne gyere velünk. Ez a mi szobánk, Jeremiásé meg az enyém, helyesebben csakis az enyém, megtiltom neked, hogy belépj oda velünk, üldözől engem, K.; ó, miért üldözől engem? Soha, soha nem fogok visszatérni hozzád; már a lehetőségére is csak borzalommal bírok gondolni. Menj csak a lányaidhoz; egy szál ingben ülnek melletted a kályhapadkán, így mesélték nekem, s ha valaki érted megy, ráfújnak. Ott van a te otthonod, ha egyszer annyira kívánczolsz oda. Mindig óvtalak tőlük, kevés sikerrel ugyan, de mindig óvtalak; de most már vége, szabad vagy. Szép élet vár rád, az egyik miatt talán lesz egy kis csetepatéd a szolgálkkal, de ami a másikat illeti, égen-földön senki sincs, aki elkívánná tőled. Erre a frigyre eleve áldást mondtak. Egy szót se szólj ellene, minden ellen tiltakozhatol, de a végén mégse cáfoltál meg semmit. Gondold csak meg, Jeremiás: minden ellen tiltakozott!

Egyetértően bólintottak, és összerosolyogtak.

- De tegyük föl - folytatta Frida -, hogy mindent kétségbe vont: mit érnénk vele, mit érdekel az engem? Hogy azoknál hogy s mint megy, az mindenestül azokra tartozik meg őrá, nekem semmi közöm hozzá. Az én dolgom az, hogy téged ápoljalak, míg ismét olyan egészséges nem leszel, mint annak idején, mielőtt még K. miattam meggyötört volna.

- Hát igazán nem jön velünk, földmérő úr? - kérdezte Jeremiás, de Frida, aki többé vissza se fordult K. felé, végérvényesen elvonszolta. Kis ajtó látszott odalent, még alacsonyabb, mint a folyosó ajtó, nemcsak Jeremiásnak, hanem Fridának is le kellett hajolnia, ahogy beléptek rajta, s odabent világosság volt és nyilván meleg; még valami sustorgás hallatszott, a lány valószínűleg szeretettel rábeszélte Jeremiást, feküdjék ágyba, aztán becsukódott az ajtó.

K. csak most vette észre, mekkora csönd lett a folyosón, és a folyosónak nemcsak azon a részén, ahol Fridával tartózkodott, s amely minden bizonnyal a háztartási helyiségekhez tartozott, hanem a hosszú folyosón is, az imént még oly élénk szobáival. Az urak hát végleg elaludtak. K. is nagyon fáradt volt, talán Jeremiással szemben is a fáradtság miatt nem véde-

kezett úgy, ahogy kellett volna. Talán bölcsőbb lett volna, ha Jeremiás példájához igazodik, aki szemlátomást erősen túlozta betegségét - nyavalyássága nem megfázásának volt a következménye, hanem vele született, és semmiféle gyógytea nem segíthetett rajta -, Jeremiás példájához kellett volna igazodnia, éppúgy hivatkoznia a maga valóban nagy fáradtságával, lerogyni itt a folyosón, ami már magában is igen jól hatott volna, szunnyadni valamicskét, úgyhogy aztán, ki tudja, a végén még őt is ápolták volna egy kicsit. Csakhogy rá nézve nem végződött volna oly kedvezően a dolog, mint Jeremiásra nézve, aki minden bizonnyal győzött volna, és valószínűleg joggal, ebben a részvétért való versengésben, és nyilván abban a másik küzdelemben is. K. annyira fáradt volt, hogy azon tűnődött, nem tehetne-e próbát, nem nyithatna-e be valamelyik szobába, hiszen egyik-másik kétségkívül üres, s nem alhatná-e ki magát valamelyik takaros ágyban. Ez, úgy érezte, sok mindenért kárpótolta volna. Még jót húznia is lett volna miből elalvás előtt. A tálcán, melyet Frida ott hagyott a földön, volt egy kis kancsó rum is. K., fáradságot nem kímélve, visszament, és kiitta a rumot.

Most legalább elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy Erlanger elé lépjen. Kereste Erlanger szobájának ajtaját, de nem tudta megtalálni, mert a szolgának és Gerstäckernek már hírehamva sem volt, és az ajtók mind egyformák voltak. De mintha emlékezett volna rá, körülbelül melyik részén volt a folyosónak az ajtó, és elhatározta, benyit az egyik ajtón, azon, amelyet minden valószínűség szerint keres. A kísérlet nem látszott különösebben veszélyesnek: ha Erlanger szobájába nyit, Erlanger nyilván szívélyesen fogadja, de ha máséba, még mindig módja lesz rá, hogy engedelmet kérjen, és odébbálljon, ha pedig, ami a legkézenfekvőbb, a vendég alszik, észre sem veszik látogatását; rosszra csak akkor fordulhat a dolog, ha a szoba üres, mert akkor aligha bír ellenállni a kísértésnek, hogy belefeküdjék az ágyba, és aludjék, a végtelenségig. Hosszában még egyszer jobbról-balról végignézett a folyosón, nem jön-e valaki, aki felvilágosítást adhatna, és vakmerő vállalkozását fölöslegessé tehetné; de a hosszú folyosó csendes és üres volt. Utána az ajtón hallgatózott: nyoma sem volt vendégnek. Bekopogtatott, olyan halkán, hogy ha netán aludnék ott valaki, föl ne ébredjen rá, s minthogy erre sem történt semmi, rendkívül óvatosan benyitott. Most azonban könnyű kis kiáltás fogadta.

Kis szoba volt, nagyobbik felét széles ágy foglalta el, az éjjeliszekrényen égett a villanylámpa; mellette úti kényeztető. Az ágyban, de egészen a takaró alá bújva, nyugtalanul mocorgott valaki, és suttogva kiszólt a takaró meg a lepedő közti résen:

- Ki az?

K. most már nem állhatott odébb szó nélkül, kelletlenül szemlélte a kíváncsi, de sajnos, nem üres ágyat, aztán eszébe ötlött a kérdés, és megmondta a nevét. Ez, úgy látszik, kedvezően hatott, mert az ágyban fekvő férfi lehúzta egy kicsit arcáról a takarót, de bizonyos aggályos készenléttel, hogy azonnal ismét betakarózzék, ha odakint valami nehézség mutatkoznék. Hanem aztán habozás nélkül hátralökte a takarót és fölült. Egy bizonyos: nem Erlanger volt. Kis termetű, kellemes külsejű úr volt, arcán valami sajátos ellentmondás, mert orcája gyerekesen kerek, szeme gyerekesen vidám volt, magas homloka, hegyes orra, keskeny szája, szinte széteső ajkaival, meg csapott álla viszont egyáltalán nem hatott gyermekien, hanem állandó megfeszített gondolkodásra vallott. Nyilván az ezzel való elégedettség, az önmagával való elégedettség őrzött meg lényében jókora adag egészséges gyermekiességet.

- Ismeri Friedrichet? - kérdezte.

K. a fejét rázta.

- Ő azonban ismeri magát - mondta az úr mosolyogva.

K. bólintott; lépten-nyomon ismerték, éppen ez jelentette útjában a legfőbb akadályt.

- Én a titkára vagyok - mondta az úr. - Bürgelnek hívnak.

- Bocsánat - mondta K. és a kilincs felé nyúlt -, sajnos, összetévesztettem az ajtaját valaki máséval. Tudniillik Erlanger titkárhoz hívtak.

- Milyen kár - mondta Bürgel. - Nem az, hogy máshová hívták, hanem hogy összetévesztette az ajtókat. Tudniillik ha egyszer fölébresztettek, egészen biztos, hogy nem alszom el újra. No de azért nem kell bánkódnia miatta, ez az én személyes balszerencsém. Miért is nem lehet itt bezárni az ajtókat, nem igaz? Ennek persze megvan a maga oka. Egy régi mondás szerint a titkárok ajtóinak mindig nyitva kell lenniük. De azért ezt mégse kellene ennyire szó szerint venni.

Bürgel kérően, vidáman tekintett K.-ra; panasza ellenére is úgy látszott, jól kipihente magát: olyan fáradt, mint K. most, nyilván nem is volt soha.

- De hát hová akar menni most? - kérdezte Bürgel. - Négy óra. Akárkihez akart menni, föl kellene ébreszteni, s ahhoz, hogy fölkeltsék, nem mindenki szokott hozzá úgy, mint én, nem mindenki venné ilyen türelmesen, a titkárok ideges népség. Maradjon hát egy ideig nálam. Itt öt tájban kezdenek fölkelni, akkor aztán majd bízvást eleget tehet az idézésüknek. Hát engedje el végre, kérem, a kilincset, és üljön le valahová, hellyel persze szűken vagyunk itt, legjobb lesz, ha ideül az ágy szélére. Csodálkozik, hogy nincs se asztalom, se székem? Nos, választ-hattam: vagy egy kifogástalanul berendezett szobát, keskeny szállodai ágygal, vagy ezt a nagy ágyat, semmi egyébbel hozzá, mint egy mosdóval. Én a nagy ágyat választottam; hálószobában végtére is az ágy a legfontosabb. Ó, ez az ágy valóban pompás lenne egy jó alvónak; olyasvalakinek, aki alaposan kinyújtózik, és alszik, mint a bunda! De nekem is jó; nem bírok aludni, mindig fáradt vagyok, a nap jó részét itt töltöm az ágyban, benne intézek minden levelezést, benne végzem a felek kihallgatását. Jól van ez így. Igaz, hogy a feleknek nincs hová leülniük, de ezen nem akadnak föl, nekik is kellemesebb, ha állnak ugyan, de a jegyzőkönyvezőnek jobb kedve van, mint ha ülnek, és közben folyton rájuk ripakodnak. Így aztán nem ajánlhatok föl egyéb helyet, mint ezt itt az ágy szélén, ez azonban nem hivatalos ülőhely, és csak éjszakai beszélgetések számára szolgál. De miért olyan csendes, földmérő úr?

- Nagyon fáradt vagyok - mondta K. A felszólításra minden tapintat nélkül, azonnal lezöttyent az ágyra, és nekitámaszkodott a támlának.

- Persze - mondta nevetve Bürgel - itt mindenki fáradt. Egyáltalán nem kis munka például, amit én tegnap, meg már ma is végeztem. Teljes képtelenség ugyan, hogy most újra elaludjam, de ha ez a végképp lehetetlen képtelenség netán mégis bekövetkeznék, s amíg ön itt van, mégis elaludnám, akkor, kérem, maradjon csendben, és az ajtót se nyissa ki. De semmi aggodalom, úgysem alszom el, és ha igen, legfőljebb csak pillanatokra. Úgy áll ugyanis a dolog, valószínűleg azért, mert hozzászoktam az ügyfelekhez, hogy még mindig társaságban alszom el a legkönnyebben.

- Csak aludjék, titkár úr, kérem - mondta K. örömmel -, akkor, ha megengedi, magam is aludnám valamicskét.

- Nem, nem - nevetett föl ismét Bürgel -, pusztá biztatásra, sajnos, nem tudok elaludni, erre legfőljebb beszélgetés közben adódhatik alkalom, leginkább még a beszélgetés alatt el. Bizony, megviseli idegeinket a foglalkozásunk. Én például összekötő titkár vagyok. Nem tudja, mi az? Nos, én biztosítom a legszorosabb összeköttetést - s itt önkéntelen vidámsággal gyorsan összedörzsölte a kezét - Friedrich és a falu között, én biztosítom az összeköttetést kastélytitkárai meg falutitkárai közt, s többnyire a faluban vagyok, bár nem állandóan; minden pillanatban készen kell lennem rá, hogy fölutazzam a kastélyba. Látja ott az utazótáskámat;

nyugtalan élet, nem való akárkinek. Másfelől az is igaz, hogy már meg se bírnék lenni e nélkül a munka nélkül, minden más munkát ízetlennek találnék. A földméréssel is így van?

- Nem végzek ilyen munkát, nem foglalkoztatnak mint földmérőt - mondta K.; nem nagyon figyelt, voltaképpen csak arra vágyakozott, hogy Bürgel elaludjék, de ezt a vágyat is csak mintegy saját maga iránt való kötelességérzetből indította föl magában, mert lelke legmélyén mintha tudta volna, hogy Bürgel elalvásának pillanata még beláthatatlanul messze van.

- Ez csodálatos - mondta Bürgel fejét hevesen fölvetve, és jegyzetfüzetet vett elő takarója alól, hogy följegyezzen magának valamit. - Földmérő, és nincs semmilyen földmérési munkája.

K. gépiesen bólintott; bal karját végignyújtotta a támlán, és ráhajtotta a fejét; már többféleképpen megpróbált kényelembe helyezkedni, de mind közt ez a helyzet volt a legkényelmesebb, így már Bürgel szavaira is valamivel jobban tudott figyelni.

- Szívesen utánajárok ennek az ügynek - folytatta Bürgel. - Utóvégre a dolgok egészen biztosan nem úgy mennek nálunk, hogy szakmabeli képességeket kiaknáztatlanul lehetne hagyni. Ez az állapot nyilván az ön számára is bosszantó; nem szenved miatta?

- Szenvedek miatta - mondta K. halkán, befelé mosolyogva, mert éppen most a legkevésbé sem szenvedett miatta. Bürgel ajánlkozása sem tett rá különösebb hatást. Fölöttébb dilettáns dolog volt. Mit sem tudott róla, milyen körülmények közt történt K. meghívása, milyen nehézségekbe ütközött a községben és a kastélyban, mit sikerült elérnie, vagy milyen kilátásai nyíltak azóta, hogy itt tartózkodik; minderről nem tudott semmit, s annak sem adta semmi jelét, ami pedig egy titkár részéről egészen természetesnek tetszett volna, hogy mindez akár csak a leghalványabban is érinti, s ugyanakkor följánlkozik, hogy csak úgy kapásból, kis jegyzőkönyve segítségével rendbe hozza az ügyet a kastélyban.

- Úgy látszik, megért már egynéhány csalódást - mondta Bürgel, s ezzel mégiscsak bizonyos emberismeretről tett ismét tanúságot; egyáltalában, amióta a szobába lépett, K. újra meg újra igyekezett meggyőzni magát róla, hogy Bürgelt nem szabad lebecsülni, mostani állapotában azonban a saját fáradtságán kívül egyebet aligha tudott helyesen megítélni.

- Nem - mondta Bürgel, mintha K. gondolatára válaszolna, és tapintatosan meg akarná kímélni K.-t a beszéd fáradalmaitól. - Nem szabad visszariadnia a csalódások miatt. Itt egy és más mintha egyenesen arra szolgálna, hogy visszariassza az embert, s aki újonnan érkezik ide, annak szemében az akadályok teljesen leküzdhetetleneknek látszanak. Nem kívánok vizsgálódásokba bonyolódni afelől, hogyan is áll igazában a dolog, a látszat talán valóban megfelel a valóságnak, nekem, az én állásomban nincs kellő távlatom ahhoz, hogy ezt megítélhessem, de nézze csak, máskor viszont adódnak alkalmak, melyek nem vágnak teljesen egybe az általános helyzettel, alkalmak, amikor egy szóval, egy pillantással, a bizalom egy jelével többet el lehet érni, mint életre szóló, kimerítő fáradozásokkal. Így van, kétségtelenül. Persze ezek az alkalmak aztán annyiban mégiscsak megint egybevágnak az általános helyzettel, hogy sosem használják ki őket. De miért nem használják ki őket, kérdem újra meg újra.

K. nem tudta; megjegyezte ugyan, hogy az, amiről Bürgel beszélt, valószínűleg erősen illeti őt, de most nagy ellenszenvet érzett minden őt illető dolog iránt, s kissé odébb tolta a fejét, mintha ezzel szabad utat engedne Bürgel kérdéseinek, hogy őt ne érintsék többé.

- A titkároknak - folytatta Bürgel: nyújtózkodott és ásított egyet, ami meghökkentő ellentétben állt szavai komolyságával -, a titkároknak állandó panaszuk, hogy arra kényszerítik őket, a legtöbb falusi kihallgatást éjszaka foganatosítsák. De miért panaszkodnak emiatt? Mert nagyon nagy megerőltetést jelent számukra? Mert az éjszakát jobban szeretnék alvással tölteni? Nem, ezért biztosan nem panaszkodnak. Természetesen a titkárok közt is vannak szorgalma-

sabbak és kevésbé szorgalmasak, mint mindenütt a világon; de túlságos megerőltetés miatt egyikük sem panaszkodik, legalábbis nyilvánosan nem. Nálunk az ilyesmi egyszerűen ismeretlen. Ebben a tekintetben semmilyen különbséget sem ismerünk rendes idő meg munkaidő közt. Az effajta megkülönböztetés teljesen idegen tőlünk. De hát akkor mi kifogásuk van a titkároknak az éjszakai kihallgatások ellen? Talán az ügyfelekre volnának tekintettel? Nem, ez sem jöhet szóba. Az ügyfelekre a titkárok nincsenek tekintettel, persze semmivel sem kíméletesebbek önmaguk iránt sem, egyformán kevés kímélettel vannak magukhoz is, az ügyfelekhez is. Valójában természetesen ez a kíméletlenség nem egyéb, mint a szolgálat vas-következetességű követése és megtartása, tehát a legnagyobb figyelem, amit az ügyfelek egyáltalán kívánhatnak maguknak. Ezt alapjában véve teljesen el is ismerik (a fölületes szemlélő ugyan nem veszi észre), mert hiszen ez esetben például az ügyfelek éppen az éjszakai kihallgatásokat veszik szívesen, és az éjszakai kihallgatások ellen nem futnak be lényegbevágó panaszok. Akkor meg miért idegenkednek tőle a titkárok?

K. ezt sem tudta, oly keveset tudott, még azt sem tudta eldönteni, komolyan kívánja-e Bürgel a választ, vagy csak úgy tesz, mintha kívánná. „Ha megengeded, hogy az ágyadba feküdjem - gondolta -, holnap délben, vagy inkább este valamennyi kérdésedre megfelelek.” Bürgel azonban látszólag nem sokat törődött vele, annyira lekötötte a kérdés, melyet saját magának tett föl.

- Amennyire látom, és amennyire magam is tapasztaltam, az éjszakai kihallgatásokat illetően a titkároknak a következő megfontolásaik vannak: Az éjszaka azért kevésbé alkalmas az ügyfelekkel való tárgyalásokra, mert éjjel nehéz vagy egyáltalán lehetetlen is teljesen megőrizni a tárgyalások hivatalos jellegét. Ez nem a külsőségeken múlik, a formákat természetesen kedve szerint ki-ki éjszaka is éppoly szigorúan megtarthatja, mint nappal. Nem erről van szó, hanem arról, hogy éjszaka a dolgok hivatalos megítélése szenved csorbát. Éjszaka az ember önkéntelenül is hajlamos rá, hogy a dolgok megítélésében nagyobb teret engedjen a magán-szemponatoknak, az ügyfelek előadása nagyobb súlyt kap, mintsem megérdemelné, az ítéletalkotásba belejátszanak bizonyos, teljesen illetéktelen megfontolások az ügyfelek egyébkénti helyzetéről, gondjairól és bajaikról, a szükséges korlát ügyfelek és tisztviselők közt, noha külsőleg hibátlanul fönnáll, valójában föllazul, s ahol máskülönben, annak rendje és módja szerint, csupán kérdések és válaszok cserélődnek, mintha valami furcsa, határozottan helytelen személyi jellegű közlekedés indulna meg. Legalábbis így mondják a titkárok, márpedig nekik, hivatásuknál fogva, rendkívül finom érzékük van az ilyesmi iránt. Ám mindebből a kedvezőtlen befolyásból, és ezt már sokszor meghánytuk-vetettük egymás közt, az éjszakai kihallgatások folyamán még ők is csak nagyon keveset vesznek észre; ellenkezőleg, eleve fölkészülnek rá, hogy szembeszegüljenek vele, és végül is azt hiszik, egészen kiváló eredményeket értek el ezen a téren. Hanem aztán ha átolvassa az ember a jegyzőkönyveket, nemegyszer elképed szembeszökő gyengéiken. S ezek mind olyan hibák, az ügyfeleknek olyan félig-meddig jogtalan nyereségei, melyeket a szokásos rövid úton, legalábbis előírásaink szerint, nem lehet többé jóvátenni. Egészen bizonyos, hogy a hibát egyszer majd egy ellenőrző hivatal ki fogja javítani, de ennek már csak a jog látja hasznát, az illető ügyfélnek azonban mit sem árthat. S ilyen körülmények között nem nagyon is jogosak a titkárok panaszai?

K. egy ideje már szundikált; most újra fölzavarták. „Mire jó mindez? Mire jó mindez?” - kérdezte magában, és félig hunyt pillái mögül nem úgy nézte Bürgelt, mint egy tisztviselőt, aki súlyos kérdéseket beszél meg vele, hanem csak mint valami olyasmit, ami nem hagyja aludni, s aminek az értelmét sehogyan sem tudta kitalálni. Bürgel viszont, teljesen belemerülve gondolataiba, mosolygott, mintha hirtelenében sikerült volna K.-t egy kissé tévútra vezetnie. De nyomban arra is kész volt, hogy visszavezesse a helyes útra.

- Nos - mondta -, azért egészen jogosnak nevezni mégsem lehet minden fönntartás nélkül ezeket a panaszokat. Igaz, az éjjeli kihallgatások sehol sincsenek előírva, tehát semmiféle szabályzatot nem sért meg, aki igyekszik elkerülni őket, viszont a viszonyok, a munkával való túlterheltség, a hivatalnokok kastélybeli tevékenységének módja, nélkülözhetetlenségük, meg az előírás, miszerint az ügyfelek kihallgatása csak az egyéb nyomozások teljes befejezése után következhetik, akkor azonban nyomban következnie kell: mindez, és még sok minden egyéb mégis elengedhetetlenül szükségessé tette az éjszakai kihallgatásokat. Ám ha mulhatatlanul szükségessé lettek, hogy úgy mondjam, ez szintén az előírások következménye, legalábbis közvetve, s akkor az éjszakai kihallgatások tényét ócsárolni, természetesen túlzok egy kicsit, ezért túlzásként kijelenthetem: egyenesen annyit jelentene, mint az előírásokat ócsárolni. A titkároknak viszont szabadságukban áll, hogy az előírások keretein belül, amennyire lehet, biztosítsák magukat az éjszakai kihallgatásokkal és, lehet, hogy csak látszólagos, hátrányaikkal szemben. Ezt meg is teszik, mégpedig a legnagyobb mértékben. Csak olyan tárgyalási témákat engedélyeznek, amelyek lehetőleg minden szempontból ártalmatlannak látszanak, a tárgyalások előtt alaposan megvizsgálják magukat, s ha a vizsgálat eredménye így kívánja, akár az utolsó pillanatban is lemondanak minden hivatalos ténykedésről, s azzal erősítik magukat, hogy olykor tízszer is beidéznak egy-egy ügyfelet, mielőtt valóban foglalkoznának vele, gyakran helyettesítetik magukat olyan kollégáikkal, akik a szóban forgó ügyben nem illetékesek, s ezért könnyedebben tudják tárgyalni, vagy legalábbis az éjszaka kezdetére vagy végére teszik a tárgyalásokat, mellőzve az éj középső óráit, és még sok ilyen óvintézkedés van, nem könnyű meglepni a gyöngé pontjaikat, a titkárok majdnem annyira ellenállóképeseek, mint amilyen sebezhetőek.

K. aludt, de nem volt igazi álom, most talán még jobban hallotta Bürgel szavait, mint az imént, abban a holtfáradt virrasztásban, szó szó után hatolt a fülébe, de nyomasztó érzése eloszlott, szabadnak érezte magát, már nem Bürgel tartotta vissza, hanem csak ő tapogatott néha Bürgel felé; még nem süllyedt le az álom mélyére, de már belemerült. S ezt már senki sem rabolhatta el tőle. És úgy érezte, mintha nagy győzelmet aratott volna ezzel, s a győzelem megünneplésére már társaság is gyűlt egybe, és a győzelem tiszteletére pezsgőspoharat emelt, és lehet, hogy vele együtt valaki más is. S hogy mindnyájan tudják, miről van szó, még egyszer elismételték a csatát és a győzelmet, vagy talán nem is ismételték, hanem csak most folyt le, és már korábban megünnepezték, és egyáltalán abba se hagyták az ünneplést, mert szerencsére biztosak voltak a harc kimenetelében. Egy titkárt - meztelen volt, rendkívül hasonlított egy görög istenszoborra - K. alaposan sarokba szorított a küzdelemben. Nagyon komikusan hatott, s K. álmában édesdeden mosolygott is rajta, ahogy támadásaira a titkár minduntalan kikökölt büszke tartásából, és magasba nyújtott karját, ökölbe szorított kezét folyton le kellett kapnia, hogy a lágyékát fedezze, s közben mindig elkésett a mozdulattal. A harc nem tartott sokáig; K. előrenyomult, lépésről lépésre: hatalmas léptek voltak. Küzdelem volt egyáltalán? Komoly ellenállás nem mutatkozott, csak időnként hallatott valamilyen csipogást a titkár. Ez a görög isten úgy pukkadozott, mint egy lány, akit csiklandoznak. És végül is eltűnt, K. magára maradt egy nagy helyiségben, harciasan forgott ide-oda, kereste az ellenfelet; de már nem volt ott senki, elszéledt a társaság is, csak a pezsgőspohár hevert összetörve a földön. K. egészen széttaposta. De a cserepek szúrtak, erre megrázkódott, és mégiscsak fölébredt, nyugósen, mint a kisgyerek, akit fölzavarnak. De azért, álmára emlékeztetve, átsuhant rajta a gondolat, ahogy megpillantotta Bürgel meztelen mellét: Itt van hát a görög istened! Csudáld csak meg egy kicsit.

- Mégis - mondta Bürgel és tűnődve a mennyezet felé fordította arcát, mintha példát keresne emlékezetében, de sehogy sem találta -, mégis, minden óvintézkedés ellenére is van egy lehetőségük az ügyfeleknek arra, hogy kihasználják a titkároknak ezt az éjszakai gyöngeségét,

változatlanul föltéve természetesen, hogy valóban gyöngeség. Persze nagyon ritka, helyesebben szinte soha elő sem forduló lehetőség ez. Mégpedig a következő: hogy az ügyfél az éj kellős közepén jön, bejelentés nélkül, ön talán csodálkozik, hogy ilyesmi alig-alig esik meg, holott kézenfekvőnek látszik. Hát igen, nem ismeri eléggé a mi viszonyainkat. De azért nyilván önnek is föltűnt már, milyen hézagtalan a hivatali szervezetünk. Éppen ebből a hézagtalan folyamatosságból adódik aztán, hogy valaki, akinek valamilyen ügye van, vagy akit egyéb okból ki kell hallgatni, azonnal, halogatás nélkül megkapja az idézést, többnyire még mielőtt ő maga rendbe szedte volna magának a dolgot, sőt még mielőtt egyáltalán tudna róla. Egyelőre még nem hallgatják ki, többnyire még nem hallgatják ki ezúttal, annyira rendszerint még nem érett meg a dolog, de idézése már van, bejelentés nélkül már nem jöhet, legfőleg rossz időben jöhet; nos, akkor figyelmeztetik az idézés napjára és órájára, ennyi az egész, s ha aztán a kellő időben visszatér, általában elküldik, ez többé nem okoz semmi nehézséget; az idézés az ügyfél kezébe, és az előjegyzés az aktán: ezek a titkárok számára ha nem is mindig elégséges, de azért mégis erős védelmi fegyverek. Hanem ez csak az ügyben illetékes titkárra vonatkozik; azt ellenben akárki megteheti, hogy a többieknek éjnek idején váratlanul meglepje. Megtenni azonban aligha teszik meg, majdnem értelmetlen. Először is az ilyesmi nagyon elkésérlő az illetékes titkár; mi, titkárok, a munkát illetőleg egyáltalán nem vagyunk féltékenyek egymásra, mindegyikünknek megvan a maga bőven kimért, valóban minden kicsinyeskedés nélkül ráosztott terhe a munkából, az ügyfelek részéről azonban semmiképpen sem tőrhetjük el az illetékességek megzavarását. Nem egy akad, aki azért vesztette el az ügyét, mert azt hitte, az illetékes helyen nem jut előbbre, s ezért illetéktelen helyen próbált átbújni. Az effajta kísérleteknek egyébként már azon is zátonyra kell futniuk, hogy egy-egy illetéktelen titkár, még ha éjjel rohanják is meg, és ha csupa segítőkészség is, az ügy menetébe, éppen illetéktelensége miatt, aligha avatkozhat bele jobban, mint akármelyik ügyvéd, illetve alapjában véve még kevésbé avatkozhat bele, mert nem jut hozzá... még ha egyébként tehetne is valamit, hiszen a jog rejtekútjait jobban ismeri, mint az ügyvéd uraságok együttvéve... egyszerűen nincs ideje az illetékességén kívül eső dolgokra, egyetlen szempillantást sem szentelhet nekik. Ilyen kilátások mellett ugyan ki fordítaná éjszakáit arra, hogy illetéktelen titkárokkal tárgyaljon, hiszen az ügyfelek is nyakig vannak munkával, ha hivatásuk ellátása mellett az illetékes helyek idézéseinek és intézkedéseinek is meg akarnak felelni, „nyakig vannak” persze ügyféli értelemben, ami természetesen meg sem közelíti azt, ahogyan a titkárok „vannak nyakig”.

K. mosolyogva bólintott, most azt hitte, mindent pontosan ért; nem mintha mindez különösebben érdekelte volna, hanem mert szent meggyőződése volt, hogy a következő pillanatokban igazán elalszik, ezúttal álomtalanul és háborítatlanul; egyfelől az illetékes, másfelől az illetéktelen titkárok közt, és szemközt a nyakig levő ügyfelek tömegével mély álomba merül, s ezzel mindnyájuktól megszabadul. Bürgel halk, önelégült, saját elalvásáért nyilván hiába küzdő hangját annyira megszokta már, hogy ez inkább elő fogja segíteni, mintsem zavarná álmát. „Zakatolj, malom, zakatolj csak - gondolta -, úgylis csak nekem zakatolsz.”

- Hol van hát - mondta Bürgel, két ujjával alsó ajka körül játszva, kitágult szemmel, nyújtott nyakkal, mintha hosszú vándorlás után pompás kilátóhoz közelednék -, hol van hát az az említett, ritka, szinte soha elő sem forduló lehetőség? A titok az illetékességre vonatkozó előírásokban rejlik. Mert nem úgy áll a dolog, s egy nagy, élő szervezetnél nem is állhat úgy, hogy minden egyes dologban csak egyetlen titkár illetékes. A helyzet az, hogy van egy főilletékes, aztán vannak sokan, akik bizonyos részletekben szintén illetékesek, noha illetékességük mértéke természetesen kisebb. Ki bírná, bármilyen remek munkás is, akár a legapróbb ügy valamennyi vonatkozását íróasztalán együtt tartani? Némileg még az is túlzás, amit a főilletékességről mondtam. Mert nincs-e benne már a legkisebb illetékességben is az egész?

Nem a szenvedély-e a döntő, amellyel a dolgot megragadják? S ez nem ugyanaz-e mindig, nem mindig teljes erejével nyilatkozik-e meg? Sok mindenben lehet különbség a titkárok közt, és van is köztük számtalan különbség, szenvedély tekintetében azonban nincs semmi, egyetlenegy sem bír tétlen maradni, ha azzal az igénnyel kerül szembe, hogy foglalkozzék egy esettel, amelyben bármilyen kis mértékben is illetékes. Kifelé természetesen megfelelő eljárási rendet kell teremteni, ezért az ügyfelek felé egy-egy meghatározott titkár lép előtérbe, hivatalosan ahhoz kell fordulniuk. Az illető azonban nem föltétlenül az ügyben legilletéke-sebb személy is egyben, ezen a téren a szervezet dönt, pillanatnyi szükségletei szerint. Így áll hát a helyzet. És most gondolja meg, földmérő úr, hogy egy ügyfél esetleg, ki tudja, milyen körülmények révén, és fittyet hányva mindazokra az alapos akadályokra, melyeket az imént ecseteltem önnek, mégiscsak meglepi éjnek évadján valamelyik titkárt, akinek a szóban forgó ügyben van valamelyes illetékessége. Sosem gondolt még erre a lehetőségre? Elhiszem. Nem is kell rá gondolni, hiszen jóformán sosem fordul elő. Milyen különleges és sajátos formájú, apró és ügyes magocskának kellene lennie egy ilyen ügyfélnek, hogy átcsússzék az áthatolha-tatlan szítán. Úgy gondolja, egyáltalán nem fordulhat elő? Igaza van, egyáltalán nem fordulhat elő. De egy éjjel, ki kezeskedhet mindenről, mégis előfordul. Én mindenesetre senkit sem tudok ismerőseim közt, akivel már megtörtént volna, ez azonban nagyon keveset bizonyít, az én ismeretségi köröm igen korlátozott ahhoz a számhoz képest, melyet ebben a vonatkozásban tekintetbe kell venni, amellet az sem biztos, hogy egy titkár, akivel megtörtént, be is ismeri a dolgot, minthogy erősen személyes természetű, s amellet bizonyos mértékben a hivatali szemérmert is komolyan érinti. Mindenesetre egyet talán bizonyít a tapasztalatom: olyan ritka, voltaképpen csak mendemondákban létező, tényekkel egyáltalán nem alátámasztott jelenség-ről van szó, hogy félni tőle alapos túlzás lenne. S amennyiben netán valóban megtörténnék, föltehetőleg forma szerint ártalmatlanná lehet tenni azzal, hogy bebizonyítjuk neki, ami szerfölött könnyű, hogy nincs számára hely a világon. Kétségkívül beteges dolog, ha valaki esetleg annyira fél tőle, hogy elbújik a takaró alá, és ki se meri dugni a fejét. És ha a teljes valószínűtlenség hirtelen testet öltene, egyszeriben összedőlne a világ? Ellenkezőleg. Az, hogy a világ összedőljön, még a legnagyobb valószínűtlenségnél is valószínűtlenebb. Persze az már fölöttébb rossz, ha az ügyfél egyszer bent van a szobában. Az embernek elszorul a szíve. „Vajon meddig bírsz ellenállni?“, kérdezzük magunktól. Ugyanakkor tudjuk, hogy nem lesz semmiféle ellenállás. Képzeld csak el annak rendje és módja szerint a helyzetet. Itt ül az ügyfél, akit sosem láttunk, és folyton vártunk, valódi szomjúsággal vártuk, és mindig elérhe-tetlennek tekintettük. Már pusztán csak néma jelenlétével is fölhív rá, hogy behatoljunk szegényes életébe, úgy nézzünk körül benne, mint a saját birtokunkon, és együtt érezzünk meddő kívánságaival. Ez a kísértés az éj kellős közepén megbűvöli az embert. Engedünk neki, s ezzel voltaképpen meg is szüntünk hivatalos személy lenni. Olyan helyzet ez, melyben már-már lehetetlen visszautasítani a kéréseket. Pontosabban, az embert kétségbeesés környékezi; még pontosabban, nagyon boldog. Kétségbeesett, mert a védtelenség, ahogy ott ül és az ügyfél kérésére vár, és tudja, hogy mihelyt elhangzott, teljesítenie kell a kérést, még akkor is, ha (legalábbis amennyire megítélheti) valósággal széttépi a hivatali szervezetet: ez a legkeser-vesebb dolog, ami működése során érheti az embert. Minden egyébtől eltekintve azért, mert abban a pillanatban valami minden elképzelést fölülmuló rangemelkedésre formál magának igényt. Állásunk szerint ugyanis egyáltalán nincs fölhatalmazásunk rá, hogy teljesítsünk olyasfajta kéréseket, aminőkről itt szó van, ám az ilyen éjszakai ügyfelek közelében mintegy hivatali erőink is megnövekszenek, s olyasmire kötelezzük magunkat, ami hatáskörünkön kívül esik; és ráadásul el is intézzük. Mint rabló az erdőben, az ügyfél éjszaka olyan áldozatot követel tőlünk, aminőre egyébként sosem lennénk képesek; nos, addig minden jó, amíg az ügyfél ott van, és erősít és sarkall és buzdít, és még minden szinte megfontolás nélkül megy a maga útján; de mi lesz, amikor az ügyfél elment, amikor elégedetten és gondtalanul magunkra

hagy, s mi ott állunk egyedül és védtelenül, hivatali visszaélésünkkel szemközt; ez teljességgel elképzelhetetlen! És mindennek ellenére boldogok vagyunk. Milyen öngyilkosság tud lenni a boldogság! Hiszen megpróbálhatnánk eltitkolni az ügyfél elől a valódi helyzetet. Ő maga, magától alig vesz észre valamit, ő, a saját véleménye szerint, valószínűleg csak valamilyen közömbös, véletlen okból, holtra fáradtan, csalódottan, a halálos fáradságtól és csalódottságtól közömbösen és egykedvűen nyitott be máshová, mint ahova akart, s most mit sem gyanítva ül a szobában, és gondolatban, ha egyáltalán foglalkozik valamivel, tévedésével vagy fáradságával foglalkozik. Nem lehetne ennyiben hagyni? Nem lehet. Boldogságunkban mindent ki kell fecsegnünk neki. Anélkül, hogy a legkevésbé is kímélnénk magunkat, részletesen meg kell mutatnunk neki, mi történt, és miért történt, ami történt, milyen rendkívül ritka és milyen egyedülállóan nagy az alkalom, meg kell mutatni, milyen gyámoltalanul botorkált bele ebbe az alkalomba, olyan tehetetlenséggel, amilyenre semmiféle más lény nem képes, egyedül csak az ügyfél, viszont hogyan kerekedhet most fölébe mindennek, földmérő úr, úgy, hogy egyebet sem kell tennie, mint előadni valahogyan a kérését, melynek teljesítése máris készenlétben van, igen máris szinte szembetolakszik vele, ezt mind meg kell mutatni neki; ez a hivatalnok nehéz órája. De ha ez is megtörtént, földmérő úr, akkor megtörtént a legfontosabb, és akkor már csak várni kell türelemmel.

K. aludt, s abból, ami történt, nem ért el hozzá semmi. Feje először bal karján pihent, az ágy támláján, aztán álmában lecsúszott, és most csak úgy a levegőben egyre mélyebbre kókadott; már fönt a kar támasza nem volt elég K.-nak, s önkéntelenül mást keresett magának, jobbát nekifeszítette a takarónak, és közben véletlenül éppen Bürgelnek a takaró alatt fölmeredő lábát markolta meg. Bürgel odanézett, és akármilyen kellemetlen volt is, odaengedte K.-nak a lábát.

Ekkor néhány kemény koppantással átkopogott valaki a közfalon. K. följélt, és a falra pillantott.

- Nincs ott a földmérő? - kérdezték.

- De itt van - mondta Bürgel, kiszabadította a lábát, s hevesen és pajkosan nagyot nyújtózott, akár egy gyerek.

- Akkor jöjjön át végre - hangzott, tekintet nélkül Bürgelre, vagy arra, hogy még esetleg szüksége van K.-ra.

- Erlanger - suttogta Bürgel, és úgy látszott, csöppet sem lepi meg, hogy Erlanger ott van a szomszéd szobában. - Azonnal menjen át hozzá, most már bosszankodik, és próbálja kiengesztelni. Jó alvókája van, de azért kissé túl hangosan beszélgettünk; az ember nem tud uralkodni magán meg a hangján, ha bizonyos dolgokról beszél. No, menjen már; úgy látszik, mintha sehogy se bírna kikecmeregni álmából. Menjen már, mit akar még itt? Nem, igazán nem kell szabadkoznia álmosága miatt, miért is kellene? A testi erőnek megvannak a maga határai; ki tehet róla, ha ezek a határok egyébként is jelentősek? Nem, erről senki sem tehet. Így korrigálja útjában a világ magamagát, így tartja meg egyensúlyát. Nagyszerű, újra meg újra hihetetlenül nagyszerűnek bizonyuló berendezés ez, ha más szempontból leverő is. Nos, menjen már; nem értem, miért néz így rám. Ha még sokáig habozik, Erlanger rám támad, erre igazán semmi szükségem. Menjen hát; ki tudja, mi várja odaát; itt minden csupa alkalom. Csak persze vannak alkalmak, melyek, hogy úgy mondjam, túl jelentősek ahhoz, hogy kihasználják őket; akadnak dolgok, melyek semmi máson, egyedül magukon szenvednek hajótörést. Igen, ez csodálatos. Egyébként remélem, hogy most mégis tudok majd aludni egy kevéskét. Persze már öt óra, hamarosan kezdődik a lárma. Csak legalább maga elmenne már!

K. sokáig nem bírta rászánni magát, hogy fölálljon, teljesen elkábította a hirtelen fölriadás a mély álomból, szeretett volna még rengeteget aludni, s a kényelmetlen helyzettől egész teste sajgott; homlokát tenyerébe hajtva maga elé meredt. Még Bürgel ismételt búcsúi se tudták volna rávenni a távozásra; erre csak azért szánta rá magát nagy lassan, mert fölöslegesnek érezte, hogy tovább is ott tartózkodjék. Leírhatatlanul kopárnak találta ezt a szobát. Most lett-e olyan, vagy mindig is ilyen volt, nem tudta. Itt még az sem sikerült volna neki, hogy újból elaludjék. Ez a meggyőződés döntő súllyal esett a latba; mosolygott egy kicsit rajta, aztán fölemelkedett, nekitámaszkodott, aminek csak lehetett, ágyának, falnak, ajtónak, és mintha már régen elbúcsúzott volna Bürgeltől, köszönés nélkül kiment.

Tizenkilencedik fejezet

Valószínűleg Erlanger ajtaja előtt is ugyanilyen közönyösen elment volna, ha Erlanger nem áll ott a nyitott ajtóban, és nem int neki. Kurta, egyszeri intés, a mutatóujjával. Erlanger már útra készen állt. Fekete bunda volt rajta, szoros, magasra gombolt gallérral. Egy szolgáló épp a kesztyűjét nyújtotta, és még egy prémsapkát is tartott a kezében.

- Már régen jönnie kellett volna - mondta Erlanger.

K. mentegetőzni akart. Erlanger fáradtan lehunyta a szemét, így jelezte, hogy erre nem tart igényt.

- A következőről van szó - mondta. - Az ivóban ezelőtt egy bizonyos Frida nevezetű lány szolgált; csak névről ismerem, őt magát nem, nem is érdekel. Néha ez a Frida szolgált föl Klammnak a sört. Most, úgy látszik, más lány volt ott. Ez persze jelentéktelen változás, valószínűleg mindenkinek, Klammnak pedig egészen biztosan. De minél nagyobb valakinek a munkája, és Klammmé természetesen a legnagyobb, annál kevesebb ereje marad arra, hogy a külvilággal szemben védekezzék, ezen aztán a legjelentéktelenebb dolgok legjelentéktelenebb változása is komolyan zavarhatja. Minden zavaróan hathat, a legkisebb változás az íróasztalán, egy régóta ott levő kis piszokfolt eltávolítása éppúgy, mint egy új szolgálólány. Persze Klammot mindez nem zavarja, még ha mindenki mást akármilyen más munkában zavarna is; arról szó sem lehet, hogy Klammot zavarná. Mégis kötelességünk annyira vigyázni Klamm kényelmére, hogy olyan zavaró mozzanatok is kiküszöböljünk, amelyek az ő számára nem azok (és számára valószínűleg egyáltalán nincsenek is zavaró mozzanatok), amennyiben megítélésünk szerint netán zavaró mozzanatok lehetnének. Nem ömiatta, nem az ő munkája érdekében küszöböljük ki ezeket a zavaró mozzanatok, hanem a saját érdekünkben, a saját nyugodt lelkiismeretünk és nyugalomunk érdekében. Ezért kell annak a bizonyos Fridának azonnal visszatérnie az ivóba, talán éppen azzal fog zavarni, hogy visszatér; nos, akkor ismét elküldjük; de egyelőre vissza kell térnie. Mint hallom, együtt élnek; intézze hát el azonnal a visszatérését. Személyes érzelmekre közben nem lehetünk tekintettel, ez egészen természetes, ezért a dolog semmilyen további megvitatására nem vagyok kapható. Máris sokkal többet teszek, mint amennyit kellene, ha megemlítem, hogy amennyiben ebben az apróságban készségesnek mutatkozik, az alkalomadtán hasznos lehet a boldogulása szempontjából. Csak ennyit akartam mondani magának.

Búcsút intett K.-nak, föltette a prémsapkát, melyet a szolgáló odanyújtott neki, és gyorsan, de kissé bicegve eltávozott a folyosón, nyomában a szolgáló.

Néha olyan parancsokat adtak itt, melyeket nagyon könnyű volt teljesíteni, K. azonban most nem örült ennek a könnyűségnek. Nemcsak azért, mert a parancs Fridára vonatkozott - és bár parancsnak szánták, K.-ra mégis úgy hatott, mint egy gúnyos nevetés -, hanem mindenekelőtt azért, mert minden fáradozásának hiábavalósága meredt rá belőle. A parancsok elmentek a feje fölé, a kedvezőtlenek éppúgy, mint a kedvezőek, és a kedvezőknek is volt valami végső kedvezőtlen magjuk, mindenestre elmentek a feje fölé, s ő túl alatt állt ahhoz, hogy közbeavatkozhassék, vagy éppenséggel elnémítsa őket, és meghallgattassa a saját hangját. Ha Erlanger leint, mit akarsz csinálni; s ha nem intene le, mit mondhatnál neki? K. ugyan tudta, hogy fáradtsága ma a viszonyok minden kedvezőtlenességénél jobban ártott neki, de miért nem bírt, holott azt hitte, ráhagyatkozhatnak a testére - és ha nem él benne ez a meggyőződés, egyszerűen útra sem kel, miért nem bírt néhány rossz meg egy álmatlan éjszakát elviselni, miért lett olyan leküzdhetetlenül fáradt éppen itt, ahol senki sem fáradt, illetve mindig mindenki

fáradt, anélkül azonban, hogy ennek a munka kárát látná; ellenkezőleg, mintha ez a fáradtság még használna is a munkának. Mindebből arra lehetett következtetni, hogy az ő fáradtságuk egészen másfajta volt, mint K.-é. Ez itt a jól sikerült munka fáradtsága volt; kívülről fáradtságnak látszott, valójában azonban megzavarhatatlan nyugalom, megzavarhatatlan béke volt. Ha az ember délben fáradt egy kicsit, ez természetesen vele jár minden hasznosan töltött nappal. „Ezeknek az uraknak itt mindig dél van” - mondta magában K.

S ezzel pontosan egybevágott, hogy, noha még csak reggel öt óra volt, a folyosó két oldalán már pezsgett az élet. Volt ebben a hangzavarban valami nagy-nagy vidámság. Hol úgy hangzott, mint kirándulásra készülő gyerekek ujjongása, hol úgy, mint a tyúkólban kitörő kárálás, az öröm, hogy együtt ébredhettek az ébredő nappal; valahol egy úr utánozta még a kakaskukorékolást is. Maga a folyosó még üres volt, de az ajtók már mozogtak, egyiket is, másikat is minduntalan kinyitották egy kicsit, aztán gyorsan újra becsukták, a folyosó csak úgy surrogott ettől a folytonos ajtónyitástól, ajtócsukástól, és a falak fölött, melyek nem értek föl egészen a mennyezetig, a résben K. itt-ott ágybólkelt kócos fejeket is látott, megjelentek és nyomban eltűntek. Messziről lassan kiskocsi közeledett, egy szolga toltá, aktákkal volt tele. Mellette egy másik szolga ment, kezében jegyzékkel, nyilván arról vetette egybe az ajtó- meg az aktaszámokat. A kiskocsi a legtöbb ajtó előtt megállt, olyankor rendszerint az ajtó is kinyílt, és beadták a szobába a megfelelő aktákat, de néha csupán egyetlen lapot, s ilyenkor kis szóváltás zajlott le a szoba meg a folyosó közt, valószínűleg szemrehányást tettek a szolgálknak. Ha az ajtó csukva maradt, az aktákat gondosan a küszöbre tornyozták. Ilyen esetekben K.-nak úgy tetszett, a környező ajtók mozgása nem maradt abba, bár ott már kiosztották az aktákat, hanem inkább erősödött. A többiek talán sóváran lesték ilyenkor az aktatornyot, mely érthetetlen módon még mindig érintetlenül állt a küszöbön, nem tudták fölfogni, hogyan lehetséges, hogy valakinek csak az ajtót kell kinyitnia, máris birtokába kerül aktáinak, és mégsem nyit ajtót, ki tudja, a végleg érintetlenül hagyott aktákat később talán szétosztják a többi urak közt, akik ezzel az állandó kitekingetéssel meg akarnak győződni róla, vajon még mindig a küszöbön hevernek-e az akták, s így még mindig fönnáll-e a számukra a reménység. Ezek az otthagyt akták egyébként többnyire különlegesen vastag kötegek voltak, és K. észrevette, hogy csak időlegesen hagyták ott őket, valamiféle kérkedésből vagy komisszágából, vagy talán a kollégák buzdítására szolgáló jogos büszkeségből. Ezt az észrevételét megerősítette, hogy időnként, de mindig olyankor, amikor éppen nem nézett oda, a köteget, miután elég sokáig volt közszemlére téve, hirtelen és nagy sebtében behúzták a szobába, s aztán az ajtó éppolyan mozdulatlan maradt, mint azelőtt, s erre megnyugodtak a környező ajtók is, csalódottan vagy talán örömmel, hogy az állandó izgalom tárgya végre eltűnt; hanem később megint sorra mozgásba jöttek.

K. mindezt nemcsak kíváncsian szemlélte, hanem bizonyos közvetlen érdekeltséggel is. Jól érezte magát ebben a sürgés-forgásban, hol ide nézett, hol amoda, és - ha kellő távolságból is - követte a szolgálkat, akik persze már többször is visszafordultak felé, szigorú pillantással, leszegett fejjel, ajkukat biggyesztve; nézte, hogyan osztják szét az aktákat. Minél előrébb haladtak, annál nehezkesebben folyt a munkájuk, hol a jegyzék nem volt egészen pontos, hol az aktákat nem tudták jól megkülönböztetni, hol más okból tettek kifogásokat az urak; mindenesetre előfordult, hogy bizonyos, már megtörtént kiosztásokat érvényteleníteni kellett, ilyenkor a kiskocsi visszatartott, s az ajtóresen át tárgyalás indult bizonyos akták visszaadásáról. Ezek a tárgyalások már magukban véve is éppen elég nehézséggel jártak; gyakran megtörtént, hogy mihelyt a visszaadásról volt szó, éppen azok az ajtók, melyek eddig a legélénkebb mozgást végezték, most könnyörtelenül csukva maradtak, mintha nem is akarnának tudni többé a dolgról. S akkor kezdődtek csak az igazi nehézségek. Aki úgy gondolta, neki jár az illető akta, rendkívül türelmetlen volt, nagy lármát csapott a szobájában, tapsolt,

topogott, s minduntalan kikiabálta a folyosóra annak a bizonyos aktának a számát. Ilyenkor aztán a kiskocsit néha otthagyták: az egyik szolga azzal foglalatostkodott, hogy megnyugtassa a türelmetlenkedőt, a másik a csukott ajtó előtt küzdött az akta visszaadásáért. Mindkettőnek nehéz dolga volt. A türelmetlenkedőt a megnyugtató kísérletek gyakran csak még jobban kihozták a sodrából, már meg se bírta hallgatni a szolga üres szavait, nem vigaszt akart, hanem aktákat; az egyik ilyen úr egyszer egész mosdótálnyi vizet zúdított ki a szolgára a fönti részen át. A másik szolgának azonban - nyilván az volt a magasabb rangú - még sokkal nehezebb dolga volt. Ha az illető úr egyáltalán hajlandónak mutatkozott tárgyalásokba bocsátkozni, ténybeli megbeszélések következtek, melyeknek során a szolga a jegyzékére hivatkozott, az úr pedig előjegyzéseire, sőt magukra az aktákra, melyeket vissza kellett volna adnia, egyelőre azonban szilárdan a kezében tartotta, úgyhogy a szolga sóvár szeme jóformán a csücskület sem láthatta. Erre a szolgának új bizonyítékokért vissza kellett szaladnia a kiskocsihoz, mely a gyöngén lejtő folyosón mindig visszagurult egy kicsit, vagy az aktákat igénylő úrhoz kellett mennie, s ott az eddigi birtokos érveit beváltania új ellenérvekre. Ezek az alkudozások igen sokáig tartottak, míg végül sikerült egyetértésre jutniuk: az úr kiadta az akták egy részét, vagy kárpótlásul más aktákat kapott, minthogy csak tévedésből cserélték el őket; de az is előfordult, hogy valakinek egyszerűen le kellett mondania valamennyi vágyva vágyott aktájáról, vagy mert a szolgák érvei sarokba szorították, vagy mert belefáradt a huzavonába; ilyenkor azonban nem a szolgának adta vissza az aktákat, hanem hirtelen elhatározással messze kihajította a folyosóra, úgyhogy a zsinegek kibomlottak, a lapok szanaszét repültek, és a szolgáknak sok fáradságukba került újból rendbe rakni az egészet. De mindez még viszonylag egyszerűbb volt, mint mikor a szolga visszaadás iránti kérelmére egyáltalán választ sem kapott; ilyenkor a szolga csak állt, állt a csukott ajtó előtt, kért, könyörgött, a jegyzékét idézte, az előírásokra hivatkozott, de hasztalan, a szobából egy árva hang sem hallatszott, s ahhoz, hogy engedély nélkül belépjen, nyilván nem volt joga. Hanem néha ezt a derék szolgát is elhagyta a béketűrés, visszament a kiskocsijához, föltelepedett az aktákra, letörölte homlokáról a verejtéket, s egy ideig semmi mást nem csinált, csak tehetetlenül harangozott a lábával. A dolog körös-körül nagy érdeklődést keltett, mindenütt sügtak-búgtak, ajtó alig maradt nyugton, és fönt a fal tetején csodálatos módon szinte teljesen kendőkbe bugyolált arcok figyelték az eseményeket, anélkül egyébként, hogy akár csak egyetlen percig is egy és ugyanazon a helyen maradtak volna. K.-nak az általános nyüzsgés közben feltűnt, hogy Bürgel ajtaja egész idő alatt csukva maradt, és a szolgák már túljutottak a folyosónak ezen a részén, Bürgelnek azonban semmiféle aktát sem osztottak ki. Lehet, hogy még aludt, ami kétségtől jó alvókára vallott volna ebben a lármában, de miért nem kapott aktákat? Csak nagyon kevés szoba mellett mentek el így, és azok valószínűleg lakatlanok lehettek. Erlanger szobájában viszont már új vendég volt, különösen nyughatatlan vendég, valósággal kitúrhatta éjjel Erlangert a szobájából, ami ugyan kevésbé illett Erlanger hűvös, körültekintő lényéhez, de az, hogy K.-t a küszöbön kellett megvárnia, mégiscsak erre mutatott.

Ezektől a mellékes megfigyelésektől aztán K. újra meg újra visszatért a szolgához; erre a szolgára igazán nem talált, amit egyébként általában a szolgákról, dologtalanságukról, kényelmes életükről és fennhéjázásukról meséltek neki; úgy látszik, a szolgák közt is voltak kivételek, vagy ami valószínűbb, különféle csoportjaik voltak; mert itt, mint észrevette, sok olyan megkülönböztetés volt, amiről mindaddig jóformán sejtelve sem lehetett. Főként a szolga hajthatatlansága tetszett neki. Nem hagyta abba a harcot ezzel a makacs kis szobával, mert K.-nak úgy tetszett, a harc inkább a szobával folyik, hiszen lakóját nem láthatta. A szolga, ha el is fáradt - ki nem fáradt volna el? -, hamarosan újra összeszedte magát, lecsusszant a kiskocsiról, és fogát összeszorítva ismét szembefordult az ajtóval, melyet el kellett foglalnia. És visszaverték, kétszer is, háromszor is visszaverték, egyébként igen egyszerűen, egyedül azzal az átkozott hallgatással, és mégse győzték le. Miután látta, hogy a nyílt

támadással nem boldogul, másként próbálkozott, például, ha ugyan K. jól értette, csellel. Látszólag otthagya az ajtót, mintegy martalékul hagyta némaságának; más ajtókhöz fordult, egy idő múlva visszatért, és odakiáltott a másik szolgának, mindezt föltűnően, hangosan csinálta, és kezdett aktákat halmozni a csukott ajtó küszöbére, mintha megváltoztatta volna a véleményét, s mintha arra jutott volna, hogy az úrtól jogszerűen nem elvenni kell, hanem még sokkal többet kell kiosztani neki. Ezek után odébb ment, az ajtót azonban szemmel tartotta, s ha az úr, ahogyan rendszerint történt, csakhamar óvatosan kinyitotta az ajtót, hogy behúzza magához az aktákat, a szolga néhány ugrással ott termett, lábát az ajtó és a küszöb közé dugta, s így kényszerítette az urat, hogy legalább szemtől szembe tárgyaljon vele, ami aztán többnyire úgy végződött, hogy félúton kiegyeztek. S ha ez nem így sikerült, vagy ha úgy találta, hogy egyik vagy másik ajtónál nem ez a megfelelő eljárási mód, a szolga másként próbálkozott. Ráakaszkodott például az illető úrra, aki az aktákra igényt tartott. Félretolta a másik szolgát, aki csak gépiesen dolgozott, és mint segítség, nem sokat ért, és egymaga kezdte rábeszélni az urat, suttogva, bizalmasan, fejét a szobába dugva, valószínűleg ígéreteket tett neki, a következő kiosztásra megfelelő büntetést helyezett kilátásba a másik úr számára, mindenesetre többször is az ellenfél ajtaja felé mutatott, és nevetett, már amennyire fáradtságától tellett. De akadtak esetek, egy vagy kettő, ahol persze minden kísérlettel föl kellett hagynia; K. azonban azt hitte, ez is csak látszólagos volt, vagy legalábbis indokoltan történt, mert a szolga nyugodtan továbbment, hátra se nézett, tűrte a károsult úr lármáját, és nem jelezte, csak időnként egy-egy hosszabb szemhunyása, hogy szenved a lármától. Hanem aztán lassacskán az úr is megnyugodott, ahogyan a szakadatlan gyereksírás lassacskán egyre ritkulóbb hüppögésbe megy át, úgy volt a lármával is; hovatovább teljes csönd lett már, de azért még föl-fölhangzott néha egy-egy kiáltás, s még hallatszott néha egy-egy gyors ajtónyitás, ajtócsukás. Mindenesetre úgy látszott, hogy a szolga valószínűleg itt is föltétlenül helyesen járt el. Végül csak egyetlenegy úr maradt, aki sehogy sem akart megnyugodni, sokáig hallgatott, de csak hogy erőt gyűjtsön, aztán újra kitört, semmivel sem enyhébben, mint az előbb. Nem volt egészen világos, miért kiabál és panaszkodik, talán nem is az aktaelosztás miatt. Közben a szolga befejezte munkáját, egyetlen akta, voltaképpen csak egy papírlap, egy jegyzőkönyvből kitépett cédula maradt a segéderő hibájából a kocsin, s most aztán nem tudták, kinek adják. „Ki tudja, nem az én aktám-e” - futott át K. fején a gondolat. Hiszen az előljáró folyton erről a legeslegkisebb esetről beszélt. A szolga tűnődve szemlélte a cédulát, K. pedig alapjában véve bármilyen önkényesnek és nevetségesnek találta ő maga is az észrevételét, igyekezett a szolga közelébe kerülni, nem volt könnyű dolog, mert a szolga ellenségesen fogadta K. közeledését, s az imént még a legnagyobb munka közben is talált rá időt, hogy ideges fejrándításokkal, dühösen vagy türelmetlenül rá-rápillantson. Mintha csak most, a kiosztás befejeztével feledkezett volna meg egy kissé K.-ről, mint ahogy most általában közönyösebb lett, amit nagy kimerültsége érthetővé is tett, a cédulára sem fordított sok gondot, talán végig sem olvasta, hanem csak úgy csinált, és bár valószínűleg a folyosón minden szobaúrnak nagy örömet szerzett volna a cédula odaadásával, másként döntött, már torkig volt a kiosztással, mutatóját ajkára tette, így jelezte társának, hogy hallgasson, apró darabkákra tépte a cédulát - K. még messze volt tőle -, és zsebre dugta a foszlányokat. Ez volt az első szabálytalanság, amit K. az itteni ügymenetben látott, de lehetséges, hogy ezt is helytelenül értelmezte. És ha szabálytalanság volt is, meg lehetett bocsátani, olyan viszonyok közt, amilyenek itt uralkodtak, a szolga nem dolgozhatott hibátlanul, valahol ki kellett törnie a fölgülemlett bosszúságnak, fölgülemlett izgalomnak, s még elég ártatlanul nyilatkozott meg, ha kimerült egyetlen kis cédula széttépésében. A folyosón még egyre harsogott a semmiképpen meg nem nyugtatható úr kiabálása, s a kollégák, akik egyébként nem valami barátságosan viselkedtek egymás irányában, a lárma tekintetében, úgy látszik, tökéletesen azonos véleményen voltak, lassacskán úgy hatott, mintha az úr elvállalta volna, hogy mindannyiuk

helyett lármázik, s a többiek szóval és bólingatásokkal biztatták, hogy tartson ki a dolga mellett. De a szolga most már rá se hederített, végzett a munkájával, a kiskocsi fogantyújára mutatott, hogy a másik szolga ragadja meg, azzal elvonultak, úgy, ahogyan jöttek, de most már nyugodtabban, és olyan gyorsan, hogy csak úgy ugrált előttük a kiskocsi. Már csak egyszer rándultak meg, és pillantottak vissza: amikor a folytonosan kiabáló úr - K. most az ő ajtaja előtt ödöngött, mert szerette volna kivenni, mit is akar voltaképpen -, mivel a kiabálással nyilván nem ment semmire, valószínűleg fölfedezett egy villanycsengőgombot, és e megkönnyebbülés fölött való örömeben a kiáltozás helyett most nekilátott, és szakadatlanul csöngetett. Erre a többi szobában nagy zsidongás kezdődött, valószínűleg egyetértő helyeslésnek volt a jele, az úr valószínűleg olyasmit tett, amit már régen mindannyian örömet megtettek volna, és csak ismeretlen okból kellett lemondaniuk róla. Talán a személyzetet, talán Fridát hívta az úr ezzel a csöngetéssel? Akkor csöngethetett ítéletnapig. Frida azzal volt elfoglalva, hogy nedves lepedőkbe csavarja Jeremiást; és akkor sem ért volna rá, ha Jeremiás már meggyógyult, mert akkor meg a karjában feküdt. Ám a csöngetésnek azonnal megvolt a hatása. Máris sietve jött valaki messziről, maga az Udvarház kocsmárosa, fekete ruhában, begombolkozva, mint mindig; de úgy szaladt, mintha minden méltóságáról megfeledkezett volna; karját félig széttárta, mintha valami nagy baj miatt hívták volna, s most azért jönne, hogy megragadja és azonnal meg is fojtsa keblén ezt a bajt, és mintha a csöngetés minden kis szabálytalan lüktetésére aprókat ugrott volna, és még jobban sietett volna. Most jóval mögötte megjelent a felesége is, ő is tárt karral futott, de ő kurta, kellemkedő léptekkel, és K. azt gondolta, az asszony későn fog érkezni, a fogadás időközben már mindent megtesz, amit kell. És K. szorosan a fal mellé állt, hogy utat adjon futtában a fogadosnak. A fogadás azonban éppen K. mellett állt meg, mintha K. lett volna a célja, és már ott volt a kocsmárosné is, elhalmozták szemrehányásokkal, ezeket azonban K. a sietségtől és a meglepetéstől nem értette, kivált mert mindebbe az úr csöngetése is belekeveredett, sőt más csengők is működésbe léptek, most már nem szükségből, hanem csak játékból, túláradó örömből. K. igen fontosnak tartotta, hogy pontosan megértse, mit vétett, ezért szívesen vette, hogy a fogadás belekarolt, és kivezette a lármából, mely még egyre fokozódott, mert mögötte - K. nem fordult hátra, mert egyfelől a fogadás beszélt hozzá, másfelől, még élénkebben, a fogadosné - most egészen kinyíltak az ajtók, a folyosó megélénkült, olyasféle forgalom kezdődhetett ott, mint egy szűk utcácskában, az előttük levő ajtók nyilván türelmetlenül várták, hogy K. végre tovahaladjon, hogy az urak kitárhassák őket, s közben mindebbe belecsengett, újra meg újra fölharsanva, a csöngők harangozása, mintha valamilyen győzelmet ünnepelne. Végre - újra kint voltak a csöndes, fehér udvaron, ahol néhány szán várakozott - K. lassanként megtudta, miről is van szó. Sem a fogadás, sem a fogadosné nem bírta megérteni, hogyan vetemedhetett ekkora merészségre K.

- De hát mit tettem?

K. mindegyre ezt kérdezte, de sokáig kellő válasz nélkül, mert bűnét mindketten olyan nyilvánvalónak találták, hogy egyáltalán föl sem tételezték K. jóhiszeműségét. K. előtt csak lassan világosodott meg a dolog. Jogtalanul tartózkodott a folyosón, neki legfőljebb csak az ivóba lehetett bejárása, az is csak kegyből, és visszavonásig. Ha egy úr megidézte, természetesen meg kellett jelennie az idézés helyén, de egy pillanatra sem volt szabad megfeledkeznie arról - legalább annyi esze csak van, mint a többi embernek általában -, hogy olyan helyen jár, ahol tulajdonképpen nincs keresnivalója, s ahová pusztán csak az egyik úr hívta oda, szerfölött kelletlenül, egyedül csak azért, mert a tényt valamilyen hivatalos ügy tette szükségessé és megbocsáthatóvá. Gyorsan meg kellett volna jelennie hát, alávetnie magát a kihallgatásnak, s utána lehetőleg még gyorsabban eltűnnie onnét. Hát nem nyomasztotta ott a folyosón a tudat, hogy nem tartozik oda? De ha nyomasztotta volna, hogy is kószálhatott volna ott, mint jószág

a legelőn? Nem éjszakai kihallgatásra idézték-e? És talán nem tudja, miért vezették be az éjszakai kihallgatásokat? Az éjszakai kihallgatásoknak - és K. most újfajta magyarázatot kapott értelmükről - az a céljuk, hogy az ügyfeleket, akiknek látványát az urak napvilágnál nem bírnák elviselni, éjszaka, mesterséges fénynél hallgassák ki, minél sürgősebben, hogy aztán nyomban a kihallgatás után álmukban minden utálatosságukról elfeledkezhessenek. K. viselkedése azonban fittyet hányt minden elővigyázatossági rendszabálynak. Reggel még a kísértetek is eltűnnek, K. azonban ott maradt, zsebre vágott kézzel, mintha azt várná, hogy ha már ő nem állt odébb onnét, majd odébbáll az egész folyosó szobástól és urastul. És ez - efelől biztos lehet - bizonyosan meg is történt volna, ha egyáltalán lehetséges lenne, mert az urakban végtelenül sok gyöngéd finomság van. Egyetlenegy sem kergetné el K.-t, még csak azt sem mondaná neki, ami pedig egészen természetes: hogy menjen végre onnan; egy sem teszi ezt, noha amíg K. ott volt, valószínűleg mindannyian remegtek izgalmukban, és legkedvesebb időszakuk, a reggelük valószínűleg tönkrement. Ahelyett, hogy eljárnának K. ellen, inkább a szenvedést választják, amiben persze közrejátsszik az a remény is, hogy K. végül mégiscsak ráeszmél a szembeszökő igazságra, és az urak szenvedésének megfelelően előbb-utóbb maga is tűrhetetlenül szenvedni fog tőle, hogy olyan rettenetesen oda nem illően álldogál mindenki szeme láttára reggel a folyosón. Hiábavaló remény! Az urak nem tudják, vagy leereszkedő jóindulatukban nem akarják tudni, hogy vannak érzéketlen, kemény szívek is, melyeket semmiféle tapintattal sem lehet meglágyítani. Ha fölkel a nap, nem keres-e magának valami csöndes zugot még az éjjeli pille is, ez a szegény kis állat, nem húzza-e meg magát, nem szeretne-e a legszívesebben eltűnni, s nem érzi-e magát szerencsétlennek, amiért nem bír eltűnni? K. viszont kiáll oda, ahol legjobban látni, és odaállna akkor is, ha ezzel akár a napkeltét is megakadályozná. Megakadályozni ugyan nem tudja, de késleltetni, nehezíteni, azt, sajnos, igen. Nem nézte-e végig az aktakiosztást? Olyasmit, amit azokon kívül, akik közvetlenül foglalkoznak vele, senkinek sem szabadna végignéznie. Olyasmit, amit kocsmáros, kocsmárosné sem, a tulajdon házukban sem láthatnak! Amiről legfőljebb csak célzásokat hallanak, mint például ma is, a szolgálától. Nem vette észre, milyen nehézségek közt folyt le az akták kiosztása, ami teljességgel érthetetlen, hiszen az urak mindegyike egyedül az ügy érdekét tartja szeme előtt, sosem gondol a maga egyéni előnyeire, tehát minden erejével azon kell lennie, hogy az akták kiosztása, ez a fontos, alapvető munka gyorsan, könnyen és hibátlanul sikerüljön? Valóban föl sem merült K.-ban a sejtés, hogy minden nehézségnek ez a legfőbb oka: a kiosztást jóformán csukott ajtók mellett kellett végrehajtani anélkül, hogy az urak közvetlenül érintkezhetek volna egymással, holott ők egy szempillantás alatt szót értenének, míg viszont a szolgál által való közvetítésnek szinte órákig kell tartania, és ez sosem folyhat le panasz nélkül, uraknak, szolgálaknak egyaránt huzamos kínlődás, és feltehetőleg a további munkára is kedvezőtlenül hat. És miért nem érintkezhetek az urak közvetlenül egymással? Hát K. még mindig nem érti? Ilyesmit a kocsmárosné még sosem ért meg - és a kocsmáros kijelentette, hogy ő sem -, pedig volt már dolguk néhány nyakas emberrel. K.-nak kereken meg kell mondani bizonyos dolgokat, amiket az ember egyébként említeni se merne, különben a legszükségesebbet sem képes fölfogni. Nos, ha mindenképpen ki kell mondani: miatta, egyedül csak miatta nem jöhetnek elő az urak szobáikból, minthogy reggel, alig valamivel álmuk után, túl szemérmesek, túl sebezhetőek ahhoz, hogy idegen pillantásoknak tehetnék ki magukat; bármilyen tisztességesen fölöltöztek is, túl meztelennek érzik magukat ahhoz, hogy mutatkozzanak. Nehéz megmondani, miért szégyenkeznek; talán azt szégyellik ezek a fáradhatatlan munkások, hogy aludtak. De talán még a mutatkozásnál is jobban szégyellnek idegeneket látni. Az éjszakai kihallgatások segítségével sikerült áthidalniuk azt a nehézséget, amit a számukra szinte elviselhetetlen ügyfelek látványa jelent, s nem akarják, hogy most, reggel mindez újra, közvetlenül, teljes valóságában megrohanja őket. Ezt aztán éppenséggel nem bírnák elviselni. Miféle ember az, aki nem tiszteli ezt az érzékenységet! Nos, nyilván olyan,

amilyen K. Olyan, aki tompa közönnyel és aluszékonysággal túteszi magát mindenre, a törvényen éppúgy, mint a legelemibb emberi tapintaton; s fűtül rá, hogy már-már lehetetlen né teszi az aktakiosztást, és árt a ház jó hírének; olyan, aki miatt megtörténik, ami még sosem történt meg: hogy az urak végső kétségbeesésükben önvédelemhez folyamodnak, közönséges ember számára fölfoghatatlan önlegyőzéssel a csengőhöz nyúlnak, és segítséget hívnak, elkergetni onnét K.-t, akivel semmilyen más módon sem jutnak dűlőre. Hogy az urak segítséget hívnak! Kocsmáros, kocsmárosné, s az egész személyzet már rég odatódultak volna, ha reggel, hívatlanul az urak szeme elé mertek volna kerülni, akár csak úgy is, hogy segítséget visznek nekik, s aztán azonnal eltűnnek! Fölháborodásukban reszketve, és kétségbeesve K. maznaságán, itt váraкоztak, a folyosó elején, és ez a csengőszó, amit pedig várni se mertek, valóságos megváltás volt számukra. No de túl vannak a legrosszabbon. Ó, ha csak egyetlen pillantásra láthatnák, milyen vidáman sűrögnek-forognak az urak, hogy végre megszabadultak K.-tól! Persze ami K.-t illeti, ő egyáltalán nincs túl semmin; nyilván felelnie kell majd azért, amit művelt.

Közben az ivóba értek; nem volt egészen világos, miért vezette a kocsmáros, minden haragja ellenére, K.-t mégis ide; talán mégis belátta, hogy K. sokkal fáradtabb, semhogy tüstént elhagyhatná a házat. K. meg sem várta, hogy hellyel kínálják, hanem a szó szoros értelmében azonnal rárogyott az egyik hordóra. Ott jól érezte magát a sötétben. A nagy teremben most csak egyetlen, gyér fényű villanylámpa égett a sötét fölött. Odakint is sűrű sötétség volt még, alighanem hófúvás. Hálás lehetett, aki meghúzhatta magát itt a melegben, s ügyelnie kellett, nehogy elkeressék. A kocsmáros és a kocsmárosné még mindig ott állt K. előtt, mintha még mindig bizonyos veszélyt jelentene, és tekintettel megbízhatatlanságára, még mindig fönnállna a lehetősége, hogy egyszer csak talpra ugrik, és újra megpróbál behatolni a folyosóra, ők is fáradtak voltak az éjszakai ijedelemtől és a korai keléstől, kivált a kocsmárosné; selymesen suhogó, bő szoknyás, barna ruha volt rajta, kicsit rendetlenül gombolva és fűzve - honnét kaphatta magára ebben a sietségben? -, fejét, mintha szunyókálna, férje vállára hajtotta, néha finom kis kendőcskét emelt a szeméhez, és közben gyerekesen duzzogó pillantásokat vetett K.-ra. K., hogy megnyugtassa a házaspárt, azt mondta: mindaz, amit az imént elmondtak neki, számára tökéletesen új, de tudatlansága ellenére sem maradt volna olyan sokáig a folyosón, ahol valóban semmi keresnivalója sem volt, és egyáltalán nem állt szándékában, hogy bárkit is gyötörjön; mindez csak azért történt így, mert rettenetesen fáradt volt. Köszöni nekik, hogy véget vetettek a kínos helyzetnek, annak pedig nagyon örül, ha majd felelősségre vonják, mert akkor elejét veheti annak, hogy viselkedését mindenestül félreértsék. Amit vétett, egyedül fáradtsága miatt vétette, semmi másért. Ez a fáradtság pedig onnét származott, hogy még nem szokta meg a kihallgatások fáradalmait. Hiszen csak nemrég van itt. Ha majd némi tapasztalatra tesz szert, ilyesmi nem fog előfordulni többet. Bizonyára túlságosan komolyan veszi a kihallgatásokat, de hát ezt talán mégsem kell a rovására írni. Egymás után két kihallgatáson is át kellett esnie, az egyiken Bürgelnél, a másikon Erlangernál, főként az első merítette ki, mert a második nem tartott sokáig, Erlanger éppen csak egy kis szívességet kért tőle, de a kettő együtt mégiscsak több, mint amennyit egyszerre el bír viselni; ez talán másnak is, talán magának a kocsmáros úrnak is sok lenne. A második kihallgatásról már éppen hogy csak eltámolygott. Olyan volt ez, mint valami részegség; hiszen most látta és hallotta először ezt a két urat, és még felelnie is kellett nekik. A dolgok, amennyire megítélheti, jól folytak le, és csak aztán esett meg vele a baj, de ezt az előzmények után nem róhatják föl bűnéül. Sajnos, csak Erlanger és Bürgel tudhatta volna róla igazában, milyen állapotban van, s azok nyilván gondjukba is vették volna, és megelőzték volna azt, ami történt, Erlangernak azonban a kihallgatás után nyomban el kellett mennie, nyilván vissza kellett térnie a kastélyba, Bürgel pedig alighanem elaludt, éppen a kihallgatás fáradalmaitól - hát akkor vajon K. hogyan bírhatta volna erővel? -, úgyhogy az egész aktakiosztást átaludta. Ha neki, K.-nak is nyílik

ilyen alvási lehetősége, örömet fölháználta volna, és szívesen lemondott volna minden tiltott betekintésről a dolgok menetébe, annál is inkább, mert nem volt olyan állapotban, hogy bármit is láthatott volna, s ezért a legérzékenyebb urak is félelem nélkül mutatkozhattak volna előtte.

A két kihallgatásnak - főként az Erlangerral valónak - az említése, meg a tisztelet, mellyel K. az urakat emlegette, a kocsmáros jobbra hangolta iránta. Már-már hajlandó volt engedni K. kérésének, hogy egy szál deszkát vethessen át a hordókon, és legalább addig alhassék ott, míg meg nem virrad, a kocsmárosné azonban kétségkívül ellene volt ennek, s hasztalan ráncigálva itt is, ott is a ruháját, melynek rendetlenségét csak most vette észre, újra meg újra a fejét rázta; újra kitörőben volt köztük a réges-régi harc, a ház tisztaságát illetően. K. nagyon fáradt volt, ezért a házaspár szóváltása rendkívüli jelentőséget nyert számára. Ha innen is elkergetik, az minden eddiginél súlyosabb szerencsétlenség; ennek még akkor sem szabad megtörténnie, ha a kocsmáros és kocsmárosné összefognak ellene. Ahogy a hordón kuporgott, oldalvást fölsandított rájuk, míg a kocsmárosné, akinek rendkívüli érzékenysége már régen föltűnt K.-nak, hirtelen odébb nem lépett, és - már valószínűleg másról beszéltek a kocsmárossal - föl nem kiáltott:

- Nézd, hogy néz! Küldd el már végre!

K. azonban, megragadva az alkalmat, és most már teljesen, szinte a közönyösségig abban a meggyőződésben, hogy maradhat, így szólt:

- Nem téged nézlek, csak a ruhádat.

- Miért a ruhámat? - kérdezte a kocsmárosné izgatottan.

K. megvonta a vállát.

- Gyere - mondta a kocsmárosné a kocsmárosnak. - Hiszen részeg, a fajankó! Hadd aludja ki itt a mámorát!

És még megparancsolta Pepinek, aki hívására kócosan, fáradtan, kezében söprűt lóbálva előbukkant a homályból, hogy lökjön oda K. feje alá valamilyen párnát.

Huszdik fejezet

Amikor K. fölébredt, azt hitte, jóformán nem is aludt semmit; a szoba ugyanolyan üres és meleg volt, a falak sötétben, a söntés fölött az egyik égő kioltva, s az ablakon túl is éjszaka. De ahogy nyújtózott egyet, s erre a párna leesett, a deszka meg a hordók pedig megreccscentek, nyomban ott termett Pepi, és K. most megtudta, hogy már este van, és több mint tizenkét órát aludt egyfolytában. A kocsmárosné néhányszor érdeklődött felőle napközben, s hogy utána nézzen, egyszer beállított Gerstäcker is, aki reggel, mikor K. a kocsmárosnéval beszélt, a söntésnél várakozott a sötétben; végül állítólag Frida is járt ott, s egy pillanatra megállt K. mellett, de nem K. miatt jött, hanem mert elő kellett készítenie egyet-mást, este ugyanis elfoglalja régi szolgálatát.

- Nem kellesz neki már? - kérdezte Pepi, ahogy kávé és kalácsot hozott. De most már nem komiszkodva kérdezte, ahogy azelőtt beszélt, hanem szomorúan, mintha közben megismerte volna a világ gonoszságát, amivel szemben a mi saját gonoszságunk mind hiábavaló, és csődöt mond; úgy beszélt K.-hoz, mintha társa volna a szenvedésben, s amikor K. megízlelte a kávé, és Pepi úgy látta, nem találja elég édesnek, elszaladt, és odahozta neki az egész cukortartót. Szomorúsága persze nem akadályozta meg benne, hogy ma talán még jobban ki ne cicomázza magát, mint legutóbb; homloka körül, hajába fonva egész sereg masni és szalag, halántékán a haja gondosan kisütve, és nyakában egy láncocska, mely blúza mély kivágásába lógott le. Amikor K. jóleső örömeben, hogy végre alaposan kialhatta magát, és jó kávé ihat, észrevétlenül az egyik masnihoz nyúlt, és megpróbálta kioldani, Pepi fáradtan azt mondta: „Ugyan, hagyj!” - és leült mellé az egyik hordóra. És K.-nak meg se kellett kérdeznie, mi baja, Pepi nyomban magától is mesélni kezdte, szemét mereven K. kávésbögréjére szegezve, mintha még mesélés közben is szüksége volna valami kikapcsolódásra, s mintha még most, mikor vele foglalkozik, sem bírná egészen átadni magát fájdalmának, mert ez meghaladná erejét. K. először is azt tudta meg, hogy Pepi balsorsának voltaképpen ő az oka, de a lány nem neheztel rá emiatt. És elbeszélése közben buzgón bólogatott, nehogy K.-nak módja legyen ellentmondani. Azzal kezdte K., hogy Fridát elvitte az ivóból, s ezzel lehetővé tette Pepi fölemelkedését. Egyébként el sem lehet képzelni, mi vihette volna rá Fridát arra, hogy föladja állását, hiszen úgy ült ott a pult mögött, mint pók a hálójában, mindenüvé elértek a szálai, és ezeket csak ő ismerte; akarata ellenére kiemelni innét teljesen lehetetlen lett volna, nem mozdíthatta el a helyéről, csak a szerelem valaki alantasabb iránt, tehát olyasvalami, ami nem fért össze az állásával. És Pepi? Eszébe jutott volna valaha is, hogy megszerezze magának ezt a helyet? Szobalány volt, jelentéktelen alkalmaztatásban, mely édeskevés kilátást nyújtott, persze álmodozni ő is álmodozott szép jövőről, mint minden lány, ki tilthatja meg magának, hogy álmodozzék, de komolyan nem gondolt rá, hogy többre vigye, beérte azzal, amennyit elért. És most Frida egyszer csak eltűnt az ivóból, olyan váratlanul jött az egész, hogy a kocsmáros hirtelenében nem is tudott megfelelő pótlásról gondoskodni; körülnézett, és Pepin akadt meg a tekintete, és Pepi a maga részéről szintén előrefurakodott. Abban az időben szerette K.-t, ahogy még soha senkit; hónapokig ült odalent hitvány, sötét kis kamrájában, és fölkészült rá, hogy éveket fog ott tölteni, sőt kedvezőtlen esetben ott tölti egész életét anélkül, hogy bárki is észrevenné; s most egyszerre megjelent K., mint egy lányszabadító hős, és megnyitotta előtte az utat fölfelé. K. persze mit sem tudott Pepiről, nem érte tette, amit tett, ez azonban egyáltalán nem fojtotta el Pepi háláját, s az alkalmaztatása előtti éjszakán - amikor még nem volt egészen biztos, de már nagyon valószínű volt, hogy alkalmazzák - órákat töltött azzal, hogy köszönő szavakat suttogott K. fülébe. És K. tette csak annál jobban fölmagasztosult Pepi szemében, mert éppen Fridát vette tehernek a nyakába; volt valami megfoghatatlan

önzetlenség abban, hogy Pepi érvényesülése kedvéért K. éppen Fridát tette szeretőjévé, Fridát, ezt a csúnyácska, öregecske, sovány lányt, a ritkás, kurta hajával; amellet alattomos is, mindig van valami titka, ami persze összefügg a külsejével; ha már az arca meg a teste olyan szembeötlően siralmas, kell, hogy legalább valami titka legyen, amit nem lehet ellenőrizni, mint például ez az állítólagos viszonya Klammm-mal. S még ilyen gondolatok is támadtak Pepiben: Lehetséges, hogy K. valóban Fridát szereti, és nem csak ámtja magát; vagy esetleg csupán Fridát ámtja, s mindennek az eredménye talán mégis egyedül Pepi fölemelkedése lesz; s akkor K. vagy ráeszmél tévedésére, vagy nem akarja tovább leplezni tévedését, s akkor már nem Fridát fogja látni, hanem csak Pepit; és az korántsem volt esztelen képzelgés Pepi részéről, hiszen mint nő, kétségkívül fölveszi Fridával a versenyt, ezt nem is tagadhatja senki, és K.-t pillanatnyilag nyilván csak Frida állása kápráztatta el, meg az a ragyogás, melyet Frida tudott adni a helyzetének. És most Pepi arról ábrándozott, hogy ha ő nyeri el az állást, K. könyörögve járul majd elébe, és neki módja nyílik a választásra, hogy vagy meghallgatja K.-t, és elveszíti az állást, vagy elutasítja K.-t, és továbbemelkedik. S eltökélte magában, hogy mindenről lemond, és leereszkedik K.-hoz, és megtanítja neki, mi az igazi szerelem, amivel Frida mellett sosem találkozhat, és ami független minden világi tisztességtől. Hanem aztán másként történt. Ki a vétkes ebben? Elsősorban K., s aztán persze Frida, a ravaszságával. Elsősorban K.; mert mit akar, miféle furcsa ember? Mire törekszik, miféle fontos dolgok foglalkoztatják, hogy miattuk megfélekedzik arról, ami a legkézenfekvőbb, a legjobb és a legszebb? Ennek Pepi az áldozata, és minden ostobaság, és mindennek vége; és Pepi ma örömet odaadná magát annak, akiben volna elég erő hozzá, hogy az egész Udvarházat fölgyújtsa és fölégesse, de olyan alaposan, hogy pora se maradjon; úgy semmivé égesse, mint a kályha tüze a papirost. Igen, szóval Pepi beállt az ivóba, négy nappal ezelőtt, nem sokkal ebéd előtt. Nem könnyű itt a munka, valósággal fölörli az embert, de az sem kevés, amit el lehet érni vele. Pepi eddig sem lopta a napot, és bár erre az állásra legmerészebb álmaiban sem mert soha igényt formálni, azért sok mindent jól megfigyelt; tudta, mit vesz magára ezzel az állással, és nem csak úgy vaktában vállalta. Vaktában nem is lehet vállalni, mert akkor már az első órában elveszti az ember. Szép is lenne, ha itt szobalány módjára akarna viselkedni valaki! Ha az ember szobalány, megszűnik az időérzéke, egészen megfélekedzik az időről; mintha bányában dolgoznék, legalábbis a titkárok folyosóján, naphosszat senki mást sem látni ott egy-két nappali ügyfélen kívül, aki ide-oda surran, és föl se mer nézni, mint csak a másik két vagy három szobalányt, és azok éppolyan elkeseredettek. Reggel egyáltalán nem szabad előjönniük a szobájukból, olyankor a titkárok egymás közt akarnak lenni, az ételt a szolgák hordják föl nekik a konyháról, ezzel a szobalányoknak rendszerint nincs dolguk, és az étkezés ideje alatt sem mutatkozhatnak a folyosón. Takarítani csak azalatt takaríthatnak, amíg az urak dolgoznak, és természetesen akkor sem a lakott szobákban, hanem csak azokban, amelyek éppen üresek, és a munkának teljes csendben kell mennie, nehogy zavarják vele az urak munkáját. De hogy lehet csöndben takarítani, mikor az urak napokon át ott laknak a szobákban, s ráadásul ott járnak-kelnek a szolgák is, ez a mocskos népség, és a szoba, ha végül átadják a szobalánynak, olyan állapotban van, hogy az özönvíz se moshatná tisztára. Előkelő urak, kétségkívül, de az embernek alaposan le kell győznie az undorát, hogy kitakaríthasson utánuk. A szobalányokat nem veti föl a sok munka, de ami munkájuk van, az keserves. És soha egy jó szó, mindig csak szemrehányások, s köztük a legkínosabb és a leggyakoribb: hogy akták veszték el takarítás közben. Valójában semmi sem vész el, minden darabka papírt leadnak a kocsmárosnak; akták azonban persze hogy elvesznek, csak éppen nem a lányok kezén. Akkor aztán jönnek a bizottságok, a lányoknak el kell hagyniuk szobájukat, és a bizottság föltúrja az ágyukat; a lányoknak semmijük sincs, kevéske holmijukat egy háti kosárban tartják, a bizottság mégis órákig kutat. Természetesen nem talál semmit; hogy is kerülhetett volna oda akta? Mit csinálnának a lányok egy aktával! De az eredmény megint

csak ez: a fölsült bizottság szidalmi és fenyegetései, amit a kocsmáros közvetít. És soha egy percnyi nyugalom, se nappal, se éjjel, láрма fél éjszakán át; és láрма kora hajnaltól fogva. Legalább ne kellene ott lakni; de kell, mert az már a szobalányok dolga, hogy időnként, kivált éjszaka, az urak kívánsága szerint apróságokat hozzanak föl a konyhából. Milyen szomorú is ez: újra meg újra a váratlan dörömbölés a szobalányok ajtaján, földiktálják a rendelést, s ők szaladnak le a konyhába, fölverik álmukból a kuktákat, majd a tálcát a megrendelt dolgokkal kiteszik az ajtajuk elé, s onnét viszik el aztán a szolgák. De még mindig nem ez a legrosszabb. A legrosszabb az, ha nem jön semmilyen rendelés, és ha késő éjjel, amikor már mindenkinek aludnia kellene, és a legtöbben alszanak is, a szobalányok ajtaja előtt néha elkezdenek föl-alá sompolyogni. A lányok ilyenkor kibújnak ágyukból - az ágyak egymás fölött vannak, odalent mindenütt kevés a hely, a lányok szobája voltaképpen nem is egyéb, mint egy nagy szekrény, három fiókkal -, hallgatóznak az ajtónál, letérdelnek, félelmükben átölelik egymást. S az ajtó előtt egyre hallani a föl-alá sompolygást. Már örülnének neki, ha az illető végre bejönne; de nem történik semmi, nem jön be senki. S közben azt kell gondolniuk magukban, hogy ez nem föltétlenül valamilyen fenyegető veszedelem, lehet, hogy éppen csak föl-alá járkál valaki az ajtó előtt, és azon töpreng, rendeljen-e valamit, és nem tudja rászánni magát. Lehet, hogy csak ennyi az egész, de lehet, hogy egészen más. Hiszen voltaképpen nem is ismerik az urakat, látni se igen látják őket. Bent a lányok mindenesetre odavannak a félelemtől, és ha kint végre csönd lesz, nekihanyatlanak a falnak, és annyi erejük sincs, hogy visszamásszanak az ágyukba. Ez az élet vár most ismét Pepire, még ma este el kell foglalnia régi helyét a cselédszobában. És miért? K. és Frida miatt. Megint vissza ebbe az életbe, melyből alighogy kimenekült, igaz, hogy K. segítségével, de azért a saját megfeszített erejével is. Mert abban a szolgálatban elhanyagolják magukat a lányok, még a leggondosabbak is. Kinek díszítgetnék magukat? Nem látja őket senki, legföljebb a konyhai személyzet; akinek ez elég, csak díszítse magát. Egyébként mindig a szobájukban tartózkodnak, vagy az urak szobájában, ahová tiszta ruhában akár csak belépni is könnyelműség és pazarlás. És mindig villanyfényben, mindig abban a nyomott levegőben - folyton fűtenek -, és voltaképpen mindig fáradtan. Mert a heti egy szabad délutánját úgy tölti el a legjobban az ember, ha félelem nélkül, békességben átalussza valahol a konyha zugában. Hát minek cicomázza magát? Még fölöltözni is éppen hogy csak fölöltöznek. És Pepit most egyszerre csak áthelyezték az ivóba, ahol - amennyiben meg akar maradni ott - éppen az ellenkezőjére van szüksége az embernek, ahol mindig mások szeme előtt van, igen elkényeztetett és kíváncsi urak szeme előtt is, s éppen ezért mindig a lehető legfinomabban és tetszetősebben kell hatnia. Micsoda fordulat! És Pepi megállapíthatja magáról: nem mulasztott el semmit. Mint később ki fog derülni, egyáltalán nem aggodalmaskodott. Tudta, egészen biztos volt felőle, hogy megvannak benne az álláshoz szükséges képességek, most is ez a meggyőződése, s ebben senki sem ingathatja meg, még ma, vereségének napján sem. Csak egy dolog volt nehéz: hogy hogyan állja meg a helyét mindjárt a kezdet kezdetén, végtére is csak szegény kis szobalány volt, se ruhája, se ékszere, az uraknak pedig nincs türelmük megvárni, míg kifejlődik valaki; átmenet nélkül egyszerűen azt kívánják, a csaposlány legyen olyan, amilyennek lennie illik, különben elfordulnak tőle. Azt lehetne hinni, nincsenek valami nagy igényeik, hiszen Frida is ki tudta elégíteni őket. Ez azonban nem áll. Pepi gyakran elgondolkozott ezen, Fridával is többször összejött, egy ideig együtt is aludtak. Fridát nem könnyű nyomon követni, és aki nem figyel erősen - és melyik úr figyel erősen -, azt tüstént félrevezeti. Frida mindenki másnál jobban tudja magáról, milyen siralmas jelenség; ha például valaki először látja őt kibontott hajjal, részvételében összecsapja a kezét; ilyen lánynak, ha minden rendben menne, még szobalánynak se szabadna lennie; de ezt ő is tudja, és éjszaka olykor sírt is miatta, Pepihez simult, és Pepi haját odahúzta a fejére. De ha szolgálatban van, eloszlik minden kételye, azt tartja magáról, hogy ő a legszebb, s ezt másokkal is el tudja hitetni, mindenkivel a maga módján. Ismeri az embereket, és ez az ő sajátos művészete.

És könnyedén hazudik és csal, nehogy az embereknek idejük legyen alaposabban szemügyre venni. Persze ez azért mégse megy a végtelenségig, az embereknek mégiscsak van szemük, és végül mégiscsak hisznek a szemük igazának. De neki, abban a pillanatban, amint észrevesz ilyesmit, máris van készenlétben valamilyen más módszere, legutóbb ilyen volt például a Klamm-mal való viszonya. Ha nem hiszed, megbizonyosodhatol róla; eredj és kérdezd meg Klammot. Milyen ravasz, milyen ravasz. És ha netán nem mernél ilyen kérdéssel Klamm elé járulni, és talán ennél ezerszer fontosabb kérdésekkel sem engednének elé, és ha Klamm tökéletesen hozzáférhetetlen is számodra - csak számodra és a magadfajták számára, mert Frida például akkor ugrik be hozzá, amikor akar -, ha így áll is a dolog, ezért mégis bizonyosságot szerezhetsz, éppen csak várnod kell! Klamm aligha túrne sokáig ilyen hamis mendemondát, nyilván éberén figyeli, mit beszélnek róla az ivóban és a vendégszobákban; mindez a legkevésbé sem közömbös számára, és ha úgy találná, hogy hazug, akkor helyreigazítaná. De nem igazítja helyre; akkor hát nincs mit helyreigazítani, s akkor ez a színtiszta igazság. Látni csak annyit lehet, hogy Frida beviszi a sört Klamm szobájába, aztán kijön a fizetéssel; azt pedig, amit nem látni, Frida meséli el, és el kell hinni neki. De voltaképpen nem mesél el semmit, végtére csak nem fecseg ki effajta titkokat; nem, körülötte maguktól is kifecsegit magukat a titkok, s ha egyszer kifecsegték magukat, akkor már Frida sem vonakodik tovább, ő maga is beszél már róluk, de szerényen, anélkül, hogy bármit is határozottan állítana, és csupán olyasmit említ, amit amúgy is tud mindenki. S abból sem mindent; arról például, hogy Klamm, mióta Frida a csaposlány, kevesebb sört iszik, mint azelőtt, nem sokkal kevesebbet, de azért szemlátomást kevesebbet, arról nem beszél; ennek többféle oka is lehet, talán éppen olyan időszak következett el, amikor Klammnak kevésbé ízlik a sör, vagy talán Frida miatt megfeledkezik a sörivásról. Mindenesetre tény, akármilyen csodálatos is, hogy Frida Klamm kedvese. Mármost hogysisne csodálnák a többiek is azt, amivel egy Klamm beéri! Így aztán Frida anélkül, hogy számítottak volna rá, egyszeriben nagy szépség lett, ő lett az a takaros lány, akire az ivóban szükség van; sőt már-már túl szép, túl hatalmas, már szinte nem is elég neki az ivó. S valóban, az emberek csodálkoznak rajta, hogy még mindig ott van az ivóban; csaposlánynak lenni nagy dolog, és ha innét nézzük, a Klamm-mal való kapcsolat nagyon is hihető; de ha egyszer kedvese Klammnak a csaposlány, miért hagyja az ivóban, mégpedig ilyen sokáig? Miért nem viszi följebb? Hiába mondja az ember a népeknek százszor és százszor, hogy itt semmiféle ellentmondás nincs, hogy Klammnak megvannak a maga okai, amiért így cselekszik, vagy egyszer csak váratlanul, talán már a legközelebbi jövőben megtörténik Frida fölemelkedése: mindez jóformán hatástalan marad, a népeknek megvannak a maguk elképzelései, és azoktól tartósan semmilyen mesterkedéssel sem lehet eltéríteni őket. Senki sem kételkedett már benne, hogy Frida Klamm kedvese, még azok is belefáradtak a kétkedésbe, akik kétségkívül jobban tudták a dolgot. „Vigyen az ördög, légy hát Klamm kedvese - gondolták -, de ha már az vagy, szeretnénk látni az előmeneteleden is.” De nem lehetett látni semmit, Frida ott maradt, ahol volt, az ivóban, és titokban még örült is neki, hogy így maradt a dolog. A népek előtt azonban vesztett a tekintélyéből, és ezt természetesen neki is észre kellett vennie; általában sok mindent észrevesz, még mielőtt bekövetkeznék. Egy valóban szép és szeretetre méltó lánynak, ha egyszer megmelegedett az ivóban, nem kell többé mesterkednie; amíg szép, addig csaposlány marad, hacsak valami váratlan baleset közbe nem lép. Egy Frida-fajta lánynak azonban örökké aggódnia kell az állásáért, bár ezt, érthetőleg, egyáltalán nem mutatja, inkább panaszkodik, és átkozza a helyét. Titokban azonban folyton a hangulatot figyeli. Így aztán látta, hogyan közönyösödnek el az emberek, Frida föllépésére már azt sem tartották érdemesnek, hogy fölnézzenek, és már a szolgák se törődtek vele, azok érthetőleg Olga meg a hozzá hasonló lányok után vetették magukat; még a fogadós viselkedésén is meglátszott, hogy Frida egyre kevésbé nélkülözhetetlen; Klamm-mal kapcsolatban mégsem leheteti állandóan új históriákat kitalálni, mindennek van határa, s ezért aztán a

kedves jó Frida valami új dologra határozta el magát. Ó, ha valaki nyomban átlátott volna a szitán! Pepi sejtett valamit, de átlátni, sajnos, ő sem látott át rajta. Frida elhatározta, hogy botrányt csinál, hogy ő, Klamm kedvese, odaveti magát akárkinek, ha lehet, a lehető legjelentéktelenebb embernek. Ez föltűnést kelt, erről sokáig beszélnek majd, és végre újból eszükbe jut, mit jelent Klamm kedvesének lenni, és mit jelent ezt a tisztességet egy új szerelem mámorában elhajítani. Csak egy volt nehéz, megtalálni a megfelelő embert, akivel eljátszhatja ezt a bölcs játékot. Nem lehetett ismerőse Fridának; a szolgák közül se jöhetett szóba senki, az valószínűleg csak rábámult volna Fridára, és odébbment volna, s kivált a komolyságát nem őrizte volna meg eléggé, azt pedig a legtalpraesettebb beszédképességgel sem lehetett volna elterjeszteni, hogy Fridát a szolga üldözőbe vette, Frida nem bírt védekezni tőle, és egy meg gondolatlan pillanatban megadta magát neki. S akármilyen senkiházi legyen is az illető, olyannak kell lennie, akiről el lehet hitetni, hogy a maga eltompult és otromba módján ugyan, de senki másra nem kívánczozott, mint egyedül éppen csak Fridára, és semmi nagyobb vágya nincs - ó, magasságos ég! -, mint hogy Fridát feleségül vegye. Csakhogy ha senkiházi ember is, s ha lehetőleg még a szolgáknál is alacsonyabb rendű, sokkal alacsonyabb rendű a szolgáknál, azért mégis olyan legyen, aki miatt nem nevetik ki az embert a lányok, s akiben talán más épeszű lány is talál egyszer valami vonzót. De hol találni ilyen embert? Más lány alighanem egy életen át hiába kereste volna. Fridának a jó szerencse odasodor az ivóba egy földmérőt, talán épp azon az estén, amikor terve először merül föl a fejében. A földmérő! Igen, mire gondol hát K.? Miféle különlegességeken töri a fejét? Mi különös eredményt akar elérni? Jó állást, kitüntetést? Ilyesmit kíván? Nos, akkor mindjárt az elején másként kellett volna kezdenie. Hiszen senki és semmi; kész siralom a helyzete. Földmérő, ez talán valami, mert tanult valamit, de ha nem tud vele mihez kezdeni, akkor az is csak semmi. S közben igényeket táplál anélkül, hogy bármiféle támasza lenne, igényeket táplál, nem nyíltan ugyan, de azért észrevenni, hogy igényeket táplál, és ez izgató. Tudja-e vajon K., hogy még egy szobalány is megfélemez magáról, ha hosszasan beszél vele? S ezekkel a különleges igényeivel mindjárt az első este beleesik a legdurvább kelepcébe. Nem szégyelli magát? Mi volt, amivel annyira megnyerte Frida? Most már igazán bevallhatja. Valóban tetszett volna neki ez a sovány, fakó teremtés? Nem, nem, egyáltalán meg se nézte, Frida csak annyit mondott neki, hogy Klammnak a kedvese, őrá ez még az újdonság erejével hatott, és máris elveszett. Fridának azonban ezek után természetesen el kellett mennie; az Udvarházban ezek után nem volt számára hely. Pepi még látta azon a reggelen, mielőtt elköltözött; az egész személyzet összeszaladt, mindenki kíváncsi volt a látványra. S neki még mindig akkora hatalma volt, hogy sajnálták, még az ellenségei is sajnálták; már a kezdet kezdetén ilyen helyesnek bizonyult a számítása; mindenki előtt érthetetlennek látszott, valóságos sorscsapásnak, hogy ilyen emberhez alacsonyodott le; a kis konyhalányok, akik természetesen minden csaposlányt ámulva csodálnak, vigasztalhatatlanok voltak. Még Pepi is meghatódott, még ő sem bírt egészen független maradni, bár figyelme alapján véve mégis valami másra irányult. Föltűnt neki, voltaképpen milyen kevésbé bánatos Frida. Hiszen lényegében rettenetes szerencsétlenség érte, és úgy is tett, mintha nagyon szerencsétlen lenne, de mégsem eléggé tett úgy; Pepi ez a játék nem téveszthette meg. Mi tartotta így Fridában a lelket? Az új szerelem boldogsága talán? Nos, ez a föltevés elesik. De hát akkor mi volt? Mi adott erőt neki ahhoz, hogy még Pepihez is, aki pedig akkor már az utódjának számított, éppolyan hűvösen barátságos legyen, mint amilyen mindig volt? Pepinek annak idején nem volt elég ideje rá, hogy elgondolkozzék a dolgon, túl sok munkát adtak neki az előkészületek az új állásra. Valószínűleg pár órán belül el kell foglalnia az állást, és még nem volt rendes frizurája, nem volt elegáns ruhája, nem volt finom alsóneműje, nem volt használható cipője. Mindezt néhány óra alatt kellett előteremtenie; ha nem tud rendesen kiöltözni, akkor akár el se foglalja az állást, mert akkor mindjárt az első félórán el is veszti kétségtelenül. Nos, részben sikerült; a fodrászmunkához különösen

nagy a hajlama, egyszer még maga a kocsmárosné is vele csináltatta a frizuráját, ilyesmihez rendkívül könnyű keze van, és persze dús hajával is úgy bánik, ahogy éppen akar. Segítséget kapott a ruhát illetőleg is. Két kolléganője híven kitartott mellette, bizonyos fokig rájuk nézve is tisztesség, ha egy lány éppen az ő csoportjukból kerül föl csaposlánynak, azonfölül Pepi később, ha hatalomra kerül, némi előnyöket is biztosíthatott volna nekik. Az egyik lány már régóta őrzött egy drága anyagot, ez volt a kincse, gyakran megbámultatta a többiekkel, s arról álmodozott, egyszer majd pompásan fölhasználja; most, hogy Pepinek szüksége lett rá - nagyon szép volt tőle -, föláldozta. A varrásnál pedig mindketten készségesen segítettek neki; ha maguknak varrják, se lehettek volna szorgosabbak. Vidám, boldogító munka volt. Ágyukon ültek, egymás fölött, varrtak és énekelgettek, és föl-le adogatták egymásnak a kész részeket meg a hozzávalót. Pepinek, ha erre gondol, mindig elnehezedik a szíve, mert minden hiába-
való volt, és üres kézzel tér vissza barátnőihez. Milyen balsors, és milyen könnyelműen idézték rá, elsősorban K.! Hogy örültek akkor mindnyájan a ruhának, úgy tekintették, mint a siker zálogát, s mikor utólag még egy szalagocskának akadt hely, az utolsó kétség is eloszlott. És hát nem igazában szép-e a ruha? Most már gyűrött és kicsit pecsétetes is, Pepinek nincs másik ruhája, ezt kellett hordania éjjel-nappal, de még mindig látszik rajta, milyen szép, ennél szebbet még az az átkozott Barnabás-féle se tudna csinálni. Az meg, hogy az ember kedve szerint szorosra húzhatja, aztán meg újra tágabbra engedheti, főt is, lent is, hogy noha csak egyetlen ruha, nagyon változatos: ez különösen előnyös, és eredetileg Pepi találmánya volt. Persze őrá nem nehéz varrni, Pepi ezzel még csak nem is dicsekszik: egészséges, fiatal lányra minden jól illik. Sokkal nehezebb volt alsóneműt és csizmát keríteni, és voltaképpen itt kezdődik a kudarc. Barátnői ebben is segítettek rajta, amennyire tudtak, de sokat nem tudtak. Csak durva fehérneműt tudott összeszedni és összetákolni magának, rámás csizma helyett pedig be kellett érnie házi cipőjével, ami pedig inkább eldugni, mint mutogatni való. Azzal vigasztalták Pepit, hogy Frida se volt éppen kicsípve, és néha olyan slamposan mászkált, hogy a vendégek szívesebben szolgáltatták ki magukat a pincérfiúkkal, mint vele. Ez tény, de Frida megtehetette, ő már kegyben állt, neki már megvolt a tekintélye; ha egy hölgy egyszer piszkosan vagy hanyag öltözkében jelenik meg, az csak annál csábítóbb; de egy Pepi-féle újonc? Azonfölül Frida egyáltalán nem is képes rá, hogy jól öltözködjék, egyáltalán semmi ízlése sincs; ha valakinek sárgás a bőre, lenyúzni persze nem nyúzhatja le magáról, de azért mégsem kell Frida módjára mélyen kivágott, krémszínű blúzt hordania hozzá, úgyhogy az embernek összefut a szeme a sok sárgaságtól. De mindettől eltekintve, sokkal fukarabb is volt, mint hogy jól öltözzék; amit keresett, mind összerakta, senki sem tudta, mire. A szolgálatban nem kellett neki pénz, hazugsággal, csalafintáskodással boldogult; Pepi ezt a példát nem akarta, nem is tudta volna utánozni; ezért tette helyesen, amikor kicsípte magát, hogy mindjárt a kezdet kezdetén megfelelően érvényesüljön. Ha több módja lett volna minderre, Frida fondorkodása, K. minden balgasága ellenére is ő marad a győztes. Nagyon jól is kezdődött minden. Azt a kevés fogást és ismeretet, amire szükség volt, már előzőleg kitapasztalta. Alig került az ivóba, máris itthon érezte magát ott. Frida senkinek sem hiányzott a munkában. Csak másnap érdeklődött egyik-másik vendég, hol is van voltaképpen. Hiba nem történt, a kocsmáros elégedett volt; első nap annyira félt, hogy állandóan ott tartózkodott az ivóban, később már csak hébe-hóba jött, végül egészen ráhagyta Pepire, mert a kasszában nem volt hiány, átlagban még valamivel többre is rúgott a bevétel, mint Frida idejében. Frida, nem szorgalomból, hanem fukarságból, úrhatnamságból, és mert félt jogaiból akár csak jottányit is átengedni másnak, szemmel tartotta a szolgálkat is, legalább részben, s kivált ha valaki odanézett; Pepi viszont ezt a munkát teljesen a pincérfiúkra hagyta, azok alkalmasabbak is rá. Így aztán több ideje jutott az urak szobáira, a vendégeket gyorsabban szolgálták ki; ennek ellenére még néhány szót is tudott váltani mindegyikkel, nem úgy, mint Frida, aki állítólag teljesen Klammnak tartotta fenn magát, s ha valaki más közeledett hozzá, azt Klamm sérelmének tekintette.

Persze ezt is okosan csinálta, mert ha aztán mégis leereszkedett valakihez, ez hallatlan kegynek számított. Pepi azonban gyűlöli az effajta mesterkedéseket; kezdetben különben nem is használhatók. Pepi mindenkihez szívélyes volt, és ezt mindenki szívélyességgel viszonzta. Láthatóan mindenki örült a változásnak; ha az agyondolgozott urak végre leülhetnek egy kicsit egy pohár sör mellé, egyetlen szóval, egyetlen pillantással, egyetlen vállvonással valósággal mássá lehet bűvölni őket. Ahány kéz csak volt, mind oly buzgón simogatta Pepi fürtjeit, hogy napjában tízszer is rendbe kellett szednie a frizuráját; ezeknek a fürtöknek és masniknak nem bír ellenállni senki, még K. sem, pedig ő aztán igazán figyelmetlen egyébként. Így repültek a mozgalmas, munkás, de eredményes napok, egyik a másik után. Bár ne szálltak volna olyan sebesen, bár valamivel több lett volna belőlük! Négy nap túl kevés, még ha a kimerülésig hajszolja is magát az ember; talán már az ötödik elég lett volna, de négy nap, az túl kevés. Pepi ugyan már az első négy napban is szerzett pártfogókat és barátokat, s ha hihetett a pillantásoknak, amikor a söröskorsókkal ide-oda járt, szinte a barátságosság tengerében úszkált; egy írnok, bizonyos Bartmeier, egészen belebolondult, az ajándékozta meg ezzel a láncsal és rajta a kis függővel, és a függőben arcképével, ami mindenestre szemtelenség; ez történt, ilyesmi történtek, de hát mindössze négy nap volt, és Fridát, ha Pepi nekilát a munkának, négy nap alatt el lehet ugyan feledtetni, de azért nem egészen; mégis elfelejtették volna, talán még hamarabb is, ha nagy botrányával előre nem gondoskodik róla, hogy beszéd tárgya legyen; azzal a botrányal keverte magát új színbe az emberek előtt, és csak kíváncsiságból szerették volna újra látni; amivel már torkig voltak, az most az egyébként teljesen közömbös K. révén ismét izgató lett számukra; Pepit persze nem adták volna oda érte, amíg ott volt, és hatott a jelenlétével; de hát ezek többnyire idős urak, nehézkesen belerögződtek szokásaikba, időbe telik, míg egy új csaposlányt megszoknak; és bármilyen előnyös is a csere, mégis kell pár nap, az urak legjobb akarata ellenére is beletelik néhány napba, talán ötbe, négy nap semmiképp sem elég hozzá; és Pepi mindennek ellenére mégis csupán átmeneti megoldásnak számított. És ami a legnagyobb balszerencse; Klamm ebben a négy napban, bár az első két napon a faluban tartózkodott, nem jött le a vendégszobába. Ha lejön, az lett volna Pepi döntő próbája, amitől egyébként a legkevésbé sem félt, inkább örömmel várta. Nem lett volna a szeretője Klammnak - az ilyesmit szavakkal persze jobb egyáltalán nem is érinteni -, és nem is hazudta volna föl magát Klamm kedvesének, de a söröspoharat legalább olyan rendesen az asztalára tudta volna tenni, mint Frida, tudott volna, Frida tolakodása nélkül, szépen köszönni, és szépen elköszönni, és ha Klamm egyáltalán keres valamit egy lány szemében, Pepi szemében torkig lakhatott volna vele. De miért nem jött? Véletlenségből? Annak idején Pepinek is megfordult ez a fejében. Abban a két napban sokáig várta, minden pillanatban, és még éjszaka is várta. „Most jön majd Klamm” - gondolta szüntelenül, és ide-oda futkosott, semmi másért, egyedül csak, mert várta, és mert elsőnek szerette volna látni, amikor belép. Ez a folytonos csalódás nagyon elfárasztotta; talán ezért is végzett kevesebbet, mint amennyi tellett volna tőle. Mihelyt akadt egy kis ideje, fölösont a folyosóra, ahová pedig a személyzetnek szigorúan tilos belépni, ott elbújt a fal egyik fülkéjében, és várt. „Ha most végre mégis jönne Klamm - gondolta -, ha elébe mehetnék az ajtajáig, és karjaimban vihetném le a vendégszobába! Ez alatt a teher alatt nem roskadnék össze, akármekkora lenne is.” De Klamm nem jött. Odafönt ezen a folyosón akkora a csönd, hogy aki még nem járt ott, el sem tudja képzelni. Olyan nagy csönd van, hogy nem is bírja ki sokáig az ember, a csönd elúzi onnét. Hiába: Pepit tízszer elkergette a csönd, és ő tízszer újra visszament. Teljesen értelmetlenül persze. Ha Klamm jönni akar, hát jön, de ha nem akar jönni, Pepi aligha fogja előcsalogatni, még ha megfúl is a szívdobogástól a fülkéjében. Semmi értelme nem volt, de a világon semminek sem volt értelme, ha Klamm nem jön. És Klamm nem jött. Ma már Pepi tudja, miért nem jött Klamm. Fridának fölséges szórakozás lett volna, ha láthatta volna Pepit odafönt a folyosón, amint kezét szívére szorítva lapul a fülkében. Klamm nem jött le, mert Frida nem engedte, hogy

lejöjjon. Nem a kéréseivel; a kérései nem érnek el Klammig. De összeköttetései is vannak, a ravasz rókának, olyanok, melyekről senki sem tud. Ha Pepi mond valamit valamelyik vendégnek, nyíltan mondja, meghallani a szomszéd asztalnál is. Fridának nincs mit mondania; leteszi az asztalra a sört, és máris megy; csak a selyem alsószoknyája suhog, az egyetlen holmi, amiért pénzt ad ki. De ha egyszer mond valamit, nem nyíltan mondja, hanem odasúgja a vendégnek, lehajlik hozzá, hogy a szomszéd asztalnál csak úgy hegyezik a fülüket. Amit mond, valószínűleg teljesen jelentéktelen, de nem mindig, összeköttetései, azok vannak, egyiket a másikkal támogatja, és ha a legtöbb csődöt is mond - ki törődne huzamosabban Fridával? -, azért egyik-másik kiállja a próbát. Most ezeket az összeköttetéseket kezdte kihasználni. K. erre meg is adta neki a lehetőséget; ahelyett, hogy a szoknyáján ült volna, és vigyázott volna rá, jóformán alig volt otthon; összevissza kószált, hol itt volt valamilyen megbeszélése, hol amott; mindenre kiterjedt a figyelme, csak éppen Fridára nem; s végül, hogy még nagyobb szabadságot adjon neki, nem átköltözik a hídi kocsmából az üres iskolába! Ezek a mézeshetek is jól kezdődtek! Ami azt illeti, Pepi az utolsó, aki szemére veti K.-nak, amiért nem bírta ki Frida mellett; nem is lehet kibírni mellette. De akkor meg miért nem hagyta ott egészen, miért tért vissza hozzá újra meg újra, kószálásaival miért keltette azt a látszatot, hogy Fridáért küzd? Úgy hatott a dolog, mintha saját semmiségére csak a Fridával való érintkezésben eszmélt volna rá, s mintha méltóvá akart volna lenni Fridához, ki akart volna evickélni valahogy a semmiségéből, s azért mondott volna le átmenetileg az együtt-létről, hogy később csak annál gazdagabb kárpótlást kaphasson a nélkülözésért. Frida viszont nem fecsérli közben az időt, ott ül az iskolában, ahová valószínűleg ő csalta át K.-t, és figyeli az Udvarházat, és figyeli K.-t. Kitűnő küldöncök vannak a keze ügyében: K. segédei, akiket K. - teljesen érthetetlen módon, még akkor is teljesen érthetetlenül, ha valaki ismeri őt - egészen átenged neki. Frida pedig elküldözgeti őket régi barátaihoz, emlékezetükbe idézi magát, panaszkodik, hogy egy olyan ember, mint K., fogságban tartja, áskálódik Pepi ellen, jelzi, hogy rövidesen megjön, segítséget kér; könyörög nekik, Klammnak egy árva szót se szóljanak a dologról, úgy tesz, mintha Klammot kímélni kellene, és ezért semmiképpen sem szabad megengedni, hogy lemenjen az ivóba. S amit azok előtt Klamm kímélésének tüntet föl, azt mint saját sikerét használja ki a kocsmárokkal szemben: fölhívja rá a figyelmét, hogy Klamm nem jön le többet. Hogyan is jöhetne, ha odalent csak egy Pepi szolgálja ki az embereket? A kocsmárost ugyan semmi vétek sem terheli, helyettesnek még mindig ez a Pepi volt a legjobb, akit egyáltalán találni lehetett, éppen csak az a baj, hogy nem felel meg, még néhány napra sem. Fridának erről a tevékenységéről K. nem tud semmit; ha nem kószálgat a világban, akkor gyanútlanul Frida lábánál hever, Frida pedig közben az órákat számolja, melyek még az ivótól elválasztják. A segédek azonban nemcsak ezt a küldönci szolgálatot teljesítik, arra is jók, hogy K.-t féltékennyé tegyék, állandóan melegen tartsák! Frida gyerekkora óta ismeri a segédeket, nyilván már rég nincs semmiféle titkuk egymás előtt; de most K. tiszteletére úgy tesznek, mintha epekednének egymásért, és K. számára fenyegetni kezd a veszély, hogy nagy szerelemmé fajul a dolog. És K. mindent megtesz, csak hogy Fridának tessen, megteszi még azt is, ami a legnagyobb képtelenség: hagyja, hogy a segédek féltékennyé tegyék; mégis eltűri, hogy azok hármában maradjanak, míg ő egyedül végzi vándorlásait. Már-már úgy fest, mintha nem volna egyéb, mint Frida harmadik segédje. Frida végre, megfigyelései alapján, rászánja magát a döntő lépésre: elhatározza, hogy visszatér. Valóban legfőbb ideje is; csodálatra méltó, hogyan ismeri föl, hogyan használja ki a furfangos Frida a helyzetet; ez az ő utánózhatalatlan művészete: ez az erős megfigyelő- és határozóképeség; mily másként alakulna Pepi élete, ha ez benne is meglenne! Ha Frida még egy vagy két napig ott marad az iskolában, Pepit többé semmi hatalom el nem űzheti, végérvényesen csaposlány marad, mindenki kedveli és támogatja, s elég pénzt keres, hogy szükséges stafíringját pompásan kiegészítse; még egy-két nap, és nincs az a fondorkodás, ami Klammot visszatarthassa a vendégszobától; lejön,

szik, jól érzi magát, és ha egyáltalán észreveszi, hogy Frida nincs ott, nagyon elégedett a változással; még egy-két nap, és Fridát botrányostul, segédestül, összekötéseivel együtt örökre elfelejtik, szót sem ejtenek róla többé. Akkor talán majd csak annál erősebben ragaszkodnék K.-hoz, akkor talán igazán megszeretné, ha ugyan egyáltalán képes szerelemre? Nem, akkor sem ez történne. Mert akkor már K.-nak is éppen elég lenne egyetlen nap ahhoz, hogy csömört kapjon tőle, és fölfedezze, milyen gyalázatosan rászedte mindennel: állítólagos szépségével, állítólagos hűségével és legkivált Klamm állítólagos szerelmével; csak egyetlen nap kell hozzá, semmivel sem több, hogy ezzel az egész mocskos segédbandával együtt elkeresse a háztól: valószínűleg még K.-nak sem kell ehhez több idő. S ekkor, e két veszély közt, amikor már-már szinte a koporsófedelethé húzza magát - K. együgyűségében még szabadon hagyott neki egyetlen, szűk kis ösvényt -, ekkor fogja magát, és meglép. Egyszerre csak - s erre senki se számított, ez egyenesen természetellenes -, egyszerre csak ő lesz az, aki K.-t elkergeti, azt a K.-t, aki még mindig szereti, még mindig jár utána; és barátai meg a segédek nyomására olybá tűnik a kocsmáros szemében, mint valami mentőangyal, botránya még csábítóbb színben tünteti fel, mint amilyen volt, bizonyíthatólag kívánczik rá mindenki, a legalacsonyabb rendűek éppúgy, mint a legmagasabbban állók, de az alacsonyrendűnek épp csak egy szempillantásra enged, aztán máris félrelöki, annak rendje és módja szerint, s aztán már neki is, másoknak is éppoly elérhetetlen, mint korábban; a különbség csak annyi, hogy korábban joggal kételkedtek benne, most pedig megbizonyosodtak föléle. Így jön vissza, és a kocsmáros, Pepi sandítva, habozik - föláldozza-e Pepit, aki olyan jól bevált? -, de aztán enged a rábeszélésnek, mert annyi minden szól Frida mellett, mindenekelőtt az, hogy Frida visszanyeri Klammot a vendégszobának. Itt tartunk most este. Pepi nem várja meg, míg Frida jön, és diadalmasan átveszi az állást. A kasszákat már átadta a kocsmárosnénak, elmehet hát. Ágya készen várja a cselédszobában; lemegy, barátnői sírva fogadják, leveti a ruhát, kirángatja hajából a szalagokat, az egészet begyömöszöli valamelyik sarokba, jól eldugja, hogy ne is emlékeztessen fölöslegesen arra az időre, amelyet jobb véggépp elfelejteni. Aztán fogja majd a nagy vödört meg a seprűt, és fogát összeszorítva munkába áll. De előbb mindent el kellett még mesélnie K.-nak, hogy végre világosan lássa, mert magától még most sem eszmélt rá, milyen galádul bánt Pepivel, és milyen szerencsétlenné tette. Persze vele is csak visszaéltek.

Pepi befejezte. Nagyot sóhajtott, szeméről, arcáról letörölt néhány csepp könnyet, s félrehajtott fejjel K.-ra nézett, mintha azt akarná mondani, voltaképpen nem is a saját balsorsáról van szó; ezt majdszak elviseli, és nincs szüksége hozzá se segítségre, se vigasztalásra senkitől, legkevésbé pedig K.-tól, akármilyen fiatal is, ismeri az életet, és balszerencséje csak újabb bizonyosság ismeretei mellett; nem róla, hanem K.-ról van szó, neki akarta megmutatni a valódi képet, s ezt még az után is szükségesnek vélte megtenni, hogy minden reménye összeomlott.

- Milyen vad fantáziád van neked, Pepi! - mondta K. - Egyáltalán nem igaz, hogy ezeket a dolgokat csak most fedezted föl; mindez nem egyéb, mint álom, szűk és sötét cselédszobák álmai ezek, s oda is valók, itt fönt, az ivó szabad levegőjén azonban vajmi furcsán hatnak. Ilyen gondolatokkal nem is állhattad meg itt a helyedet, ez természetes. Már a ruhád meg a frizurád, amire olyan büszke vagy, már az sem egyéb, mint szobák homályának és ágyainak a szüleménye, ott persze nagyon szépnek tetszik, idefönt azonban titokban vagy nyíltan mindenki csak nevet rajta. Azonfölül mi mindent mesélsz nekem! Hogy visszaéltek velem, és rászedtek? Nem, kedves Pepi, éppoly kevésbé éltek vissza velem, mint veled, s éppoly kevésbé szedtek rá, mint téged. Való igaz, Frida pillanatnyilag elhagyott, vagy a te kifejezésed szerint, meglépett az egyik segéddel, valami kis visszfényt látod az igazságnak; és igazság szerint az is erősen valószínűtlen, hogy egyszer még a feleségem lesz; az azonban egyszerűen nem igaz, hogy megcsömöröltem volna tőle, és a következő napon elkergettem volna, vagy hogy Frida megcsalt volna, ahogy talán egyébként csalják meg urukat az asszonyok. Ti, szobalányok,

megszoktatok, hogy a kulcslyukon kukucskáljatok, és ez szabja meg a gondolkodástokat: valami kicsiségből, amit valóban jól láttok, nyomban az egészre következtettek, éppoly nagyszabásúan, mint amilyen hamisan. Ennek az a következménye, hogy a jelen esetben például én magam jóval kevesebbet tudok nálad. Én például egyáltalán nem tudom olyan pontosan megmondani, mint te, hogy miért hagyott el Frida. A legvalószínűbbnek azt a magyarázatot tartom, amit te is érintettél, de épp csak futólag: hogy tudniillik elhanyagoltam. Ez, sajnos, igaz, valóban elhanyagoltam, ennek azonban megvoltak a maga sajátos okai, melyek nem tartoznak ide; boldog lennék, ha visszatérne hozzám, de azért nyomban újrakezdeném, és megint csak elhanyagolnám. Így van ez. Míg velem volt, folyton csak a vakvilágban kószáltam, ahogy csúfolódva mondtad: most, hogy elment, majdnem teljesen tétlen vagyok, fáradt vagyok, és folyton még nagyobb tétlenségre vágyom. Nem tudsz valami jó tanácsot adni, Pepi?

- Dehogynem! - mondta Pepi, egyszeriben fölélénkült, és megragadta K. vállát. - Mindkettőnket rászedtek, maradjunk együtt. Gyere le velem a lányokhoz.

- Amíg rászedettségéről panaszkodol - mondta K. -, nem tudok szót érteni veled. Mindig a rászedettség szerepében tetszelegsz, mert ez hízeleg neked és meghat. A valóság azonban az, hogy nem vagy alkalmas erre az állásra. S hogy mennyire alkalmatlan vagy rá, az abból is kiderül, hogy még én is látom, pedig én véleményed szerint teljesen tudatlan vagyok. Derék lány vagy, Pepi, de ezt nem könnyű észrevenni; én például először azt hittem rólad, goromba és fennhéjázó vagy, holott egyáltalán nem vagy az, csak ez az állás zavart meg, azért, mert nem vagy alkalmas rá. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az állás túl magas neked; egyáltalán nem valami rendkívüli állás; ha jobban megnézzük, talán valamivel tisztességesebb a korábbi állásodnál, egészében véve azonban a különbség nem nagy, inkább a csalódásig hasonlítanak egymásra; sőt szinte azt lehetne mondani, szobalánynak lenni még aránylag jobb, mint csaposlánynak, mert a szobalányoknak odalent csak titkárokkal van dolguk, itt azonban, ha a vendégszobában a titkárok főnökeit szolgálhatod is ki, foglalkoznod kell egész alantas népséggel is, például énvelem; jogszerűen nem tartózkodhatom sehol másutt, csak itt az ivóban, és olyan nagyra tartod talán annak a lehetőségét, hogy velem érintkezhetsz? Nos, te így látod a dolgokat, és lehet, hogy okod is van rá. De éppen ezért vagy alkalmatlan. Az állás éppolyan, mint akármilyen másik, számodra azonban maga a mennyország, ezért aztán mindent túl buzgón fogsz föl, fölcicomázod magad, olyan ékesre, amilyen ékesnek az angyalokat képzeled; az angyalok azonban a valóságban egészen másfélék; ó, reszketsz az állásért, mindig úgy érzed, hogy üldöznek, igyekszel mindenkit megnyerni, akiről úgy véled, hogy támogathat, ezért túlságosan is nyájas vagy hozzájuk, ezzel pedig a terhükre vagy, s elriasztod őket, mert a vendégszobában békességben akarnak lenni, nem akarják gondjaikat még a csaposlányok gondjaival is tetézni. Lehetséges, hogy Frida távozása után a rangosabb vendégek közül voltaképpen senki sem vette észre az eseményt, ma azonban már tudnak róla, és valóban visszakívánják Fridát, mert az ő idejében valóban másként ment minden. Akármilyen is egyébként, és akárhogy értékelte is az állását: a szolgálatban rendkívül tapasztalt volt, higgadtan és kellő önuralommal dolgozott, ezt te magad is hangsúlyozod, csak éppen nem okulsz belőle. Megfigyelted valaha is a pillantását? Ez már nem amolyan csaposlány-pillantás volt, hanem már-már kocsmárosnéhoz illő. Mindent látott, és közben külön-külön mindenkit, s az a pillantása, amit az egész mellett külön-külön az egyesekre szánhatott, még mindig elég erős volt hozzá, hogy leigázza az illetőt. Mit számít ezzel szemben, hogy talán egy kicsit ösztövé, egy kicsit öregecske, meg hogy tisztább haját is el lehet képzelni; ez mind csekélység ahhoz mérve, ami viszont megvan benne; s akit ezek a hibák zavartak volna, csak arról tett volna bizonyosságot, hogy a nagyobb dolgokhoz nincs semmi érzéke. Klammnak ezt nyilván nem lehet a szemére vetni, és csak azért nem hiszel Klamm szerelmében Frida iránt,

mert a tapasztalatlan fiatal lány téves szempontjából nézed a dolgot. Klammot te, teljes joggal, elérhetetlennek tekinted, és ezért úgy képzeled, Frida sem férközhetett oda Klammhoz. Tévedsz. Ebben a vonatkozásban még akkor is egyedül csak Frida szavának hinnék, ha nem volnának csálhatatlan bizonyítékaim. Bármilyen hihetetlennek véled, és bármily kevésbé tudod összeegyeztetni a világról és a hivatalnokságról, meg az előkelőségről és a női szépség hatásáról alkotott fogalmaiddal, mégis igaz, olyan igaz, mint ahogy mi most egymás mellett ülünk itt, és én kezdet a kezembe veszem, hogy Klamm és Frida is így ültek egymás mellett, mintha az volna a világon a legtermészetesebb dolog; és Klamm önként jött le, nem is jött, hanem sietett, a folyosón senki sem leste, elhanyagolva közben a munkáját; Klammnak saját magának kellett fáradoznia, lejönnie, és egyáltalán nem zavarták Frida ruhájának azok a fogyatékoságai, amelyeken te megrökönyödöl. Nem akarsz hinni neki? Hát nem látod, mekkora bakot lösz ezzel; nem látod, hogy éppen ezzel árulod el a tapasztalatlanságodat? Még annak is, aki mit sem tudott Klamm-mal való kapcsolatáról, még annak is észre kellett vennie a lényén, hogy olyasvalaki formálta, aki több, mint te, meg én, meg az egész falu együttvéve, és hogy egészen másként társalogtak egymással, mint ahogy a vendégek a pincérlányokkal szoktak tréfálkozni, amit te egyébként, úgy látszik, életed céljának tartasz. De igazságtalan vagyok irántad. Te magad is jól látod Frida előnyeit, megfigyelőkészségét, határozottságát, hatását az emberekre, csak persze mindent hamisan értelmezel; azt hiszed, mindezt önző módon csak a maga javára, és gonoszságra használja, vagy éppen fegyverként ellened. Nem, Pepi, még ha lennének is ilyen nyilai: ily közélről nem lödözhetné ki őket. És hogy önző? Inkább azt lehetne mondani: fölálodozva azt, ami je volt, és azt, amit joggal várhatott, megadta mindkettőnknek a lehetőséget, hogy magasabb poszton helyt álljunk, mi azonban csalódást okoztunk neki, és szinte kényszerítettük rá, hogy visszatérjen ide. Nem tudom, így van-e, és vétkem sem egészen világos előttem: csak akkor dereng föl bennem valami olyasmi, ha hozzád hasonlítom magamat, hogy talán mindketten túl nagy hühéval, túl lármásan, túl gyerekesen, túl tapasztalatlanul igyekeztünk megszerezni valamit, sírással, karmolászással, ráncigálással akartuk megszerezni azt, amit Frida nyugalmaival, Frida tárgyilagosságával például könnyen el lehet érni; olyanok voltunk, mint a gyerek, aki lerántja az aszalterítőt, mégse nyer vele semmit, hanem csak a földre rámolja az egész pompát, s ezzel végképp elérhetlenné teszi a maga számára; nem tudom, így van-e, de hogy inkább így van, mint ahogy te mondod, az egészen biztos.

- No igen - mondta Pepi -, szerelmes vagy Fridába, mert faképnél hagyott, könnyű szerelmesnek lenni belé, ha egyszer otthagyt. De jól van, legyen, ahogy akarod, adj neki igazat mindenben, azzal is, hogy engem nevetségessé teszel; de akkor is: most aztán mit akarsz csinálni? Frida elhagyott, és sem az én magyarázatom szerint, sem a tiéd szerint nincs rá reményed, hogy visszatérjen hozzád; és még ha visszatérne is, a közbülső időt csak el kell töltened valahol: hideg van, és neked se munkád, se fekhelyed: gyere hozzánk, a barátnőim kedvedre lesznek, gondoskodunk a kényelmedről, te meg majd segítesz nekünk a munkánkban; nem nehéz munka, csak lányoknak; s mi nem leszünk úgy magunkra hagyva, és éjszaka nem kell többé kínlódnunk félelmünkben. Gyere hozzánk! A barátnőim is ismerik Fridát, s addig mesélünk majd róla, míg torkig nem leszel vele. Gyere hát! Képeink is vannak Fridáról, majd megmutatjuk őket. Akkoriban még szerényebb volt, mint ma; alig fogsz ráismerni, legfőlőbb a szemére; már akkor olyan sunyi szeme volt. Nos, jössz hát?

- Hát mehetek? Hiszen tegnap még nagy botrány lett belőle, hogy ott kaptak a folyosótokon.

- Mert ott kaptak; de ha nálunk vagy, nem kapnak el. Senki sem tud majd rólad, csak mi hárman. Ó, az lesz csak a víg élet! Egyszeriben sokkal elviselhetőbbnek látom, mint még az imént. Ki tudja, már talán nem is olyan nagy veszteség, hogy el kell mennem innét. Te, még hármában sem unatkoztunk, valahogy mégiscsak meg kell édesíteni a keserű életet; már

fiatalságunkban alaposan megkeserítették, ezért aztán mi hárman összetartunk, s olyan vígan élünk, amennyire csak lehet odalent; kivált Henriette fog majd tetszeni neked, de Emília is, már meséltem nekik rólad; az effajta történeteket hitetlenkedve hallgatják odalent, mintha a szobán kívül nem is történhetnék semmi; szűken vagyunk ott, és meleg van, és mi ráadásul még szorosan össze is bújunk; nem, ha egymásra vagyunk is utalva, azért nem untuk meg egymást, ellenkezőleg, ha a barátnőimre gondolok, majdnem jogosnak érzem, hogy visszakerülök; miért is vinném többre náluk? Hiszen éppen ez tartott össze minket: hogy mindhárunk előtt egyformán zárva volt a jövő; s most én mégiscsak kitörtem onnan, és elváltam tőlük. Persze nem felejtettem el őket, s az volt a legfőbb gondom, hogyan tehetnék értünk valamit; még a saját állásom is bizonytalan volt - bár magam sem tudtam, mennyire bizonytalan - és máris beszéltem a kocsmárosral Henriette-ről és Emíliáról. Henriette-et illetőleg a kocsmáros nem volt egészen hajthatatlan, Emíliát illetőleg azonban, aki sokkal idősebb nálunk, körülbelül olyan idős, mint Frida, semmilyen reményt sem nyújtott. De képzeld el, egyáltalán nem is akarnak elmenni; tudják, hogy nyomorúságos életük van odalent, de már beletörődtek, a jó lelkek, s azt hiszem, amikor elbúcsúztunk, leginkább azért sírtak, hogy el kell hagynom a közös szobát, ki kell mennem a hidegbe (mindent hidegnek sejtünk ott, ami a szobánkon kívül van), nagy, idegen termekben nagy, idegen emberekkel kell veszködnöm, semmi másért, csak hogy megéljek, ez pedig addig is sikerült ott, a közös életben. Alighanem egyáltalán nem fognak csodálkozni rajta, ha most visszamegyek, s éppen csak az én kedvemért sírnak majd egy verset, és siránkoznak majd egy kicsit a sorsomon. Hanem akkor majd meglátnak téged, és látni fogják, hogy mégiscsak jó, hogy egy kicsit elmentem. Boldoggá fogja tenni őket, hogy most már majd egy férfi is segít nekünk és védelmez majd minket, attól meg éppenséggel el lesznek ragadtatva, hogy a dolognak titokban kell maradnia, és ez a titok még jobban össze fog kötni minket. Gyere, kérlek, gyere hozzánk! Ezzel nem vállalsz semmi kötelezettséget, nem leszel egyszer s mindenkorra a szobánkhoz kötve, úgy, mint mi vagyunk. Ha megjön a tavasz, és találsz valahol másutt szállást, és nálunk már nem érzed jól magad, elmehetsz, éppen csak a titkot kell továbbra is megtartanod, és nem szabad elárulnod minket, mert az lenne az utolsó óránk az Udvarházban, és persze egyébként is óvatosnak kell lenned, amíg nálunk vagy, sehol sem szabad mutatkoznod, csak olyan helyeken, amelyeket veszélytelennek tartunk, és általában követned kell a tanácsainkat; csak ez köt, semmi más, és ez neked éppúgy fontos érdeked, mint nekünk, egyébként azonban teljesen szabad vagy, a munka, amit rád osztunk, nem lesz különösebben nehéz, ettől nem kell félned. Jössz hát?

- Mennyi idő van még tavaszig? - kérdezte K.

- Tavaszig? - ismételte Pepi. - Nálunk nagyon hosszú a tél, nagyon hosszú és egyforma a telünk. Emiatt azonban nem panaszkodunk odalent, a tél ellen biztosítva vagyunk. Nos, egyszer eljön a tavasz is, a nyár is, annak is megvan a maga ideje; de most, ahogy visszaemlékszem rá, tavasz is, nyár is olyan rövidnek tűnik, mintha alig lenne valamivel több, mint két nap, s még ebben a pár napban is, és még a legszebb időben is, néha havazik.

Ekkor kinyílt az ajtó. Pepi összerázkódott, gondolatban nagyon is messze járt az ivótól; de nem Frida volt, hanem a kocsmárosné. Úgy tett, mintha meglepné, hogy K. még mindig itt van. K. azzal mentegette magát, hogy a kocsmárosnét várta, s ugyanakkor megköszönte, hogy megengedték neki, hogy itt töltsen az éjszakát. A kocsmárosné nem értette, miért várta őt K. Mire K. azt felelte, az volt a benyomása, a kocsmárosné még beszélni akar vele; bocsánatot kért, ha netán tévedett volna; egyébként most már igazán mennie kell, mert nagyon is sokáig magára hagyta az iskolát, ahol szolgál; minden a tegnapi idézés miatt történt, K. még nagyon tapasztalatlan ezekben a dolgokban; és egész biztosan nem fordul elő még egyszer, hogy a kocsmárosnének olyan kellemetlenséget okozzon, mint tegnap. És meghajolt, hogy távozzék.

A kocsmárosné végignézett rajta, olyan tekintettel, mintha álmodnék. Ez a tekintet K.-t tovább marasztotta ott, mintsem akarta volna. A kocsmárosné most egy kicsit mosolygott is, és csak K. ámuló tekintetére ocsúdott föl; mintha választ várt volna a mosolyára, és csak most ébredne föl, most, hogy a válasz elmaradt.

- Tegnap, ha jól emlékszem, voltál olyan szemtelen, és valami megjegyzést tettél a ruhámra.

K. nem emlékezett rá.

- Nem emlékszel rá? A szemtelenség eszerint nálad együtt jár a gyávasággal.

K. tegnapi fáradtságával védekezett; könnyen meglehet, hogy tegnap fecsegett valamit, emlékezni azonban nem emlékszik rá. Mit is mondhatott volna a kocsmárosné asszony ruháira? Legföljebb annyit, hogy ilyen szép ruhákat még életében sosem látott. Legalábbis sosem látta, hogy kocsmárosné munka közben ilyen szép ruhát hordott volna.

- Hagyd ezeket az észrevételeidet! - mondta gyorsan a kocsmárosné. - Egy szót sem akarok hallani többé tőled a ruhákról. Semmi közöd a ruháimhoz. Egyszer s mindenkorra megtiltom neked, hogy a ruháimmal törődjél.

K. ismét meghajolt, és az ajtó felé indult.

- Mit jelentsen ez - kiáltott utána a kocsmárosné -, hogy sosem láttad, hogy kocsmárosné munka közben ilyen szép ruhát hordott volna? Mire jók ezek a képtelen megjegyzések? Teljes képtelenség! Mit akarsz mondani ezzel?

K. visszafordult, és kérte a kocsmárosnét, ne legyen ingerült. Persze hogy képtelen a megjegyzése. Egyáltalán nem is ért a ruhákhoz. Olyan helyzetben van, hogy az ő szemében minden foltozatlan és tiszta ruha egyben drága is. És pusztán csak azon csodálkozott, hogy a kocsmárosné éjnek idején, mikor a többiek éppen hogy magukra kaptak valamit, olyan szép esti öltözékben jelent meg ott a folyosón, és ennyi az egész.

- No végre - mondta a kocsmárosné -, úgy látszik, mégiscsak emlékszel a tegnapi megjegyzésedre. És újabb képtelenséggel tetézed. Hogy nem értesz a ruhákhoz, az igaz. Hanem akkor, és erre a legkomolyabban kérlek, hagyj föl annak a megítélésével, mi a drága ruha és mi nem, és mi az illendő esti öltözék, és hasonló... Egyébként pedig - és itt mintha hideg borzongás futott volna végig rajta -, légy szíves, ne avatkozzál bele a ruháim dolgába; érted?

S amikor K. szó nélkül ismét meg akart fordulni, azt kérdezte:

- Honnét szerezted ezt a szakértelmet a ruhákban?

K. vállat vont, mondván, hogy semmiféle szakértelme sincs.

- Semmiféle szakértelmed sincs - mondta a kocsmárosné. - De akkor ne is tulajdoníts magadnak semmilyen szakértelmet. Gyere csak át az irodába, mutatok neked valamit, akkor aztán remélhetőleg egyszer s mindenkorra fölhagysz a szemtelenkedéssel.

Előrement, ki az ajtón; Pepi K.-hoz ugrott, azzal az ürüggyel, hogy átveszi tőle a pénzt, ami jár neki, és gyorsan megegyeztek, nagyon könnyen ment, K. ismerte az udvart, melynek kapuja a mellékutcára nyílt; a kapu mellett volt egy kisajtó, Pepi körülbelül egy óra múlva amögött fog állni, és háromszoros kopogtatásra ajtót nyit.

Az iroda az ivóval szemközt volt, éppen csak át kellett menni a folyosón; a kocsmárosné már ott állt a kivilágított irodában, és türelmetlenül várta K.-t. De még egy akadály támadt; Gerstäcker a folyosón várakozott, és beszélni akart K.-val.

Nem volt könnyű lerázni, a kocsmárosné is segített, rendreutasította Gerstäcker a tolokódásáért.

- Hová? Hová? - hallatszott még mindig Gerstäcker hangja, pedig már becsukták az ajtót, s a szavak, utálatosan, sóhajtozással és köhögéssel keveredtek.

Apró, túl fűtött szobácska volt. A két rövidebbik fal mentén polc és páncélszekrény állt, a két hosszabbik mentén egy szekrény meg egy pamlag. A legtöbb hely a szekrénynek kellett; nemcsak az egyik hosszanti falat foglalta el teljes egészében, hanem, mert igen mély volt, a szoba jó részét is; három ajtóra nyílt. A kocsmárosné a pamlagra mutatott, hogy K. üljön oda, ő maga pedig a polc előtti forgószékre ült.

- Nem tanultál valaha szabászatot? - kérdezte a kocsmárosné.

- Nem, soha - felelte K.

- Mi vagy tulajdonképpen?

- Földmérő.

- Mi az?

K. elmagyarázta; a kocsmárosné ásítózott közben.

- Nem az igazat mondod. Miért nem mondod meg az igazat?

- Te se mondod meg.

- Én? Megint kezdted a szemtelenkedést? És ha nem mondom meg, éppen neked kell felelnem érte? És miben nem mondok igazat?

- Nemcsak kocsmárosné vagy, mint ahogy mutatod.

- Nézd csak! Micsoda fölfedezéseid vannak! Hát mi vagyok még? Most aztán már igazán túlzásba viszed a szemtelenséget.

- Nem tudom, hogy még mi vagy; én csak azt látom, hogy kocsmárosné vagy, azonfölül olyan ruhákat hordasz, amilyenek semmiképp sem illenek kocsmárosnéhoz, és amilyeneket tudtommal a faluban senki sem hord kívüled.

- Nos, kezdünk rátérni a lényegre. Nem bírod elhallgatni; talán nem is vagy szemtelen, hanem csak olyan vagy, mint a gyerek, aki tud valami butaságot, és a világ minden kincsével se lehetne rávenni, hogy hallgasson róla. Hát akkor beszélj! Mi a különös ezen a ruhán?

- Ha megmondom, megharagszol.

- Nem, nevetni fogok rajta, gyerekes fecsegés lesz. Milyenek hát a ruháim?

- Hát, ha mindenáron tudni akarod: jó anyagból vannak, drága anyagból, de régimódiak, agyon vannak díszítve, olykor túlszabottak, elavultak, sem a korodhoz, sem a termetedhez, sem az állásodhoz nem illenek. Mikor először láttalak, körülbelül egy hete, itt a folyosón, már akkor nyomban föltűnt nekem a ruhád.

- Szóval így vagyunk: régimódi, túl díszített, és még mi? És mindezt honnét tudod ilyen jól?

- Látom. Ehhez nem kell semmi különösebb szakértelem.

- Egyszerűen csak úgy látod. Nem is kell utánajárnod, mégis tudod, mit kíván a divat. Akkor hát nélkülözhetetlen lesznek nekem, mert gyöngém a szép ruha. És mit szólna hozzá: ez a szekrény tele van ruhával!

Szétlökte a tolóajtót: a szekrény egész hosszában és mélyében ruha ruha hátán, szorosan egymás mellett, többnyire sötét, szürke, barna, fekete ruhák, valamennyi gondosan fölakasztva és kisimítva.

- Itt vannak a ruháim, mind túl díszített és régimódi, szerinted. De ezek csak azok, melyeknek nincs hely odafönt a szobámban, ott még két teli szekrénnel van, két szekrénnel, majdnem akkorák, mint ez itt. Csodálkozol?

- Nem; valami ilyesmit vártam; hiszen mondtam, hogy nemcsak kocsmárosné vagy, valami másra törekszel.

- Semmi másra nem törekszem, csak arra, hogy szépen öltözködjem, te pedig vagy bolond vagy, vagy gyerek, vagy nagyon gonosz és veszélyes ember. Menj, most aztán menj már!

K. már a folyosón volt, és Gerstäcker már erélyesen a kabátja ujjába kapaszkodott, amikor a kocsmárosné utánakiáltott:

- Holnap új ruhát kapok, talán majd érted küldök.

-&-